

ВІДОЗВИ. ЗАЯВИ. ЗВЕРНЕННЯ

ПЛЕКАТИ ПИТОМО УКРАЇНСЬКЕ РЯТІВНЕ МИСЛЕННЯ

Звернення Наукового товариства імені Шевченка та Наукового товариства імені Сергія Подолинського до співгромадян і світового українства з нагоди 30-річчя відновлення незалежної держави України

Коли твориться новітня історія — суб'єктом її творення стає модерна нація, постання якої споконвіку належить до найважливіших надбань цивілізації. 30 років тому Україна, звільнена з—під багатосотлітнього імперського гніту, отримала унікальну нагоду втілити власне історичне призначення. Завдяки генію найкращих синів і дочок свого народу — пророків власної, а не чужої Вітчизни, з'явилася можливість осягнення найглибиннішої сутності шансів національного відродження.

Чимало визначних постатей, серед яких Володимир Антонович, Олександр Кониський, Михайло Драгоманов, Іван Франко, Володимир Гнатюк, Михайло Грушевський, Іван Пулюй, Іван Горбачевський та інші, упродовж десятиліть в умовах бездержавності самовіддано працювали задля становлення та розвитку української наукової думки. Для М. Грушевського Наукове товариство імені Шевченка як академія наук не мало бути установою, де наука плекалась би задля самої науки. Важливим був саме гуманітарний сектор дисциплін, які мали засвідчити історичну, філологічну, етнографічну й філософську підставовість українських претензій на самостійність. НТШ він розглядав як осередок дії і продукування концептуальних підходів ідеї соборності українських земель. Спільну мову, літературу, науку для Західної і Східної України мали плекати спільні інституції галицьких і наддніпрянських українців.

НТШ під орудою М. Грушевського виробляло ціннісні категорії щодо українського минулого, творило галерею героїв і супротивників, інтерпретувало позитивні й негативні події, висувало відповідні орієнтири для шанування та ганьби. Низка таких трактувань та інтерпретацій стала класичною для сучасної української історіографії.

За словами Володимира Дорошенка, „вклад НТШ в українську науку величезний. Можна сказати без перебільшення, що українська наука починається властиво від НТШ“. Лише в НТШ розвивалася українська національна наука за своїм правдивим змістом, адже воно не зазнавало ідеологічного тиску впродовж усього періоду свого існування.

Йдеться також про історичний шанс, убережений для нації і цивілізації завдяки минулим і недавнім старанням фундаторів української наукової школи фізичної економії — Сергія Подолинського, Володимира Вернадського та Миколи Руденка. Самостійно створивши унікальну наукову школу, вони надали питомо українському знанню статус рятівного і в цьому статусі ввели його у скарбницю національної і світової економіко-філософської культури.

Кожний із подвижників був не тільки винятковим інтелектуалом, найпосутніший зміст і життєдайну значущість доробку якого покликане знати сучасне українство, починаючи з наймолодших поколінь. Як творець життєствердного знання, кожен із них донині належить до плеяди персоналій світового виміру, є унікальним рушієм української та загальнолюдської інтелектуальної історії. Кожний із них і сьогодні входить до кола найвидатніших гуманістів сучасного світу. Завдяки їхнім прагненням набуває безальтернативної переконливості актуальний зміст української національної ідеї — безсмертя українства як безсмертя людства.

Модерні суспільства — це суспільства знань. Ця особливість зумовлює невідкладність перетворення суспільного мислення у рятівне. Володіння питомо національним життєдайним знанням — це „ключ“ до опанування Україною ініціатив найближчого в часі світового порядку денного. Світ дійшов висновку: ні екологічні, в тому числі кліматичні, ні соціальні, зокрема пандемічні, ані економічні чи інші глобальні виклики принципово не можуть бути вирішені збройними засобами. Так звана „теорія золотого мільярда“ кричуще суперечить розвитку, іменованому сталим і спрямованому на захист прийдешніх поколінь, бо заперечує зрозумілу кожному землянину заповідь „Не вбий!“

Україна покликана невідкладно донести до усвідомлення власних інтелектуалів та інтелектуалів світу фальш „теорії народонаселення“ Т. Мальтуса: спростована доктором С. Подолинським понад 140 років тому, вона до того часу супроводжується мовчанкою. Викриття наукової неспроможности мальтузіанства, здійснене українським новатором із природничих, а не політико-економічних позицій, являє собою основоположну основу „м'якої сили“. Сучасні нації, що нехтують цією силою, провокують агресора до збройних конфліктів, гібридних та інформаційних війн, окупації, анексії та іншого захоплення суверенних територій.

Як життєствердно належить позиціонувати світові квінтесенцію вчення академіка В. Вернадського про ноосферу. В останній статті, що стала його заповітом, видатний український мислитель і натураліст наголошував, що „перед людиною відкривається величезне майбутнє“ і водночас застерігав: „якщо вона зрозуміє це і не буде використовувати свій розум і свою працю для самознищення“.

До світової спільноти належить доносити рятівні меседжі українського мислителя, письменника і правозахисника М. Руденка. Це він давно викрив парадигму загибелі земної цивілізації, висунуту свого часу каліфорнійським фізиком Ф. Д. Дрейком, — український інтелектуал протиставив їй свій алгоритм загальнолюдського безсмертя, варіанти якого розвивав до завершення свого земного шляху... „Природа“ розв'язання загальнолюдських проблем у III тисячолітті вже не стане тією, якою вона була напередодні відновлення української самостійності. На світовому порядку денному — превалювання сили, покликаної рішуче витіснити гегемонізм, глобалізм та інші прояви агресивності, уособлюваної мілітаризмом, шовінізмом, експансією. Опанування „м'якої сили“ потенційно належить нам. І досягається завдяки рятівному мисленню, яким нині володіє Україна.

Усвідомлюючи складність пройденого шляху, належить вказати на історичні шанси, що виявилися без-

підставно упущеними. Виправдання вони не мають, бо зумовлені гіршим, за висловлюванням М. Руденка, різновидом ідеалізму, котрий потьмарює уми можновладців і чиновників, інтелектуалів і підприємців, „пересічного” українства, котрому упродовж пройдених десятиліть випадало не тільки вибирати чи бути вибраними, але і впливати на політику через участь у майданних або інших акціях тиску на політичну владу. За визначенням М. Руденка, котре він формулював, перебуваючи в концтабірній лікарні, ідеалізм, який викривав мислитель, є гіршим тому, що „впливає не з філософських переконань, а з наукової безпорадності та лінощів думки”.

Поряд із наявними упущеннями існують істотні проблеми, що перешкоджають утвердженню українського рятівного мислення, — глобальні виклики, якими охоплені економічні, соціальні, екологічні та інші сторони діяльності країн світу. Тотальне ураження планетян пандемією посилює руйнівну дію цих викликів. Їхнє осмислення поставило українство і світове співтовариство перед нагальною потребою відповідей на питання, що виявилися наболілими не сьогодні. Сучасні і майбутні покоління українців постали перед кончею адекватною протидією їх руйнівним проявам. Економічна наука та освіта є засобами цієї протидії.

Особлива заслуга М. Руденка полягає в тому, що він довів здатність питомо українського мислення та економічного знання бути рятівним. Одночасно український інтелектуал дослідив, яким коштом збагачується людство, звідки воно отримує абсолютно нову для земної кулі додаткову енергію? І вказав на потребу „прив'язувати економічну модель суспільства до вчення про Світобудову. Тому, що земна людина повинна мати цільний світогляд...” Завдяки новаторським досягненням він увійшов до кола рухів принципово нового мислення. Його багатогранний творчий здобуток втілений в оригінальних наукових працях, самобутній поезії та високохудожній прозі, мемуаристиці та публіцистиці, особливо в останніх есеях, що стали економіко-філософським, онтологічним та космологічним заповідями. Потужне багатожанрове втілення доробку філософа, космолога та економіста спонукало мислителя до „намірів створити цільну картину Буття: від людського суспільства через Сонце до Світової Монади”.

...Поширенню і втіленню досягнень економічної науки покликана сприяти освіта. Однак від часу проголошення Незалежності країни молодь приречена вивчати економічні дисципліни, засновані на тих самих засадах, котрі призвели до розпаду СРСР. Хоча Україна є чи не єдиною державою сучасного світу, здатною пропонувати бачення загальнолюдської економічної думки, якою та є насправді понад два століття. Однак заклади вищої освіти продовжують нав'язувати молоді віру в те, ніби, окрім політичної економії, у світі й справді не існує жодної науки, прийнятної для розв'язання економічних проблем.

Як наслідок, суспільно свідомою молоддю, передовсім студентською, неспроможна робити адекватний сучасним викликам вибір економічних знань. Бо позбавлена доступу до теоретичних і прикладних економічних дисциплін, відмінних від політичної економії чи вироблених на основі її наукових засад. Усупереч істотним досягненням неортодоксальної економічної думки, створюваної українськими подвижниками упродовж останніх 140 років, їхній доробок донині не включений для вивчення в історію ні світової, ні національної думки. Доморошені та чужинецькі експерти, під якими вгинаються гілки влади, глибокодумно прорікають із пожовклих папірців чергові „рекомендації” для України, висловлюючись на кшталт: „От якби винайти такі технології, котрі дозволять подолати існуючі негаразди!” Малообізнані з питомо українським надбанням, експерти не здогадуються про те, що ці технології давно винайдені і з погляду сучасної науки вельми успішно апробовані. Людство продовжуватиме сприймати їх як звичну буденність до того часу, поки не збагне, куди спрямовується його власний розвиток.

Заслугує на увагу господарювання українства у сфері живого, освоєння якої набуло світового визнання. Відомий полтавський аграрій Герой України Семен Антоненко має чи не найтриваліший на планеті досвід і найбільший ареал господарювання без застосування гербіцидів, пестицидів, інших отрутохімікатів, міндобрих та глибокої оранки. Нащадок С. Подолинського Алекс Подолинський запровадив у далекій Австралії і по всьому світу поширив досвід біодинамічного хліборобства. Заснований на питомо українських природничих засадах та історично апробований, цей досвід, реально спрямований на захист нащадків, нині потребує підтримки світового співтовариства та поширення під опікою ООН.

Давно винайдений українцем Петром Прокоповичем вулик, чисельність якого на Землі давно перевищила 50 млн екз., започаткував цілу низку парадигм — технічну, технологічну, екологічну, соціальну, економічну, а відтак — наукову, освітню, світоглядну тощо. Нині належить збагнути, що їх сукупність насправді являє собою питомо українську індустріальну модель, котра не нищить, а рятує живе, бо заснована на заповіді „Не вбий!” Апробована у глобальному вимірі, сукупність цих унікальних парадигм упродовж 200 років залишається непоцінованою, бо до того часу не осмислена з природничих позицій.

Нині Україна володіє реальними історичними передумовами, науковими підставами та потенційними можливостями, котрі спонукають до винесення на міжнародний рівень низки найактуальніших рятівних ініціатив. Як засновниця та сучасна країна-член ООН, вона спроможна пропонувати міжнародній спільноті спеціальну доповідь „Наша глобальна місія”, покликану стати принципово новим продовженням доповідей „Наше спільне майбутнє” та „Наше глобальне сусідство”.

Підготовка доповіді може слугувати основою порядку денного та скликання у Києві чергового саміту „Ріо+30”, здатного змінити парадигму сталого розвитку на справді рятівну. Для пришвидшення наукового та освітнього донесення до світу рятівного економічного надбання необхідно ініціювати щорічне скликання у Києві Міжнародного фізико-економічного форуму.

Сьогodenня України бачиться воістину діалектичним. Маємо розглядати його на світовому тлі. З одного боку, відчуваємо глибокий парадоксальний невідповідності між наявним принизливим станом суспільства та не задіяними, не розвіданими, навіть належно не осмисленими потенційними можливостями. У той же час досягаємо призначення України, її рятівну місію. Своєчасно налаштуватися на програму загальнолюдського розвитку. Визначити своє місце у світовому русі. Не схибити. Побачити напрям розвитку людства упродовж століть, тисячоліть і набагато далі. Стати пророком. Бути пророком. Такими є умови, що визначають місію благословенного народу.

30 пройдених і 10 передбачуваних років, призначених для подолання упущених шансів, мають завершити наші „блукання по колу”, окреслити й утвердити шлях до цивілізаційного прогресу. Працюючи у часовому режимі „1 рік за 3”, можна здолати безпорадність і лінощі, „розблокувати” наявні гальма. Україна володіє „пазлами” виходу на шлях прорятунку. Вона здатна очолити рятівний рух народів сучасного світу і повести за собою представників міжнародного співтовариства, котрі вважають себе адвокатами сучасних і майбутніх поколінь.

УКРАЇНА В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

ЗЛОДІЙСЬКИЙ ГЕОПОЛІТИЧНИЙ РОЗБІЙ
НАБИРАЄ ОБЕРТІВ

Московські політико-гідеологічні маніпулятори безпрецедентно переповнюють європейський і світовий інформаційно-гуманітарний простір брехливими постулатами, що українці і росіяни — один народ, у цього народу, мовляв, одна мова, одна віра, одна історія, одна територія. Новітній „історик” Путін навіть опублікував статтю „Про історичну єдність росіян і українців”. У цьому наскрізь імперсько-маніпулятивному опусі та під час нещодавньої прямої лінії з російським народом Путін зухвало розкриває агресивну сутність ідеології гібридної війни Росії проти України і зовнішньої політики Кремля. Цей трактат за наративами подібний до „Майн кампфу” Гітлера.

Путін безсоромно, глумливо нав’язує тезу, що „сучасна Україна — цілком і повністю дітище радянської епохи”, а не результат історичного, природного, об’єктивного розвитку. Мовляв, на землях, на яких створено Україну, споконвіку жили російські люди, а тепер вони оголошені не корінним народом. „Вирощені ворогами Росії українські націоналісти” витісняють російську мову з практичного, реального життя, що може призвести до скорочення загальної кількості росіян в Україні. „Це можна порівняти за своїми негативними наслідками із застосуванням якоїсь зброї масового ураження”, — піклується батько-патріарх Володимир Путін про своїх дітей-росіян, спираючись на фальшиву версію „общерусского народа”, „малорусской ветви Великороссии”, „общерусского языка”, що насправді є позолотою багатовікової антиукраїнської московської імперіалістичної політики, яку сьогодні зухвало легітимізує Путін, заявляючи, що Україна — це територія Росії. „Малоросійська культурна ідентичність” мала можливість розвинути тільки „в межах великої російської нації”. А становлення окремої української нації відбулося завдяки втручання Польщі та Австро-Угорщини, — вважає президент Російської Федерації.

Нині надзвичайно важливо на засадах історичної правди розкривати справжню сутність московської колоніальної ідеології і політики, загарбницької війни Російської Федерації проти України. У монографії доцентки Львівського національного університету ім. І. Франка Ольги Щодри „Слов’яни і Русь в ранньому середньовіччі. Передумови і початки формування імперії русів”, яка побачила світ цього року, написано про успішну дипломатичну місію Руси до Константинополя 838 р. „Про неї відомо з „Анналів Сен-Бертен” (назва походить від абатства св. Бертина на півночі Франції), що є продовженням франкських королівських хронік і описують події від 839 до 882 р. Особлива цінність Бертинських анналів як джерела полягає у тому, що вони збереглися в оригінальному списку X ст., який знаходиться у фондах публічної бібліотеки у французькому місті Сент-Омер”, — зазначає О. Щодра.

Дослідження західноєвропейських, візантійських і арабських архівних джерел львівськими вченими Ольгою Щодрою, а також Ігерем Бойком

(стаття „До питання про час заснування Української держави” // Вісник НТШ.— 2017.— Ч. 58.— С. 37—40) дають ґрунтовні підстави стверджувати, що на 838 рік уже повноцінно існувала високорозвинута, як для того часу, рання українська держава Русь, яка входить до найстаріших держав Європи.

Давньоукраїнську державу Русь добре знали в європейському і арабському світі, а Московія як князівство постала на 439 років пізніше від Руси — 1277 р., з дозволу золотоординського суверена, і була вона звичайним улусом, підвладним династії Чингізидів на заліських просторах Північно-Східної Європи, що були заселені угоро-фінськими племенами. Нестор-літописець подає їхні імена: „А се інші народи, які данину дають Русі: чудь, весь, меря, мурома, черемиси, мордва, перм, печера, ям, литва, замигола, нарова, ліб. Ці мають свою мову, походять від коліна Яфетового, бо живуть у північних краях”. Михайло Сидоржевський у статті „Свиня ще під столом?” (Українське слово.— 2002.— 1—7 серпня) обґрунтовано доводить, що майже вся європейська частина теперішньої Росії, за винятком новгородських і псковських земель, була заселена цими племенами, що не знали ні плуга, ні хреста. Саме на їхній основі сформувався „єдиний руський народ”, „русская нація”.

Невже ці правдиві історичні процеси невідомі російським науковцям, які „висвячували” і „благословляли” у світ „новітнього історика” Володимира Путіна? А може, вони добре знають правдиву історію і зухвало наслідують московських князів, які в політиці вдавалися до брехні, лицемірства, хитрощів, безпринципності, наклепів, інтриг, дворушності, хабарництва, підкупів, шантажу, вигадок, підступності. Постулат „мета виправдовує засоби” був звичним і буденним принципом усіх наступних поколінь московських владників аж до нового часу. Всі ці аморальні засоби використано у статті Путіна „Про історичну єдність росіян і українців”.

Більш-менш освіченій людині відомо, що ця так звана „єдність росіян і українців”, яку оспівує і возвеличує Путін, творилася московським антиукраїнським вогнем і мечем. Нагадуємо тим, хто безоглядно вірить Путіну — „вболівальнику” за долю українців, росіян і білорусів, що він сучасними гібридними методами вдосконалює геополітичний розбій Петра І.

Петро І назвою „Росія”, що означає „Русь”, вводить в оману Європу, буцімто Московія не загарбала, не підкорила Русь = Україну, буцімто московити і руські = українці є одним і тим же народом, від однієї матері, з однієї колиски, і що боротьба гетьмана І. Мазепи не мала національно-державного характеру, а була внутрішньою боротьбою за владу в державі. Так традиційна для Європи Московія з волі загарбника Петра І стала Росією. Для того, щоб стати перед світом прогресивним діячем, Петро І купував в Європі журналістів і наказував, аби вони висвітлювали діяльність гетьмана І. Мазепи та історію України з його, Петрового погляду...

Насправді жорстокі репресії пройняли жахом Україну після того, як гетьман Іван Мазепа з допомогою шведського короля Карла XII спробував вирвати український народ з московського рабства. Французький посол доповідав у Париж: „Московський генерал Меншиков приніс в Україну всі страхиття помсти та війни. Всіх приятелів Мазепа безчесно катовано. Україна залита кров'ю, зруйнована грабунками і виявляє скрізь страшну картину варварства переможців“. Лише в гетьманській столиці Батурині москалі по-звірячому знищили від 6000 до 15 000 (за різними джерелами) мешканців. Московські війська здобули і зруйнували Чортмилецьку Січ, яка існувала понад століття. „Птенцы гнезда Петрова“ (О. Пушкін) знесли навіть гробницю давніх отаманів і забрали грамоти, державний скарб і прапори“.

Петро І, Катерина ІІ вважали, що треба викоренити з українців „развратное мышление, по коему поставляют себя народом от здешняго (московского.— В. Л.) совсем отличным“. Саме Катерина ІІ зруйнувала Запорізьку Січ. У 1783 р. в Україні запроваджено навчання російською мовою — причому обов'язково з вимогою, яка панувала в Московії=Великоросії. Занепади Києво-Могилянська академія, українські колеції. Путін на противагу московським царям і російським імператорам говорить, що любить Україну. Але яку — політично, економічно незалежну? Ні! Путін безмежно лукавить. Він, можливо, і любить Україну, але етнографічну, з „поющими и танцующими украинцами“, їхнє сало і вареники, вишневі садочки. Путін і, на жаль, чимало росіян сприймають лише правильних українців, тобто малоросів, безіменних хахлов, а національно свідомих українців ненавидять. Майже щодня у нинішній період так званої „тиші“ Путін схвалює, що його песиголовці вбивають правильних українців, таких як видатний оперний співак Василь Сліпак, бо вони не проросійськи налаштовані, не зорієнтовані на Москву, а хочуть вільної, демократичної, правової, соборної української України.

Сучасні кремлівські імперіалісти, сповідуючи агресивну політику Петра І, свою загарбницьку війну проти України також називають „внутрішньою боротьбою“, тобто громадянською війною „за справедливість“. Путін своєю статтею намагається переконати росіян і українців, світову громадськість у тому, що Україна — це „російська історична територія“, і, мовляв, російські війська мають право відібрати для Росії своє. Усе нинішнє протистояння Росії й України Путін зводить до підступів Заходу як результату цілеспрямованої роботи зловорожих сил, які завжди прагнули до підризу російсько-української єдності. Московські правителі витрачають колосальні кошти російських платників податків на підкуп азійських, американських, європейських політиків і журналістів, щоби висвітлювати російські загарбницькі війни як миротворчі, доброчинні заходи Путіна в ім'я справедливого життя і миру на землі.

Підвійне дно історичної брехні й цинізму у тексті, під яким підпис Владіміра Путіна, не є новим, оригінальним. Постулат про „триединный русский народ“, який, мовляв, складається з великоросів, малоросів і білоросів, витворений ще за часів Катерини ІІ, яка після Петра І, що „розпинав нашу Україну“, „доконала вдову сиротину“. Петро І і Катерина ІІ доклали максимум зусиль, щоб знайти та вивезти до Москви з території колонізованої України всі історичні матеріали.

Під час широкомасштабної фальсифікації створених низки стратегічних історичних міфів Анато-

лій Ціпко, зокрема, назвав такі:

1. Про існування Суздальської Руси, хоча про її існування ніхто до Катерини ІІ не знав.

2. Про те, що Москва була заснована за участі київських князів, хоч до цього було відомо, що заснували її волею ординського хана Мінгу-Гірея 1272 р.

3. Про те, що Московія — це Русь, а московити вже не фіни і не татари, а слов'яни — „русский народ“.

4. Про якесь „иго Орды“, хоч до нього історики вважали, що Московія впродовж трьох століть була складовою частиною Орди і оплотом її боротьби з Руссю.

5. Про „подвиги“ князів О. Невського і Д. Донського.

Усі вигадки були остаточно канонізовані та стали основою для створення безлічі інших історичних та літературних міфів у 40—50 роках минулого століття, коли відбувся поворот від пролетарського інтернаціоналізму до російського націонал-більшовизму. Сталін і його найближчі поплічники заперечували багатоетнічну історію Російської імперії на користь історичного наративу, який би підкреслював панівне значення російського народу в будівництві держави впродовж усієї історії.

Щоби не допустити вільного розвитку українців, формування у них національної свідомості та ідентичності за часів білих царів-бачечок і червоних комісарів-генсеків було наплodжено 480 циркулярів, указів, ухвал, постанов, розпоряджень тощо, спрямованих на заборону української мови, культури, звичаїв, традицій, тобто — на тотальне зросійшення українців. За 70 років комуністичної влади в Радянському Союзі було знищено понад 120 мільйонів безневинних людей, з них понад третина — українці. Такого геноциду історія людства не знала. Для зменшення кількості українців московські комуністичні правителі організували три штучні голодомори: 1921—1923; 1932—1933; 1946—1947 рр.

Московська комуністична кліка на чолі із Сталіним перелякалася бурхливого розвитку української нації під час українізації. Постановою ЦК ВКП (б) та РНК СРСР про хлібозаготівлі від 14 грудня 1932 р. також було зобов'язано припинити українізацію, бо вона, мовляв, проводиться без „правильного большевистского руководства“, механічно, тому потрібно „изгнать петлюровские и другие буржуазно-националистические элементы“ з цього процесу. Цю імперсько-шовіністичну постанову ЦК ВКП (б) і РНК СРСР продублювали 15 грудня 1932 р. Сталін і Молотов. Вони у телеграмі до ЦК республіканських компартій, крайкомів і обкомів, головам Раднаркомінів, край- та облвиконкомів вимагали терміново припинити „українізацію“ в районах РРФСР, Середньої Азії та Казахстану, де компактно проживали українці.

В Україні винищували українців штучними голодоморами-геноцидами з метою заселення українських етнічних земель чужинцями. Про ці звірства московської комуністичної влади є сотні документів, які повністю заперечують тезу Путіна, що на Богом даній українській землі „споконвіку жили російські люди“. Наприклад, в одному із „Сообщений всесоюзного переселенческого комитета при Совнарком СССР о переселении на Украину с других территорий страны“ мовилося, що план переселення в Україну на 28 грудня 1933 р. виконаний на 104,7 відсотка. До Дніпропетровської, Донецької, Одеської і Харківської областей з Російської Федерації відправлено 329 ешелонів, які перевезли 21 856 господамств, 117 149 членів сімей, 14 879 коней, 21 896 корів і 38 702 голови інших свійських тварин. Путін

вважає позитивним що „історія України і її культура розвивалися в рамках великоросійської цивілізації“. Він замовчує російську імперіалістичну жорстокість щодо України.

Путін улесливо замовчує у своєму зверненні до росіян, українців, громадян європейських країн, що не менше, а більше української „крови потратилось, щоб забезпечити і утвердити таку цюцю“, як СРСР. На жаль, чимало українців, одурених ленінсько-сталінською маніпулятивною пропагандою, ставало збільшовиченими малоросами „без дома и без улицы“ які фанатично служили російській імперії під назвою „Советскій Союз“. „Многонациональное советское Отечество“ розтрощилося об відчайдушний народно-демократичний здвиг. Сталося те, що завжди підстерігає, чекає імперії. „Великий, могучий...“, за якого цупко трималися більшовики, розвалився. Віковічна мрія українського народу бути вільним на своїй землі стала дійсністю 24 серпня 1991 р. Українці вирвалися з отруйних обіймів „старшого московського брата“. Путін під гаслами, що „росіяни і українці — один народ“, що „українці і росіяни — брати“, прагне будь-що відродити „імперію зла“ Радянський Союз.

Психологічна травма росіян з приводу загибелі імперського СРСР глибока насамперед тому, що комуністична маніпулятивна пропаганда нав'язувала їм такі міфи про імперію, за якими вона непорушна, непереможна, наймогутніша, і все це — завдяки „великому російському народові“. У багатьох росіян виробилось не завжди усвідомлене відчуття своєї домінантності в Україні, і будь-який крок до зрівняння в реальних національних і мовно-культурних можливостях такі люди сприймають як своє ущемлення. Таке трактування історичних реалій є основою екзистенційних мотивів небажання росіян взяти на себе бодай частину покаання за всі минулі „експериментування“ над українцями. Уникання вибачення — не що інше, як виправдання насильства, яке впродовж століть було вчинено над українцями. Це майстерно використовує сучасний кривавий московський цар-батечко, новітній тиранозавр Путін.

Зловісною енергією московського шовінізму, расизму, українофобії наповнена путінська стаття, яка не без лукавої іронії розповсюджена також українською мовою, мовляв, „справжня суверенність України можлива лише в партнерстві з Росією“. Одразу слово „партнерство“ та ще „з Росією“ викликає шквал трагічних емоцій. Московські загартники разом із сепаратистами колабораціоністами восьмий рік ведуть війну проти України. За той час вони вбили майже 14 тисяч найкращих синів і дочок — захисників України, понад 20 тисяч поранено, морально і психологічно травмовано. А скільки поруйновано промислових підприємств, шахт, сіл!? Якщо росіяни і українці — один народ, то чому путінські головорізи знищують своїх братів? Чи немає межі лицемірству російським злодіям?

Стаття за підписом Путіна спрямована на психологічне травмування не лише українців та росіян, а й на громадян країн європейської співдружності. Адже природне право розвивати і утверджувати вільну, правову, соціальну, демократичну, соборну українську Україну Путін називає „проектом анти-Росія“. „Ми ніколи не допустимо, щоб наші історичні території і близьких для нас людей, які живуть там, використовували проти Росії. А тим, хто вдається до такої спроби, хочу сказати, що в такий спосіб вони руйнують свою країну“, — читаємо в опусі Путіна, зміст якого збігається із сутністю публікацій активного члена „Русского имперского

движения“ Олександра Жучковського „Русский национализм против украинского национализма“ і „Еще раз к вопросу об украинцах и украинстве“. Він написав, що поняття „Україна“ як частину Російської імперії потрібно буде скасувати. Цинічно „обґрунтовує“ тезу про необхідність знищення України і українців. Путін таку зоологічну ненависть, імперіалістичні прагнення і дії зовсім не заперечує і отожднює з менталітетом „россиян“, „с широкой душой русского народа“.

Хоч злодійський геополітичний розбій набирає нових обертів, але московські очільники розуміють, що в нинішніх умовах їм не вдасться упокорити Україну. Тому в антиукраїнськонациональній політиці застосовують настанови російського філософа, історика Г. Федотова, який наголошував, що „мы присутствуем при бурном и чрезвычайно опасном для нас процессе: зарождении нового украинского национального сознания, в сущности новой нации. Она еще не родилась окончательно, и ее судьбы еще не predetermined. Убить ее невозможно, но можно работать над тем, чтобы ее самосознание утверждало себя как особую русскую форму сознания“. Цей морально-психологічний аспект українофобії — найстрашніший, найнебезпечніший, бо спрямований на розтління української національної ідентичності і заміну її російською. Особлива форма російської свідомості українців вбирає в себе малоросійство, манкуртство, хахлуйство, яничарство та інші аморальні риси.

Млява реакція у керівних політичних колах і журналістському середовищі європейських національних держав на симптоматичний опус Путіна дає підставу стверджувати, що у цих країнах є такі ідеологічні сили, які не знають і, мабуть, не дуже хочуть знати правду про багатовіковий геноцид, етноцид і лінгвоцид українського народу. Деякі очільники національних держав не усвідомлюють, що українці мають таке ж природне право бути господарями на своїй землі, як німці — в Німеччині, норвежці — в Норвегії, поляки — в Польщі, румуни — в Румунії, угорці — в Угорщині, французи — у Франції, шведи — у Швеції, японці — в Японії, утверджувати у всіх клітинах державного і суспільного організму українську мову, розвивати національну культуру, звичаї, традиції, творити свою правдиву історію, мати єдину помісну Українську Православну Церкву.

Інформаційно-психологічна війна за серця і розум українців, яка переросла у військову агресію Російської Федерації проти України, — це війна ідентичностей, боротьба за буття чи небуття українського народу, національної держави. Творення українського „суцільного культурного організму“ (Іван Франко) потребує цілеспрямованої державницької політики, розуміння, що Україна — мононаціональна країна. Природним є прагнення українців мати свою суверенну державу, бо лише за цієї умови можливий продуктивний розвиток національного життя корінних народів України та повноцінного життя національних меншин (спільнот) — органічної складової світового гуманітарно-культурного багатоманіття, яке хоче знищити московський імперіалізм.

Отже, вироблення української інтеграційної гуманітарно-інформаційної політики, здійснення Національної Ідеї державотворення в сучасних умовах гібридної війни Росії та глобалізаційних процесів має синтезувати абсолютні, національні, громадянські, сімейні та особисті соціокультурні, морально-духовні цінності українців.

Василь ЛИЗАНЧУК

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ВІДРОДЖЕННЯ

МІТИНГОВІ ЕМОЦІЇ ПОВИННІ ВРІВНО- ВАЖУВАТИСЬ ПРАКТИЧНИМИ ДІЯМИ

Проголошене і досягнуте. Плани і реалізація. На ці теми можна говорити довго. Громадяни України досі по-різному ставляться до ОУН, але треба визнати, що в міжвоєнний період рівень жертвовності її членів просто зашкалював. Самі обставини боротьби сприяли цьому. Або стоїш осторонь національно-визвольних змагань, або викладаєшся на всі сто! І кар'єристів-піарівців у лавах ОУН не було.

А ось мирний період державотворення — маємо на увазі період від 1991 р. і дотепер — привів до суттєвого розслаблення патріотів. Ніхто не хоче зупинятися на некомфортних моментах, які можуть загальмувати рух уперед. Таку позицію виправдовують тим, що якимось воно там... і без нас перетреться. А основній масі патріотів важливо не збавляти темп! Парадокс полягає в тому, що саме такий підхід максимально гальмує справу.

ВИГОЛОШЕННЯ ГАСЕЛ ЗОБОВ'ЯЗУЄ ДІЯТИ

Наведемо лише кілька прикладів. Скоро виповниться чотири роки з того часу, як патріотичній родині Сапункових (село Розквіт на Одещині) місцеві шовіністи спалили автівку. Просто так... Щоб „не висовувалися“, не воювали за українську мову. Винуватців досі не знайшли. Двоє патріотичних вчителів, які підтримали непохитну Ларису Сапункову, були вимушені покинути місцеву школу. Промосковські „педагоги“ витиснули їх.

Навести приклади з іншого регіону? Тоді візьмемо підконтрольну частину Донбасу... Вже чотири роки минуло з моменту, коли місцеві проросійські бандити побили батька й сина Голубенків. Йдеться про село Гришине Покровського району. Молодики почали бити Михайла лише за привітання: „Слава Україні!“ А батька, який примчав на допомогу, били ще жорстокіше. „Чоловіка та сина били на очах у дочки, — розповідала журналістам мати Михайла, Оксана Голубенко. — Раніше наш батько виконував завдання у прифронтовій Авдіївці в моменти загострення ситуації, за що отримав посвідчення учасника бойових дій. Нападники ударили його зі спини битою по голові, після чого били ногами до неприємності... На крики дочки по допомогу ніхто не відгукнувся. Все, що вона змогла, — це зателефонувати матері і сказати, що батька і брата вбивають...“

Життя патріотичного донеччанина тоді вдалося врятувати, але тепер він інвалід другої групи. А до цього мав непогану зарплату по лінії МНС. Думаєте, бандити компенсували ці втрати? Ні, суди й досі тривають. Один із нелюдів навіть намагався влаштуватися на роботу в поліцію, але розгос справи перешкодив йому зробити це. А як же тепер бути з гаслом: „Смерть ворогам“? Чи його виголошують лише, щоб налаштувати проти України якомога більше людей? Для ватників воно „занадто націоналістичне“, а у патріотів — навпаки, руки опускаються від усвідомлення того, що це лише слова. Бо справ точно не буде — перевірено часом. Кричати будуть і надалі, бо кричати легше. Замість того, щоб поїхати у Гришине і бодай раз спокійно поговорити з батьками нападників. „Ми все відстежуємо... Ваші діти заслуговують на серйозне покарання. Але поки що треба якимось компенсувати втрату працездатності Голубенку-старшому... Їм тепер важко, а ви ж односельці! Думайте. Скоро

приїдемо ще“. Ніяких смертей не треба, просто дупу підняти і приїхати. Засвідчити свою небайдужість, продемонструвати турботу про здоров'я постраждалих. Можна ще банку прихопити чи кошик яблук... Патріоти точно оцінили б! Як і досі одна патріотична вчителька з Одещини з вдячністю згадує автопробіг „Правого сектора“ на її підтримку. Кому радикали допомогли конкретними справами, ті в них ніколи не розчаровуються.

ПОКАРАННЯ ВІДСУТНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА

Трапляються моменти, коли виведення з гри і подальша „нейтралізація“ патріотів забезпечені і без ознак бандитизму. Коли проявляється звичайна людська байдужість. Йдеться про біженців з Донбасу — матір і сина Сасонових. Оскільки сорокарічний Олександр частково паралізований (друкує коменти однією рукою), його з матір'ю прямо з Києва відправили у спецінтернат. Чомусь в Одесу. А на Полтавщину ніяк не можна було? У Вінницю, Житомир, Львів, Черкаси? На Донбасі Сасонов принципово розмовляв українською. То за що його в Одесу? А ще Сашко добре володіє англійською. Навіть дуже добре. Українським патріотам не потрібні такі люди? Звісно, в УГКЦ і ПЦУ добре ставляться до Сасонових. Але їхні церковні структури ще надто слабкі на Півдні. Могли б і проукраїнські баптисти втрутитись. Вони ж набагато сильніші! У крайньому разі, могли б допомогти патріотичним донеччанам з переїздом у „більш український“ регіон України. Якщо вже так важко забезпечити нормальне оточення. Олександр, до речі, швидко вникає в проблематику церков. Ось фраза, взята з нашого листування: „У США пастори родом з РФ-ї намагаються усім керувати й виставляти росіян ледь не лідерами „слов'янських“ церков у США. Котрі насправді є аж ніяк не слов'янськими, а лише пострадянськими. І при цьому навмисно забувають про поляків чи хорватів. Начебто ті не слов'яни... І наче усі слов'яни неодмінно мають бути у США під контролем росіян! Це дуже погано для нас, українців. І я про це постійно кажу...“

Не зайвим був би Сасонов у будь-якому обласному чи районному місті, де є згуртовані українські громади. Бо в Одесі Олександр та його 79-річний матусі, яка у прямому сенсі є його опорою, катастрофічно бракує української мови! Про маму Олександр з теплом пише: „Вона свідомо українка родом з Вінниччини. Ще у 80-х мені часто повторювала: ми українці... Нам треба триматися за своє! Вона завжди купувала у нашому книжковому магазині Дебальцевого дитячі книжки українською мовою. І в бібліотеці ми неодмінно брали щось українське. І в мене це все дуже легко „заходило“... А тут, без необхідного етнічного середовища, ми виглядаємо як острівці серед московського моря“.

То як бути з практичною реалізацією гасла „Україна понад усе“? Коли любителі смолоскипних походів навіть „точково“ не поспішають його втілювати. Не хочеться вірити, що ці дії проводяться виключно на догоду Кремлю. Там же і справді патріотів найбільше! Якщо лідери радикалів не хочуть займатися подібними „дрібницями“ самі, то могли б 14-го жовтня, на Покрову, під час маршу патріотичних сил, зачитувати зі сцени перелік „проблемних точок“. І практичними справами могли б зайнятися безпартійні співчутливі. Таких щонайменше десятки тисяч. А то й більше.

„ОСТАРБАЙТЕРИ“ МОГЛИ Б ВИКОНУВАТИ
ШЛЯХЕТНУ МІСІЮ
(ЧОМУ НАРІКАЮЧИ НА ДОЛЮ,
НЕ ПОМІЧАЄМО ТИХ, ХТО ТВОРИТЬ ДОБРО?)

Під час Майдану ми пропустили одну важливу річ — не обговорили використання бодай частини освічених „остарбайтерів“ як ефективних полпредів України. Вони то є, але діють якось стихійно і нецентралізовано. І без належної мотивації. А ми могли б, спираючись на жменьку подвижників, акумулювати весь позитив у стосунках з тією чи іншою країною.

У замітці Анни Романдаш „Мені у вас було комфортно, ніби вдома“ („День“ від 13. 07. 2012) авторка, учасниця літньої школи журналістики „Дня“, розповідає про Корана, молодого мандрівника з Індії, який перед тим працював у сфері атомної енергетики. Цікаво, що індуc-науковець відчув себе гуцулом, узавши участь у спільному, разом з українцями, прибиранні гори. „На Франківщині я просто закохався в місцевих жителів! — казав той. — Україна — це ідеальне місце для подорожей...“

ЛЮБИТЕЛІ КАРПАТ,
„КОЗАКОФІЛИ“ ТА СМІЛИВІ ГОСПОДАРНИКИ

Дуже подібною є історія про молодого американця Шона Вільямса, якого приятелі охрестили „Другом гуцулів“. Той швидко вивчив українську, навчився грати на цимбалах, заглибився у вивчення карпатського фольклору. Навіть деякий час був танцюристом у складі коломийського ансамблю „Покуття“!

Повірте: таких людей багато! Колись „Україна козацька“ писала про японського барона Йошіхіко Окабе, який зацікавився українським козацтвом. Каже, що наші козаки йому чимось нагадують японських самураїв. То, може, краще такі повідомлення щоранку читати у стрічці новин?

Підданий Туреччини, Гусейн Ойлупинар, ще будучи аспірантом Альбертського університету (Канада), звернув увагу на те, що в українських піснях і думах турки змальовуються як... чужинці, вороги. Це його „заділо“, і він почав вивчати історію українського козацтва. Знайшов чимало такого, що об'єднує.

Ба більше, є турки, які не бояться переселитися в Україну назавжди. Колишній підполковник та офіцер Генерального штабу Збройних сил Туреччини Мустафа Сабрі Сіпахіоглу тепер розводить на Рівненщині овець. Зосередився на двох породах: романівській та меринос. „Упродовж п'яти років я їздив країнами, які утворилися після розпаду СРСР, — розповідав Мустафа журналістам. — Україна мені сподобалася найбільше! Зауважив для себе, що ця держава може бути хорошим партнером для Туреччини. Щоразу, приїжджаючи в Західну Україну, ловив себе на думці, що старість хочу зустріти саме тут...“ І це слова колишнього працівника турецького Генштабу! То чому ж у нас самих так багато песимізму?

2011 р. я брав інтерв'ю у німця Манфреда Фішера, який не побоявся переселитися на Сокальщину разом з 90-літньою мамою.

Запам'яталися його слова: „Фішер в перекладі з німецької означає — „рибалка“. Тому я і вирішив узяти в оренду кілька великих ставків. У нас, у Німеччині, це було б практично неможливо, бо нема вільних водойм. А в Україні — головне добре налагодити господарство...“

Громадянин Німеччини Мішель Якобі вперше побував на Закарпатті 2008 р. Відтоді вирішив розводити на місцевих полонинах буйволів. Не відразу прийшов успіх, але вже все налагодилося. Мало

того, красуня-горянка, оцінивши, працелюбність та наполегливість Мішеля, погодилася стати його дружиною. Тим паче, що й бар'єру мовного немає — Мішель Якобі розмовляє українською як типовий закарпатець.

ПОТРЕБА В ОСВІЧЕНИХ І ПАТРІОТИЧНИХ
„ОСТАРБАЙТЕРАХ“

Наводячи ці приклади, є велика спокуса цілком логічно осудити тих українців, які шукають щастя за кордоном. Багато співвітчизників саме так і роблять — осуджують. Мовляв, гріш вам ціна, якщо в такий час покидаєте Україну. І це теж свідчення нашої незрілості. Заробітчани могли б виконувати важливу україноцентричну місію. Якщо джерелом нашого оптимізму є речі, так чи інакше пов'язані з іноземцями, то чому ми самі не можемо працювати в такому ключі? Адже наших в Європі і так вже мільйони... Навіть якщо політично активними будуть лише 0,1 відсотка „остарбайтерів“, то й це величезна ідеологічна армія, якій по силі практично все.

Берімо приклад зі шведа Максима Маурітссона, який у похилому віці зацікавився Україною та боротьбою УПА. До речі, ґрунтовна розвідка „Євреї в УПА“ це його рук справа. Швед настільки добре вивчив українську, що ознайомився з масою архівних документів!

Італієць Даніло Збрана (професор історії та італійської філології) є почесним громадянином Тлумача. Вперше Даніло побував на Івано-Франківщині 2005 р. Хотів більше дізнатися про свого земляка, лікаря УПА Августо Донніні, якого наші бійці знали під псевдонімом „Міхась“. Інформації зібрав небагато, бо тоді все засекречувалося... Зате дізнався, що 1946 р. „совіти“ на центральній площі Тлумача повісили двох юних українських повстанців, яким було, відповідно, 16 і 17 років. Професор вирішив за власний кошт поставити їм пам'ятник. Мотиви? Загострене почуття справедливості і те, що сам Даніло є сином італійського партизана. Тому добре розуміє природу національного Спротиву. „Я зрозумів, що українські націоналісти були зовсім не такими, як їх змальовують! Ваші вороги брехнею створюють Україні негативний імідж“, — пояснює свою мотивацію італієць.

Ми надто пасивні, а могли б і самі послідовно виконувати важливу місію у країнах Європи. То тут, то там запускати „ланцюгові реакції“ добра. Звісно, це важко — починати довгий шлях наодинці, не заручившись підтримкою преси. Але все приходить з часом. У Бельгії можна розповідати місцевим історикам про Альберта Газенбрунда, речника радіостанції УПА „Афродіта“. В Ірландії про Едмунда Егана, який на початку ХХ ст. захищав права закарпатських селян. У кожній країні є про що говорити!

Схвилювала історія з водієм вроцлавської маршрутки, який в кінці робочого дня знайшов пакунок з великою сумою грошей і документами українського заробітчанина. Розшукав власника і повернув усе. І після цього дорікати полякам, що вони всі, як один, нас не люблять? Вдячність — риса, без якої нам у глобалізованому світі не вижити! Тому й кажу, що починати треба з централізованої структури. Або з кількох організацій, які щільно контактують.

ПОЕЗІЯ ДОНЕЦЬКА, ШАХТАРСЬКА...
(РОЗДУМИ ПРО ТИХ ПРОУКРАЇНСЬКИХ
ДОНЕЧЧАН, ЯКІ ВІДРІЗАНІ ВІД НАС РОСІЄЮ)

Васильович подарував мені маленьку збіорчку своїх віршів ще років десять тому. Тоді ще можна було вільно їздити в Донецьк, насолоджуватися його красою. Не можу сказати, що я відразу кинув-

ся перечитувати вірші, написані приятелем, адже в той момент був дуже зайнятий. Хоча встиг відзначити про себе, що вірші досить гарні, талановиті. Тож збірка деякий час припадала порохом, перш ніж взявся перечитувати її ґрунтовно.

А поштоухом до цього був телефонний дзвінок від Васильовича. На жаль, колишній шахтар хворіє, може, тому й вирішив певним чином попрощатися, сказати найголовніше. Поет сказав одну знакову фразу: „Ми готові загинути під уламками, тільки б ЗСУ звільнили цю територію, повернули її до складу України“. „Чи багато там таких, як ви?“ — запитав я. „Та відсотків 20 набереться...“ Зрозуміло, після цієї фрази цінність кожного шахтарського рядка зросла десятикратно! Тож і став я вивчати поетичні твори літньої, але гордої людини дещо уважніше, „аналітичніше“.

Починав писати Васильович, звісно, російською. І це попри те, що і дід, і батько його були україномовними. Ба більше, дід був ще й дуже віруючим, часто молився. Про свої нелегкі дитячі та юнацькі роки, проведені на Донбасі, Васильович написав так: „Вони святі, як образи мого намоленого діда“. Саме українською згадує свого предка шахтар, хоч на роботі був вимушений розмовляти російською. Та й писав він спершу типово для поетів свого краю:

„Лучи Октября озаряют знамя рабочего класса...“

Або:

*„Мужчины в глубоких забоях
Втрое сильней и добрее —
Шахтерская дружба как солнце,
В шахте светит и греет!“*

Це вже потім почнуть з'являтися такі рядки:

*„В мені гудуть тисячоліття,
Нуртує скіфська кров і обпікає ніт аратів“.*

Тоді вже й про роки заслання Кобзаря він міг досить гарно написати: „Палає степ піщано і пустельно, стрекоче спека коником в траві...“ І оце все тепер відрізати від України? Навіть якщо подібних людей в ОРДЛО не більше 20 відсотків — усе одно шкода. Це ж він про Т. Шевченка так писав: „Серце, закуте в погони, жадало слів з України...“ А тепер і сам потайки вимушений слухати історичні передачі каналу „Культура“. Це єдине, що сьак-так ловиться. І тут певна майстерність потрібна, бо сепари глушать.

Багато це чи мало — 20 відсотків? Порівняймо з неокупованими територіями України. За даними останніх опитувань, 17 відсотків мешканців Запоріжжя холодно ставляться до Росії. А ще 15 відсотків — „дуже холодно“. У Львові відповідно 17 відсотків і 58 відсотків. Разом 75 відсотків! Але ж це Галичина. А ось в Маріуполі тільки 8 відсотків і 8 відсотків. В Северодонецьку 10 відсотків і 7 відсотків. В Одесі 14 відсотків і 8 відсотків. Тобто, „східняцькі“ показники розходяться між собою несуттєво. Звісно, холодне ставлення до Росії не завжди означає тепле ставлення до України, але, думаю, що певний корелятивний зв'язок тут є. Донбас не є суттєво гіршим від інших південно-східних територій.

Та повернемося до Васильовича. Одна, окремо взята, людина. Шахтар. Збірка така маленька, що її у тролейбусі за годину перечитати можна! Але, з другого боку, це досить цінний інтелектуальний продукт. Якби довелося предметно говорити про представників українського шахтарства, про їхній інтелектуальний потенціал, про роль у нашій істо-

рії, то збірка дуже допомогла б. Мало того: її всю можна розібрати на цитати. Треба висвітлити тему домашньої педагогіки? Будь ласка:

*Вибач, тату, за пізнє літо,
За гіркоти моїх провин
Я пролився на тебе світлом
Коли в мене вже був свій син...*

Це Васильович так на старості років переживав, що мало зміг подарувати тепла своєму батькові, який його дуже й дуже любив і також був вимушений гірко працювати на шахті. Треба процитувати щось про любов до рідної землі? Про дружбу народів та ставлення до регіонів? Будь ласка:

*Нежно смотрят друг другу навстречу
Со своих берегов в долину
Виноградный молдавский вечер
и пшеничный рассвет Украины...*

Донецчанина так гарно приймали молдовани, що не могли не народитися такі рядки: „Я люблю твою грусть, Молдова, обогретую летом знойным, в теплых струнах вина молодого и в напевах чим-поя и дойны“. Бачите, навіть у музичній культурі сусіднього народу розібрався юнак, хоч мав трішки більше двадцяти. Ставлення українського шахтаря до інших культур та релігій? І це неважко знайти:

*Історією пашнуть Ялта, Феодосія,
Бахчисарай, прославленный фонтаном
Бруківка, відшліфована віками...
До неба моляться султанські мінарети,
Неначе втілені намази в камінь.*

Досить толерантно і шанобливо стосовно кримців. Ось такий він, поет-українець. Аж ніяк нешовініст. А що їх там добряче розбавили прийшлим людом — то вже не Васильовича вина.

У багатьох віршах донецчанина проглядає філософ. Ось розповідь про німця-кашовара, який хоч і був окупантом, але завжди намагався підготувати українських дітлахів. Економив на вояках „Вермахту“, виходить? Цей вірш є підтвердженням дівости закону бумеранга. Добро рано чи пізно повернеться добром і співчуттям: „Тепер я думаю: у фатерлянді були голодні кіндери: і Йогани, і Ганси“. Ну, так, були. Особливо 1945 р. Але щоб аналізувати і думати в цьому ключі, треба було спершу уявити себе на місці німця-кашовара. Певно, і той трохи ризикував, годуючи 1942 р. дітей Донбасу і систематично „урізаючи“ німецьку пайку. Тож і кажу: Васильович, це шахтар-філософ! Він досі пишається своєю працею:

*Довбав вугілля я, породу рив,
Слова солоні чув, як щирі подарунки*

Все це, на думку Васильовича, „очищало“ його дух.

І вже потім цей очищений дух надиктує йому рядки:

*„Василь нам прапором державним майорить,
Петро — пігулкою червоної отрути!“*

Мова про двох Симоненків: поета Василя з його „Лебедями материнства“ та прокомуністичного лідера Петра з його промосковською позицією. Бачите, аж ніяк не всі шахтарі є ватниками.

Одні лише ці рядки чого варті:

„У степу ще дикому, на донецькім кряжі, козачків чучикали славні предки наші. Степовою мовою, як могли, балакали, і вкраїнське слово квітло над паланками“. А гіркі, хоч і добре обдумані, слова: „ми готові загинути під уламками“, надають ще більшої ваги його поетичному слову.

Сергій ЛАЩЕНКО

ДО 150 РІЧЧЯ ВІД ЗАСНУВАННЯ
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА

ФУНДАТОРИ ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ 1873 РОКУ

Пропонована стаття стосується раннього періоду історії Товариства ім. Шевченка (водночас і першопочатків Наукового товариства ім. Шевченка). Ініціатива створення Товариства ім. Шевченка у Львові вийшла від діячів культури і науки Східної України. Вона диктувалася важкими історичними умовами, у яких перебувала Україна в 1840—1860-х роках. Не було жодної змоги проводити будь-які заходи, які б стосувалися питань українства у межах імперської Росії. Згадаймо березень 1847 р.— розгром Кирило-Мефодіївського братства, арешти та заслання його членів, 1850-ті рр. — систематичне стеження за особами, які цікавилися національною наукою, культурними процесами, та інформування у центр імперії Д. Мілютіна, В. Долгорукова, М. Анненкова, О. Новицького та інших про ситуацію і політичні настрої в Україні, жовтень 1862 р.— закриття петербурзького часопису „Основа“, в якому друкувались українці, звичайно, про українські справи, а впродовж тривалого часу гнітючої дії цензури всього, що пов'язане з українською освітою і культурою взагалі, врешті, феномен появи відомого всьому слов'янству Валуєвського циркуляра (1863) зі знаним висловом про українську мову, що її „не было, нетъ и быть не можетъ“. Вороги українства добре знали, що мова „не тільки виражає собою життєвість народу, але є самим цим життям. Коли зникає народна мова,— народ більше не існує“ (К. Ушинський). Репресії „відбирали всяку надію на успішний розвиток українського народу і його відродження в границях Російської імперії“. Тоді наші закордонні брати,— писала галицька преса,— бажаючи створити нове і безпечне огнище української національної культури, огнище, яке з вільнішої частини української земі світило би на всю Україну, дали почин до заснування Товариства ім. Шевченка у Львові. Вони „почали задумуватись над перенесенням національної суспільно-культурної і видавничої праці за кордон, де не досягла б її рука російської адміністрації“¹.

На порядку денному з'явилася потреба знайти засоби і способи для створення такого осередку, щоб обійти нечувані тоді для Європи перешкоди, які ставив російський уряд перед

українцями та українською дійсністю. За умов, коли втрачені найменші можливості навчатись рідною мовою, видавати нею книжки, вшановувати все те, що вказувало на традиції народу (про створення навчальних закладів, що тоді мало місце в усіх недержавних слов'янських народів, не було найменшої мови), прийняття рішення будувати національний осередок культури і науки (згадане вогнище), який зберігав би будь-які культурні надбання українського народу, стало не простою проблемою². На той час дедалі міцнішими ставали зв'язки українських діячів культури і літератури, науки Східної і Західної України. Ряд східноукраїнських діячів відвідує Львів і Галичину. Це підтверджує листування і безпосередні контакти П. Куліша, О. Кониського, М. Драгоманова з такими західноукраїнськими діячами культури та літератури, як К. Сушкевич, І. Пулюй, О. Барвінський, О. Терлецький та ін. Однак цього на початках було замало.

У тій ситуації постало також питання, де засновувати такий осередок (центр), у якому велась би літературно-наукова робота, друкувались українські видання? Умови конституційної Галичини не завжди відповідали цьому. Це щоденно відчували і бачили народовці. Тут на все і завжди претендувала польська шляхта, ширилось русофільство, чому сприяли часті відвідини емісарів з Росії (а в деяких випадках їх осідання в Галичині) і ті форми різних заохочень (підкупів) для місцевої інтелігенції та ін. Тому спершу падав вибір відкрити цей осередок у Відні, були також пропозиції „може десь у Швейцарії, або у Франції“. Ці питання довго обговорювались, але, як писав В. Дорошенко, „в кінці кінців спинилися на Львові. Адже ж Львів знаходився якні-як у межах конституційної держави, та ще й недалеко від Києва і був до того столицею краю, заселеного українцями, що вже пробудились до національного життя“³. Варто згадати, що тоді на теренах Галичини вже активно діють Товариства „Руська Бесіда“ (засноване 1861 р.) зі своїм постійно діючим театром (1864), „Просвіта“ (1868) з філіалами, народовці гуртуються довкруги часописів „Вечерниці“, „Мета“, „Нива“, „Русалка“,

¹ Пор.: [Від редакції]. Перед Загальними зборами Наукового товариства ім. Шевченка // Діло (Львів).— 1913.— 25 (12) груд.— Ч. 286.— С. 1.

² Історія Наукового товариства ім. Шевченка.— Нью-Йорк; Мюнхен, 1949.— С. 9—10.

³ Дорошенко В. Огнище української науки Наукове товариство імені Т. Шевченка. З нагоди 75-річчя його заснування.— Нью-Йорк; Філадельфія, 1951.— С. 19.

„Правда“. В журналі „Мета“ К. Климкович друкує твори Т. Шевченка, П. Куліша, Марка Вовчка. У 1866—1869 рр. у Львові окремими випусками виходять „Поезії“ Т. Шевченка.

Ініціатива заснування гуманітарного осередку у Львові вийшла від кількох полтавських патріотів. У їх задумі йшлося насамперед про дієвий захист українського слова, друкування книжок рідною мовою — і не лише вибраних художніх творів, але й праць, присвячених різним наукам, водночас він полягав також у систематичному виході у світ національних періодичних видань... Задум, власне, охоплював усе те, що офіційно переслідували в Росії.

Велика роль у створенні Товариства ім. Шевченка належала О. Кониському. Саме він як ніхто інший, писав М. Грушевський, „старається привести до завязання в Галичині такої інституції, яка могла б стати постійним органом розвою українського слова [...] [саме від нього] після нарад з Пильчиковим вплинув проєкт пізнішого Товариства імені Шевченка“⁴. Своє, правда, не завжди позитивне значення відіграли живі зв'язки з галичанами П. Куліша, М. Драгоманова...

Вістка про наміри українців Східної України заснувати гуманітарне товариство швидко долетіла до Львова і була позитивно сприйнята та підтримана місцевими інтелігентами. Самостійно створити і утримувати такий осередок поряд із існуючою вже „Просвітою“ було тоді не під силу галичанам. Українська громада народовецького спрямування, а саме вона передовсім була зацікавлена у відкритті такого осередку, була під багатьма оглядами ще слабкою. Вона переважно складалася з молодих і незаможних осіб, хоча думка про заснування якоїсь постійної інституції у Львові зі своєю друкарнею для розвитку українського слова у друкованій продукції жила ще з 1860-х років.

Так, на порядку денному українців Східної України стало питання: створення на західноукраїнських землях загальноукраїнської гуманітарної організації, яка б виконувала поставлені завдання у Статуті і утвердила народну мову. До першорядних на цьому етапі питань належало віднайдення фундаторів для реалізації заходу, зібрання потрібних коштів для відкриття й обласнування інституції. Після певних консультацій та звертань фундаторами стали Єлизавета зі Скоропадських Милорадович, Михайло Жученко, Дмитро Пильчиков, Олександр Кониський — всі із Східної України. Західну Україну

репрезентував Степан Качала, який згодом стає також одним з активних засновників Товариства у Львові.

Головним завданням у цьому заході поряд з відкриттям інституції була купівля друкарні. Внаслідку на території Західної України з'являється Товариство ім. Шевченка.

Так 1873 р. був реалізований у Львові східноукраїнський проєкт національного Товариства, якому в майбутньому судилося відіграти винятково важливу роль в українському культурному і науковому житті. Тут же також потрібно відзначити, що цей факт, незважаючи на те, що в підросійській і підавстрійській частинах України діяли різні режими і чимало історичних процесів проходило не однаково, ніколи у свідомості українців (а з відродженням українства тільки посилювалось) не зникало відчуття єдності українського простору.

Зауважимо, що назва планованого осередку Товариство імені Шевченка не була такою від початку. Наддніпрянці у процесі обговорень створення інституції і, очевидно, в якусь угоду західнякам, спершу назвали Товариство „Галич“. Але цей проєкт був тут же відкинутий на заході України. (Перший його відхилив С. Качала.) І Товариству (з погодження сторін) було надане ім'я Тараса Шевченка. Це ім'я після ознайомлення з „Кобзарем“ для галичан винятково багато значило, зокрема для молоді, яка понад усе цінила, переписувала, читала та вивчала його твори і в більшості випадків формувала свою свідомість на основі творів письменника. Ім'я Т. Шевченка завжди єдило в одному Товаристві „розділених кордоном дітей української нації“...

Єлизавета
зі Скоропадських Милорадович

Хто ж були ці згадані фундатори Товариства ім. Шевченка у Львові? Для ближчого ознайомлення у контексті дослідження історії того ж Товариства подаємо їх короткі біографи.

Єлизавета зі Скоропадських Милорадович (*12. 01. 1832, с. Тростянець Прилуцького повіту Полтавської губернії (нині с. Ічнянського р-ну Полтавської обл.) — †27 (15). 03. 1890, м. Полтава) — спадкова землевласниця, фундаторка різних громадсько-культурних та освітніх заходів і національних інституцій.

Народилася у родовому маєтку. Основну освіту здобула вдома. Батько Іван Скоропадський — правнук гетьмана І. Скоропадського, мати — Єлизавета з роду Тарнавських. Із 1849 р. — замужем за Левом Милорадовичем. Належала до тих особистостей, у яких „приро-

⁴ Купчинський О. Видавнича діяльність Товариства імені Шевченка у Львові у 1874—1892 роках // Купчинський О. Наукове товариство ім. Шевченка: Дослідження, матеріали. Вибрані статті та повідомлення. — Львів, 2013. — [Т.] 4. — С. 142.

джерний національний інстинкт розвинувся до ступеня свідомості“ (О. Кониський). Українська патріотка, що влилася в українську громаду Полтави, а згодом усієї України, брала активну участь у культурно-освітніх заходах і розбудові національних інституцій.

За кошти Є. Милорадович видано „Граматку“ В. Золотова (перероблену О. Строніним), „Українські прописи“ О. Кониського, а на заклик М. Костомарова „видавати книжки для народу“ — оповідання С. Оpatовича, „Арифметику“ О. Кониського. За фінансової підтримки Є. Милорадович організовувались і діяли недільні та суботні школи у Полтаві, в окремих сама навчала дітей. На її кошти працювала школа у с. Рибцях (нині частина Полтави) поблизу Полтави. Членкиня таємного гуртка „українських патріотів“, який очолював Д. Пильчиков, Ради шкіл у Полтаві, одна із співорганізаторів „Народної бібліотеки“, читань лекцій, „постав спектаклів для народу“. 1872 р. субсидувала львівську „Просвіту“, 1873 р. була основним фундатором Товариства ім. Шевченка у Львові, листувалася з А. Вахнянином, очевидно, Ю. Лаврівським, В. Навроцьким та іншими галичанами. Починаючи з 1878 р. і до смерті, очолювала окреме добродійне товариство у Полтаві.

За свою діяльність була переслідувана полтавським губернатором і жандармерією Полтави.

Померла на 60-му році життя.

Михайло Жученко (*08. 11. 1840, с. Бистрівці Новомосковського повіту, Катеринославської губернії (нині не відоме) — †26. 01. 1880, м. Париж, Франція) — правник, громадсько-культурний діяч.

Навчався в Полтавській гімназії, в 1859—1863 рр. — на юридичному факультеті Харківського університету. Від 20. 04. 1868 р. працював слідчим на Катеринославщині. Під час реформування судової системи переїжджає до Харкова, стає адвокатом. У Харкові з 19. 05. 1874 р. — член Ради присяжних повірених при Харківській судовій палаті, згодом — голова Ради харківських адвокатів.

Перебуваючи у Харкові, активно займається громадсько-культурними справами, бере участь у Харківсько-Київському таємному товаристві, що дбало про розвиток української мови, функціонування недільних і суботніх шкіл, друкування українськомовних книжок. За словами біографів, час адвокатури М. Жученка у Харкові був винятково успішним, „але зруйнував йому

здоров'я“ (О. Кониський). Через хворобу легень був змушений виїхати за кордон на тривале лікування.

М. Жученко — один із п'яťох фундаторів Товариства ім. Шевченка у Львові (1873). Яку суму грошей передав для заснування та подальшого розвитку Товариства, не відомо. Це відбулося 1873 р., допомагав Товариству також згодом. Із

статті Д. Гладилевича дізнаємось, що „кілька літ по основаню Товариства один українець, пок[ийний] Жученко, загостивши до Львова, записав Товариству, з власної волі, значніший легат...“

Відомо, що М. Жученко контактував з М. Драгомановим, О. Кониським і В. Барвінським (як останній редагував газету „Правда“ у Львові впродовж 1876—1880 рр.). Збереглися листи М. Жученка з Риму, писані у листопаді 1876 р. Відомо, що адвокат „Жученко допомагав Михайлу Драгоманову у виданні книжок“. 1879 р. він, імовірно, відвідав М. Драгоманова в Женеві, того ж року повернувся з-за кордону до Харкова і був заарештований „за підозрою у революційній діяльності“. Після кількомісячного ув'язнення погіршився стан його здоров'я. Знову виїжджає за кордон.

Помер у Парижі, досягши зaledве 40 років.

Дмитро Пильчиков (*07. 11. (26. 10.) 1821, Єлисаветградського повіту, Херсонської губернії (нині Кіровоградської обл.) — †17 (5). 10. 1893, м. Харків) — педагог, громадсько-культурний діяч.

Виховувався у міщанській родині. Закінчив 2-гу Київську гімназію (1839), історично-філологічне відділення філософського факультету Київського університету (1843). За розповідями однокурсників, „на лекції ходив рідко, бо віддавав перевагу самоосвіті“ („книжки з рук не випускав“). З особливою увагою ставився до літописів і володів літописною мовою не гірше за рідну, сучасну мову. Брав участь у таємному гуртку „Київська молода громада“, згодом у Кирило-Мефодіївському братстві. Був знайомий з Т. Шевченком, М. Костомаровим,

знав інших членів братства — С. Гулака-Артемовського, В. Білозерського, М. Маркевича, а також М. Біловодського, П. Куліша та ін. Був глибоким патріотом України.

У 1846—1864 рр. — викладач Полтавського кадетського корпусу (училища), в якому читав лекції з історії, згодом політекономії, в розмовах ділився ідеями ліквідованого Кирило-Мефодіївського братства. Ініціатор створення таємного

Михайло Жученко

Дмитро Пильчиков

гуртка у Полтаві. На зібраннях гуртка порушувались питання функціонування української мови, розвиток національної культури міста і краю, він — один з організаторів недільних і суботніх шкіл (у тому числі дівочих) у Полтаві (їх було п'ять). У школах читали видані не без участі Д. Пильчикова (за кошти іншого члена гуртка Є. Милорадович) „Грамматку“ В. Золотова (перероблену О. Строніним), „Арифметку“ О. Кониського, також твори Т. Шевченка („Кобзар“ 1860 р. приносив з дому Д. Пильчиков). „Не існувало тоді такої події громадсько-поступової, щоб біля неї не працював Пильчиков...— щоденна школа, народні читання, народна бібліотека, театр, літературно-музичні поранки і вечори, публічні відчити, дівоча гімназія й таке інше — з усім отим з'єднано наймення і праця Пильчикова“.

На початку 1870-х рр. (один з ініціаторів був Д. Пильчиков) з'явився задум створити у Львові товариство, яке б „дбало за розвиток українського письменства і, володіючи власною друкарнею, давало б змогу українським книжкам виходити у світ“. Він 1873 р. — фундатор Товариства ім. Шевченка у Львові.

Д. Пильчиков писав і друкувався в петербурзькій „Основі“ під псевдонімом К. Шаповал. Його називали „людиною живою, чуткою до всього доброго, вільною, прекрасною, людиною жвавою, перенятливою, з душею поетичною, з глибокими українськими переконаннями, з широкими політичними поглядами і здоровою історичною ерудицією...“ (О. Кониський).

Останні роки жив у Харкові, у сина. Помер на 72-му році життя.

Олександр Кониський (*18 (6). 08. 1836, хутір Переходівка Ніжинського повіту Чернігівської губернії (нині с. Ніжинського р-ну Чернігівської обл.) — †12. 12. (29. 11.) 1900, м. Київ) — письменник, публіцист, громадсько-культурний діяч.

Рід Кониських „належав до дворянських“, походив з Галичини (1613). О. Кониський на початках навчався у Ніжинському училищі та Чернігівській гімназії. Після невдалої спроби здобути вищу освіту в Ніжинському ліцеї і служби у війську працює на різних низових посадах, наприклад, у Кримінальній палаті в Полтаві. Склав екстерном іспити на кандидата прав, після чого зайнявся адвокатською практикою. Перші літературні твори з'являються 1858 р., статті на громадсько-суспільні теми —

1861 р. Був членом Київської громади, у Полтаві займався недільними і суботніми школами. Опублікував „Українські прописи (зразки для писання)“ (1862), підручник „Арифметику або Щотницю“ (1863), а 1882 р. — „Читанку для українських шкіл“. Підручники О. Кониського були затримані цензурою. 1863 р. — заарештований і висланий у Вологду („за распространение ма-

лорусской пропаганды“), згодом переведений у Тотьму. Восени 1865 р. одержує дозвіл на лікування за кордоном і того ж року вперше відвідав Львів (відтоді і до кінця життя підтримував контакти з львів'янами (у Львові побував у 1865, 1884—1885, 1887, 1889 рр.). Був одним із фундаторів Товариства ім. Шевченка у Львові (1873), а згодом ініціатором перепрофілювання цього Товариства у Наукове товариство ім. Шевченка (1892). О. Кониський і Галичина — окрема сторінка дослідження в історії української культури. Крім особистих тривалих зв'язків із О. Барвінським, були живі контакти (і листування) з Ю. Лаврівським, С. Качалою, К. Сушкевичем, Ом. Огоновським, О. Терлецьким, згодом з І. Белеєм, І. Франком, М. Грушевським та ін.

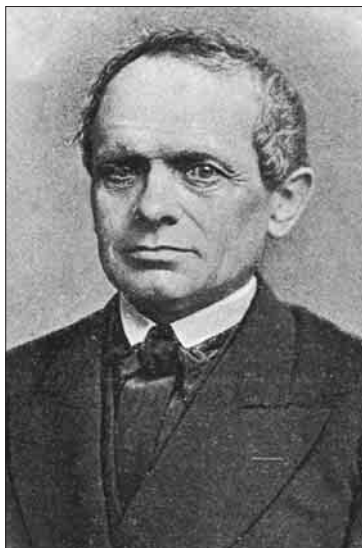
Письменник друкувався у „Слові“, „Вечерницях“, „Меті“, „Русалці“, „Галичанині“, „Правді“, „Ділі“, „Зорі“, „ЛНВ“ та інших галицьких часописах (також у „Буковині“). Він автор понад трьохсот великих і малих праць, художніх творів, у тому числі повістей (переважно з життя інтелігенції), збирач фольклорних матеріалів, „одна з визначніших фігур в історії України XIX ст.“ (М. Грушевський). Особливе місце у творчості О. Кониського займають праці про Т. Шевченка. Він написав слова гімну „Боже великий, єдиний, нашу Вкраїну храни“ на музику М. Лисенка (обробка О. Кошиця). Вибрані твори О. Кониського неодноразово друкувались.

Степан Качала (*1815, м-ко Фирліїв Бережанської округи (нині с. Липівка Рогатинського р-ну Івано-Франківської обл.) — †10. 11. 1888, с. Шельпаки Тернопільського повіту, Галичина (нині с. Підволочиського р-ну Тернопільської обл.) — громадсько-культурний діяч, публіцист, меценат і фундатор українських інституцій, священник.

Середню освіту здобув у Бережанській гімназії, закінчив теологічний факультет (Львівську духовну семінарію) Львівського університету (1842). В часи „Весни народів“ 1848—1849 рр. —

Олександр Кониський

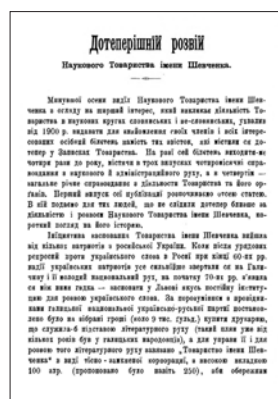
Степан Качала

один з організаторів Головної руської ради, член-засновник „Галицько-руської матиці“, Народного дому, Народної ради. Учасник Слов'янського з'їзду у Празі (1848), де у своїх промовах захищав рівноправність українців серед інших слов'янських народів. Разом із Ю. Лаврівським, Т. Глинським як політик старшого покоління підтримував у 1860-х рр. початки народовецького руху в Галичині. Член-засновник „Просвіти“ у Львові, фундатор Товариства ім. Шевченка у Львові (1873), жертводавець на інші українські інституції („Руська Бесіда“) та громадські справи. Перед смертю усе своє майно записав народовецьким інституціям. Обирався послом до Галицького сейму (1861—1866, 1870—1888) і віденського парламенту (Райхстагу) (1861—1866, 1873 і 1879 рр.). Автор статей і повідомлень, публікованих у „Слові“, львівській „Основі“, „Меті“, „Галичанині“, „Ділі“, серед яких: „Москва і шизма“ (1863), „Погляд на справу обряду з становища політики“ (1863), „Галицько-руська матиця“ і її ціль“ (1865), „Кілька слів о

Після деяких згаданих редакційних доопрацювань 11 грудня 1873 р. Галицьке намісництво затвердило статут Товариства ім. Шевченка у Львові. Його підписали дев'ять осіб-засновників інституції: згаданий Степан Качала (він же також фундатор Товариства), Михайло Димет, Корнилій Сушкевич, Омелян Огоновський, Лонгін Лукашевич, Михайло Коссака, Олександр Огоновський, Теофіл Барановський, Юліян Романчук.

Наступного року 4 червня 1874 р. статут прийняли Загальні збори Товариства. Так почала працювати у Львові нова і, як у майбутньому виявилось, виняткового суспільно-культурного і наукового значення інституція.

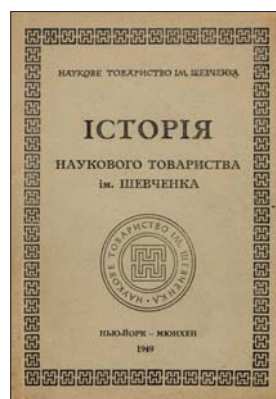
В один час із затвердженням статуту і фактичним заснуванням Товариства ім. Шевченка розпочалась його діяльність. Вона будувалась відповідно до основних завдань, викладених у статуті. На першій сторінці документа мовиться, що завданням Товариства є „спомогати

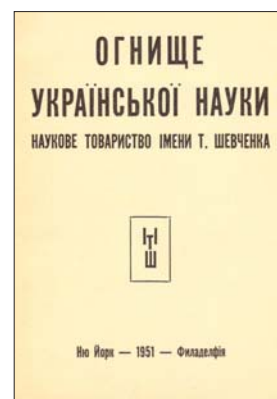
М. Грушевський. Дотеперішній розвій Наукового товариства ім. Шевченка // Хроніка НТШ.— Львів, 1900, ч. 1, с. 3—19.

В. Гнатюк. Наукове товариство ім. Шевченка у Львові.— 1925 (Перевидання Мюнхен; Париж 1984 р.)

Історія Наукового товариства ім. Шевченка. Нью-Йорк; Мюнхен 1949 р.

В. Дорошенко. Огнище української науки Наукове товариство ім. Шевченка.— Нью-Йорк; Філадельфія, 1951 р.

V-ій книжечці „Зорі“ (1872), „Наші політичні партії“ (1886) та ін.

Робота фундаторів не закінчувалася збором коштів і їх передачею особисто Д. Пильчиковим львів'янам. Згадують, що наддніпрянці опрацьовують також статут Товариства, зміст якого згодом серед його укладачів і редакторів викликав певні непорозуміння. Згідно з невідвердженими даними, за дорученням Є. Милорадовича первісний варіант тексту статуту укладають згаданий Д. Пильчиков і М. Драгоманов. У Львові, перед подачею документа на затвердження Галицьким намісництвом, його редагує К. Сушкевич. Відомо також, що купівлею друкарні для Товариства ім. Шевченка у Львові займалися у Відні довірні особи згаданої фундаторки інституції Є. Милорадович (Д. Гладилевич).

Для остаточної реалізації задуму названі фундатори „за порозумінням із провідниками галицької національної (народовецької) спільноти“ тут же розпочинають організацію і офіційне відкриття Товариства.

розвій руської (малоруської) словесности“. Для реалізації цієї мети Товариство: „1. заводить власну друкарню; 2. видає і накладає книжки і часописьма літературні і наукові; 3. втирає літературні і наукові видання; 4. роздає премії і запомоги літератам; 5. скликає збори учених і літератів; 6. устроє відчити публичні, літературні вечери і т. ін.“

Зміст статті, мабуть, не потребує підсумкових узагальнень. Ідеться про жертвність п'яти осіб — фундаторів, які субсидували появу Товариства ім. Шевченка, що, відповідно, забезпечувало можливість облаштування та відкриття інституції. Події, пов'язані зі створенням Товариства, стали символом єднання українців в умовах поділених між Росією та Австро-Угорщиною їх територій і заснування на західно-українських землях загальноукраїнської національної інституції для захисту українського слова, публікації рідною мовою книжок і часописів.

Олег КУПЧИНСЬКИЙ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ ВИМІР НАУКОВОГО СВІТОГЛЯДУ ОЛЕГА РОМАНІВА

Олег Романів — один із найвизначніших сподвижників відродження Наукового товариства ім. Шевченка у Львові, зробив особливо вагомий внесок у його організаційну розбудову й утвердження у всеукраїнську наукову інституцію. Народився 21 березня 1928 р. в м. Сокалі у патріотичній родині вчителів. Навчався в Сокальській середній школі та Львівському політехнічному інституті, де отримав фах інженера-механіка. Від 1956 р. і до кінця своїх днів (3 листопада 2005 р.) працював на різних посадах, аж до заступника директора у Фізико-механічному інституті ім. Г. Карпенка. Доктор технічних наук, професор, член-кореспондент НАН України, голова Наукового товариства ім. Шевченка (1989—2005), один із провідних українських учених механіків-матеріалознавців, відомий в Україні та за кордоном дослідник технічної міцності конструкційних матеріалів.

О. Романів — редактор численних наукових видань НТШ, серед яких „Вісник НТШ”, „Хроніка НТШ”, „Праці НТШ”; автор близько 500 наукових публікацій суспільно-політичного та українознавчого спрямування, пов'язаних із історією української науки, українознавством та національним державотворенням.

Як зазначав керівник Західного наукового центру, академік НАН України Зиновій Назарчук, „наукова одержимість, феноменальний організаційний хист Олега Романіва перетворили Наукове товариство ім. Шевченка на солідну наукову інституцію-академію з численними територіальними осередками в Україні”¹.

У численних працях вчений вів безкомпромісну боротьбу проти викривлення російської пропагандою історичної правди, обстоював споконвічну мрію українського народу, що бачить країну в колі європейських народів зі своєю мовою, культурою, звичаями. Боротьбу з російською агресією розглядав як війну за історичну пам'ять, за морально-духовні та національно-світоглядні цінності. Роздуми вченого мають мобілізаційний характер, вони спонукають здорові сили громадянства бути готовими дати рішучу відсіч ворогам України — як зовнішнім, так і внутрішнім.

ВІДРОДЖЕННЯ ЧИ СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ?

З початку 1990-х років Державний комітет з питань науки і технологій України відніс до пріоритетних напрямів, що підлягають державному фінансуванню, „наукові засади національно-культурного відродження України”. Проте, за словами О. Романіва, серед наукових проєктів, які були запропоновані різними науковими колективами та інститутами, поки що не було концептуальних пропозицій, які б стосувалися наукових засад національно-державного будівництва. Саме тому Наукове товариство ім. Шевченка взяло на себе

...Все залежатиме від того, чи священний інстинкт національного самозбереження переможе в наших розсварених здрибнелих лідерчуків їхні амбіції до владного верховенства та привілеїв.

Олег Романів

цю нелегку ношу. „Якщо подивитись на українську історію в контексті розвитку націй європейського співтовариства, — писав вчений, — то можна віднести нас до найнещасливіших, обділених долею народів континенту. Україна, не зважаючи на наявність потужного, багаточисельного та самобутнього етносу, не спромоглася за свою більш як тисячолітню історію сформуватися у гомогенний національний організм та розбудувати власну державність. Цей український фаталізм в значній мірі зумовлений специфічним геополітичним положенням українських земель, що підлягали багатовіковій експансії своїх державно більш заангажованих сусідів. Якщо мова про багатовікову взаємодію, то йдеться насамперед про Польщу, Угорщину та такого безпрецедентного імперського монстра, в якого перетворилася на протязі століть Росія. До внутрішніх причин, які заважали нашій самоорганізації, слід віднести, насамперед, державотворчу інфантильність, що проявилася у неспроможності формувати власні еліти, оперті на підтримку суспільства; схильність до партикуляризму та вразливість на соціальну демагогію, яка майстерно використовувалася чужинцями”².

11 жовтня 1997 р. художник світової слави Іван Марчук в інтерв'ю газеті „День” заявив: „Ви знаєте, що таке політика? Це спокуса, це влада, це блага. Творчість таких благ не дає. Наші письменники мали спокусу влади, вони хотіли добре жити. Тоді, коли Драч, Павличко, Яворівський, Мовчан цойно ринулися в політику, в цьому був якийсь сенс: їхні голоси було чути, вони будили народ. Та вони перестали бути хорошими поетами й письменниками і стали пересічними політиками без справжньої влади — так, декорацією для інших. Їм доводиться витрачати величезну кількість часу й енергії на порожні засідання, зате живуть вони добре. Ось що таке політика. Ось що таке продаватися режимам, державі, владі”³.

Звісно, знаний художник не був першим, хто закликав українських істориків, письменників, публіцистів полишити працю на ідеологічній ниві. Визначний український історик, політолог, військово-політичний діяч Василь Кучабський також був категорично проти того, щоб теоретично мислячі особистості виступали в ролі „практичних політиків”, „ідеологів” і „організаторів”, бо цим мають займатися політичні партії. В листі до І. Крип'якевича від 26 лютого 1929 р. вчений писав:

¹ Назарчук З. Олег Романів — науковець, організатор науки, людина // Вісник НТШ.— 2013.— Ч. 50.— Осінь—Зима.— С. 43.

² Романів О. Становлення нації. Пошук концепції та інструментарія національного будівництва в сучасній Україні // Там само.— 1993.— Ч. 6—7.— Осінь—Зима.— С. 8.

³ Цит. за: Романів О. Іван Марчук як світовий феномен української культури // Там само.— 1997.— Ч. 18.— Зима.— С. 18.

„Якщо всі ми в оту гамарню встрянемо — то на нашому безриб'ю не стане людей, які дають народови дійсні духові — хоч би й які скромні вони були — вартости — і наша „суспільність“ зварваризується до решти”⁴.

О. Романів вважав, що завдяки щасливому ланцюгові випадкових обставин (провальний курс М. Горбачова, серпневий путч, що дискредитував радянську репресивну систему, вождівські амбіції Б. Єльцина, національні відцентрові сили, особливо в Прибалтиці, Молдавії, Закавказзі) Україна опинилася в колі номінально суверенних народів, які розпочали відбудову своєї державности. Вчений не погоджувався з тими, хто пояснював розвал імперської системи силою національних рухів. Якщо в Прибалтиці та Грузії цей фактор дійсно мав особливе значення, то в інших республіках, зокрема в Україні, його не слід переоцінювати. „Розвал комуністичної імперії став можливим насамперед завдяки протиріччям в російському керівництві та тиску демократичних сил Росії”⁵.

Отож, яку адекватну назву слід дати процесам, що вестимуть до відродження України і побудови національної держави? За аналогією минулих епох дехто схильний вважати це нашим черговим (здається, четвертим) національним відродженням. Проте, на думку О. Романіва, така назва не точна, так само як не адекватний термін „відродження нації”, який придумав В. Винниченко для означення періоду УНР та ЗУНР. Внаслідок тривалих руйнівних дій різних окупаційних режимів Україна як соборний організм ніколи не була нацією. А тому можна говорити не про відродження, а лише про становлення нації. Адже проголошена незалежність утримувалася на перших порах не завдяки внутрішньому динамізму державо-, націотворення, а переважно завдяки міжнародній стабільності. Хіба що тільки одна Західна Україна після Першої світової війни та української національної революції в міжвоєнний період оформилася як національна одиниця з державницькими устремліннями. Саме тепер, коли переважна більшість українських етнічних територій зібрана в єдиному державному організмі, ми можемо говорити про процес становлення нації. „Українство,— як стверджував вчений,— отримало свій новий, чи не останній шанс створення власної національної держави, останню можливість самореалізації нашого унікального, неповторного, хоча потребує тривалої санації етносу, що повинен сьогодні семимильними кроками пройти сторічні етапи розвитку інших державних народів Європи”⁶.

Однак дотримання такої лінії натрапило на серйозні перешкоди проімперських рухів та партій

Східної та Південно-Східної України. Характерним виразником такої лінії було об'єднання „Нова Україна”, яке очолив В. Гриньов. Саме представники цього об'єднання вели мову про державу з домінуванням російського мовного та культурологічного фактора, який би врешті-решт забезпечив до кінця русифікаційний процес при помірному збереженні українського фольклорно-етнографічного колориту. Така модель розвитку української державности „Україна без українців” мала своїх прихильників серед російсько орієнтованих чиновників в уряді України, високопоставлених військових, працівників дипломатичних служб, представників бізнесу, частини творчої та наукової інтелігенції.

Статтю „Мазепинський вибір нової України” О. Романів писав між першим і другим турами президентських виборів, коли ще невідомим було прізвище переможця президентських перегонів, а повітря насичене напруженою боротьбою проти дезінформації можновладців, які маніпулювали „вибором 2004”. Виборча епоха 2004 р. дала для вченого безліч цікавих доказів, які свідчили про формування в Україні громадянського суспільства. Найбільшим відкриттям громадянської свідомості був протестний вибух серед студентської молоді. Ще ніколи, мабуть, із часів боротьби українців за університет під Австрією український Львів не бачив стільки молодіжного студентського завзяття і громадянської відповідальності. Та й загалом народ почав усвідомлювати свою громадянську значущість. Олігархічна влада з почуттям страху спостерігала в першому турі виборів надзвичайно високий рівень електоральної активності громадян та їхню протидію виборчим фальсифікаціям і маніпуляціям⁷.

Незважаючи на всі позитиви, пов'язані з формальною розбудовою державности, Україна, на думку О. Романіва, не стала на шлях європейського демократичного розвитку. Цьому протидіяли сили антинаціональної за суттю владної охлократії. Лише Помаранчева революція кінця 2004 р. поставила бар'єр продовженню такого курсу. Український Майдан став унікальним феноменом демократичного волевиявлення народу і модерного націотворення, який привернув увагу всього світу. Помаранчевий Майдан дійшов до усвідомлення того, що на заваді гідного соціального зростання народу стоїть виплеканий кучмізмом олігархічний авторитарний режим, гідним продовжувачем якого мав бути ставленик влади В. Янукович. Таку тенденцію вчений розглядав як своєрідну реконструкцію (відродження) українського національного генотипу, який ще не повністю вдалося знищити голодоморами, масакрами Другої світової

Олег Романів. 2005 р.

⁴ Лист В. Кучабського до І. Крип'якевича (Берлін, 26. 02. 1929).— Домашній архів родини Крип'якевичів у Львові.
⁵ Романів О. Становлення нації. Пошук концепції та інструментарія національного будівництва в сучасній Україні.— С. 8.

⁶ Там само.— С. 9.

⁷ Оглядач [Романів О.] Мазепинський вибір нової України // Вісник НТШ.— 2004.— Ч. 32.— Осінь—Зима.— С. 2.

війни, післявоєнної п'ятдесятилітньої русифікації⁸.

А щодо Другої світової війни, то О. Романів вважав її найважливішим негативним наслідком закріплення совєтської Росії на просторах Східної Європи та створення залізної завіси, що відділяла східноєвропейський простір від решти вільного світу. За цих умов Україна опинилася у становищі, коли нею не цікавився світ, байдужий до проблем поневоленої нації, яка на цей раз у повному етнічному складі стала колоніальною частиною новітньої російської імперії.

Дуже цікавою, на нашу думку, була оцінка вчешнім відносин України з іншими країнами світу, зокрема такими, як Сполучені Штати Америки та Канада. Так, він вважав одіозною фігурою, байдужою до долі поневолених народів, американського президента Ф. Рузвельта. „Його поступливість до вимог росіян,— зазначав О. Романів,— загипнотизованість постаттю „великого вождя усіх народів“ Й. Сталіна багато в чому посприяла тривалому неподільному пануванню совєтської Росії на сході Європи та розширенню її сфер впливу та території на Далекому Сході“⁹. Яскравим підтвердженням цьому може бути репліка Ф. Рузвельта кардиналові Спелману, який при встановленні кордонів після Другої світової війни виступав речником повернення Польщі територій Західної України та Західної Білорусії. Аргументуючи згоду на включення цих територій до складу Радянського Союзу, Ф. Рузвельт буквально сказав кардиналу, що „населення сходу Польщі (себто Західної України.— С. Г.) і так хоче стати росіянами“¹⁰.

Іншим було ставлення до українських проблем американського президента Д. Ейзенхауера. Воно яскраво проявилось у відслоненні пам'ятника Т. Шевченкові у Вашингтоні (1964). Ця акція мала виразне антиросійське спрямування, а монументальні таблиці на пам'ятнику характеризують Т. Шевченка як „борця проти російської тиранії“. Проте це вже були 1960-ті роки, після того, як українській проблемі надав світовий розголос Джон Діфенбейкер, який був прем'єр-міністром Канади у 1957—1962 роках. Ще з молодих років чимало канадців українського походження своєю чіткою національною позицією сприяли утвердженню у майбутнього прем'єра належного уявлення про суть українських проблем. Антирадянські акції протесту, суспільно-політичні форуми сприяли формуванню у нього глибокої симпатії до українців, змагання за свободу яких він дуже цінував. На сесії Генеральної Асамблеї ООН 26 вересня 1960 р. Микита Хрущов у характерній для нього демагогічній манері критикував „західний колоніалізм“, вимагаючи „повної ліквідації колоніальних режимів“.

Відповідь Дж. Діфенбейкера М. Хрущову була негайною й однозначною. Звертаючись до М. Хрущова, перм'єр-міністр Канади почав із репліки: „Лікарю, виликуйся сам!“ Після цього він накреслив панораму деколонізації світу в післявоєнний період: „Понад 40 млн. африканців отримали свободу від Франції. За цей час також 14 колоній та територій з населенням в 500 млн. людей отримали незалежність від Британії. Тільки останнім часом

ООН прийняла своїми членами понад 30 країн, що вийшли з колоніального стану. І цей процес триває. А як в той же час виглядає свобода в країнах, що попали в орбіту Москви? Нам усім свіжі в пам'яті драматичні події Угорського повстання 1956 р. А що скаже Хрущов про Литву, Естонію, Латвію, про свободолюбний народ України та інші східноєвропейські народи?“¹¹

Цікаво, що реакція на виступ у Генеральній Асамблеї ООН Дж. Діфенбейкера в офіційній радянській Україні була різко негативною. Так, видавці „Енциклопедії українознавства“ отримали ярлик „підручних пана Діфенбейкера“. Навіть відомий український поет Дмитро Павличко в пориві натхнення створив поетичну „Відповідь панові Діфенбейкеру“, яка негайно була опублікована в газетах України.

Згодом у своїх спогадах Дж. Діфенбейкер з теплотою згадував зустрічі зі звільненим із заслання митрополитом Йосифом Сліпим. „Мені було дуже приємно дізнатися від нього,— заявив Дж. Діфенбейкер,— що мій виступ в ООН у 1960 році став великою моральною підтримкою для політичних в'язнів комуністичних таборів, зокрема, для борців за волю України“¹².

О. Романів із захопленням сприйняв вчинок канадського прем'єр-міністра, а тому назвав його однією з найшляхетніших постатей світової післявоєнної політики. За це, на його думку, останній заслуговує великої відзнаки у сучасній Українській державі. Це, зокрема, повинні б оцінити ми, галичани, сьогодні, в умовах, коли у нас відбувається ломка колоніальної російської традиції, змінюються назви площ і вулиць. Саме тому вчешній пропонував назвати одну з показних вулиць львівського П'ємонту іменем щирого друга України, борця проти російського імперіалізму, гуманіста Джона Діфенбейкера.

Нам лише залишається звернутися до органів місцевої влади та громадськості міста, Президії НТШ та ентузіастів спільноти в час відзначення 30-річчя Незалежності України та 150-річчя Наукового товариства ім. Шевченка, щоб виконати заповіт О. Романіва.

Проголошення Незалежності в умовах розпаду Російської комуністичної імперії — для українців великий подарунок історичної долі. Народ отримав право для національної та державної самореалізації, якої він не міг здобути протягом століть. Нарешті було зламано імперський механізм колоніальної економіки, яка поступово стала національним самодостатнім механізмом.

О. Романів дотримувався думки, що реальний суверенітет України продиктований не тільки нашою етнічною окремішністю та геополітичними умовами, а насамперед факторами економічної оптимізації господарського механізму. При цьому, як не парадоксально, імператив економічної незалежності (незважаючи на мовну розшарованість, особливо для східних областей України) стане важливим чинником формування загальнодержавної національної свідомості, яка прийде через усвідомлення матеріальних переваг економічного суверенітету України¹³.

У розлогії статті „Наука і державність“, опублі-

⁸ Оглядач [Романів О.] Помаранчева революція та нові обрії України // Вісник НТШ.— 2005.— Ч. 33.— Весна—Літо.— С. 2.

⁹ Романів О. М. Політичне кредо Джона Діфенбейкера // Там само.— 1994.— Ч. 8—9.— Весна—Літо.— С. 20.

¹⁰ Там само.

¹¹ Там само.— С. 20—21 (Diefenbaker John G. One Canada. The years of achievement.— Toronto, 1976).

¹² Там само.— С. 21.

¹³ Романів О. Наука і державність // Там само.— 1991.— Ч. 2.— Осінь.— С. 7.

кованій на зорі нашої незалежності, вчений зауважив, що українська економіка переживає складний перехідний період: „А хіба не треба кричати на весь голос про економічні проблеми нашої держави, про цю безсилість академічних та неакадемічних метрів від економічної науки у розв'язанні складних проблем становлення ринкової економіки, про ці неперервні „гріхопадіння“ наших світил, які не спроможні (чи, може, свідомо діють за чимсь замовленням) розібратися у дебрях економічних законів нашого перехідного періоду”¹⁴.

Найбільш негативний досвід у цей перехідний період ми отримали при застосуванні ринкових засад господарювання. За словами О. Романіва, така „ринкова“ економіка показала, що Україна опинилася на найнижчому з усіх невоюючих колишніх союзних республік щаблі соціального забезпечення. За останні три роки життєвий рівень населення за покупною здатністю товарів довготривалого вжитку знизився у 100 разів. Середньомісячна зарплата міського населення України була тоді на рівні 8 доларів за місяць, що становило майже десятикратно менше від російської і в 30—40 разів — від польської¹⁵.

Українська модель „шокової терапії“ засвідчувала свою безвихідь, дискредитувала ідею української незалежності і в умовах різного рівня національної свідомості могла закінчитися втратою української державності.

Відчуваючи крах комуністичної системи, номенклатура для збереження економічної влади ще 1989 р. почала виводити з державного сектору підконтрольні їй фінанси, в різні акціонерні товариства, з головною локацією їх за кордоном у твердовалютному еквіваленті. Важливим інструментом формування приватизаційних фондів стало утворення на державних підприємствах різноманітних МП і СП, що здійснювалось, як правило, не в інтересах науково-технічного прогресу чи ефективності виробництва, а як засіб збагачення керівників підприємств та найбільш агресивної частини підприємницької номенклатури.

Державні підприємства закуповували за завищеними цінами за кордоном дефіцитну сировину та вироби. При цьому надвишок у ціні ділився між партнерами — продавцем і покупцем, останній формувал за кордоном особистий приватизаційний капітал. Товари, що випускалися переважно державними підприємствами, надходили в комерційні структури, багатократно перепродавалися. Таким чином формувалися неконтрольовані прибутки діячів комерційної сфери. Приватний сектор зосереджувався, головним чином, у сфері перепродажу і зовсім не зачіпав сфери виробництва.

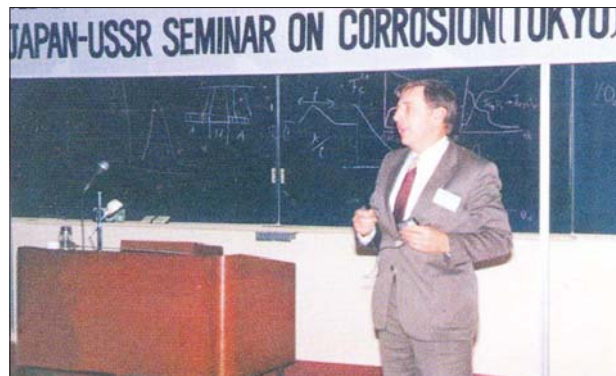
Вирішальне значення мало, на думку О. Романіва, надання державних кредитів як комерційним банкам, іншим структурам, так і державним

підприємствам. Темпи інфляції зробили кредити не тільки важливим джерелом її стимуляції, а й головним фактором збагачення упривілейованих кланів комерційних банків, різних підприємницьких державних та комерційних структур. Протягом декількох років були створені величезні капітали у сфері тіньової економіки, які формувалися за рахунок пограбувань, перепродажу крадених автомобілів, рекету, шантажу діячів бізнесу. Заробітна плата робітника на підприємстві чи професора у вищому навчальному закладі була лише засобом нужденного виживання. Тільки якась частина громадян поправляла свої матеріальні статки шляхом спекуляції, пов'язаної з вивозом у сусідні країни споживчих та промислових товарів¹⁶.

Перспективні виробництва перетворювалися в акціонерні товариства, де прибутки контролювали нечисленні групки акціонерів із числа керівників державних підприємств та скорумпованих державних чиновників. Саме в той час було пограбовано чорноморський торговельний флот шляхом утворення АК „Бласко“. Як стверджував О. Романів, кожна галузь, кожний регіон здійснювали подібні афери, які вщент знекровлювали економічний потенціал України. Руйнування підприємств, часто шляхом фізичного розкрадання, прикривалися міфами про застарілість та низький технологічний потенціал промисловості України. На жаль, такі шкідливі ідеї поширювали, як свідчив вчений, навіть деякі західноукраїнські лідери, зокрема народний депутат України Ігор Юхновський.

За різними оцінками, нагромадження українських „приватизаторів“ за межами держави досягли лише за три роки від 30 до 40 млрд дол. Ці кошти не поверталися в Україну ні у вигляді інвестицій, ні товару, а були причиною галопуючої інфляції та дискримінаційного знецінення карбованця, що стало головним фактором паралічу економіки, причиною соціального знедолення більшості громадян¹⁷. Лідером ринкових структур (банків, акціонерних товариств, спільних підприємств, бірж) стала колишня партійна та комсомольська номенклатура. Саме вона зберегла командні посади на підприємствах та в адміністрації всіх рівнів на Сході України. Саме вона представляла найбільш агресивні, орієнтовані на Москву антиукраїнські сили.

О. Романів звернув також увагу на політичну спрямованість та національний склад нових приватизаторів. Утворені на Сході України спілки та партії підприємців рекрутувалися переважно з „російськомовних“ діячів із антиукраїнською, антидержавною спрямованістю на об'єднання з Росією. Підтвердження цьому — статистика, згідно з якою серед директорів 144 комерційних банків, які були зареєстровані в березні 1993 р., 136 — неукраїнці. Ті ж банки, які вчений назвав монстрами

Виступ О. Романіва на японсько-радянському семінарі з корозії. Токіо, 1985 р.

¹⁴ Романів О. Українська наука на порозі розбудови нашої державності // Вісник НТШ.— Ч. 6—7.— С. 4.

¹⁵ Див.: Романів О. Приватизація в Україні: підсумки напередодні катастрофи // Там само.— Ч. 8—9.— С. 22.

¹⁶ Там само.— С. 24.

¹⁷ Там само.

інфляції, отримали за півріччя „прибуток” у розмірі 56 відсотків від прибутку всієї промисловості України¹⁸.

Навіть у Львові комерційна торгівля належала російськомовним. Активно поверталися в Україну для здійснення комерційних операцій представники однієї енергійної національності, для яких Україна стала своєрідним ельдорадо брудного бізнесу з надприбутками, неможливими в умовах цивілізованої ринкової економіки. На тлі знедолених, обкрадених, обманутих мільйонів звичайних трудівників вони мали перспективу стати провідною економічною силою у країні.

Практику приватизації О. Романів назвав другим великим злочиним XX ст., здійсненим через 70 років після першого великого соціального злочину, вчиненого більшовиками. Для того, щоб кардинально змінити ситуацію в економіці країни на краще, вчений пропонував:

1. Перехід до ринкової економіки здійснювати не як процес хаотичної грабіжницької приватизації, а під особливим контролем державних та народно-контрольних органів.

2. Кооперативне акціонування здійснювати пріоритетом для корінного населення. Воно має бути відкритим, без привілеїв для „командирів виробництва”.

3. Національно орієнтовані партії та рухи, якщо вони хочуть „оволодіти масами” і стати провідною силою в державі, повинні покласти в основу своїх програм не патріотичне базікання, а економічно і соціально виважені засади та методи приватизації, як інструмент захисту і процвітання широких верств населення — нації і держави¹⁹.

4. Усунути від влади партійно-комсомольську номенклатуру, яка реалізує своє правління методами кланової взаємодії, нехтуючи стандартами і нормами демократичного громадянського суспільства²⁰.

Важливе місце в національно-культурному відродженні України О. Романів відводив Галичині і, зокрема, найбільшому історичу України Михайлові Грушевському. Після прибуття до Львова (1894) останній очолює Наукове товариство ім. Шевченка (1897). З того часу розбудовується дослідницька база НТШ: бібліотека, архіви, музеї; набувають важливого значення семінари як засіб наукової дискусії та апробації нових знань, практикуючи дослідні експедиції. На зміну патріотичному просвітництву запроваджується тип академічної праці.

До особливих заслуг М. Грушевського, здобутих на галицькому ґрунті, О. Романів відносив

дивовижну за своєю масштабністю видавничу діяльність НТШ. Це насамперед „Записки Наукового товариства ім. Шевченка”, що стали двомісячником європейського академічного рівня, збірники трьох секцій Товариства, зокрема: „Лікарський збірник”, „Часопис правничий і економічний”, „Студії з поля суспільних наук і статистики”, „Матеріали до українсько-руської етнології”, „Матеріали до української бібліографії”, серії джерел — „Пам'ятки української мови і літератури”, „Жерела до історії України-Руси”, „Українсько-руський архів”, „Етнографічний збірник”, серії з бібліотеки — „Руська історична бібліотека” та ще окремо „Хроніки НТШ”. За 16 років під головуванням М. Грушевського НТШ видало 423 томи наукових публікацій з історії, літератури і літературознавства, мовознавства, філософії, етнографії, права, статистики, математичних і природничих дисциплін, медицини, бібліографії та інших академічних дисциплін²¹.

До 1913 р. М. Грушевський видав 110 томів „Записок НТШ”, що за кількістю томів дорівнювало половині всіх випусків „ЗНТШ”. Він надав „Запискам” характеру багатокompонентного універсального видання зі значними науковими працями, джерельними матеріалами, розлогим критичним бібліографічним відділом²².

На перших порах вчений включається в політичний процес — засновує українську національно-демократичну партію, підтримує новоєрівський курс

О. Барвінського та Ю. Романчука. Проте дуже швидко він не тільки відходить від тих позицій, а й піддає їх гострій критиці. Парламентська еліта болісно сприймає її.

Аналізуючи збірку статей М. Грушевського „Наша політика”, В. Кучабський назвав головною прикметою галицького інтелігента консервативну пасивність, яка проявляється у вузькому світогляді, слабкості волі, духовних лінощах. Останній солідаризувався з М. Грушевським у думці, що „при такому укладі галицького характеру цілком безнадійною утопією було б думати про якусь революційну політику на галицькому ґрунті”²³.

І все ж М. Грушевський добре розумів, що державницьке мислення галичан у його масовому прояві суттєво переважало можливість такого масового прояву в придніпрянській стихії. У статті „Український П'ємонт” він писав: „В останнім десятилітті XIX ст. Галичина, незважаючи на власні дуже тяжкі умови національного й економічного існування, робиться центром українського руху

Збори з нагоди відновлення діяльності НТШ в Україні. Львів, 21 жовтня 1989 р.

¹⁸ Див.: Романів О. Приватизація в Україні...— С. 25.

¹⁹ Там само.

²⁰ [Романів О.] Збережи себе, Україно... Ювілейні роздуми небайдужого українофіла // Там само.— 2001.— Ч. 26.— Зима.— С. 2.

²¹ Див.: Романів О. Михайло Грушевський і галичанство: до проблеми взаємопроникнення і суспільної взаємодії // Там само.— Ч. 33.— С. 15.

²² Романів О. Запискам НТШ — 100 років // Там само.— 1993.— Ч. 5.— Весна.— С. 7.

²³ Цит. за: Мартинець В. Українське підпілля від УВО до ОУН: Спогади і матеріали до передісторії та історії українського організованого націоналізму.— [Б. м.], 1949.— С. 38.

і спротиву українських земель Росії²⁴. В іншій статті „Движение политической и общественной мысли в XIX столетии” вчений назвав Галичину „горнилом української культурної та суспільно-політичної думки для всієї України...”²⁵ А в науковій розвідці „Галичина і Україна”, опублікованій у „Літературно-науковому віснику”, М. Грушевський стверджував, що „за останніх двадцять або двадцять п'ять літ суспільність галицька привикла бачити і уявляти собі Галичину як духовний і культурний центр української землі, як ту духову фабрику, де виховується українська культура для цілої соборної України”²⁶.

М. Грушевський також чітко окреслив позитивну роль уніятства, себто Греко-католицької церкви в Галичині, як інструмента і навіть рушія національного самозбереження, що проявилось не тільки в XIX ст.²⁷

На жаль, як висловився О. Романів, М. Грушевський із його соціалістично-федералістичним світоглядом не зумів скерувати і довести до державницького результату українську анархічну степову стихію. Йому вистачало унікально прозорого бачення польської політики супроти українства, проте забракло антиросійського імунітету, пов'язаного як із оцінкою монархічної, так і більшовицької російської загрози для України²⁸.

Найновіша історія, зокрема Помаранчева революція 2004 р., також підтвердила високий рівень свідомості галичан. Сотні тисяч представників цього краю на Майдані Незалежності після другого туру президентських виборів показали можливість масового впливу на тогочасний державотворчий процес. Водночас О. Романів звернув увагу на мізерний внесок галичан у формування нових національних еліт. На його думку, Галичина засвідчила чи не найвищий внесок у політичне хрунівство в час Помаранчевої революції. До найбільш агресивних поплічників В. Януковича він відніс цілу галерею галицьких одіозних фігур: Роман Козак, Дмитро Корчинський, Степан Гавриш, Тарас Чорновіл, Ігор Шурма, Василь Базів, Ганна Стеців, Лариса Скорик і навіть Богдан Ступка²⁹.

За свідченням О. Романіва, Галичина й галичани і надалі перебувають у стані власної самозакханості, а ті з них, що ближче до культури та політики, виношують у собі почуття якоїсь вищості та особливої місії стосовно України та українізації. „Той хто зберіг своє доросле уявлення про галичан 1939—44 рр. [...] спостерігає вражаючі зміни, що сталися з нашим людином і його „елітою”: начебто якийсь смерч попелеромлював наші галицькі кості, і ми якщо і нібито нормально думаємо, то все ж таки ходимо такими собі інвалідами по стражденній галицькій землі”³⁰.

Проте при всіх можливих вадах галичани відзначалися однією надзвичайно цінною рисою —

вони були і залишаються переконаними сорборниками. Ідея Великої України, козацтва як національної легенди виявилася тут дуже сильною. І це сталося за наявності дійсно великих відмінностей від решти України у традиції, політичному та побутовому кліматі, менталітеті, соціальних умовах малоземелля та бідності, різючих діалектних відмінностей. Є всі підстави вважати, що у становленні ідеї соборності в Галичині визначальною була роль Т. Шевченка³¹.

„Кобзар” відіграв роль національного народного епосу, став своєрідною Біблією національної віри, він об'єднав народ психологічно, став виразником історичної долі, а його образ — іконою в галицькій хаті ще з кінця XIX ст.

Отже, на переломі XIX і XX ст. українська Галичина почала досягати пікових особливостей національного П'ємонт. І зіткнення такої харизматичної особистості, як М. Грушевський, із Галичиною не могло не мати впливу на галицькі середовища, з одного боку, і особливого впливу на самого М. Грушевського, — з другого. Саме тут, у Галичині, вчений зустрів організовану усвідомлену масу, себто армію людей національної державницької праці, які по-своєму зуміли трансформувати світогляд лідера молодшої нації³².

З другого боку, вигнання М. Грушевського як лідера галицької науки мало катастрофічні науково-організаційні наслідки для розвитку НТШ. Його наступники на посаді голови, зокрема автор анонімної брошури, спрямованої проти М. Грушевського, Стефан Томашівський, не стали навіть його блідю тінню. І річ тут не тільки в погіршенні умов діяльності НТШ. Наступним керівникам Товариства бракувало наукової одержимості та феноменального організаційного хисту свого великого попередника³³.

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ім. ШЕВЧЕНКА — ПОТУЖНИЙ ФАКТОР РОЗБУДОВИ УКРАЇНСЬКОЇ НАУКИ І КУЛЬТУРИ

На першій науковій сесії НТШ, що відбулася 16—17 березня 1990 р., О. Романів виступив із доповіддю „Наукове товариство імені Т. Шевченка й українське національне відродження”. У ній він насамперед звернув увагу на те, що Товариство виникло як результат галицького та наддніпрянського національного відродження. Це відбулося всього через 12 років після смерті геніального поета, і це була чи не перша з численних інституцій, які прийняли його безсмертне ім'я.

Протягом кількох десятиріч років НТШ перетворилося в першу новітню недержавну академію наук. До цього долучилися визначні українські діячі науки та культури: Олександр Кониський, Володимир Шухевич, Іван Пулюй, Володимир Антонович, Іван Верхратський та ін. Задум створи-

²⁴ Грушевський М. Український П'ємонт // Освобождение России в украинском вопросе. — Санкт-Петербург, 1907. — С. 787.

²⁵ Грушевський М. Движение политической и общественной мысли в XIX столетии. — Санкт-Петербург, 1907. — С. 2.

²⁶ Грушевський М. Галичина і Україна // Літературно-науковий вісник. — Львів, 1906. — Т. 36, кн. 12. — С. 489.

²⁷ Романів О. Михайло Грушевський і галичанство... — С. 15.

²⁸ Там само. — С. 16.

²⁹ Там само.

³⁰ Романів О. Галичина із середини // Вісник НТШ. — 1999. — Ч. 21. — Весна. — С. 24.

³¹ Див.: Шлемкевич М. Галичанство. — Львів, 1997. Відтворення з вид.: Шлемкевич М. Галичанство. — Нью-Йорк; Торонто, 1956. — С. 63.

³² Науковий збірник, присвячений професорові Михайлові Грушевському. — Львів, 1906. — 562 с.; Винар Л. Михайло Грушевський: Наукове товариство ім. Шевченка 1892—1930. — Мюнхен, 1970. — 112 с.; Крип'якевич І. Історико-філософська секція НТШ під керівництвом Михайла Грушевського у 1894—1913 роках // Записки НТШ Праці Історико-філософської секції. — Львів, 1991. — Т. ССХХІІ. — С. 392—411.

³³ Див.: Романів О. Михайло Грушевський і галичанство... — С. 16.

ти українознавчий періодичний орган зародився у Товаристві ще в середині 80-х років минулого століття. Про це ми дізнаємося з листування Олександра Кониського, Михайла Драгоманова та Олександра Барвінського. У цих листах неодноразово висловлені нарікання на пасивність та навіть неспроможність наших діячів науки того часу створити перші наукові збірки, випуск яких планувалося розпочати ще 1890 р. Проте врешті-решт „крига скресла”, і 1892 р. появилася перший том „Записок Наукового товариства ім. Шевченка” за редакцією Юліана Целевича, тодішнього голови НТШ³⁴.

Найвищою рівня розвитку НТШ досягло завдяки діяльності Михайла Грушевського, Івана Франка, Володимира Гнатюка. 1170 томів „Записок НТШ”, збірок різних секцій, „Вісників НТШ”, монографій, матеріалів наукових конференцій — це, за словами О. Романіва, „золотий фонд української історичної пам’яті та української культури”³⁵.

Проте не все було так просто. Російські та польські шовіністи намагалися зупинити українське національне відродження. Прорвавшись у 1914 р. до Львова — столиці вільного українського духу, царські війська насамперед розгромили НТШ. Своєю чергою польська адміністрація намагалася підірвати Товариство економічно, зокрема, відібрало в нього право видавати книжкову продукцію, в тому числі підручники.

Зазначимо, що закріплене австрійським урядом право НТШ на випуск шкільних підручників для українських шкіл у Галичині давало можливість Товариству в короткий час створити власну інфраструктуру книгарню. А після революції в Росії 1905 р., коли був відмінений ганебний Емський указ про заборону розповсюдження українських книг у підросійській Україні, книгарні НТШ почали діяти в Києві та Катеринославі. Зрозуміло, що доступ видань НТШ на радянську територію було заборонено. В той же час Товариство, крім центральної книгарні у Львові, володіло також книжковими магазинами в Станіславі, Стрию, Коломиї, Рівному, Ковелі³⁶.

Важливою для розвитку інституції була сесія ексективи Світової Ради НТШ, що відбулася в листопаді—грудні 1994 р. Учасники Сесії зазначили, що сучасні складнощі роботи НТШ зумовлені низкою об’єктивних причин. Науково-видавничу діяльність НТШ у США, Канаді, Австралії та Західній Європі була істотно ослаблена у зв’язку зі старінням колись потужного кадрового потенціалу. Що ж стосувалося нових людей із України, то, на думку О. Романіва, вони живуть економічними пріоритетами швидкого збагачення, а духовні запити мають для них другорядне значення³⁷. Водночас не було залучено до роботи цієї організації достатньої кількості молодих професіоналів, які працювали в університетах та коледжах³⁸.

На Сесії йшлося також про перетворення „Віс-

ника НТШ”, що видавався у Львові, в офіційний орган Світової Ради НТШ. Учасники Сесії вперше дискутували над питанням відзначення 125-літнього ювілею, який випадав 1998 р. На тлі цієї важливої події йшлося також про підготовку „Енциклопедії НТШ”. Як зазначав О. Романів, „це унікальне видання, задумане у Львові, повинно дати підсумок великого подвигу НТШ перед народом і батьківщиною, показати його внесок у національне відродження України у XX столітті”³⁹.

4 грудня 2003 р. в Нью-Йорку відбулася Звітно-виборна сесія Світової Ради НТШ. О. Романів як голова Ради у звітній доповіді виділив низку акцій, здійснених спільними зусиллями НТШ в Україні та Америці, які мали всеукраїнський резонанс. Йшлося, зокрема, про створення українського програмного забезпечення комп’ютерних систем, захисту державного статусу української мови, історичних та загальнонаціональних оцінок Переяславської Ради, Великого голодомору 1932—1933 років, діяльності гетьмана Івана Мазепи.

Однак доповідач залишився незадоволеним діяльністю Наукового товариства ім. Шевченка в Канаді. З незрозумілих для нього причин воно діяло якось ізольовано і не виконувало статутних зобов’язань стосовно звітів Генеральному секретареві НТШ. Унаслідок того міжнародна читацька спільнота „Вісника НТШ” не мала уявлення про справи канадського Товариства, де український фактор був особливо вагомим.

Тривалий час велася розмова про кадрову і фінансову кризу НТШ у Західній Європі, зокрема, залишалася невизначеною доля Сарселю, який у контексті минулого п’ятидесятиріччя можна вважати своєрідною святиною національної культури⁴⁰.

На жаль, НТШ Канади, Західної Європи та Австралії не сплачували у бюджет Світової Ради того скромного річного внеску, який передбачено відповідними угодами. Єдиним винятком було НТШ в Америці, яке вже низку років поспіль фінансувало друкування „Хроніки НТШ” та закуповувало частину накладу „Вісника НТШ”⁴¹.

Не можна не погодитися з думкою вченого про те, що всякий організаційний феномен набирає вартості чи втрачає її залежно від особистостей, які його здійснюють. Яскравий приклад: створений у 1995 р. осередок НТШ в Ужгороді організаційно не проявив себе, тому що нездібним виявився його голова Й. Дзендзелівський. Найбільшим його здобутком була видана 1996 р. збірка праць „Українське і слов’янське мовознавство”.

Очевидно, характеризуючи ситуацію на Закарпатті, слід враховувати не дуже високий рівень національної свідомості населення. За цих умов проявляються різні протидіючі розвиткові українства негативні впливи. Всупереч державним і етніонаціональним реаліям Закарпаття як одвічної української території відчувається постійний тиск реваншистсько-експансіоністських сил Угорщи-

³⁴ Романів О. Запискам НТШ — 100 років.— С. 7.

³⁵ Романів О. Наукове товариство імені Т. Шевченка й українське національне відродження // Наукове товариство Т. Шевченка і українське національне відродження. Перша наукова сесія НТШ. Березень, 1990. Доповіді, повідомлення, матеріали.— Львів, 1992.— С. 24—25.

³⁶ Романів О. Живий осередок духовності // Вісник НТШ.— 1991.— Ч. 2.— Осінь.— С. 2.

³⁷ Романів О. Координація у системі НТШ — деякі підсумки та проблеми // Там само.— 2003.— Ч. 30.— Осінь—Зима.— С. 3.

³⁸ Там само.

³⁹ Романів О. Відбулася Сесія ексективи Світової Ради НТШ // Там само.— 1994.— Ч. 12—13.— Весна—Літо.— С. 6.

⁴⁰ Романів О. Координація у системі НТШ — деякі підсумки та проблеми.— С. 2—3.

⁴¹ Там само.— С. 3.

ни, які намагаються розширити свою присутність у регіоні через вимоги автономії, встановлення пам'ятників історії „Великої Угорщини” тощо.

Тут також інтенсивно пропагується та фінансово підтримується Росією ідея визнання мешканців регіону окремою русинською народністю. Ця тенденція особливо проявила себе у масовій інвазії російськомовних „визволителів” у цей благодатний сонячний край, боротьбі з українським націоналізмом, репресіях супроти українських патріотів, ліквідації Греко-католицької церкви та насаджуванні „істинно-руського православия”. Про це свідчить і той опір, який чинився спорудженню в Ужгороді пам'ятника Тарасу Шевченкові (хоча пам'ятник Пушкінові стоїть тут із приснопам'ятних советських часів!)⁴².

У 2023-му мине 150 років, відколи створена і діє перша суспільна українська академія наук, яка обрала своїм ідейним натхненником найвидатнішого українського барда і національного пророка Тараса Шевченка. В контексті цієї знаменної дати можемо стверджувати, що шевченкознавство було однією з провідних дисциплін Товариства і, поза всіляким сумнівом, у всі часи відіграло провідну роль в українській гуманітаристиці. Наукова праця навколо творчої спадщини Т. Шевченка на початковому етапі характеризувалася двома тенденціями: перша — дослідження та інтерпретація творів

Зустріч представників НТШ в Україні з дітями діаспори під час Першої наукової сесії НТШ. Львів, 1990 р.

поета і друга — збирання його творів та формування видавничих збірок. На перших порах поезія Т. Шевченка поширювалася в рукописному вигляді. Згодом його друкували часописи „Слово”, „Мета”, „Правда” та інші періодичні видання. У 1866—1869 роках Корнило Сушкевич (майбутній голова НТШ) видав два томи „Поезій” Т. Шевченка. До видання включено п'єсу „Назар Стодоля”, автобіографію та деякі листи поета. Як стверджує О. Романів, це було перше галицьке видання творів Т. Шевченка⁴³.

За участю НТШ надруковано „Кобзар” у чотирьох томах за ред. О. Огоновського (1893—1898). І. Франко, будучи керівником Філологічної секції НТШ, 1908 р. видав „Кобзар” Т. Шевченка у двох томах. До сотих роковин смерті поета появилось п'ять томів „Записок НТШ” за ред. В. Стецю-

ка і Б. Кравціва⁴⁴ та монографічне дослідження С. Смаль-Стоцького „Інтерпретації”⁴⁵.

До 150-річчя від народження поета НТШ опублікувало збірник „Тарас Шевченко і ми” та два томи „Світів Тараса Шевченка”⁴⁶. Це були, на думку О. Романіва, дуже вартісні видання, побудовані переважно на доповідях із шевченкознавчих конференцій НТШ у Нью-Йорку. Йдеться про таких доповідачів із діаспори, як: Г. Грабович, Ю. Шевельов, Б. Рубчак, А. Гумецька, І. Фізер, Л. Рудницький, Я. Розумний, О. Ільницький, П. Одарченко, Ю. Луцький; з України: І. Дзюба, М. Жулинський, Є. Сверстюк, М. Брайчевський, П. Мовчан, Я. Мозири, С. Білокінь, Є. Нахлік, Б. Ажнюк, А. Данильченко.

Суттєвим внеском у модерне шевченкознавство слід вважати великий чотирьохтомний довідник Шевченкового слова „Конкордація поетичних творів Тараса Шевченка”, виданий у 2001 році зусиллями Наукового товариства ім. Шевченка в Америці⁴⁷.

Понад 30 років спадщину Т. Шевченка вивчав І. Франко. Про це він написав близько 70 літературних статей, рецензій, заміток. Тим працям, за словами дослідника творчості поета М. Бернштейна, „властиві глибина думки, наукова обґрунтованість, тонкість спостережень, багатоглибинність в аналізі і синтезі”⁴⁸. Отже, І. Франко був і залишається найбільшим шев-

ченкознавцем.

О. Романів не міг повністю погодитися з тими, хто заперечував термін „національна наука”. Такі аргументи щодо позанаціонального характеру наукових результатів та способу їх добування він визнавав слушними лише стосовно таких наук, як математика, фізика, природознавство (від біології клітини до космічної техніки).

Проте такий об'єктивізм, незалежний від національної ознаки, ніколи не досягається, коли йдеться про мовознавство, історію, національну географію, соціологію і навіть економіку. Тут маємо справу з національним суб'єктивізмом, що особливо виявляється в імперських державах. Скажімо, в часи Т. Шевченка ми були для одних Малопольщею, для інших — Малоросією. „Такі імперські рецидиви,— зазначав О. Романів,— пе-

⁴² Романів О. Ужгородський осередок НТШ — друге становлення. На фоні нових реалій Закарпаття // Вісник НТШ. — 2002. — Ч. 28. — Зима. — С. 12—13.

⁴³ Романів О. Шевченко і Наукове товариство ім. Шевченка: вшанування імені // Там само. — Ч. 33. — С. 6.

⁴⁴ Тарас Шевченко // Записки НТШ / За ред. В. Стецюка, Б. Кравціва. — Нью-Йорк; Париж; Торонто, 1962. — Т. CLXXVI.

⁴⁵ Смаль-Стоцький С. Т. Шевченко. Інтерпретації // Там само. — Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1965. — Т. CLXXIX. — 240 с.

⁴⁶ Світи Тараса Шевченка // Там само. Філологічна секція. — Нью-Йорк; Париж; Торонто; Львів, 1991. — Т. ССХІV. — 488 с.; Там само. — Філологічна секція. Світи Тараса Шевченка. Т. II. — 2001. — Т. ССХV. — 416 с.

⁴⁷ Конкордація поетичних творів Тараса Шевченка: У 4-х т. / Ред. О. Ільницький, Ю. Гавриш. — НТШ. А; КІУС, 2001.

⁴⁸ Бернштейн М. Франко і Шевченко (спостереження над шевченкознавчою спадщиною І. Я. Франка). — К., 1984. — С. 58.

⁴⁹ Гаврилук Ю. Берестейщина — регіон в лабетах геополітики // Пам'ятки України. — 2002. — № 3—4. — С. 60.

ренесені в народознавство стосовно України, спостерігаємо і сьогодні в Польщі, Росії, Румунії, Словаччині, ба — навіть народознавці з агонізуючої в обіймах Росії Білорусії і сьогодні [...] „науково обгрунтовують” волюнтаризм Сталіна з 1939 року, коли, виходячи з політичної кон'юнктури 11 етнічно українських районів великої Берестейщини було передано Білоруській РСР і приречено на русифікацію⁴⁹. Отже, в цьому, як і в інших випадках, позбавлена визнаности державною традиція потребує захисної функції об'єктивної науки у сфері народознавства.

Т. Шевченко дуже чітко уявляв спотворену історію українського народу, зверхне ставлення колонізаторів до української мови, культури, нав'язане стереотипами московської та польської науки. Про це він заявив у Посланії „І мертвим, і живим, і ненародженим...”, закликавши об'єктивно осмислити національну сутність, поглянути на наш національний розвиток:

*„Подивіть лишень добре,
Прочитайте знову
Тую славу. Та читайте
Од слова до слова,
не минайте ані титли,
Ніже тої коми —
Все розберіть... Тай спитайте
Тоді себе: що ми?”*

Як ніколи актуально звучать сьогодні знамениті слова Т. Шевченка:

*„Якби ви вчилися так, як треба,
То й мудрість би була своя”.*

На жаль, поета ніхто не чує. Бо якби була мудрість, то обирали б собі українці очільників освічених, чесних, патріотично налаштованих осіб.

У середовищі НТШ сформувалася державницька історична школа, представлена такими іменами, як І. Кривецький, С. Томашівський, М. Кордуба, І. Крип'якевич, Я. Дашкевич, І. Бутич. Когорта етнографів, фольклористів, географів (В. Гнатюк, Ф. Колесса, Ф. Вовк, С. Рудницький, В. Кубійович, О. Шаблій та ін.), довела етнічну соборність українських земель, які витримали випробування століть, незважаючи на хронічну бездержавність та вікове розчленування.

НТШ було організатором громадянських акцій за відновлення вищого українського шкільництва в Галичині у межах Таємного університету та Політехніки⁵⁰. Товариство ініціювало спорудження пам'ятника Т. Шевченкові у Вашингтоні⁵¹.

Загалом відновлене Наукове товариство ім. Шевченка і нині намагається не відступати

від традиції служіння Україні. „Вірність Шевченковим ідеям у площині науковій і моральній, захист українства від загрози в обіймах молоха російської імперії, від загрози, яка, на жаль, все ще існує, залишається,— на думку О. Романіва,— етичною нормою та громадянським імперативом НТШ. Шевченко й НТШ нероздільні”⁵².

Можемо лише подивуватися надзвичайній працездатності вченого, який, не будучи істориком, гостро і компетентно реагує на історичні праці, що стосуються України. Як приклад, він не пропускає можливості висловити свою думку щодо виходу в світ другого видання більш як 500-сторінкової „Історії України” польського історика Владислава Серчика⁵³. Відзначаючи значний прогрес порівняно з першим виданням (1975), рецензент аргументовано доводить, що низка положень далека від історичної правди. Так, у книзі ніде не підкреслена загальноукраїнська роль Галицько-Волинського князівства як держави, що перейняла на себе після упадку Києва роль загальнодержавного соборного центру серед руських князівств; не відображена гостра боротьба за українське шкільництво (включно з університетом); не відтворено встановлення радянської влади як наслідку експорту в Україну більшовизму — суто російського явища; не розкрито політику В. Леніна, спрямовану проти ідеї українського самовизначення; навіть не згадано про героїчний бій юних захисників Києва під Крутами.

У книзі вміщена галерея портретів діячів української революції, що базується на джерелах радянської „міфології”: Євгенія Бош, Микола Щорс, Володимир Антонов-Овсієнко, Станіслав Косіор. У той же час не знайшлося місця для Михайла Грушевського, Володимира Винниченка, Дмитра Вітовського, Євгена Коновальця, Мирона Тарнавського, Костя Левицького та ін. Не з'ясована проблема „розстріляного Відродження”, тотальної русифікації, Голодомору в Україні 1932—1933 рр., проблема карпатсько-української державності. А жакхливе для української суспільности слово „нацифікація” у книжці згадується лише один раз і то стосовно післявоєнних дій УПА супроти польських селян у „Закерзонському краї”.

Підрозділ „Ліквідація українського підпілля у Польщі” дає детальний опис польських мілітарних зусиль, спрямованих на знищення УПА, а також ліквідації українських поселень, які потрапили під юрисдикцію Польщі. В О. Романіва склалося враження, що така інтерпретація названої події використана для виправдання акції „Вісла”⁵⁴.

На жаль, автор рецензованої книги, як і деякі його попередники (А. Дрозджинський, З. Альберт, М. Кульчинська⁵⁵, А. Шесняк, С. Лопатинський, А. Корман, В. Шота⁵⁶, З. Пальський⁵⁷), пов'язують

⁵⁰ Савенко В. Роль НТШ в діяльності Українського таємного університету (1921—1925) // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: історія.— 2009.— Вип. 1.— С. 46—52.

⁵¹ Див.: Падох Я. Шевченко у Вашингтоні.— Нью-Йорк, 1989.— 20 с.

⁵² Романів О. Шевченко і Наукове товариство ім. Шевченка.— С. 9.

⁵³ Романів О. [Рец. на:] Władysław A. Serczyk. Historia Ukrainy.— Wydanie drugie, poprawione i rozszerzone.— Ossolineum, 1990.— 518 s. // Записки НТШ. Праці Історично-філософської секції.— Львів, 1993.— Т. ССХХV. Присвячується довголітньому голові Історично-філософської секції НТШ, академіку АН України Іванові Крип'якевичу, 25-ліття від дня смерті якого минуло у 1992 році. Ред. тому О. Купчинський.— С. 466—470.

⁵⁴ Там само.— С. 467—469.

⁵⁵ Drodzyński A. Zaborowski J. Oberländer. Przez „Ostforschung” wywiad i NSDAP do rządu NKf.— Poznań; Warszawa, 1960; Albert Z. Zamordowanie 25 profesorów wyższych uczelni we Lwowie przez hitlerowców w lipcu 1941 r. // Przegląd Lekarski.— 1964.— N 1; Kulczyńska M. Raport Karli Lanckorońskiej // Odra.— 1977.— N 4.

⁵⁶ Див.: Боляновський А. Українські військові формування в збройних силах Німеччини (1939—1945).— Львів, 2003.— 686 с.

⁵⁷ Пальський З. Українська політична думка в Західній Україні щодо польської проблеми в роки Другої світової війни // Україна — Польща: важкі питання: матеріали IV міжнародного семінару істориків „Українсько-польські відносини під час Другої світової війни” (Варшава, 8—10 жовтня 1998 р.).— Варшава, 1999.— Т. 4.— С. 269.

справу знищення польських професорів у Львові з діяльністю батальйону українських націоналістів „Nachtigal”. І все ж рецензент упевнений у тому, що читацький світ сусідньої Польщі отримає колись об’єктивний аналіз історії незалежної України.

1994 р. у „Записках НТШ” О. Романів опублікував рецензію на збірник документів і матеріалів про акцію „Вісла”, підготовлену Євгеном Місилом у межах дослідницької праці в „Українському архіві” у Варшаві⁵⁸. В основу книги покладено 241 документ, виявлений, головним чином, в Архіві Польського війська, Архіві ЦК Польської робітничої партії та Міністерства безпеки Польщі. У збірник увійшли також 17 додатків — це таблиці і схеми про масштаби виселень, їх географію, списки українців, засуджених та розстріляних під час та після операції.

Зазначимо, що Ф. Рузвельт та В. Черчилль початково захищали позицію лондонського уряду Польщі про повернення собі всіх західноукраїнських земель і, зокрема, Львова. Й. Сталін прийняв „третейське” рішення про встановлення кордону по лінії Буг-Сян, окреслений ще в час українсько-польської війни 1918—1919 років (так звана „лінія Керзона”). Через те, що пропозиція була схвалена, то 700 тисяч українців, що жили на власних етнічних територіях, опинилися за межами України. Передбачалося, що ці люди переїдуть, а 780 тисяч поляків будуть репатрійовані в Польщу з території Галичини й Волині. Угоду між ПНО і УРСР про взаємне переселення підписали 9 вересня 1944 р.⁵⁹

„Акція „Вісла” перервала наше понад тисячолітнє перебування над Сяноком, Бугом і в Бескиді,— писав Є. Місило.— Це були єдині землі, на яких ми жили — спершу як слов’янські племена, пізніше як русичі княжої Руси, а далі як русини та українці. Це була завжди наша земля, а іншої ми не знали”⁶⁰.

Операцію „Вісла” О. Романів розглядав як фінальний акт трагедії насильного виселення решти українців із етнічних закерзонських територій, який був реалізований за попередньо відпрацьованими сценаріями. Зазначимо, що в численних пропагандистських матеріалах ця акція представлена як вимушена відповідь на вбивство загоном УПА генерала К. Сверчевського, що сталося 27 березня 1947 р.⁶¹ Насправді акція „Вісла” проводилася за згодою і підтримкою органів СРСР та Чехословаччини, про що свідчать листи міністра оборони Польщі М. Жимерського М. Булганіну та Л. Свободі з проханням закриття кордонів та допомоги у вилученні втікачів. У збірнику наведені письмові підтвердження того, що радянська і чехословацька сторони „з великим розумінням” поставилися до звернення польських властей.

Польська пропаганда, як свідчать документи, називала членів ОУН-УПА „бур’яном гітлеризму”, стверджувала, що загонами УПА керують гітлерівські офіцери, що УПА — давній союзник Гітлера, а дивізії „Галичина” бездоказово приписували участь у репресивних заходах під час Варшавського повстання. Партійні органи в Кракові констатували, що переселення решток лемків з-під

Нового Сонча зустрінуто польським суспільством позитивно.

Наведені документи також переконують, що польові суди винесли присуд 315 особам, із яких 173 — засуджені до смертної кари. Майже 4 тисячі українців, що ухилялися від переселення, серед яких 700 жінок і дітей, опинилися в концтаборі Явожно. У таборі за короткий час померло понад 160 ув’язнених⁶². Під час акцій „Вісла” виселено 140 575 осіб, яких було розкидано на території 9 воєводств та 71 повіту Західної Польщі. Зафіксовано 344 товарні поїзди, якими перевозили переселенців⁶³.

О. Романів зауважив, що у книзі опущені питання масштабів втрат духовної культури. Привертає увагу незавершеність і нечіткість оцінок акцій, які за нормами міжнародного права слід кваліфікувати як етноцид, злочин проти людства. Позбавлення прав власності, права на працю, шкільництво, паціфікації, тюремні репресії викликали реактивну дію помсти і боротьби терористичними методами, які напередодні війни стали своєрідною нормою політичного змагання.

Вчений звертає увагу на відсутність проявів християнського милосердя, осудної реакції на процеси депортації та переслідувань з боку представників Католицької Церкви, які повинні були заступитися хоча б за своїх братів греко-католиків. Навпаки, польський клір активно включився в „освоєння” матеріальної спадщини українських церков.

О. Романів аналізує діяльність наукових інституцій як в Україні, так і за її межами, які досліджували проблеми української історії та культури. Зокрема, він високо оцінив роботу кафедри україністики Варшавського університету за стабільну репутацію наукового центру, який був організатором важливих міжнародних наукових зустрічей, присвячених проблемам дослідження українського фактора в контексті його взаємодії з польськими культурологічними та політичними середовищами. Для прикладу вчений навів черговий міжнародний науковий симпозіум „Польсько-українське культурологічне суміжжя”, що пройшов 4—5 листопада 1997 р. в Залі сенату Варшавського університету під головуванням завідувача кафедри україністики, дійсного члена НТШ Стефана Козака.

Вступна доповідь вченого була присвячена загальній характеристиці польсько-українського культурного суміжжя. Інші вчені виступили з доповідями: Ганна Дилонгова (Люблін) „Проблема латинсько-греко-католицької міжконфесійної взаємодії упродовж століть”; Ростислав Пилипчук (Київ) „Українсько-польські театральні взаємини у XIX ст.”; Едвард Касперський (Варшава) „Ставлення І. Франка до А. Міцкевича у статті „Поет зради”; Олег Романів (Львів) „Участь польських учених у діяльності НТШ”; Ігор Гирич (Київ) „Польські кореспонденти Михайла Грушевського”; Галина Корбич (Зельона Гура) „Польська література в „Літературно-науковому віснику”; Ярослав Серкіз (Львів) та Роберт Потоцький (Варшава)

⁵⁸ Романів О., Сварник І. [Рец. на:] Akcja „Wisła”: Dokumenty opracował Eugeniusz Misilo.— Warszawa: Archiwum Ukrainkie, 1993.— 524 s., il. // Записки НТШ Праці Історично-філософської секції / Ред. О. Купчинський.— Львів, 1994.— Т. CCXXXVIII.— С. 527—537.

⁵⁹ Романів О., Сварник І. [Рец. на:] Akcja „Wisła”...— С. 529.

⁶⁰ Там само.— С. 530.

⁶¹ Місило Є. Акція „Вісла” // Альманах „Гомону України” на рік 1997.— Торонто, 1997.— С. 66.

⁶² Романів О., Сварник І. [Рец. на:] Akcja „Wisła”...— С. 534.

⁶³ Там само.— С. 535.

„Діяльність українських учених у Варшаві в міжвоєнний період”; Михайло Насенко (Київ) „Рецепція польської літератури у спадщині Максима Рильського”; Станіслав Стемпень (Перемишль) „Українознавчі студії у Південно-Східному інституті в Перемишлі” та ін.

Варшавські симпозиуми під керівництвом С. Козака стали основою для підготовки „Варшавських українознавчих зошитів”. У третьому томі видання вміщені праці попереднього симпозиуму, присвяченого 400-літтю Берестейської унії. Цей том було представлено як спільний видавничий доробок Варшавського університету та Наукового товариства ім. Шевченка в Польщі⁶⁴.

З 28 червня по 1 липня 2005 р. в Донецьку проходив шостий конгрес Міжнародної асоціації україністів (МАУ). Нагадаємо, що перший конгрес відбувся у Києві 1990 р., другий — у Львові (1993), третій — у Харкові (1996), четвертий — в Одесі (1999) і п'ятий — у Чернівцях (2002). У статті „Вісті з Донецького степу: повернення українських витязів — VI Донецький конгрес МАУ” О. Романів зосередив свою увагу саме на останньому. Тут він відзначив доповідь президента МАУ Марка фон Гагена — професора Колумбійського університету, „Помаранчева революція та українознавство”⁶⁵. Серед інших доповідей історичної проблематики вчений виокремив такі теми: Євразійський степ і Україна; Батурин, гетьманська столиця; Козацька доба. Водночас йому не сподобався виступ віцепрем'єр-міністра Миколи Томенка, який не дав конструктивних напрямів для процесу українізації, а його розважання про другорядність мовного фактора викликали здивування.

О. Романів охарактеризував також атмосферу в самому Донецьку: „Всупереч гвалту численних донецьких екстремалів у цьому охайному, чистому і динамічно зростаючому місті ми не відчули яких-небудь ознак „насиленницької українізації”, — зауважив він, — тут повсюдно реклама, торговельні вивіски та чиновницьке спілкування ведеться виключно російською мовою, а наші спроби порозумітися з чиновником та продавцем українською мовою завжди закінчуються конверзаційним фіаско. Донецьк справляв враження не так якоїсь російської, але довершено советської території з її головним носієм „советським народом”. І про це свідчать не тільки пам'ятники минулого, але й назви вулиць (наприклад, одна із головних — імені кривавого Постишева), усі на підбір назви районів міста: Ленінський, Ворошиловський, Будьонівський, Куйбишевський, Калінінський, Петровський, Кіровський”⁶⁶.

Дослідив О. Романів й долю Архіву Української Галицької Армії. З переходом УГА до більшовиків у січні 1920 р. командування останніх негайно ліквідувало історично-архівний відділ, яким керував Іван Кривецький, а його самого було звільнено з війська⁶⁷.

Тривалий час про Архів УГА нічого не знали. 1929 р. Лев Окіншевич — завідувач Видавництва ВУАН, де зберігався Архів, у своїх мемуарах зга-

дував: „З тяжким серцем, передчуваючи велику біду, я пішов до свого начальника, секретаря управи С. М. Іваницького-Василенка. Він також був вражений несподіваною бідою і небезпекою і одразу пішов до сусіднього з його кімнатою кабінету Президента ВУАН академіка Д. Заболотного. Пробув він там не більше, як 10 хвилин. Повернувшись, він сказав: „Старий каже: „Це великий злочин нищити цінні історичні матеріали. Але ще більший злочин був би, якби ми видали людей на розстріл. Наказую вам з Окіншевичем негайно знищити цей архів”⁶⁸.

Як виявилось, великі шухляди, які стояли у коридорі академії і мали містити нерозповсюджені видання, в дійсності були наповнені документами Галицької Армії. Той же Л. Окіншевич згадує, як одного дня після п'ятої години, коли інші співробітники видавництва пішли додому, вони відкрили скриньки з документами і стали палити їх у грубках для опалювання приміщення. Цих грубок було дві, і вони з Іваницьким-Василенком тільки приглядалися до процесу спалення документів⁶⁹.

Щодо Д. Заболотного, то про нього в Українській радянській енциклопедії (т. 5, с. 112) сказано: „Очолити АН УРСР, за короткий час докорінно перебудував її роботу, спрямувавши колектив Академії на розробку питань, пов'язаних із соціалістичним будівництвом”⁷⁰.

Найдраматичнішим вважав О. Романів етап розвитку української науки, що охоплював період від 1930 і до початку 50-х років, — етап сталінізації. Саме тоді були знищені здорові національні сили академії. Згадаймо процес міфічного СВУ, фізичні екстермінації великої кількості діячів науки включно з віцепрезидентом С. Єфремовим. Вчений згадує курйозну деталь, коли внаслідок протестів проти терору і голодомору в Україні було позбавлено звання академіків членів НТШ із Галичини, у тому числі М. Возняка, Ф. Колессу, К. Студинського, В. Щурата та ін. Так звана реорганізація перетворила Академію наук на асоціацію галузевих інститутів із пріоритетом фізико-математичних та природничих наук⁷¹.

Щодо гуманітарних наук, то вони перебували в плачевному стані. Без усунення керівництва ними, як висловився О. Романів „номенклатурних динозаврів”, їхня перебудова була неможливою. Втрата пріоритетів гуманітарних наук як головної ознаки національної академії розпочалася ще у період сталінізації. Вона набула особливо потворних рис завдяки тенденції до технологізації академії, що, до речі, негативно відобразилося і на деяких точних науках, зокрема, таких як біологія, медицина, фізика, хімія тощо.

Якщо за часів президентури О. Палладіна, а згодом і О. Богомольця, було відновлено і створено заново низку україномовних видань, вийшла серія термінологічних російсько-українських словників, у вищих навчальних закладах частково запроваджували українську мову, то часи президентури Б. Патона були обумовлені тривалим втручанням у діяльність науки партійного очільника В. Щер-

⁶⁴ Романів О. Польсько-український симпозиум у Варшаві // Вісник НТШ.— 1998.— Ч. 19—20.— Осінь.— С. 17.

⁶⁵ Романів О. Вісті з Донецького степу: повернення українських витязів — VI Донецький конгрес МАУ // Там само.— 2005.— Ч. 34.— Осінь—Зима.— С. 22.

⁶⁶ Там само.— С. 23.

⁶⁷ Див.: Стеблій Ф. Іван Кривецький. Історик — державник.— Львів, 2003.— С. 31.

⁶⁸ Романів О. З'ясовано долю Архіву Української Галицької Армії // Вісник НТШ.— 2003.— Ч. 30.— Осінь—Зима.— С. 14.

⁶⁹ Там само.— С. 15.

⁷⁰ Там само.

⁷¹ Романів О. Наука і державність.— С. 7.

бицького. Члени академії стали номенклатурою ЦК, і за таких умов туди проникло чимало апаратників, які здійснювали відкрите чи тіньове керівництво наукою. Важко переоцінити ту шкоду, яку завдали українству, зокрема справі української державності, такі наглядні науки, як В. Маланчук, А. Скаба, Ф. Рудич та інші з ними. Навіть талановиті вчені внаслідок багатолітнього адміністрування втрачали кваліфікацію та наукову ефективність.

Саме тоді відповідно до розробленої в ідеологічній лабораторії М. Суслова концепції єдиного радянського народу була здійснена в Україні безпрецедентна за своїми масштабами русифікація науки. Російською мовою виходило понад 90 відсотків періодичних видань академії і ще більший відсоток книжкової продукції. Українська мова була вигнана з установ АН, у тому числі Президії академії. За приблизними суб'єктивними оцінками О. Романів, понад 350 академіків та членів-кореспондентів (80 відсотків) не володіло українською мовою; використовувало її у повсякденному виробничому процесі не більш ніж 8 відсотків⁷².

Додатковим аргументом русифікації стало навчання у вищих навчальних закладах іноземних студентів. Дійшло до того, що деякі „батьки науки” не приховували своїх шовіністичних позицій і навіть очолювали „демократичні” рухи за відторгнення від України окремих регіонів („Новоросії”, „Донецько-Криворізької республіки”, Криму і навіть Закарпаття).

До числа добрих, піонерських вчинків Наукового товариства ім. Шевченка О. Романів зараховує енциклопедичну діяльність. У рекламних проспектах 1960-х років про УРЕ писали як про „першу енциклопедію українського народу”, свідомо замовчуючи видану у Галичині в 1932—1933 роках по-справжньому першу три томну Українську Загальну Енциклопедію (УЗЕ), підготовлену за редакцією останнього довоєнного голову НТШ Івана Раковського⁷³.

Замовчувалася та обставина, що в період виходу у світ першого тому УРЕ в Європі вже розпочався випуск унікальної Енциклопедії українознавства, яка, до речі, спонукала, а точніше, змусила тодішнє партійне керівництво дати вказівку про випуск УРЕ. Навіть й сьогодні мало хто знає про ще одну енциклопедію під назвою „Українська Мала Енциклопедія”, що вийшла протягом 1957—1967 років. Йдеться про восьми томник, написаний одним автором — Євгеном Онацьким в Аргентині.

Є. Онацький — український громадський діяч, журналіст і науковець, дійсний член НТШ — на-

родився 1894 р. в м. Глухові. Був членом Центральної Ради від Чернігівщини, членом делегації УНР на мирну конференцію у Парижі, згодом — керівником української дипломатичної місії в Італії. Протягом 1929—1943 років, проживаючи в Італії, був головою Української громади в Римі. Працював постійним кореспондентом українських газет „Діло”, „Новий час”, „Свобода”. У 1930-х на початку 1940-х — професор Вищого Східного Інституту в Неаполі та Римського університету. Протягом 1943—1944 років ув'язнений німецькими нацистами. 1947 р. переїхав до Аргентини, де заснував Спільку українських науковців, митців та літераторів, а згодом так звану Українську центральну репрезентацію в Аргентині. Був головним редактором тижневика „Наш клич”, місячника „Дзвін” та альманахів „Відродження”. Помер 1979 р. в Буенос-Айресі.

Є. Онацький написав спеціальний курс української граматики для італійців, уклав українсько-італійський словник. Проте особливу увагу привертає його подвижницька праця — укладання „Української Малої Енциклопедії”. Це великоформатний восьми томник обсягом 2200 сторінок⁷⁴.

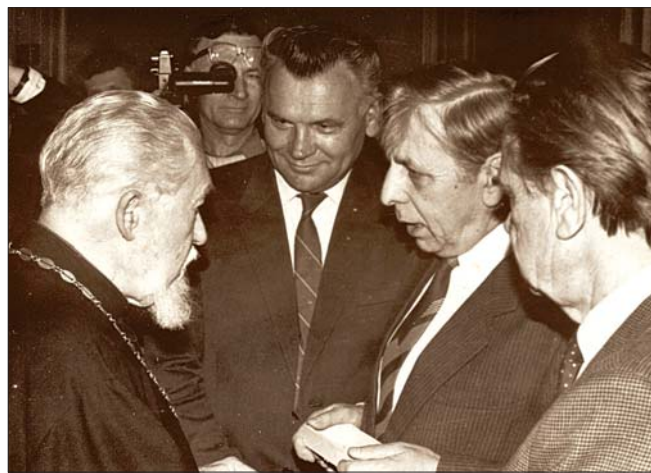
Енциклопедію Є. Онацького О. Романів назвав визначною пам'яткою української культури, яка повинна стати надбанням сучасної української громадськості.

У жовтні 2001 р. вийшов 10-й том „Енциклопедії українознавства”. НТШ завершило перевидання унікального видання, яке було плодом творчої праці Володимира Кубійовича та інших українських вчених. Це дало підставу О. Романіву сказати,

що Наукове товариство ім. Шевченка виконало на сучасному етапі свого розвитку місію загальнонаціонального значення⁷⁵.

Важливе значення надавав О. Романів комп'ютеризації України. „Якщо ми говоримо про державні пріоритети української мови,— писав він,— то чому віддаємо на поталу русифікаторам останній, сьомий, континент Інтернету та інформації! У цій сфері відчувається море безпринципності та безвідповідальності”⁷⁶. Вчений вважав безпрецедентним випадком, коли держава має усталену тисячолітнім розвитком мову та сучасну науково-технічну термінологію, та не має українського програмного забезпечення, не має свого локалізованого в столиці представництва „Майкрософту”, а користується послугами російсько-орієнтованого.

Отже, О. Романів, будучи головою НТШ 16 років, сприяв розбудові української науки, активно досліджував сферу культурного розвитку України. Його найпомітнішим здобутком стала

Візит кардинала Любачівського до відновленого НТШ у Львові.
Справа наліво: Мирослав Любачівський, Олег Купчинський,
Олег Романів, Теофіл Комаринець. 2 травня 1991 р.

⁷² Романів О. Наука і державність.— С. 7.

⁷³ Романів О. Іван Раковський: повернення до Львова // Вісник НТШ.— Ч. 34.— С. 27.

⁷⁴ Романів О. Незнана Українська Енциклопедія // Вісник НТШ.— 1992.— Ч. 4.— Осінь.— С. 12.

⁷⁵ Див.: Романів О. Завершення великого видавничого проекту НТШ // Там само.— Ч. 26.— С. 38.

⁷⁶ Романів О. Комп'ютеризація+... русифікація усієї України // Там само.— С. 23.

видавнича діяльність, що включала випуск численних видань, зокрема „Записок НТШ”. Пріоритетними у роботі вважав також наукові пошуки в галузі суспільно-політичних процесів у країні.

УКРАЇНОЗНАВСТВО — КОМПЛЕКС НАУК НА СТОРОЖІ УКРАЇНСТВА

Вагоме місце у розбудові української державності, її духовному відродженні належить гуманітарним наукам, які тривалий час перебували у повному занедбанні. Культивована в Україні протягом десятиріч упередженість щодо українознавства, що трактувалось як націоналістична крамола, призвела фактично до його повного розгрому.

Добре відомо, що збереження та примноження культури кожного народу є невід’ємною частиною цивілізаційного процесу. Протягом усього свого існування народ нагромаджує життєвий досвід, що виливається у створену ним систему культурних цінностей, яка постійно доповнюється і збагачується.

Відзначаючи десятиліття Незалежності О. Романів звернув увагу на чільні проблеми українського сьогодення у контексті нового статусу України як держави: „Нинішня влада, включаючи Президента, замість створити сприятливий клімат для розвитку пригнобленої української культури, створила пріоритетні умови для діяльності антиукраїнських олігархічних кланів в інформаційному та культурному просторі, на які ще наклалися імперсько-окупаційні програми Росії. За висловом І. Дзюби, „виник гнітючий мовно-інформаційний режим, за якого україномовний українець почуватись так, ніби живе в окупованій країні”⁷⁷.

То й не дивно, що О. Романів у своїх наукових розвідках значну увагу приділяв проблемі розвитку мови. „Державна мова, мова титульної нації, — зазначав вчений, — є основним мовним інструментом інформаційного простору держави. Так є усюди в Європі, та й в цілому світі, — тільки не в нашій Україні. В столичному Києві, та й більшості областей так званої Великої (засбручанської) України ви не знайдете в кіосках чи на вуличних розкладках української газети, а що вже говорити про широкий, так вже поширений в сучасній масовій культурі спектр тижневиків та журналів”⁷⁸.

Це правда, що серед друкованих видань особливе місце займає бандитський кримінал, порнуха і брудна політична, часто антиукраїнська дезінформація. Ми опинилися в ситуації, коли масмедіа опанували клани та олігархи, для яких преса, телебачення є прибутковим бізнесом, засобом політичного обдурення громадянства. Батьками інформаційного гуманізму та жовтої преси вчений назвав таких одіозних осіб, як Швець, Бродський,

Суркіс, Зінченко, Деркач, Пінчук, Гордон та ін.

В усіх цивілізованих країнах засоби масової інформації працюють на національну ідею та культуру. Натомість у нас вони цілеспрямовано діють проти українства, виконують роль запеклих русификаторів. Як підкреслював Василь Лизанчук, „проімперські ідеологи добре розуміють, що мова [...] є цементуючим ферментом нації. З утратою різної мови люди втрачають психічну константу, моральні засади, зв’язок зі своїм родом, народом, нацією, не відчують потреби у своїй державі”⁷⁹.

Саме тому голова НТШ, визначний український вчений та громадський діяч О. Романів вважав, що „настав час очищення храмів інформації та культури, що їх низькопробні, ворожі українству, торговці перетворили в авгіві конюшні національного розкладу та чужинецької гегемонії. Таке очищення відбудеться тільки завдяки нашим спільним зусиллям та спільній дії, в якій вирішальною має бути активна позиція українських інтелектуалів,

зокрема спільноти Наукового товариства ім. Шевченка”⁸⁰.

Ми повинні чітко зрозуміти, що імперські дії русификаторів будуть подолані лише тоді, коли буде дія знизу, від наших споживачів, від лідерів громад усіх рівнів. Голова НТШ насамперед має на увазі український (зокрема, галицький) світ учених, ректорів, викладачів, письменників, патріотів-адміністраторів. Він вважає ганебним факт, коли виховане на тра-

диціях Павлика Морозова вчительство настільки істерично реагувало на провальні спроби дерусифікації українського правопису. Відповідаючи на подібну пасивну поведінку найосвіченішої частини суспільства, О. Романів вдався до геніальної, але жорсткої характеристики, яку дав таким особам духовний батько нації Тарас Шевченко:

„А ми дивились, та мовчали,

Та мовчки чухали чуби.

Німці, подлії раби...”⁸¹

Немає нічого дивного в тому, що недруги України наві’язують їй принцип федералізму. Адже це прямий шлях до відторгнення від України східних та південно-східних її районів, шлях, який може мати драматичніші наслідки від придністровського конфлікту в Молдові, де переважно український зрусифікований етнос став козирною картою в російській грі за збереження імперії⁸². Отже, тільки унітарна держава може, на думку О. Романіва, гарантувати шанобливе ставлення до української мови, культури, традицій. А твердження шовіністів про те, що нібито південний схід України становить гомогенну російську масу, має тенденційний характер. Вчений упевнений в тому, що

Корпус дійсних членів НТШ в Україні. 1995 р.

⁷⁷ [Романів О.] Збережи себе, Україно... — С. 2.

⁷⁸ Романів О. Найгостріша проблема українського сьогодення // Вісник НТШ. — 2002. — Ч. 27. — Весна. — С. 2.

⁷⁹ Лизанчук В. Так! Я — Українець! — Львів, 2019. — С. 13.

⁸⁰ Романів О. Найгостріша проблема українського сьогодення. — С. 3.

⁸¹ Див.: Романів О. Комп’ютеризація +...русифікація усієї України. — С. 24.

⁸² Романів О. Становлення нації... — С. 9.

черговий перепис населення в умовах суверенної Української держави покаже значно нижчий, як вважалося, відсоток корінних росіян, і це підтвердить реальність моделі розвитку України як унітарної соборної держави⁸³.

На той час О. Романів не спостерігав жодних кроків для утвердження української мови у сфері ділового спілкування, на виробництві, в індустрії розваг. Українська зберігала бутафорно-парадний характер, органічно не проникала в суспільство як інструмент рідного всеохопного мовлення. Не появились тоді ще національна кіноіндустрія, телесеріали, українські передачі, пов'язані з культурою, охороною здоров'я, естрадою, світським життям.

Дехто скаже, що так виглядало ще на початку незалежності, але нині ситуація змінилася докорінно. Що ж, заперечувати не будемо. Хоч і перебільшувати успіхи у цій справі не варто. Запекла боротьба за українську мову на всіх фронтах триває. І якщо позитивні зміни в україномовленні все ж таки відбуваються, то насамперед завдяки таким небайдужим, високоосвіченим інтелектуалам, яким був О. Романів.

У 21 числі „Вісника НТШ“ (весна 1999 р.) його редактор О. Романів вміщує статтю Іллі Лемка про мовну ситуацію у Галичині, опубліковану в газеті „Поступ“ за 25 листопада 1998 р. Останній зазначав, що „лінгвістичне питання“ на Сході України „успішно вирішено“. Вирішено на користь умирання „мови солов'їної“, на користь перетворення її в жажливий запаморочливий суржик, у якому кожне друге слово — російське або спотворене російське. Але мова сьогодні не про „східняків“. „Схід і Південь“ автор статті називає омертвою тканиною національного тіла України і для її реанімації потрібно при дуже сприятливих політичних та економічних умовах десятки і десятки років титанічної культурно-просвітницької праці. Залишимо наразі східняків у спокої. Поговоримо про наш рідний П'ємонт, цей бастион усього суперультрарадикально-націоналістичного⁸⁴.

І. Лемко, на якого посилається О. Романів, у статті „Фільтруй базар, П'ємонте!“ намагався простежити, наскільки чистою була українська мова в Галичині. На його думку, в авангарді вживання російських слів певне йде наше село — село в селі і пролетаризоване та люмпенізоване село в місті. Кожне 4—6 слово (!) у цієї категорії населення Львівщини російське. „Наші західноукраїнські „Стьопи“, „Міші“ і „Петі“ ідуть „пішком“ на „остановку“, сідають на „двойку“, „тройку“, „шістьорку“, „сімьорку“, „восьмьорку“, виходять на „слідуючий“ або на „последній“, „остановці“, ідуть на базар і продають „клубніку“ по „сємдесят“ і по „восемдесят“... Виторгувавши гроші, вони йдуть „по магазинам“, дістають із „кармана“ „кошільок“ і купують для своїх жінок „кольца“, „цепочки“, „сосіски“, „лімони“, для дітей — „конфети“ і „жвачки“ [...] а для себе — „сигарети“, „спічки“, „водку“, „сільдодку“, „краску“, „предохранитель“, „раство-

ритель“, „закріпитель“, „отвйортку“, „носки“ та ще цілу „кучу“ цікавих речей“⁸⁵.

Великої шкоди зазнала українська культура після Другої світової війни. Більшовицьке керівництво під гаслом інтернаціоналізму проводило цілеспрямовану русифікацію українців, ліквідуючи українські школи, усуваючи українську мову з виробничих відносин, вищої школи, Академії наук. За даними, які наводив автор, в Україні проживало 15 мільйонів росіян та близько 12 мільйонів російськомовних українців. Загалом кількість україномовного національно свідомого населення не перевищувала 20 мільйонів осіб⁸⁶. „Деградація українознавства, денационалізація гуманітарних наук, їх апаратна підпорядкованість дали, на думку О. Романіва, глибокі негативні наслідки на протязі останніх десятиріч. Шлях, пройдений нами від О. Богомольця до Б. Патона, під керівництвом Щербицького та його підручних — Маланчука, Шамоти, Білодіда, призвів, особливо у Східній Україні, до тотальної русифікації академічної та вузівської науки“⁸⁷.

Саме тому голова НТШ визначив пріоритетною для всіх комісій та секцій Товариства діяльність, спрямовану на розвиток гуманітарної науки як рушійної сили відродження та розвитку української нації. „Ми, — заявив О. Романів, — змагатимемо до воскресення на львівському фірмаменті істинного і глибокого українознавства“⁸⁸. Комісії повинні використовувати українську мову як засіб наукового спілкування, працювати над розвитком української наукової термінології, виступати проти фальсифікації характеру суспільних явищ та процесів, що допускалися в Академії наук.

Вчений справедливо зазначав, що писати наукові праці українською мовою у сфері точних наук можна було лише у Науковому товаристві ім. Шевченка, яке після свого реформування з літературного у наукове почало перетворюватися у своєрідну національну академію наук⁸⁹.

Першими працями, друкованими українською мовою в „Записках НТШ“, стали стаття П. Черняхівського про створення пристрою для міряння уразу (Записки НТШ, 1893, т. II) та стаття І. Пулюя про апарат та засади вимірювання фаз змінного струму (Там само, 1894, т. III). Славетного світового виміру фізика І. Пулюя О. Романів назвав сеньйором фізичної науки в НТШ, який зробив вагомий внесок у дослідження природи і властивостей катодних та рентгенівських променів, а також молекулярної фізики⁹⁰.

1897 р. появилася перший том „Збірника Математично-природописно-лікарської секції НТШ“ також українською мовою. Іван Горбачевський був автором перших українських підручників із хімії, плідно працював над українською хімічною термінологією⁹¹.

Серед перших праць І. Феценка-Чопівського також спостерігаємо публікації українською мовою. Це, зокрема, стаття про всесвітню виставку в Брюсселі, що була опублікована 1910 р. в „Літе-

⁸³ Романів О. Становлення нації... — С. 11.

⁸⁴ Лемко І. Фільтруй базар, П'ємонте! До питання про чистоту української мови в Галичині // Вісник НТШ. — Ч. 21. — С. 24.

⁸⁵ Там само. — С. 24—25.

⁸⁶ Там само. — С. 29.

⁸⁷ Там само. — С. 30.

⁸⁸ Там само. — С. 32—33.

⁸⁹ Романів О. Великий ювілей українського наукового слова. До 100-річчя Збірника Математично-природописно-лікарської секції НТШ // Вісник НТШ. — 1997. — Ч. 18. — Зима. — С. 1.

⁹⁰ Там само. — С. 6.

⁹¹ Там само. — С. 7.

ратурно-науковому вістнику“, та стаття про власності листового заліза, опублікована в „Записках українського наукового товариства“ (1911)⁹².

До числа тих, хто утверджував і розвивав українську мову в наукових працях, зокрема у виданнях НТШ, належать Іван Верхратський, Володимир Левицький, Степан Рудницький, Іван Раковський, Никифор Садовський та інші вчені-природодослідники.

Траплялися випадки, коли навіть у часи радянського мракобісся окремі вчені-інтелектуали знаходили в собі сили і відвагу із синівською любов'ю ставитися до рідної мови. До таких насамперед відносимо О. Романіва, який у 1970-х роках опублікував дві монографії українською мовою⁹³.

Аналізуючи історію Фізико-механічного інституту як великої багатопрофільної установи у Львові, вчений запитує себе, як вдалося тут створити і зберегти протягом десятиліть мовну атмосферу цього чи не найбільшого в Україні академічного комплексу, де домінують завжди була українська мова? Адже всі ці роки політична влада постійно нав'язувала російщину. В той же час, за його ж свідченням, в інституті розвивалася українська наукова мова і термінологія, пульсував живий український острів у морі русифікації прикладних та інженерних наук. „Без усяких вагань можемо стердити, — зауважив він, — що у досягненні такого стану справ особлива заслуга Володимира Панасюка, директора інституту з 1971 року. Не припиняючи гідності хронічно російськомовних працівників, проявляючи мовну толерантність, він завжди умів викликати повагу до мови української, як мови інституту“⁹⁴.

Так склалося, що директор В. Панасюк чи не єдиний академічний меценат НТШ без усіляких застережень надавав притулок Товариству на площах інституту. Він був позбавлений поширеного серед академічних керівників міста почуття відомого егоїзму, ревнивого старання замкнути свої зусилля виключно на свою персону. Своє місце директор бачив насамперед у живому науковому процесі, в наполегливій праці, спрямованій на розвиток та збереження наукового потенціалу інституту.

До наук, що є мірилом цивілізованості народу, вчений, крім мовознавства, відносив етнологію, історію, літературознавство, національну географію та інші гуманітарні науки, які прийнято об'єднувати дефініцією „українознавство“. Слід зазначити, що НТШ до 1940 р. не тільки створило фундамент, а й вибудувало всю структуру предмета. Цю велетенську, історичної ваги працю здійснили велети Товариства — М. Грушевський, І. Франко, В. Гнатюк, Ф. Колесса, І. Верхратський, М. Кордуба, І. Крип'якевич, С. Смаль-Стоцький, В. Сімович, В. Кубійович та ін.

Часто голові НТШ доводилося торкатися проблем, які були далекі від його наукових чи видавничих справ. Доводилося, наприклад, реагувати на пропозицію влади відзначати 350-ліття Переяславської ради. Тим більше, що в Національній академії наук, університетських спільнотах адек-

ватної реакції не спостерігалось. Адже добре відомо, що Переяславська рада підготувала ґрунт для більш як 300-літньої окупації України, з катастрофічними наслідками етноциду на більшовицькому етапі існування Російської імперії. Водночас, незважаючи на заклики вчених, відповідним указом маргіналізувалася і перетворювалася на фарс проблема Голодомору 33-го року — в контексті 70-літнього ювілею цього наймасштабнішого європейського голокосту, що, поза всіляким сумнівом, не виник стихійно, а був імперською акцією укорення і національної заґлади України⁹⁵.

Як і багатьох тверезо мислячих українців, О. Романів обурила запопадливість партійного керівництва, яке готувало ювілей „генерал-інквізитора Щербицького“, чим, по суті, легітимізувало радянський імперський режим і політику русифікації, до якої останній особливо долучився. Здивування викликала також беззастережна згода влади на створення спільних із Росією підручників з історії українсько-російських взаємин⁹⁶.

Однією з найважливіших причин тих негодобств була російськомовна окупація засобів масової інформації — преси, книгодруку, телебачення, комерційного радіо тощо. Ця окупація здійснювалася владно-олігархічними кланами при безпосередній підтримці північного сусіда. В цих умовах голова НТШ О. Романів офіційно звернувся до академіка-секретаря Відділення літератури, мови та мистецтвознавства НАН України академіка Івана Дзюби з такими словами: Іване Михайловичу, у свій час Ви вдарили на сполох дилемою „інтернаціоналізм чи русифікація?“ Чи не треба тепер нам осмислити теперішню головну дилему „самобутній національний розвиток чи прикінцева русифікація?“⁹⁷

З глибоким знанням фахівця гуманітарної сфери О. Романів сформулював своє розуміння терміна „українознавство“: „Я переконаний, що українознавство — це комплекс дисциплін та ідей, які не тільки ставлять діагноз українським справам, це, тим більше, не тільки свого роду патанатомія смертельного процесу: українознавство мусить, насамперед, ставити проблеми і вимагати реалізації позитивної програми виживання українства — нашої мови, культури, національного соціуму та державного буття українського народу“⁹⁸.

Вченого глибоко хвилювала дилема виживання українства, при наявності усіх пасток, які розставляла тогочасна ситуація, пов'язана з імперським поглинаючим російським тиском, національною безпринципністю скорумпованої владної номенклатури, паралічем національної свідомості розчарованого народу. Саме тому Наукове товариство ім. Шевченка було зорієнтовано на розвиток вікових традицій служіння українству. В умовах вільної дискусії та свободи слова Товариство використовувало весь науковий та суспільний потенціал, щоб разом із усіма національними інтелектуальними силами України домогтися нарешті повноцінних мовних та культурних прав українства⁹⁹.

⁹² Романів О. Великий ювілей українського наукового слова... — С. 7.

⁹³ Назарчук З. Олег Романів — науковець, організатор науки, людина. — С. 42.

⁹⁴ Романів О. Для розвитку науки, в ім'я України. Ювілейні нотатки до портрету вченого // Вісник НТШ. — 1996. — Ч. 14—15. — Весна—Літо. — С. 8—9.

⁹⁵ Романів О. Українознавство — комплекс наук на сторожі українства // Вісник НТШ. — 2002. — Ч. 28. — Зима. — С. 10.

⁹⁶ Там само.

⁹⁷ Там само. — С. 11.

⁹⁸ Там само.

⁹⁹ Оглядач [Романів О.] Помаранчева революція та нові обрії України // Там само. — 2005. — Ч. 33. — С. 2.

ВИЗНАЧНІ УКРАЇНСЬКІ ВЧЕНІ ТА ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНІ ДІЯЧІ — АКТИВНІ ЧЛЕНИ НТШ

До тих, хто підпадає під це визначення, О. Романів зачисляє насамперед Івана Феценка-Чопівського, що володів блискучим талантом, творча інтуїція якого дозволила зробити істотний внесок у формування концептуальних засад розбудови української економіки в умовах незалежності¹⁰⁰. Народився в місті Чуднові на Житомирщині в родині, що мала козацьке походження. З 1906 р. — активний член „Просвіти“ у Києві, член ЦК в українській партії соціалістів-федералістів, яку очолював Сергій Єфремов. На особисте прохання М. Грушевського готує дослідження про природні багатства та господарчі можливості України. 1919 р. видає двотомну працю „Природні багатства України“, а 1922-го — двотомну „Економічну географію України“.

1918 р. в державному кабінеті УНР під головуванням І. Голубовича І. Феценко-Чопівський займає пост міністра промисловості і торгівлі, влітку 1919-го — радник української місії в Румунії, а у січні 1921-го займає посаду голови екзильного парламенту — Ради Республіки з місцем осідку в місті Тарнові. З 1926 р. — дійсний член НТШ. Протягом 1922—1923 років читає лекції з технології металів у Львівській таємній політехніці.

1920 р. І. Феценко-Чопівський був покликаний до Варшави як голова Української економічної військово-закупівельної комісії. У Польщі він досягнув високого визнання. У 1931—1938 роках багатократно очолював польські державні делегації на міжнародних науково-технічних конгресах у різних країнах світу. У 1932 р. Польська академія наук обирає його членом-кореспондентом, у листопаді 1933 р. вчений отримав із рук президента Польщі Золотий Хрест Заслуги, а в грудні 1936 р. Гірничо-металургійна академія у Кракові надає йому найвище педагогічне звання „титularного професора“.

14 березня 1945 р. І. Феценка-Чопівського арештовують органи „Смерш“, а 5 жовтня засуджують на 15 років ув'язнення і перевозять у концентраційний табір у Карелії, де 2 вересня 1952 р. трагічно обірвалося його життя.

О. Романів високо оцінив спадщину науковця і закликав дослідників ретельно вивчати її. „Науковий і громадянський подвиг ученого — це, на думку О. Романіва, зразок наслідування для сучасників, а його ім'я повинно бути записане золотими буквами в пантеоні відродженої державної України“¹⁰¹.

Особливо активно наукову спадщину науковця вивчали з отриманням Україною статусу незалежної держави. У книзі „Життя і творчість Івана Феценка-Чопівського“ О. Романів помістив бібліо-

графію основних праць вченого¹⁰². 2000 р. вийшла книга матеріалів про І. Феценка-Чопівського в серії „Визначні діячі НТШ“ за редакцією О. Романіва. У виданні вміщена хроніка вченого, вона ілюстрована документальними світлинами, має найповнішу бібліографію. Таку роботу вдалося здійснити завдяки тісній співпраці з Іриною Богун-Чопівською, що тоді проживала в Катовіце¹⁰³.

Відомо, що І. Феценко-Чопівський був активним українським кооператором. Отож, коли група вчених Львівської комерційної академії (нині Львівський торговельно-економічний університет) працювала над тритомником історичних нарисів „Українські кооператори“, я звернувся до Олега Миколайовича з проханням написати нарис про І. Феценка-Чопівського. В мене не було великої надії на те, що така зайнята людина, як голова НТШ, зможе це зробити. На велике здивування, ґрунтовна стаття з'явилася вчасно і її опублікували у другому томі Нарисів¹⁰⁴.

27—28 вересня 2002 р. відбулася Міжнародна наукова конференція „Іван Феценко-Чопівський — видатна постать в історії науки та українського державотворення“ (до 50-річчя від дня загибелі), на якій О. Романів виголосив вступне слово¹⁰⁵ і виступив із доповіддю¹⁰⁶.

Високо оцінив О. Романів діяльність визначної постати в інтелектуальному світі України і, зокрема, Наукового товариства ім. Шевченка, Володимира Старосольського. З 1895 р. навчався правових наук в Ягеллонському університеті. Там його друзями стали Богдан Лепкий, Василь Стефаник, Іван Труш, Олекса Новаківський. Через рік Володимир перевівся у Львівський університет, де вже виступив лідером студентського руху: членом студентського проводу „Комітету десяти“, засновником товариства „Молода Україна“, редактором однойменного журналу.

Про В. Старосольського у Галичині пам'ятають як про творця стрілецької легенди, одного з найкращих українських адвокатів-оборонців на судових процесах проти польської окупаційної влади. Він організатор перенесення тіла Маркіяна Шашкевича до Львова (1893); ювілеїв Миколи Лисенка (1903) та Тараса Шевченка (1914); підтримував Кирила Трильовського в організації Січей. Саме він очолював похід 500 озброєних січовиків 28 червня 1914 р. на Сокільсько-січовому здви́гу у Львові з нагоди сотих роковин від народження Т. Шевченка.

1991 р. в США видана книга про В. Старосольського, як 210 том „Записок НТШ“ за редакцією доньки вченого Уляни Старосольської¹⁰⁷. За сучасною термінологією, О. Романів називає його справжнім політичним ідеологом УСС, промотором ідеї визволення України. Святкові промови на стрілецькому Шевченковому святі 25 квітня 1915 р. в замку Коріатовичів у замку „Паланок“, поблизу

¹⁰⁰ Романів О. Іван Феценко-Чопівський // Українські кооператори. Історичні нариси: У 3-х кн. / За ред. С. Геліа. — Львів, 2001. — Кн. 2. — С. 189.

¹⁰¹ Романів О. Іван Феценко-Чопівський (До сорокових роковин загибелі вченого) // Вісник НТШ. — 1992. — Ч. 1 (3). — Весна. — С. 10.

¹⁰² Романів О. Життя і творчість Івана Феценка-Чопівського // Українське матеріалознавство. — Львів, 1993. — Т. 1. — С. 7—15 (Бібліографія основних праць проф. Ф. Феценка-Чопівського).

¹⁰³ Романів О. Перша ґрунтовна праця про діяльність І. Феценка-Чопівського // Вісник НТШ. — 2000. — Ч. 24. — Осінь. — С. 41.

¹⁰⁴ Див.: Романів О. Іван Феценко-Чопівський (1884—1951) // Українські кооператори... — Кн. 2. — С. 189—199.

¹⁰⁵ Романів О. Вступне слово // Матеріали міжнародної конференції „Іван Феценко-Чопівський — видатна постать в історії науки та українського державотворення“ (до 50-річчя від дня загибелі). — Львів, 27—28 вересня 2002 року. — С. 3—7.

¹⁰⁶ Там само. — С. 10—14.

¹⁰⁷ Див.: Володимир Старосольський (1878—1942) / Ред. У. Старосольська // Записки НТШ. Історично-філософська секція. — Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1991. — Т. ССХ. — 411 с.

Мукачєвого, промова перед стрільцтвом у час першого фронтового Різдва в Карпатах робили В. Старосольського, як і Дмитра Вітовського, чільними ідейними провідниками українського стрільцтва.

Людина великого національного обов'язку В. Старосольський, виходячи з історичної потреби, став політичним організатором, воїном, блискучим адвокатом. Після відкриття його адвокатської контори була оборона Мирослава Січинського, який здійснив успішний атентат на цїсарського намісника в Галичині графа Анджея Потоцького, відомого своєю антиукраїнською колонізаційною політикою (1908).

Проте, як стверджував В. Старосольський, головним його покликанням залишалася наука. Новою базою для наукової праці став український соціологічний інститут, заснований М. Грушевським. В. Старосольський упродовж 1920—1921 років завершив свою головну наукову працю „Теорія нації“, в якій дав класичне визначення нації як спільноти, що її основою є ірраціональна стихійна воля. В. Старосольський — один із засновників Українського вільного університету у Відні. Згодом активно працює в Господарській академії у Подєбрадах. У цей час появляються його велика монографія „Держава і політичне право“ у двох томах, низка праць у виданнях НТШ. 29 березня 1923 р. вченого обирають дійсним членом НТШ.

Націологічні концепції В. Старосольського, як стверджують дослідники і, зокрема О. Романів, не втратили свого значення й сьогодні. Він обґрунтував і застеріг права більшості як домінантної корінної нації. „Цей підхід, — стверджує О. Романів, — реалізується практично у всіх розвинених етнодержавках, але не виконується в Україні, де етнічна українська більшість перебуває в упослідженому стані, значно гіршому, як меншини, особливо російська, оскільки мовні і культурологічні права українства тут є безпрецедентно ігноровані і не забезпечені“¹⁰⁸.

Надзвичайно активна діяльність голови НТШ О. Романіва не тільки в Україні, а й за її межами завжди сприяла його знайомству з цікавими людьми. На цей раз такою людиною був Михайло Корчинський. Народився у Києві 1918 р. у сім'ї адвоката і політичного діяча, також Михайла Корчинського. Батько був великим українським патріотом, членом Центральної Ради, державним секретарем у Кабінеті С. Остапенка, головою Української Національної Ради в Кам'янці-Подільському, членом Ради Республіки в Тарнаві. А ще він був активним діячем кооперативного руху у Львові до часу своєї смерті 1937 р.¹⁰⁹

О. Романів познайомився з М. Корчинським під час однієї з металофізичних конференцій у Дрездені 1985 р. Отримавши освіту металознавця у Львівській політехніці та західних університетах, він став провідним спеціалістом у цій галузі. У металургійній столиці США м. Пітсбурзі М. Корчинський-молодший очолив дослідні відділи металургійних компаній, а згодом великі металургійні фірми, що активно працюють і на ринках Європи.

За словами О. Романіва, вчений здійснив справжній прорив у світовій металургії. Йому належить ідея економного мікролегування маловуглецевих конструкційних сталей. Під час багаторічної діяльності він здійснив наукову пропаганду мікролегованих високоміцних сталей на наукових форумах. „Крім наукових проблем, — ділиться своїми враженнями від зустрічі з М. Корчинським О. Романів, — нас поєднувало зацікавлення справами нашої розтерзаної, понівеченої України. В особі Михайла Корчинського я відкрив собі великого, дивовижного патріота“¹¹⁰.

Щирим патріотом, готовим усіма засобами допомагати своїй занедбаній батьківщині в її змаганні до державного відродження, назвав, О. Романів Мирослава Бігуса. Це роґатинець з походження, колишній старшина 1-ї Дивізії Української Національної Армії, відомий у Торонто громадський діяч, який тривалий час був головним адміністратором ветеранського видавництва та місячника „Вісті Комбатанта“. В бібліотеці НТШ у Львові завдяки М. Бігусу зберігаються 35 річників дуже якісно й естетично оформлених томів цього цінного видання.

Власник унікальної українознавчої бібліотеки, чудом вивезеної колись з України та ретельно допущеної діаспорними виданнями, М. Бігус належить до рідкісних бібліофілів. „Смак“ до видавничої справи, як зазначав О. Романів, у М. Бігуса зародився ще в молоді роки, коли він, вирвавшись із полону в таборі у Ріміні, став уже 1946 р. співредактором видавництва „Слово“ у Регенсбурзі. За його активної участі тут друкувалася газета „Українське слово“, а також було видано 25 українських книжок, зокрема таких, як поезії Тодося Осьмачки, твір Уласа Самчука „Ост“ та ін.

Проте вершиною бібліофільських зусиль М. Бігуса О. Романів вважав розшук у різних куточках світу всіх 176 зошитів журналу „Листи до приятелів“, що видавалися в діаспорі за редакцією Миколи Шлемкевича. Згадана збірка налічує понад 4600 сторінок тексту, оформлених в 6-ти томах. Саме такий безцінний дар вручив 5 червня 1996 р. М. Бігус Президії НТШ у Львові¹¹¹.

Мирослава Семчишина, який тривалий час очолював Чиказький осередок НТШ, О. Романів відносив до числа тих, хто був живою історією відродженого Товариства. Він мав щасливу нагоду декілька разів зустрічатися з вченим, користуватися його порадами, безцінним життєвим досвідом¹¹².

Народився М. Семчишин 26 серпня 1910 р. в Золочеві. Тут закінчив гімназію, а 1932 р. Львівський університет (славістику). Працював викладачем української мови в Першій українській академічній гімназії. А вже у 1937 р. публікує в „Записках НТШ“ працю про літературні процеси в Україні, водночас співпрацює з галицькими часописами і журналами („Учительське слово“, „Назустріч“, „Рідна мова“, „Новий час“, „Наш прапор“ та ін.). Як образно висловився О. Романів, „в час першого радянського пришествя“ працював співробітником Інституту мовознавства Академії наук УРСР. 14

¹⁰⁸ Романів О. Лицар Залізної Остроги (Ювілейна сільвета Володимира Старосольського) // Вісник НТШ.— Ч. 30.— С. 18—19.

¹⁰⁹ Див.: Гелей С., Гелей Т. Михайло Корчинський (1885—1937) (Історичні нариси).— Львів, 2001.— Кн. 2.— С. 217—235.

¹¹⁰ Романів О. Феномен Корчинського // Вісник НТШ.— 1998.— Ч. 19—20.— Осінь.— С. 24—25.

¹¹¹ Романів О. Приятель НТШ і книголюб Мирослав Бігус // Там само.— 1997.— Ч. 16—17.— Весна—Літо.— С. 28.

¹¹² Див.: Романів О. Ювілей сеньйора НТШ // Там само.— Ч. 14—15.— С. 22.

січня 1940 р. М. Семчишин був на зборах 43 членів НТШ, на яких Товариство ліквідували¹¹³.

Вінцем тривалої творчої праці М. Семчишина О. Романів назвав монографію „Тисяча років української культури”, яка 1993 р. перевидана в Україні¹¹⁴. Як вчений і патріот свого народу М. Семчишин показує у своїй книзі найкращі прояви українського духу. За словами знаного філософа Анатолія Карася, „виданням цієї книги на Батьківщині віддаємо шану людині, яка наполегливо, творчо працює в царині науки і просвіти задля української справи”¹¹⁵.

З особливим пієтизмом ставився О. Романів до світлої пам'яті визначного учня М. Грушевського Мирона Кордуби. Великий ерудит, поліглот займав особливе місце серед тих істориків, які дали українському народові розуміння історичної сутності буття нації, що хоче здобути державну незалежність, утвердитися в колі цивілізованих і державних народів світу.

Серед його праць виділяються „Історія Галицько-Волинського князівства”, епохи Богдана Хмельницького, „Історія Холмщини та Підляшшя”. Він також автор низки географічно-статистичних праць. За словами О. Романіва, „його працям властива особлива наукова ретельність, високий академічний рівень, який він блискуче репрезентував, зокрема в студіях, написаних для престижних французьких, німецьких, британських видань. Професор Варшавського університету, він достойно представляв українстику перед світовою наукою”¹¹⁶.

Відомо, що кадебішний режим ще 1941 р. знищив родину вченого. Сам він після війни залишився працювати у Львівському університеті. До чого тільки не вдавалася радянська влада, аби зробити з маститого вченого пропагандивну маріонетку. Проте М. Кордуба стоїчно переносив усі випробування і залишився вірним засадам наукової об'єктивності, громадянського обов'язку та патріотизму.

Не міг О. Романів обійти увагою великого мецената багатьох українських письменників, його навіть називали літературним хрещеним батьком Володимира Винниченка, Євгена Чикаленка. Останній був тісно пов'язаний із Науковим товариством ім. Шевченка і за подвижницьку патріотичну працю і культурне меценатство заслужив звання почесного члена НТШ. 1904 р. на організацію Українських наукових курсів у Львові при Науковому товаристві ім. Шевченка він запропо-

нував значні кошти. Курси були призначені насамперед для „наддніпрянської” молоді, яка не могла навчатися української історії, мови та культури у себе вдома.

Саме з цією метою Є. Чикаленко підтримував ідею будівництва у Львові дому, призначеного на житло для „української неможливої високошкілної молоді, з умовою, що в ньому безплатно мешкатимуть численні студенти з Великої України. Ідея була активно підтримана НТШ, і на кошти, переважно виділені Є. Чикаленком (25 тисяч золотих карбованців), був збудований у Львові на вул. Супінського, 18 (сьогодні вул. Коцюбинського) „Академічний дім”¹¹⁷.

Статтю про Івана Кривецького — визначного українського історика, публіциста, культуролога — О. Романів написав у зв'язку з 120-річчям вченого. Син сільського вчителя, що народився 14 жовтня 1883 р. в селі Іванівці Жидачівського повіту, а з 1885 р. — мешканець Роздолу, І. Кривецький — насамперед визначний історик України, учень школи Михайла Грушевського. Як переконливий державник з державницьких позицій аналізує прояви українського анархізму, слабкість процесу формування власних еліт. Історіографічні та історіософські праці І. Кривецького високо оцінені таким блискучим аналітиком, як В'ячеслав Липинський.

Наукова діяльність І. Кривецького була органічно пов'язана з Науковим товариством ім. Шевченка. 1905 р., ще студентом, він обійняв посаду бібліотекаря НТШ, на якій працював до 1939 р. Атмосфера НТШ, постійний контакт із джерелами сприяли творчому зростанню молодого вченого, якого вже 18 грудня 1907 р. обрали дійсним членом цієї улавленної інституції.

Науковий доробок І. Кривецького знайшов своє висвітлення в „Записках НТШ”, „Українсько-руському архіві”, „Літературно-науковому віснику”. Він був також редактором науково-популярного журналу НТШ „Стара Україна”. Праці І. Кривецького актуальні й сьогодні, зокрема ті, що пов'язані з оцінкою наслідків для України Переяславської ради, більшовицьких голодоморів, політики русифікації. За словами О. Романіва, І. Кривецький виступає перед нами як наукова особистість, що все своє активне творче життя була занурена у справи НТШ — інституції, яка стала для нього головним храмом української науки¹¹⁸.

Немає сумніву в тому, що високі результати діяльності Товариства в часи його відродження

Виступ О. Романіва на відзначення 10-річчя Книгарні НТШ у Львові. 2001 р.

¹¹³ Загальні збори (надзвичайні) Наукового товариства ім. Шевченка у Львові дня 14 січня 1940 р. в салі Культурно-історичного музею НТШ // Записки НТШ. Праці Історично-філософської секції. — Львів, 1991. — Т. ССХХІІ. — С. 433.

¹¹⁴ Див.: Семчишин М. Тисяча років української культури. Історичний огляд культурного процесу. 2-ге видання, фототипне. — К., 1993. — 550 с.

¹¹⁵ Карась А. Переднє слово // Там само. — С. V—VI.

¹¹⁶ Романів О. IV Memoriam Мирона Кордуби // Вісник НТШ. — 1997. — Ч. 18. — Зима. — С. 18.

¹¹⁷ Романів О. Євген Чикаленко (До 140-х роковин з дня народження) // Там само. — Ч. 26. — С. 18—19.

¹¹⁸ О. Миколаєвич [Романів О.] Іван Кривецький — визначний репрезентант Наукового товариства ім. Шевченка // Там само. — Ч. 30. — С. 12—13.

залежали не тільки від його очільника, а й від того, хто був поруч. Добре відомо, що біля джерел відродження НТШ в Україні стояв науковий секретар, редактор численних його видань і особливо „Записок НТШ” Олег Купчинський. Він найкраще усвідомлював концепцію видання, його успадкованість від класичних „Записок”.

На переломі 1990—1991 років з’явився перший (датований 1990 роком, загальна нумерація — 221) том „Записок НТШ”. Праці Філологічної секції. У серпні 1992 р. Головна Рада Товариства ухвалила перенести видання у матірне Товариство, до Львова, а редагування доручити О. Купчинському.

За оцінкою О. Романіва, поява „Записок”, без сумніву, належить до найбільших науково-видавничих здобутків Наукового товариства ім. Шевченка кінця ХХ — початку ХХІ ст. Щорічно з гідною подиву ритмічністю з’являються два томи „Записок НТШ” загальним обсягом близько півтори тисячі сторінок, що набагато перевищує річний аркушат „Записок” у час, коли їх редагував М. Грушевський. З того часу минуло вже майже 30 років. О. Купчинський продовжує формувати змістовні гуманітарні збірники, які містять статті та повідомлення з історії України, філології, мистецтвознавства, театрального мистецтва, допоміжних історичних дисциплін¹¹⁹.

З теплотою і глибочиною повагою згадував О. Романів Григорія Карпенка — директора Інституту машинознавства і автоматики АН УРСР*, з яким тривалий час працював в одному колективі¹²⁰. Вчений належав до першовідкривачів корозійної циклічної втоми, створив в інституті лабораторії з проблем водневої крихкості, корозійного розтріскування, оцінки дії на сплави рідкометалевих розплавів. О. Романів виокремив такі риси характеру вченого, які він найбільше цінував. Це насамперед його інтелігентність, відданість українству. Зокрема, свою першу монографію вчений написав рідною мовою. Більшість нарад і засідань вченої ради проводив також українською. Без сумніву, писав О. Романів, — саме приязність та діяльність Г. Карпенка як лідера сприяла у цей тривалий період русифікації збереженню, утвердженню та розбудові українського наукового середовища¹²¹.

Якима Ярему О. Романів характеризує як знавця класичних мов, германіста, дослідника української та німецької літератури, особливу постать у

студіях етнопсихології українців, активного учасника національно-визвольної революції періоду УНР і ЗУНР. Саме він сформулював етнопсихологічні риси українців, серед яких виділимо лише дві: 1) „перевага емоційного над волею і інтелектом, легка запальність і шкоро вистигання”; 2) анархічний індивідуалізм, який є найбільшим ворогом єднання (рідко яка країна має таких сміливих людей, як Україна, але ніде так по-простому ця сміливість не марнується”)¹²².

Коротку замітку з нагоди 150-річчя від народження О. Романів присвятив легендарному пирятинському характернику, одному з найдосконаліших дослідників у сфері антропології України Федорові Вовку. Разом із І. Франком, З. Кузелею, І. Раковським останній здійснив ряд наукових експедицій у Галичині, на Буковині та Транскарпатті, заснував Етнографічну комісію НТШ, редагував збірники „Матеріали до української етнології”, був автором численних праць із української етнології та антропології. Незважаючи на те, що російська наукографія вважає Ф. Вовка російським вченим, О. Романів, враховуючи походження, національну орієнтацію вченого, бачить його подібно до Дмитра Яворницького прикладом служіння своєму народові¹²³.

Лицарем національного відродження назвав О. Романів Олександра Барвінського — визначного українського суспільно-політичного діяча, педагога, науковця — одного з провідних творців Галицького П’ємонту. Сподвижник національного шкільництва, він активно впроваджував у краї „Просвіту”, брав участь у реформуванні Товариства ім. Шевченка з літературного в наукове, причинився до формування „Записок НТШ”, очолював НТШ із 1893 по 1897 р. Протягом 16 років був руським послом в австрійському парламенті, 10 років представляв українство в сеймі галицькому¹²⁴.

Не забув О. Романів і про Степана Радіона, який із 1949 р. активно працював на ниві українистики в Австралії. Він автор збірок оповідань, нарисів, новел. Важливими є його наукові зацікавлення у царині бібліографії та ономастики („Словник українських прізвищ в Австралії”). Для нас особливу цінність має його „Нарис історії НТШ в Австралії”, який свідчить про важливу роль Товариства в науковому та суспільно-політичному житті українців на п’ятому континенті¹²⁵.

Олег Романів на конгресі МАУ у Донецьку серед колег з Донецького відділення НТШ. 2005 р.

¹¹⁹ Романів О. Підсумок жертвенної праці та вагомого творчого дожинку (До 70-ліття Олега Купчинського) // Вісник НТШ. — Ч. 32. — Осінь-Зима, 2004. — С. 10.

* З 1964 року заклад було перейменовано у Фізико-механічний інститут АН УРСР.

¹²⁰ Як згадував О. Романів, він мав можливість спостерігати за діяльністю Г. Карпенка і співпрацювати з ним практично упродовж його життя і творчості у Львові, до його передчасної смерті 1977 р. (Романів О. Спогад про вчителя // Вісник НТШ. — Ч. 34. — С. 35—36).

¹²¹ Там само. — С. 36.

¹²² О. Р. [Романів О.] Яким Ярема — повернення до нащадків // Там само. — 1994. — Ч. 10—11. — С. 7.

¹²³ Я. М. [Романів О.] Хведір Вовк легендарний пирятинський характерник // Там само. — 1997. — Ч. 16—17. — С. 3.

¹²⁴ О. Я. М. [Романів О.] Олександр Барвінський — наближення велета // Там само. — Ч. 18. — С. 14.

¹²⁵ Романів О. НТШ-івець з п’ятого континенту. Після ювілейна згадка про Степана Радіона // Там само. — Ч. 19—20. — С. 29.

У 21 числі „Вісника НТШ“ його редактор О. Романів повідомив читачів про нагородження медаллю НТШ Михайла Грушевського професора Ілліноїського університету в Урбана-Шампейн Дмитра Штогрин, „за визначні досягнення в галузі українського літературознавства, книгознавства і бібліотекознавства“¹²⁶, автора відомого універсального довідника „Українці в Північній Америці“. Його особливою заслугою є організація щорічних літніх конференцій з проблем українознавства при Ілліноїському університеті.

Степан Генсірук прославився тим, що був нагороджений Міжнародною спілкою лісових науководослідних організацій світу золотою медаллю. Він відомий вчений у галузі лісівництва, екології лісів, регіонального природокористування і ресурсознавства — автор близько 500 наукових праць, із яких 26 монографій. О. Романів особливо цінував його за те, що 1968 р. завдяки зусиллям вченого, доповідним запискам у центральні органи влади було зменшено обсяги рубань лісу втричі (від 15 до 58 млн м² на рік), що дало змогу зберегти 660 тис. га стиглого лісу¹²⁷.

Автора майже 500 праць, які друкувалися українською, німецькою, англійською та іншими мовами, Олександра Домбровського О. Романів оцінював за вагомих внесок в українську історичну науку. Учень Теофіля Коструби, він вважав основною сферою наукових зацікавлень проблему етногенезу українського народу в контексті пра-історичного процесу. Про це писав у низці наукових праць з ранньої історії України — від доби киммерійців, Геродотової Скитії, сарматів, антив до початків державного життя у Київській середньовічній державі. Крім того, важливими є його численні праці про періодизацію й термінологію ранньої української історії та дослідження у царині грушевськознавства¹²⁸.

У межах однієї статті важко, бодай поверхово, відтворити грані таланту та жертвовність праці української наукової еліти, що творила славу Науковому товариству ім. Шевченка. О. Романів у своїх монографіях, статтях, виступах на конференціях, „круглих“ столах, крім названих, добрим словом згадував також Корнила Сушкевича, Івана Карпинця, Тараса Гунчака, Аркадія Жуковського, Ярослава Падеха, Мирослава Прокопа, Леоніда Рудницького, Ярослава Ганіткевича, Івана Головацького, Олександра Мороза, Юрія Шевельова, Івана Верхратського, Юліана Целевича, Романа Кучера, Івана Гладішевського, Сидора Громницького, Василя Мудрого, Теофіля Комаринця, Олега Шаблія, Юрія Луцького, Володимира Кубійовича, Ярослава Дашкевича, Івана та Романа Крип'якевичів, Романа Зубика, Ярослава Підстригача, Агапія Гончаренка та багато інших¹²⁹.

Отже, характеризуючи діяльність десятків визначних вчених, громадсько-політичних та культурно-освітніх діячів, які своєю творчістю тяжіли до Наукового товариства ім. Шевченка, О. Романів використовував унікальний організаторський

талант як засіб для мобілізації наукової еліти на відродження рідної мови, культури, духовності, української державності.

Якщо коротко підсумувати суспільно-політичні погляди визначного українського вченого і громадського діяча Олега Миколайовича Романіва, то вони полягають у такому:

1. Нашому поступові дуже шкодить криза державної влади, що, як здається, зовсім не має ніяких національних пріоритетів, на яких слід вести духовну розбудову суспільства й української політичної нації. І з цим пов'язана повна байдужість до потреб Товариства влади як на місцях, так і в Києві, як у сфері науки, так і адміністрації. Замість державної підтримки, що, зокрема, була значною навіть за австрійського правління, Товариство не може навіть відновити своїх майнових прав, щедро оплачених у минулому меценатами-патріотами.

2. Товариство бачиться як велика асоціація вчених, об'єднаних ідеєю відродження та розбудови інтелектуального потенціалу України. Віддаючи пріоритет понівеченому українознавству, воно також приділятиме увагу традиційним і новим напрямам у царині природознавства та фізико-математичних дисциплін. Така асоціація повинна об'єднувати в окремих комісіях науковців різних інституцій та різного відомчого підпорядкування, що виконуватимуть там свої наукові проекти. Зрозуміла річ, що НТШ із його доволі ще обмеженим науковим потенціалом не може автономно від „великої науки“ розв'язувати ці проблеми. Проте ми повинні змагатися до координації таких робіт — ставати „будителями совісті“ в цьому задушливому кліматі байдужості до проблем нації та держави зрусіфікованої „науки України“.

3. Одна з проблем суспільства сьогодні — байдужість частини громадянства до справ загальнонаціональних, пов'язаних із тяглістю національної традиції. І все ж суспільство оздоровиться, воно повернеться лицем до чистих, незамулених джерел, до ідеї національного співтовариства вчених під егідою НТШ. Особливе значення тут буде мати залучення до самовідданої наукової праці не обтяжених комплексами епохи тоталітаризму. Ми перетворимо Наукове товариство ім. Шевченка в потужний фактор розбудови української науки і культури у ХХІ ст.

4. Всупереч зусиллям азіатської за природою олігархії та її імперських владних покровителів Україна сьогодні беззастережно прямує до Європи. Це є шлях, який ще 300 років тому вибрав для України великий українець Іван Мазепа. Проте, на відміну від минулої драматичної епохи, сьогодні наша країна пройде цей шлях переможною ходою, бо саме такого європейського вибору дотримується більшість громадян України.

Степан ГЕЛЕЙ

¹²⁶ Р. М. О. [Романів О.] Дмитро Штогрин — лауреат медалі НТШ ім. Михайла Грушевського // Там само.— Ч. 21.— С. 17.

¹²⁷ Висока відзнака С. А. Генсірука // Там само.— 2000.— Ч. 24.— Осінь.— С. 11.

¹²⁸ Романів О. З Товариством — упродовж трьох епох. Олександрові Домбровському — 90! // Там само.— Ч. 30.— С. 36—37.

¹²⁹ Див.: Олег Романів. Бібліографічний покажчик / Укладачі: І. Мельничук, Б. Романів.— Львів, 2007.— С. 93—128.

З ПОТОЧНОГО ЖИТТЯ НТШ

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ XXXI ТА XXXII НАУКОВИХ
(ШЕВЧЕНКІВСЬКИХ) СЕСІЙ НАУКОВОГО
ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА В УКРАЇНІ

15 травня 2021 р. в актовій залі Львівського національного університету ім. І. Франка відбулося пленарне засідання XXXI і XXXII Науків сесій Наукового товариства ім. Шевченка в Україні. XXXI сесія пройшла в лютому—березні 2020 р., проте через карантинні обмеження, спричинені COVID-19, її підсумкове засідання вдалося організувати лише тепер. Робота XXXII Наукової сесії (лютий—березень 2021 р.) здійснювалася в межах окремих комісій і осередків.

Відкриває пленарне засідання XXXI і XXXII Науків сесій Наукового товариства ім. Шевченка в Україні — голова Роман Кушнір. Львів, 15 травня, 2021 р.

За кількісними показниками, як і в попередні роки, Шевченківська сесія 2020 р. також виявилася масштабною. Засідання відбувалися у 33 комісіях, одній секції та 10 осередках Товариства. Загалом програма налічувала 863 доповіді, 323 з яких припало на комісії НТШ у Львові, а 540 — на осередки (така відмінність у кількості виступів, однак, не свідчить про кращу ефективність роботи осередків).

Комісії та секції працювали у форматі політематичних засідань, водночас проводячи й інші наукові заходи — семінари, „круглі столи“, конференції, урочисті академії, презентації видань. Біохемічна комісія організувала перегляд фільму про Степана Гжицького, а Музикознавча — концерт із творів вокальної музики Олів'є Месіана. Окремо згадаємо засідання, присвячені пам'яті вчених-членів НТШ та інших видатних діячів науки й культури і переважно приурочені до ювілейних дат: 170-ліття Сергія Подолинського (Економічна комісія), 120-ліття Степана Гжицького (Біохемічна), 100-ліття Миколи Лукаша (Всесвітньої літератури ім. Миколи Лукаша), 90-ліття Романа Кирчіва (Секція етнографії і фольклористики),

Другі Всеукраїнські наукові читання пам'яті Ростислава Пилипчука (Театрознавча), XI Антоновичеві читання (Музикознавча), читання пам'яті Анатолія Свідзинського (Волинський осередок). Слід назвати і тематичні конференції й семінари: „Західноукраїнська та українська еміграційна книга міжвоєнної доби як документ часу: ідеї та постаті“ (Комісія бібліографії та книгознавства), „Актуальні проблеми економічної соціології“ (Соціологічна комісія), „Нове у вивченні історії природознавчих наук: українознавчий вимір“ (Фізична), урочиста академія з нагоди 20-річчя заснування Івано-Франківського осередку НТШ.

По чотири засідання провели Історична комісія та Спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін, по два — Філософська, Літературознавча, Музикознавча, Біохемічна, Лікарська, Тіловиховання і спорту ім. І. Боберського, решта — по одному. Деякі з них мали по двадцять і більше доповідей. Чотири комісії (Правничча, Екологічна, Видавничо-поліграфічна, Семіотики соціально-культурних процесів) не подали програми своєї роботи під час Наукової сесії. Традиційно спільними були засідання в Комісіях механіки та матеріалознавства, Інституті колекціонерства українських мистецьких пам'яток і Комісії образотворчого та ужиткового мистецтва. Єдина із секцій, яка організувала пленарне засідання, — Етнографії та фольклористики. Одна з її комісій — Етнографічна — одночасно зібрала науковців у двох тематичних групах.

Під час засідання

Розгорнуту програму наукових заходів представили Дніпровський, Івано-Франківський, Рівненський, Тернопільський, Черкаський осередки, власні засідання мали також НТШівці з Дрогобича, Коломиї, Косова, Сум. У цьому контексті за-

уважимо, що діяльність Волинського осередку в Луцьку, порівняно з минулими роками, активізувалася.

Незважаючи на початок пандемії, XXXI Наукову сесію НТШ проведено на належному організаційному й науковому рівні. У рамках XXXII сесії в лютому—березні 2021 р. засідали тільки окремі комісії й осередки (її зведеної програми не опубліковано). Так, 26 лютого відбулися III Всеукраїнські наукові читання пам'яті академіка Ростислава Пилипчука (Театрознавча комісія), а 24 березня — XVI Пастернаківські читання „Археологічні та антропологічні студії у Львівському університеті“ (Археологічна комісія).

Пленарне засідання 15 травня 2021 р. відкрив вступним словом голова НТШ Роман Кушнір. Він зосередив увагу на організаційних справах Товариства у складний період від середини березня 2020 р., коли із запровадженням карантину порушився нормальний ритм роботи інституції. Промовець згадав звичайних, дійсних та почесних членів, які відійшли у кращий світ від часу Загальних звітних зборів 7 грудня 2019 р.: Іван Вакарчук (4 квітня 2020 р., Фізична комісія), Володимир Маслюченко (25 вересня 2020 р., Мате-

Під час засідання

матична), Богдан Посацький (18 жовтня 2020 р., Архітектури та містобудування), Андрій Пашук (19 жовтня 2020 р., Філософська), Дмитро Гриліцький (20 жовтня 2020 р., Механіки), Степан Стойко (22 жовтня 2020 р., Екологічна), Михайло Шалата (2 листопада 2020 р., Дрогобицький осередок), Богдан Ковалів (25 листопада 2020 р., Лікарська), Анатолій Самійленко (4 грудня 2020 р., Математична), Григорій Кіт (11 грудня 2020 р., Механіки), Ігор Скочиляс (20 грудня 2020 р., Історична), Юрій Медведик (23 грудня 2020 р., Музикознавча), Стефанія Павлишин (5 січня 2021 р., Музикознавча), Василь Горинь (12 квітня 2021 р., Літературознавча), Любомир Сенік (17 квітня 2021 р., Літературознавча).

На першому засіданні заслухано п'ять доповідей. Сергій Гальченко розповів про нереалізовану мрію Тараса Шевченка — другий Кобзар. Україна через призму американо-російських відносин стала об'єктом уваги Володимира Головка. З нагоди 150-річчя Філарета Колесси Ірина Довгалюк репрезентувала життєвий і науково-творчий образ цього видатного члена НТШ. Михайло Глушко висвітлив етнографічно-фольклористичну діяльність Володимира Гнатюка, присвятивши свій виступ 150-літньому ювілею вченого секретаря Товариства. Перше засідання завершилося по-

відомленням Валентина Максимчука про 25 років функціонування української станції „Академік Вернадський“ в Антарктиці. Із текстами цих доповідей можна ознайомитися в поточному числі „Вісника НТШ“.

Після перерви, на другому засіданні, Р. Кушнір поінформував присутніх про підсумки роботи комісій та осередків НТШ у карантинний період. Перерахував найважливіші наукові конференції, семінари, вебінари, організовані комісіями, зокрема, засідання Хемічної комісії з доповідями про її першого голову Романа Кучера та 75-річчя хімічного факультету ЛНУ ім. І. Франка (12 березня 2020 р.), онлайн-конференцію „Великий код: Біблія — світова література — переклад. Перекладознавчі читання на пошану Роксолани Петрівни Зорівчак“ (9 листопада 2020 р.) та ін. Налагоджується співпраця з департаментом освіти і науки ЛОДА, результатом якої став науковий семінар, присвячений першому голові Математично-природописно-лікарської секції Іванові Верхратському до його 175-річчя (28 квітня 2021 р.). З ініціатииви голови Мовознавчої комісії Ганни Дидик-Меуш у березні 2021 р. започатковано науково-просвітницький проєкт „Мовознавча комісія НТШ. Золота колекція“, приурочений до 150-річчя Товариства. У режимі онлайн тривають лекції відомих мовознавців на актуальні лінгвістичні теми, які також транслюються на ютуб-каналі „Hanna Dydyk-Meush“.

Доповідач спинився й на досягненнях окремих осередків — Дніпровського, Донецького, Івано-Франківського, Рівненського, Тернопільського, Черкаського. Так, 20 лютого 2020 р. в Івано-Франківську, за участі міського голови і наукової громадськості, у тому числі керівництва НТШ, відбулася урочиста академія на честь 20-річчя заснування місцевого осередку, на якій виголошено низку доповідей та презентовано видання з історії Української революції 1917—1921 рр. Проводиться організаційна робота з відновлення Харківського осередку Товариства.

Р. Кушнір також вказав на видавничі досягнення НТШ за 2020 — початок 2021 рр. Зокрема, з'явилися друком 63 і 64 випуски „Вісника НТШ“ (відповідальний редактор Степан Гелей), триває праця над п'ятим томом „Енциклопедії НТШ“ (від-

Під час засідання

повідальний редактор Олег Купчинський). Серед організаційно-господарських питань голова відзначив позитивні зрушення у справі утримання будинку на вул. Генерала Чупринки, 21, де здійснюється ремонт, як і у справі зменшення орендної плати за приміщення Товариства на вул. Винни-

ченка, 26, на предмет чого ведуться конструктивні перемовини з Львівською міською радою. Насамкінець виступаючий окреслив плани діяльності НТШ на майбутнє.

Заступник голови НТШ Степан Гелей повідомив про підготовку ювілейних заходів до 150-річчя Товариства, план яких уже ухвалила Президія. Нагальною потребою є створення фонду для фінансування спорудження пам'ятника Товариству, а також інших витратних статей (забезпечення організаційної роботи, друкована продукція, виго-

товлення хоругви тощо), видання книги „Наукове товариство ім. Шевченка: 150 років праці на ниві національної науки“, розроблення комісіями й осередками власних планів святкування ювілею.

Скульптор Василь Гурмак представив свій проект пам'ятника НТШ.

Опісля відбулося жваве обговорення заслуханих доповідей і прийняття рекомендацій. Схвалено дотеперішню роботу Президії в науковому та організаційному напрямках.

Андрій ФЕЛОНЮК

НАУКОВИЙ СЕМІНАР З НАГОДИ 175-РІЧЧЯ ІВАНА ВЕРХРАТСЬКОГО

28 квітня 2021 р. Наукове товариство ім. Шевченка спільно з департаментом освіти і науки Львівської ОДА організували науковий семінар „Дійсний член НТШ Іван Верхратський“, присвячений 175-річчю видатного вченого-природознавця, мовознавця, педагога, письменника, громадського діяча. У ньому в онлайн-режимі взяло участь до 40 дослідників та педагогів.

Під час наукового семінару

Захід відкрив науковий секретар НТШ Роман Пляцко, наголосивши, що І. Верхратський є багатопланою постаттю. Його цікавили різноманітні галузі науки: природознавство, мовознавство, етнографія. Перші спроби у творенні української природничої термінології він розпочав ще у 17-річному віці. Засновник і перший голова Математично-природописно-лікарської секції НТШ, 1899 р., у когорті перших 32 вчених обраний дійсним членом Товариства, а 1905 р., з нагоди 40-ліття літературної праці та за наукові заслуги, вшанований почесним членством.

Голова Мовознавчої комісії НТШ Ганна Дидик-Меуш у своїй доповіді „Іван Верхратський в українській мовознавчій традиції“ зазначила, що чільне місце у діяльності науковця посідало мовознавство. Він в одній особі поєднував різні таланти. Іван Верхратський як мовознавець розбудовував українську природознавчу термінологію, був

поборником української мови на народній основі. Його робота заклала підвалини українського правопису та словників. Дослідження лемківської говірки доводить, що праці І. Верхратського мають неабияке значення також і в діалектології.

Віцепрезидент Лісівничої академії наук України та дійсний член НТШ Платон Третяк розповів про І. Верхратського як фундатора української біологічної науки в Галичині, дослідника флори і фауни, визначного ентомолога, автора перших шкільних підручників з ботаніки, зоології та мінералогії українською мовою. Саме він заклали основи природознавчого відділу Музею НТШ, подарувавши значну збірку метеликів.

Журналіст-міжнародник та громадський діяч Марко Сімкін під час свого виступу „Шкіци до біографії українського педагога Івана Верхратського“ запропонував вшанувати пам'ять вченого не лише науковими семінарами, а й встановленням меморіальної дошки на будинку у Львові, де він проживав свого часу.

Семінар завершився заключним словом голови НТШ Романа Кушніра і заступника директора департаменту освіти і науки Львівської ОДА Романа Пастушенка.

З нагоди ювілею І. Верхратського Укрпошта ввела в обіг конверт накладом 100 прим. (художнє оформлення Андрія Пилиха), погашення якого відбулося 24 квітня 2021 р.

Редакція

ДОПОВІДІ, ВИГОЛОШЕНІ В НАУКОВОМУ ТОВАРИСТВІ ІМ. ШЕВЧЕНКА В КАНАДІ 2021 РОКУ

(Zoom Webinar)

21 січня 2021 р. д-р Василь Лопух (НТШ-Америку). Доповідь „Сучасні демографічні тенденції в Україні“.

23 січня 2021 р. проф. Наталія Ярмоленко (Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького). Доповідь „Середньонадніпрянські рушникові орнаменти“.

31 січня 2021 р. проф. Іван Гамкало (Національна опера України). Доповідь „В гостях у Василя Барвінського“.

9 лютого 2021 р. д-р Оксана Дудко (Центр міської історії, Львів). Доповідь „Дивні січові стрільчини: три історії“.

19 лютого 2021 р. презентація книжки Андрія Заярнюка „Lviv's Uncertain Destination: A City and Its Train Terminal from Franz Joseph I to Brezhnev“ (Toronto, 2020).

28 лютого 2021 р. Калина Безхлібник-Батлер (Українсько-канадський дослідно-документальний центр в Торонто). Доповідь „Women of Ravensbrück: Tracing and Documenting Ukrainian Victims of the Ravensbrück Concentration Camp“ (Жінки Равенсбрюк: Відстеження та документація українських жертв концтабору Равенсбрюк).

13 березня 2021 р. д-р Світлана Потапенко (Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, Київ). Доповідь „Віденський архів гетьманського роду Розумовських (середина XVIII — початок XXI ст.): колекція та її власники“.

14 березня 2021 р. д-р Віта Сусак (незалежна дослідниця, Львів). Доповідь „Динамоколір Олекси Гриценка в європейському авангарді та 100 років потому над Босфором“.

18 березня 2021 р. проф. Григорій Грабович (Гарвардський університет). Шевченківська доповідь „Канонічний образ Шевченка і спогади про поета“.

27 березня 2021 р. д-р Маргарита Єгорченко (незалежна дослідниця, Київ). Доповідь „Василь Стус у діалогах про поетичну творчість“.

24 квітня 2021 р. конференція „Українська мова в Україні і в діаспорі: теперішнє законодавство у відношенні до харківського правопису“. Предсідник: проф. Марта Дичок (Університет Західного Онтаріо, Канада). Доповідачі: проф. Міхаель Мозер (Віденський університет, Австрія) „Витоки нового українського правопису“, проф. Алла Недашківська (Університет Альберти, Канада) „Мовні ідеології у парадигмі нового українського правопису: актуальний контекст“, проф. Володимир Кулик (Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України, Київ) „Якої мовної політики бажають українські громадяни?“.

22 травня 2021 р. д-р Дмитро Єсипенко (Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України). Доповідь „Що читаємо? Про канон, деканонізацію і „білі плями“ видання української класичної літератури“.

27 травня 2021 р. Олена Скалянська (координаторка програми наукових стажувань українських студентів в Канаді Mitacs Globalink). Доповідь „Штучний інтелект та аналітика даних у виборі кар'єри та в освіті“.

17 червня 2021 р. Павло Кашко (студент, Київ), Тетяна Повшедна (студентка, Житомир), Валентина Мізюк (студентка, Київ). Презентація „Канада-Україна. Наукові Стажування — Mitacs Globalink Research Internship Program“.

19 червня 2021 р. д-р Тамара Марценюк (Національний університет „Києво-Могилянська академія“). Доповідь „Невидимий батальйон 3.0. Сексуальні домагання у військовій сфері України“.

10 липня 2021 р. д-р Алессандро Акіллі (Трірський університет). Доповідь „Поезія Київської школи: новий модернізм незалежної культури пізнорадянського періоду“.

18 вересня 2021 р. д-р Людмила Підкуймуха (Національний університет „Києво-Могилянська Академія“). Доповідь „Мовна ситуація Львова в міжвоєнний період“.

25 вересня 2012 р. д-р Юлія Мінець (Джексонвільський державний університет в Алабамі). Доповідь „Мова і ідентичність у ранньому християнстві“.

2 жовтня 2021 р. проф. Олексій Мусієздов (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна). Доповідь „Образи Харкова: символічна боротьба, міська ідентичність, бренд міста“.

16 жовтня 2021 р. проф. Богдан Черкес (Національний університет „Львівська політехніка“). Доповідь „Ідентичність у світовій та українській архітектурі і урбаністиці“.

17 жовтня 2021 р. Калина Безхлібник-Батлер (Українсько-канадський дослідно-документальний центр в Торонто). Доповідь „Жінки Равенсбрюку. Дослідження та документування українських жертв концентраційного табору Равенсбрюк“.

28 жовтня 2021 р. д-р Ірина Макарик (Університет Оттави). Доповідь „1925. Париж. Українське театральне мистецтво: формування міжнародного модернізму“.

18 листопада 2021 р. Лідія Боднар-Балагутрак (Українсько-американська мисткиня, Гюстон, Техас). Доповідь „Holodomor 1932—33 Голодомор. Відзначення Голодомору в Україні“.

СТАТТІ ТА ПОВІДОМЛЕННЯ

30-РІЧЧЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ В ТІНІ ОРЛІВ:
СРСР, УКРАЇНА, РОСІЯ ТА ЗАХІД

З поглибленням економічної кризи в Радянському Союзі посилювався адміністративний тиск на УРСР, щоб вона збільшувала поставки продукції, насамперед продовольства, в Сибір, на Урал, Нечорнозем'я. І при цьому УРСР називали в ЦК Політбюро КПРС „утриманкою”. Щоб змусити збільшувати темпи виробництва, союзне керівництво наказувало „прижати” Київ через зменшення поставок сировини та енергоносіїв, а також встановити більш жорсткі нормативи поставок¹.

Водночас радянський центр намагався обмежити і без того вузькі повноваження Ради міністрів УРСР у сфері управління економікою. 1987 р., попри протести В. Щербицького, були ліквідовані республіканські міністерства чорної металургії та вугільної промисловості — цими галузями стали керувати напряму загальносоюзні відомства. Приводом для цього стали часті аварії та недовиконання виробничого плану українськими металургійними заводами та вугільними шахтами. Однак ситуація лише погіршувалася. Л. Кравчук згадував такі слова В. Щербицького: „Послухайте, ми заробляємо на українській металургії мільярди рублів, але для модернізації виробництва — не отримуємо ані копійки. Усе віддають в Челябінськ, Сибір і так далі. А у нас зношене обладнання на 80 відсотків. Як жити далі?”²

Із розгортанням національно-демократичного руху союзне керівництво стало ще більше використовувати економічний тиск, щоб загальмувати процеси відновлення суверенітету республіки. При цьому в ЦК КПРС акцентували увагу на тому, що треба „уважно порахувати”, скільки Україна дає у союзний „спільний котел” та скільки з нього отримує. І це, на думку центру, повинно було привести до суспільного неприйняття чи навіть ізоляції місцевих „героїв екстремізму”, як висловлювались компартійні бонзи. Наступним кроком стала погроза перегляду кордонів.

Показово, що з 1987 р. у кремлівських кабінетах почало мусуватися питання статусу Кримського півострова. Формальною причиною для цього стали акції протесту у Москві, проведені представниками депортованої кримськотатарської громади. Спершу у відповідь на них тональність союзного керівництва була стриманою. Зокрема, М. Горбачов заявляв, що „суспільство не налаштоване на відновлення Кримської АРСР [...] ми не можемо при-

йняти вимогу відновлення кримської автономії” (30 липня 1987 р.)³. Однак з'явилися сили, які почали лобювати цю ідею. Вже за тиждень (6 серпня 1987 р.) генеральний секретар на засіданні ЦК Політбюро відзначав: „Деякі пропонують просто проголосити Крим всесоюзною здравницею. Вивести його з України, утворити „федеральний округ”. Ідея заслуговує на увагу. Але відразу усього не зробиш. Поступово треба йти назустріч людям”⁴. А принаймні з весни 1989 р. поряд з кримським питанням на засіданнях ЦК Політбюро стала лунати й тема можливої передачі у склад РРФСР Донбасу⁵ та Харкова⁶. У цьому контексті звернемо увагу на свідчення П. Авена (нині російський олігарх, на початку 1980-х рр. працював у структурах АН СРСР, згодом — у команді прем'єр-міністра РФ Е. Гайдара): „У Андропова пророблялося питання про нову нарізку країни на випадок, якщо щось буде розпадатися. Там очевидні ідеї — скажімо, дві України: Лівобережна та Правобережна. Думаю, що якщо б це було зроблене, то зараз Україна була б суттєво меншою. Я гадаю, що лівий берег був би тут. Тоді ж з'явилася ідея федеральних округів”⁷.

Водночас варто відзначити, що ситуація була значно складнішою. Можливу федералізацію УРСР та відділення від неї Криму допускали й представники українських національно-демократичних сил (зокрема, В. Чорновіл, Я. Дашкевич, В. Гриньов)⁸. Це пояснювалося їх візією, що Україна у найближчій перспективі буде змушена залишатися у складі Радянського Союзу. А отже, треба докорінно ламати єдину управлінську компартійно-радянську вертикаль. У цьому контексті показовою була своєрідна „дорожня карта федералізації”, яку окреслив В. Чорновіл у серпні 1989 р. Він пропонував утворити Українську Федеративну Народну Республіку, яка б складалася з 11 федеральних земель (Київщина, Поділля, Волинь, Галичина, Буковина, Закарпаття, Гетьманщина, Слобожанщина, Запоріжжя, Донеччина, Таврія (Чорноморщина) і допустив, що Крим може бути „незалежним сусідом” або „автономною республікою у союзі з Україною”, тобто 12-тим суб'єктом. Кожна федеральна земля мала б власний парламент і широке самоврядування політичне, соціально-економічне та культурне⁹.

Питання федералізації, зокрема у контексті Криму, порушувалося й під час обговорення проекту „Декларації про державний суверенітет

¹ В Політбюро ЦК КПСС... По записам Анатолія Черняєва, Вадима Медведєва, Георгія Шахназарова (1985–1991). Изд. 2-е, исправл. и доп.— Москва, 2008.— С. 238.

² Кипиани В., Федорин В. „Щербицкий сказал...”

³ В Політбюро ЦК КПСС...— С. 211.

⁴ Там само.— С. 218.

⁵ Там само.— С. 493.

⁶ Там само.— С. 537.

⁷ Петр Авен: „У Гайдара было вполне имперское сознание” // Коммерсант.— [Електронний ресурс].— Режим доступу: <https://www.kommersant.ru/doc/4702608>

⁸ Докладніше див.: Андрощук О. В. Чорновіл та ідея федералізації України: еволюція поглядів // Український історичний журнал.— 2010.— № 1.— С. 22–34.

⁹ Чорновіл В. Моя виборча програма (начерк).— Державний архів Кіровоградської області.— [Електронний ресурс].— Режим доступу: <http://dakiro.kr-admin.gov.ua/v/2018/02-05/d1.html>

України“ кримською групою народних депутатів. Вони пропонували, що Декларація мала гарантувати перетворення України у федеративну державу з двопалатним парламентом. Ця пропозиція була відхилена¹⁰.

Кардинально нова ситуація склалася після ухвалення „Декларації про державний суверенітет“¹¹. Вплинули й кадрові зміни у керівництві УРСР. У скандальну відставку з посади голови Верховної Ради та першого секретаря КПУ пішов В. Івашко. Парламент очолив Л. Кравчук, який хоча й представляв комуністичну більшість, але подальшу свою політичну кар'єру пов'язував з Києвом, а не зі союзним центром. А першим секретарем КПУ став С. Гуренко. Такий розподіл посад очільника республіки та керівника компартійної організації мав далекосяжні наслідки. Крім того, Л. Кравчук став природним союзником московського опонента М. Горбачова — Б. Єльцина. Той був компартійним функціонером, але після проголошення „демократизації“ та „гласности“ вибився у лідери російсько-демократичного руху.

Для розвитку декларацій по державний суверенітет у листопаді 1990 р. Б. Єльцин та Л. Кравчук підписали угоду між РРФСР та УРСР про визнання одна одної суверенними державами. До речі, В. Івашко як креатура М. Горбачова, на відміну від Л. Кравчука, навряд чи б на це пішов. Відзначу, що, підписуючи угоду з Б. Єльциним, Л. Кравчук мав моральний мандат активної частини українського населення. Маємо на увазі Революцію на граніті, яка за місяць до того завершилася формальною перемогою.

Закономірно, що угоду між двома найбільшими радянськими республіками вкрай негативно сприйняли у Кремлі — як координація дій проти союзного центру¹². У Б. Єльцина була ще одна ініціатива у протистоянні з М. Горбачовим — створити на противагу СРСР „союз чотирьох республік“ — Росії, України, Казахстану та Білорусії, але вона була зірвана¹³.

Втім під час ратифікації україно-російської угоди вже лунали тривожні дзвоники. Низка депутатів Верховної Ради РРФСР висунула територіальні претензії до УРСР та порушила питання належності Кримського півострова та Севастополя. Тогочасний міністр закордонних справ РРФСР А. Козирев був змушений „заспокоювати“ депутатів: „Сьогодні ми є республіками у рамках СРСР [...] У нинішній момент існує Російська Федерація в її кордонах, у рамках СРСР, і у нинішній момент існує Українська РСР, у її нинішніх кордонах, як вони позначені на карті [...] Інша справа, якщо виникне питання про те, що кордон буде не у рамках СРСР. Але, по-перше, тоді це все одно буде, можна сподіватися, у рамках Союзу суверенних держав, тобто оновленого, по суті, Союзу. Але тоді,

як кажуть, буде інша справа. Це вже буде інша політична ситуація. Але Договір сьогодні фіксує реально існуючий факт. Товариші, що стосується другого питання, — про бази у Севастополі. За всіма нашими документами забезпечення безпеки передане Союзу і ніхто зараз про це не говорить“. Треба звернути увагу, що тоді у сесійній залі лунали й інші погляди. Один із російських депутатів (його ім'я не наведене у стенограмі) саркастично зазначив з приводу аргументів про „споконовічні російські землі“: „Якщо цю тезу (а вона має бути рівноправною, тобто застосовуватися і до інших республік) віднести до української сторони, то чи не мають вони права як спадкоємці Київської Русі претендувати на Москву та Новгород?“¹⁴ Так чи інакше, але угода була ратифікована. Але самий факт подібних дискусій свідчив, що значна частина російської політичної еліти вимушено йшла на союз з Україною лише для поліпшення своїх позицій у боротьбі з радянським центром.

На той час цей союз був ситуативно вигідний й Україні у її боротьбі за державний суверенітет. Адже команда М. Горбачова активно гальмувала державотворчі процеси в радянських республіках. Після скасування у березні 1990 р. з'їздом народних депутатів СРСР статті 6 Конституції СРСР про „керівну роль КПРС у суспільстві“, союзний центр опинився у скрутному становищі — перехід до багатопартійності вибив з його рук один з інструментів контролю за республіками. Тим самим СРСР з унітарної, жорстко централізованої держави перетворився на федерацію.

Спершу Кремль, щоб втримати контроль, намагався робити ставку переважно на правові механізми. У квітні 1990 р. був прийнятий закон СРСР „Про розмежування між Союзом РСР та суб'єктами федерації“. У ньому автономні республіки проголошували „суб'єктами Федерації — Союзу РСР“. А відносини між автономними республіками зі союзними республіками, у склад яких вони входили, мали визначатися угодами і договорами¹⁵.

Ще більш показовим був закон СРСР „Про порядок вирішення питань, пов'язаних з виходом союзної республіки з СРСР“ (також ухвалений у квітні 1990 р.), який у тогочасній демократичній пресі називали „закон про невихід з СРСР“. У ньому зазначалося: „За народами автономних республік і автономних утворень зберігається право на самостійне вирішення питання про знаходження в Союзі РСР чи у союзній республіці, що виходить, а також на постановку питання про свій державно-правовий статус“¹⁶.

В Україні не було автономних республік, тому Москва підштовхувала до їх утворення — насамперед у Кримській області УРСР. Ініціативи відновити Кримську Автономну Радянську Республіку з кулуарів Політбюро ЦК КПРС були перенесені

¹⁰ Стенограма засідання Верховної Ради УРСР 12 липня 1990 р. // Декларація про державний суверенітет України. Історія прийняття, документи, свідчення. — Житомир, 2010. — С. 625.

¹¹ Декларація про державний суверенітет України // Сайт Верховної Ради України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12>

¹² В Політбюро ЦК КПСС... — С. 645.

¹³ Там само. — С. 679.

¹⁴ Выписка из стенограммы заседания 2-й сессии Верховного Совета РСФСР и 42-го совместного заседания Совета Республики и Совета Национальностей 22 ноября 1990 года (о ратификации Договора между РСФСР и УССР, подписанного 19 ноября 1990 года в Киеве Б. Н. Ельциным и Л. М. Кравчуком). — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://rusmir.su/russia/74419-vozvraschenie-kryma.html>

¹⁵ Закон СССР „О разграничении полномочий между Союзом ССР и субъектами федерации“. — Электронный фонд правовой и нормативно-технической документации. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://docs.cntd.ru/document/901817747>

¹⁶ Закон СССР от 3 апреля 1990 года № 1409-І „О порядке решения вопросов, связанных с выходом союзной республики из СССР“. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.economics.kiev.ua/download/ZakonySSSR/data01/tex10973.htm>

у Верховну Раду СРСР — зокрема, у Раду Національностей. При цьому ініціативи прикривалися необхідністю відновлення історичної справедливості щодо депортованого кримськотатарського народу. Практична фаза активізувалася після прийняття „Декларації про державний суверенітет України” та зближення УРСР та РРФСР.

20 січня 1991 р. був проведений обласний референдум, на який було винесене питання: „Ви за відтворення Кримської Автономної Радянської Соціалістичної республіки як суб'єкта Союзу РСР і учасника Союзного договору?” У ньому взяли участь 81,37 відсотка громадян від внесених до списків і схвальну відповідь дали 93,26 відсотка (1,3 млн осіб). 12 лютого 1991 р. кримське питання розглядала Верховна Рада України. В тогочасній суспільно-політичній ситуації та ще з урахуванням підсумків обласного референдуму народні депутати погодилися „відновити Кримську Автономну Радянську Соціалістичну Республіку в межах території Кримської області в складі Української РСР”¹⁷. Втім під час обговорення у сесійній залі лунали різні оцінки. Деякі нардепи виступали проти формування „територіальної автономії” та запитували, що тоді заважає створити такі автономії як, Галичина, Донецько-криворізька республіка чи навіть Чорнобильська республіка. Тоді як представники демократичних сил бачили у створенні кримської автономії підготовчий етап до здобуття державної незалежності України загалом. Проте народний депутат з Хмельниччини А. Ткачук звернув увагу, що у питанні кримського референдуму не було згадано Україну. Відповідно, він запропонував „доручити Конституційній комісії розглянути питання про те, щоб Конституцію України розробляли з урахуванням майбутнього федеративного земельного устрою з двопалатним парламентом” і лише потім визначатися зі статусом Криму¹⁸.

Поряд з імітацією прямої демократії у вигляді референдуму про долю СРСР союзний центр демонстрував і готовність до силового варіанта збереження СРСР. Так, у січні 1991 р. була застосована збройна сила, щоб приборкати національно-демократичні рухи у Литві та Латвії: були введені додаткові спецвійська, а проти протестувальників застосована зброя. Наприкінці березня 1991 р. на вулиці Москви були виведені війська з бронетехнікою, щоб не допустити впровадження посади президента РФ (відповідне питання було винесено одночасно із союзними питаннями на референдум і отримало підтримку більшості громадян РРФСР).

Українське керівництво уникало прямих політичних конфліктів з радянським центром, але намагалося наповнити реальним змістом економічну частину „Декларації про державний суверенітет”. Це також викликало спротив у союзному центрі. Кремль намагався примусити Київ підписати Проголошення про Економічну угоду, на що той не хотів приставати. Тоді президент СРСР видав Указ щодо надзвичайних заходів із забезпечення підприємств матеріальними ресурсами. Це була спроба повернутися до звичних командно-адміністративних методів управління економікою. Однак часи, коли прямою командою можна було добитися збільшен-

ня поставок продовольства з республіки, вже минули. 16 квітня за пропозицією уряду Верховна Рада призупинила дію цього указу на території УРСР.

Непоступливість Києва привела до того, що на початку серпня 1991 р. М. Горбачов, Б. Єльцин та Н. Назарбаєв парафували нову союзну угоду без українського керівництва. Передбачалося, що Україна згодом буде змушена до неї приєднатися — її дотиснуть політично та економічно. Тобто керівництво Російської Федерації фактично вишло з коаліції з Україною.

Про заколот ГКЧП та безпосереднє проголошення незалежності досить відомо, тому не будемо на цьому спинятися. Відзначимо, що за наполяганням Л. Кравчука Акт незалежності України мав бути підтверджений на всеукраїнському референдумі 1 грудня 1991 р. Це було цілком правильним рішенням. Адже проголошення української незалежності занепокоїло Москву — як російських, так і союзних лідерів, які сподівалися відіграти все назад. М. Горбачов, який не мав вже реальної влади, вдався до вмовляння Києва, тоді як Б. Єльцин, навпаки, став демонструвати силу. За його завданням 26 серпня пресекретар П. Воцанов виступив із заявою, що Росія припускає перегляд кордонів з тими республіками, які відмовляться підписувати новий Союзний договір¹⁹. Не викликало сумнівів, що основним адресатом заяви була Україна — претензії стосувалися Криму та значної частини Лівобережної України (зокрема, Донбасу). І це була думка Б. Єльцина.

28 серпня в Україну була направлена делегація на чолі з віцепрезидентом РФ О. Руцьким, щоб зупинити її вихід з СРСР. Переговори були гострими, однак тоді перед будівлею Верховної Ради України відбувалися масові мітинги на підтримку незалежності. За таких умов російська делегація не могла висувати ультиматуми, тому отримала вказівку з Москви підписати спільний протокол, що зафіксував визнання між Україною та Росією міжреспубліканських кордонів, встановлених за СРСР, міждержавними. Протокол був юридично нікчемним, не мав зобов'язувальної юридичної сили і мав за мету лише заспокоїти громадську думку та міжнародну спільноту, яка побоювалась югославського сценарію через розпад СРСР.

І для цього були певні підстави. Так, на початку вересня 1991 р. стало відомо, що російське керівництво вивчає можливість завдання превентивних ядерних ударів по Україні. Цього разу українська делегація на чолі з І. Плющем терміново виїхала до Москви. Згодом з'ясувалося, що Б. Єльцин дійсно консультувався з військовими про можливість такого кроку і отримав негативну відповідь²⁰.

За багатьма напрямками з Москви на Київ продовжував здійснюватися тиск, начебто не було ні заколоту ГКЧП, ні проголошення незалежності. Починаючи з другого засідання Державної Ради СРСР (16 вересня), розпочалося лобіювання створення Економічного союзу, який мав стати основою для нового політичного Союзу. Водночас питання, які порушувала українська делегація, ігнорували. А на засіданні Державної Ради СРСР 11 жовт-

¹⁷ Закон УРСР „Про відновлення Кримської Автономної Радянської Соціалістичної Республіки” // Верховна Рада України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/712-12#Text>

¹⁸ Стенограма засідання Верховної Ради України 12 лютого 1990 р. // Там само. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://static.rada.gov.ua/zakon/sk11/BUL13/120291_12.htm

¹⁹ Воцанов П. Ельцин как наваждение. Записки политического проходимца. — Москва, 2019. — С. 174—175.

²⁰ Портников В. Ельцин обсуждал с военными возможность ядерного удара по Украине... // Независимая газета. — 1991. — 24 окт.

ня 1991 р., у якому брали участь Л. Кравчук та В. Фокін, Україні знову намагалися нав'язати Проволовчу угоду. Відбулася гостра дискусія²¹.

У відповідь на непослупливість України Росія та інші республіки розпочали впроваджувати обмеження на поставку продукції на адресу українських споживачів. У такій ситуації українське керівництво вирішило тягнути час до всеукраїнського референдуму. Тому 6 листопада 1991 р. В. Фокін парафував текст Економічної угоди. Однак врешті-решт вона була підписана без України і закономірно опинилася мертвнонародженою. Неконструктивні дії союзного та російського керівництва викликали природний спротив у Києві. Верховна Рада ухвалила рішення призупинити участь у переговорах про новий союзний договір до загальноукраїнського референдуму 1 грудня 1991 р.²²

Час між проголошенням незалежності та всеукраїнським референдумом був використаний для формування законодавчих засад державності. Одним із перших важливих кроків стало припинення діяльності КПУ, одержавлення її власності та департизація державних установ, господарських суб'єктів, освітніх та культурних закладів тощо. 12 вересня Верховна Рада ухвалила Закон „Про правонаступництво України”²³, який зафіксував, що модерна українська держава є результатом розвитку (а не запереченням) Української Радянської Соціалістичної Республіки. 8 жовтня був ухвалений Закон „Про громадянство України”²⁴, який передбачав відсутність дискримінації при визначенні українського громадянства: кожен, хто на той час постійно мешкав на території республіки, мав право стати громадянином України. 1 листопада 1991 р. Верховна Рада ухвалила „Декларацію прав національностей України”²⁵, яка гарантувала всім народам, які проживали на території республіки, рівні політичні, економічні, соціальні та культурні права. Засадничі документи суверенної України формували рамки внутрішньополітичного консенсусу для вирішення надзвичайно гострих питань забезпечення державної безпеки України, або іншими словами — виживання новонародженої держави.

На публічному рівні у Москві розповідали про дружбу, братерство та необхідність єдиного союзу, а реальні умонастрої та дії були протилежними. Інколи ці пориви вдавалося стримувати. Сполученим Штатам. Наприклад, Б. Єльцин планував 28 жовтня 1991 р. на З'їзді народних депутатів РРФСР заявити про плани „прийняти опіку над 25 мільйонами росіян, які живуть поза межами республіки”. Ця теза була знята лише на особисте прохання Дж. Буша²⁶.

Найбільша активність росіян спостерігалася у Криму, причому мотивація російсько-радянської еліти була за межами раціональності. Ось як у своїх особистих щоденниках зазначав помічник М. Горбачова А. Черняєв: „Кравчук. Показують на

ТБ. Привласнюють собі і ядерні ракети, і Донбас, і Крим... Ідіот... Він що — вважає, що і Севастополь йому належить?! Ні же... тут самий що не є „демократ”, якщо він росіянин — буде проти... І ще як буде!.. І не відбирати доведеться Севастополь у Кравчука, а хай він його спробує „узяти!”²⁷ Трохи згодом він робив ще й такі „прогнози”: „І на Україні війна (буде.— *Авт.*): Крим... Не можна його віддати, це ганьба для національної самосвідомості Росії. А вона — єдина „ідейна” опора російської політики. Інакше народ (російський.— *Авт.*) не витримає економічної реформи”²⁸.

Кримські очільники дуже добре вловлювали подібні настрої. У відповідь на Акт незалежності України та небажання Києва приєднуватися до Союзу у Сімферополі пролунали заяви, що Кримська АРСР самостійно підпише союзний договір. А 4 вересня 1991 р. Верховна Рада Кримської АРСР прийняла „Декларацію про державний суверенітет Криму”, у якій вказувалося, що Крим є „учасником союзного договору”, хоча і відзначалося прагнення „створити правову демократичну державу у складі України”²⁹.

З наближенням українського референдуму у Москві все більше нервувалися. Б. Єльцин, який новий Союз без України у принципі не розглядав, розмірковував, як примусити її поступитися незалежністю. Так, на засіданні Державної Ради СРСР 14 листопада Б. Єльцин заявив: „При укладанні Економічної угоди ми підраховували, що у перерахунок на світові ціни взаємних зобов'язань між Україною та Росією різниці на нашу користь має становити 80 млрд дол. Якщо Україна погодиться увійти в Союз, можемо цей боржок забути, якщо ні — хай платять”³⁰. За тиждень Б. Єльцин дещо зменшив російські апетити і вже казав лише про 10—12 млрд дол. позитивного сальдо у торгівлі з Україною, але при цьому погрожував зменшенням поставок нафти.

Варто взяти до уваги, що міжнародне становище України тоді було складним. На відміну від країн соцтабору Центрально-Східної та Південної Європи, а також прибалтійських республік, Українська держава не мала потужної підтримки на Заході. Треба визнати, що лідери ключових західних демократій прохолодно ставилися до тогочасного українського керівництва, якому не вдалося налагодити конструктивний діалог. Наведемо такий приклад. У липні 1991 р. у Києві відбулися переговори між М. Горбачовим та канцлером ФРН Г. Колем, на цій локації наполягла німецька сторона. Українці їх зустрічали транспарантами „Коль — так! Горбачов — ні!” Але ось як із злорадством описував стиль спілкування канцлера з українськими лідерами помічник президента СРСР А. Черняєв: „Коль зустрічався окремо з Кравчуком, Фокіним і... Гуренком... Під час обіду він явно тримався з ними поблажливо зверхньо...”³¹

²¹ В Политбюро ЦК КПСС...— С. 736.

²² Там само.— С. 737.

²³ Закон України „Про правонаступництво України” // Сайт Верховної Ради України.— [Електронний ресурс].— Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1543-12>

²⁴ Закон України „Про громадянство України” // Там само.— [Електронний ресурс].— Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1636-12>

²⁵ Декларація прав національностей України // Там само.— [Електронний ресурс].— Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1771-12>

²⁶ Бойко О. Україна: від путчу до Пуці (серпень—грудень 1991 р.).— Ніжин, 2006.— С. 92—93.

²⁷ Черняєв А. 1991 год.— С. 75.

²⁸ Там само.— С. 97.

²⁹ Декларація „О государственном суверенитете Крыма” // Сайт Верховної Ради України.— [Електронний ресурс].— Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/krym/show/rb001d002-91>

³⁰ В Политбюро ЦК КПСС...— С. 747.

³¹ Черняєв А. 1991 год.— С. 48.

Неоднозначною була ситуація у відносинах із США. Широко відома промова „котлета по-київськи“, виголошена президентом США Дж. Бушем під час виступу у Верховній Раді України 1 серпня 1991 р., тобто майже за три тижні до проголошення Акту незалежності. У ньому він зазначив: „Свобода та незалежність — це не одне і те ж. Америка не підтримує тих, хто хоче змінити загальну тиранію на місцевий деспотизм (явний випад у бік керівництва республіки.— *Авт.*). Вона не буде допомагати тим, хто проповідує самовбивчий націоналізм, оснований на етнічній ненависті. Ми будемо підтримувати тих, хто хоче будувати демократію“. За свідченнями американських ЗМІ, фразу про „самовбивчий націоналізм“ вставив особисто сам Дж. Буш³². Тим самим він дав однозначний сигнал, що демократизований СРСР Вашингтону потрібніший, ніж незалежна Україна. Не варто й недооцінювати особистий контакт, який склався між Дж. Бушем-старшим та М. Горбачовим. Для Л. Кравчука це було тоді неможливим.

Після проголошення Україною незалежності ситуація стала складнішою. В середині команди американського президента намітився розкол з українського питання. Керівники Держдепу та Ради національної безпеки США вважали за оптимальний варіант збереження слабого Союзу і відповідно до цього хотіли спонукати й Україну, і до цієї точки зору схилився Дж. Буш. Втім очільники Пентагону, навпаки, пропонували з усіх сил „натиснути на газ“, оскільки незалежна Україна фундаментальним чином змінить на користь США весь геополітичний пейзаж Європи. Один із представників Пентагону так пояснював цю позицію: „Ми вважали, що без України відстала Росія ніколи не відновить Радянський Союз. Вона вже ніколи не буде представляти тієї загрози, якою була під час Радянського Союзу через колосальні людські ресурси і географічне положення України. І це повинно було стати найважливішим принципом американської політики: у стратегічному сенсі незалежна Україна перетворювалася в наш страховий поліс“³³. Показово, що, за свідченнями співробітників Ради національної безпеки США, восени 1991 р. головним питанням було не як вести справи з Москвою, а як знайти компроміс щодо України всередині самої адміністрації американського президента.

Врешті-решт у Вашингтоні вирішили чекати на результати всеукраїнського референдуму. До речі, за декілька днів до нього М. Горбачов спробував переконати Дж. Буша не визнавати Україну, оскільки „проголошення незалежності не означає ще виходу з СРСР, адже декларації про незалежність прийняті й іншими республіками“³⁴. Однак той відповів, що у разі позитивного рішення українського народу Вашингтон буде змушений визнати Українську державу, хоча й не буде з цим поспішати.

У світлі викладеного важко переоцінити значення результатів всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 р. Нині, знаючи його результат, важко повірити, що представники українських націонал-демократичних сил не були впевнені у пе-

ремозі. Зокрема, у резолюції форуму інтелігенції „Україна: державна незалежність і культура“, що пройшов 14—15 вересня 1991 р., містився заклик до Верховної Ради скасувати референдум, оскільки Акт проголошення незалежності не потребує підтвердження. Цю позицію обстоювали такі знакові постаті, як В. Чорновіл, Л. Скорик, П. Мовчан. Опонував їм І. Юхновський³⁵. Показовим було й те, що одночасно з референдумом Президентом був обраний ще вчорашній комуніст Л. Кравчук. Як згодом визнавав Л. Лук'яненко, тогочасна „свідомість громадян України була ближча до Кравчука, ніж до Чорновола і Лук'яненка“³⁶.

Маючи потужну підтримку українського народу у питанні незалежності, Л. Кравчук приєднався до переговорів Б. Єльцина та голови білоруського парламенту С. Шушкевича у Біловезькій Пущі 7—8 грудня. Під час їх російський президент зробив ще одну спробу залишити Україну в оновленому Союзі. Він пропонував підписати договір „лише“ на певний період — 4—5 років, приєднатися до Союзу як асоційований член або, нарешті, увійти у „Слов'янський союз“ (тобто разом лише з Росією та Білоруссю). Однак Л. Кравчук усі ці варіанти відкинув. Тому було ухвалено рішення про розпуск СРСР і утворення аморфного формату — Співдружності незалежних держав (СНД) з участю трьох республік. Але й тоді Б. Єльцин пропонував Л. Кравчуку винести питання статусу Кримського півострова „за дужки“ й обговорити його згодом. Український президент категорично заперечив можливість торгу територіями і заявив про однозначну українську юрисдикцію над півостровом.

З початку 1992 р. відносини Росії та Києва стрімко загострилися. І тоді принаймні один раз на рівні вищого російського керівництва розглядалося питання розв'язання проблем з Україною шляхом масштабної збройної агресії. Про це згадував тогочасний заступник міністра іноземних справ РФ Федір Шелов-Коведяєв. Наведемо його спогади: „Перша половина 1992 року. Грачов, не стримуючись у виразах [...] видає приблизно таке: скільки можна терпіти хамство цих хохлів, та я зараз, та дайте мені можливість, та дві дивізії і так далі. Я починаю пояснювати якісь речі, але відчуваю, що можу упустити ситуацію. Тоді я кажу: „Добре. Але лише ти мені поясни, як росіяни будуть стріляти в росіян, а українці в українців, адже народи-то навіплі. Половина російських офіцерів залишилась в українській армії, а половина українських — в російській“. Мовчання — Грачов просто не знаходить, що відповісти. І тут Борис Миколайович каже: „Все, ніяких військових дій. Рішення ухвалене“³⁷. Однак спадкоємець Б. Єльцина В. Путін ухвалить за 22 роки зовсім інше рішення і почне збройну агресію проти України, кінця якої ще не видно.

Отже, 25 грудня 1991 р. над московським Кремлем був спущений радянський прапор і був піднятий російський триколор. Прапори змінилися, а Москва — ні. Але це вже тема для іншої розповіді.

Володимир ГОЛОВКО

³² Голдгейр Дж., Макфол М. Цель и средство. Политика США в отношении России после „холодной войны“. — Москва, 2009. — С. 42.

³³ Там само. — С. 62—63.

³⁴ В Политбюро ЦК КПСС... — С. 755.

³⁵ Бойко О. Україна: від путчу до Пущі... — С. 110—111.

³⁶ Левко Лук'яненко: „Люди обирали комуністів, бо були рабами“ // УНІАН. — 2011. — 24 серп. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.unian.ua/politics/533978-levko-lukyanenko-lyudi-obirali-komunistiv-bo-buli-rabami.html>

³⁷ Шелов-Коведяєв Ф. Россия — открытая страна // Понимая „девяностые“. — Москва, 2013. — С. 106.

ЖИТТЄВИМИ ТА НАУКОВО-ТВОРЧИМИ ШЛЯХАМИ АКАДЕМІКА ФІЛАРЕТА КОЛЕССИ

Цьогоріч минає 150 років від народження педагога, композитора, етнографа, фольклориста, музикознавця, одного із засновників української етномузикології та народномузичного фоноархівування Філарета Колесси (1871—1947), представника відомої родини Колессів, що належить до тих славетних галицьких родів, які творили, плекали та ширили у світі найкращі мистецькі та наукові здобутки своєї землі. Дійсний член Наукового товариства ім. Шевченка (з 1909 р.), а з 1929 р. — голова його Етнографічної комісії, академік Всеукраїнської академії наук у Києві (з 1929 р.), член Слов'янського інституту в Празі (з 1936 р.), знаний, шанований в Україні та зарубіжжі вчений, у науковій і творчій спадщині якого є чимало унікального, безцінного, піонерського.

Однак за успішністю, харизмою, як іноді здається — життєвим везінням, крилася багатолітня щоденна загарлива праця. Можна лише подивуватись, як Ф. Колесса вдавалося організовувати та розподіляти свій час на педагогічну працю, мистецьку та наукову діяльність, завжди при тому знаходячи час для найближчих, залишаючись уважним і люблячим чоловіком, татом, дідунем.

Родина. Коріння

Мабуть, таки одним із важливих складових у становленні будь-якого мистця, вченого є його родинні коріння, та засаднича світоглядна база, яку він виносив з батьківського дому і яка мала важливе значення у подальшій життєвій дорозі. Як писав Ф. Колесса в автобіографії: „Уродився я 1871 р. в селі Татарське коло Стрия, а виховався в сусідніх Ходовичах*, де батько був священиком на убогій парохії“¹. Батько Філарета — отець Михайло Колесса (25.03.1832—11.12.1899) з тієї фрагментарної інформації, яка про нього збереглася, постає цікавою, непересічною особистістю. В молодості він брав активну участь „в усіх народних справах, про те й наразився „сильним сего світа“ і пересидів довгі літа на таких голодівках, як Сопот, Стрівків“²***. Він завше цікавився всім, що відбувалося у культурному та політичному житті краю, проводив посиль-

ну просвітницьку роботу. У 1860-х роках о. Михайло дописував на сторінках галицького часопису „Слово“, „доки воно стояло на народному ґрунті“³.

Отець Михайло прибирав гарну бібліотеку, у якій вагомому частку становила україністика і яка завжди була в розпорядженні дітей. Він часто заводив розмови та дискутував „про справи поважні, втягуючи їх в круг питань літературних і народно-політичних“⁴. За згадками Філарета, о. Михайло створив у домі особливу атмосферу для своїх дітей, яка мала значний вплив на формування світогляду та життєвих пріоритетів його синів.

Останню свою парафію о. Михайло 1888 р. отримав на Станіславщині у селі Нижній Струтині***, у якому і похований.

Мати Ф. Колесси — Марія (з дому Менцинська), була племінницею одного з фундаторів перемиської композиторської школи о. Івана Лаврівського і тіткою співака світової слави Модеста Менцинського. Під час пологів при народженні доньки Емілії 1878 року вона померла, залишивши на руках о. Михайла п'ятеро дітей: трьох синів та двох дочок. З священничою родиною

мешкали також мати о. Михайла та його сестра, які допомагали у веденні господарства, вихованні дітей (вони притримувалися народних звичаїв, знали безліч українських пісень, приповідок і казок) та, звісно ж, отцю доводилось непросто.

Первісток — Іван (1864—1898) — був військовим лікарем за фахом та мистцем за покликанням: грав на скрипці, писав вірші, малював, серйозно займався народознавством. Через трагічні обставини Іван рано пішов з життя, так і не закінчивши розпочатий проєкт — різнобічне вивчення культури та побуту родинного села Ходовичі, уклавши хіба детальний план такої праці та зробивши перші кроки до його реалізації: прибирав казки, приповідки та народні пісні, які планував опублікувати у виданнях НТШ. Після смерті Івана записані народні пісні з мелодіями в Етнографічному збірнику НТШ підготували до друку та видали його брати: Олександр і Філарет⁵.

Філарет Колесса

* Тоді села Татарське та Ходовичі Стрийського повіту. Нині — Стрийського району Львівської області.

¹ [Колесса Ф. Автобіографія].— Приватний архів акад. Філарета Колесси у Львові, п. 97 (Біографічні матеріали), спр. 6, арк. 1.

** Села у Стрийському районі Львівської області.

² Галицько-руські народні пісні з мелодіями, зібрав в селі Ходовичах д-р Іван Колесса.— Львів, 1902.— С. XXVII.— (Етнографічний збірник НТШ. Т. XI).

³ Там само.— С. XXVIII.

⁴ Там само.

*** Нині — с. Нижній Струтинь Калуського району Івано-Франківської області.

⁵ Галицько-руські народні пісні з мелодіями...

Старша з доньок о. Михайла — Павлина (народжена, як можна припустити, 1866 р.), вийшла заміж за ходовицького парубка Білінського, чим викликала неабиякий осуд оточення отця. Як згадував М. Колесса: „Павлина відразу вдягнула селянський стрій і так мужньо то зносила”⁶. Незважаючи на загальне несхвалення вибору священничої дочки, брати, правдоподібно, підтримували сестру. Згодом Іван і Філарет записали від неї народні пісні Ходовичів. Зафіксоване Іваном було опубліковано у його згаданій збірці. Транскрипції пісень, які зробив Філарет від Павлини, наразі залишаються в рукописах і зберігаються у його архіві.

Середущий з братів — Олександр (1867—1945), був відомим літературознавцем, мовознавцем, громадсько-політичним діячем, дійсним членом НТШ та Слов'янського інституту в Празі, депутатом австрійського парламенту, професором Львівського та Карлового університетів, одним із засновників Українського вільного університету, його професором і ректором, очолював дипломатичну місію Західноукраїнської Народної Республіки у Римі. Принагідно нагадати згадати і про його доньок — виконавиць світової слави: піаністку — Любку (1902—1997) та віолончелістку — Христю (1916—1978).

Наймолодшою з дітей о. Михайла була Емілія (1978—1942). Інформації про неї збереглося небагато. Відомо, що Емілія сім'ї не мала. Якийсь час працювала на пошті в Івано-Франківську. Очевидно, переїхавши на Станіславівщину разом з о. Михайлом, так у тих краях і залишилася. Зі споминів М. Колесси дізнаємося також і про те, що Емілія „пропрацювала поштовою урядничкою (службовцем.— *Л. К.*) у різних галицьких містечках і померла за німецької окупації в Стрию”⁷.

Навчання. Становлення. Педагогічна праця

Філарет був наймолодшим із братів. Мати померла, коли хлопцю виповнилося всього сім. Після закінчення сільської школи 1882 р. він, рік провчившись у четвертому класі Стрийської звичайної школи (щоб підготуватися до гімназійних вступних іспитів), 1883 р. став учнем Стрийської гімназії. Вчився Ф. Колесса добре та закінчив гімназію з відзнакою 1891 р.

Канікули Філарет зазвичай проводив вдома, куди на вакації приїжджали Іван та Олександр. За ініціати́ви Івана брати почали видавати рукописний часопис „Дивосвіт молодечий з вакацій”, що „виходив” впродовж 1884—1886 років. Головним редактором був Іван, йому допомагали Філарет та Олександр. У „Дивосвіті” брати подавали власно зібрані етнографічні матеріали, спеціально для часопису написані оповідання та вірші, статті на різні теми. „Часопис” появлялася часто, що кілька днів”⁸. Канікулярне видання читали спершу домочадці, а згодом воно розходилося по знайомих і друзях. Можливо, тому і немає його в домашньому архіві Ф. Колесси, а може, помандрували ті випуски на Івано-Франківщину за о. Михайлом. З того

часу збереглися хіба два невеликі рукописні зошити Філарета з вписаними ним текстами народних пісень, один з яких датований 1885 р. Слова, згодом написані Філаретом про брата Івана, цілком можна віднести і до нього того періоду: „Той ряд вакацій, проведених під рідною стріхою серед літературної праці, ті вечори, що пили в „редакційній хаті” серед співів народних пісень і гри на скрипці при акомпаніменті гітари — се найщасливіші, найясніші хвили”⁹. Вочевидь, „Дивосвіт” став першою школою народознавчої праці Ф. Колесси, а набутий досвід важливим для його подальших фольклористичних зацікавлень.

Після закінчення гімназії, 1891 р. Філарет Колесса виїхав до Відня, де був прийнятий до духовної семінарії та записався на теологічний факультет місцевого університету. Збереглася залікова книжка Ф. Колесси — студента університету¹⁰. Серед дисциплін, які він там студіював, — християнська філософія, основи теології, біблійна герменевтика. В університеті Ф. Колесса також прослухав цикл лекцій з гармонії у видатного австрійського композитора й органіста Антона Брукнера.

Перебуваючи у Відні, Ф. Колесса мав якнайкращу нагоду поповнити й урізноманітнити свої мистецькі знання. Його син — Микола Колесса, згадував розповідь батька про те, як той разом „із своїм товаришем Богданом Лепким потай викрадався із семінарії, щоби потрапити на симфонічний концерт, або оперну виставу”¹¹. Ф. Колесса у Відні брав активну участь і у діяльності Слов'янського співацького товариства, диригував семінарським хором при церкві св. Варвари, у якому також іноді співали члени Слов'янського співацького товариства.

Однак, провчившись лише рік, Ф. Колесса полишив теологію. Таке рішення, вочевидь, було не простим, добре виваженим і обговореним з батьком. Відправляючи Філарета на навчання, о. Михайло, мабуть, бачив у сині свого наступника, адже інші його діти на той час мали свої професійні зацікавлення. Він підтримував сина і не наполягав на продовженні навчання. Наскільки теплими, шанобливими були стосунки Філарета з батьком, свідчить, хоча б їхнє листування. Філарет, добре розуміючи яких зусиль докладав о. Михайло, щоб він міг вчитися, у листах інакше не звертався до нього як „татуньцю”, завше дякував йому за тепло та турботу.

Повернувшись на Галичину, Філарет восени 1892 р. вступив до Львівського університету на філософський факультет. В автобіографії, коментуючи роки навчання у Львові, Ф. Колесса писав: „Слухав виклади головно з обсягу української (Ом[еляна] Огоновського), класичної (професорів [Людвіка] Цвіклінського і [Броніслава] Кручківича) філології та української історії (М[ихайла] Грушевського)”¹². „1894 р. читав на семінарських вправах проф. Ом[еляна] Огоновського свої дуже старанно оброблені розправи про строфічну і ритмічну будову народних пісень”¹³. 15 грудня 1900 р. Ф. Колесса склав кваліфікаційний вчительський

⁶ Самотос-Баерле Н. Микола Колесса. Сто років молодості.— Львів, 2014.— С. 19.

⁷ Кияновська Л. Син століття: Микола Колесса в українській культурі XX—XXI віку. Львів, 2003.— С. 24.

⁸ Галицько-руські народні пісні з мелодіями...— С. XXVIII.

⁹ Там само.

¹⁰ Залікова книжка.— Приватний архів акад. Філарета Колесси у Львові, п. 98 (Біографічні матеріали), спр. 5.

¹¹ Колесса М. Композиторська діяльність Філарета Колесси // Родина Колесів — спадкоємність науково-мистецьких традицій (з нагоди 140-річчя від дня народження академіка Філарета Колесси): Збірник наукових праць та матеріалів.— Львів, 2013.— С. 10.— (Серія Українська філологія: школи, постаті, проблеми. Вип. 13).

¹² [Колесса Ф. Автобіографія].—Приватний архів акад. Філарета Колесси у Львові, п. 97 (Біографічні матеріали), спр. 6.

¹³ Там само.— Арк. 2.

екзамен. У документі було зазначено: „Руська мова, як предмет головний, класична фільольогія як предмет побічний. Викладова мова руська і польська”¹⁴. Підсумкові випускні та різні семінарські розвідки Ф. Колесси зберігаються у його архіві. Серед них, зокрема, „Провідні ідеї в народних оповіданнях Марка Вовчка”, „Народні типи в повістях Осипа Федьковича” та ін.¹⁵

Після закінчення університету Ф. Колесса до 1929 р. (виходу на пенсію) викладав у гімназіях Львова (1989—1900, 1907—1929), Стрия (1900—1901), Самбора (1901—1907). Окрім філологічних дисциплін, він провадив там також музичні предмети. Втім педагогічна праця Ф. Колесси не обмежувалася лише гімназіями. Так, у роки Першої світової війни у Відні, куди він емігрував з родиною, Ф. Колесса викладав на гімназійних (офіцерських) курсах для військових¹⁶. Також кілька років він вів теорію музики та гармонію у Вищому музичному інституті ім. М. Лисенка (правдоподібно, у 1908—1910 роках)¹⁷. У 1921—1922 роках Ф. Колесса завідував кафедрою усної словесності Українського (таємного) університету у Львові, де провадив курс українського фольклору¹⁸.

З приходом на Галичину радянської влади

Ф. Колесса повернувся з емеритури та знову розпочав працю. Він очолив кафедру фольклору та етнографії Львівського державного університету ім. І. Франка. Певний час був також керівником відділу аспірантури університету та навіть тимчасово виконував обов'язки його ректора¹⁹. Після смерті Ф. Колесси 1947 р. кафедра була розформована. Одночасно з 1940 р. вчений взяв на себе обов'язки директора Львівського державного етнографічного музею та очолив Львівський філіал Інституту українського фольклору АН УРСР (після війни Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР).

Деяко з педагогічних напрацювань Ф. Колесси було опубліковано. Насамперед належить відзначити неперевершений підручник-хрестоматію „Українська усна словесність”²⁰ (в основу якої

лягли лекції, прочитані у Таємному університеті) — настільну книгу фольклористів багатьох поколінь. Не менш вартісним є і посібник „Шкільний співаник”²¹ із вступними поясненнями для вчителів. Вже після смерті вченого була опублікована і його „Історія української етнографії”²². У рукописах залишилися конспекти лекцій „Теорія музики”, „Наука гармонії” (споряджені нотними прикладами), які Ф. Колесса провадив для студентів Вищого музичного інституту ім. М. Лисенка, „Лекції з усної словесності”, прочитані для студентів Львівського університету у 1940-х роках.

Викладацька праця, стабільний заробіток давали можливість Ф. Колессі забезпечити родину: дружину Марію (з дому Яновську, 1882—1957), з якою одружився 1902 р., та трое дітей: у майбутньому видатного диригента, засновника української диригентської школи, композитора, педагога Миколу (1903—2006), педагога, викладачку фізкультури в гімназії, хористку „Трембіти” Софію (Сондей, 1908—1942), піаністку, педагога, завідувачку кафедри камерного ансамблю Львівської консерваторії Дарію (Залеську, 1906—1999).

Композиторство

Втім викладання, хоч і було важливим у щоденні Ф. Колесси, але становило лише частину його життєпису. Про це не часто згадують, але він на зламі XIX—XX ст. був одним із найпопулярніших композиторів Галичини. Свої сили в композиції Ф. Колесса пробував уже в шкільно-гімназійні роки. „Окружений атмосферою сільського життя і співочого люду, зростаючи серед музикальної рідні [...] змалку почав проявляти особливий потяг і замилювання до музики: будучи десятилітнім хлопцем, добирав на гітарі акомпанемент до народних пісень”²³.

У гімназійні роки Філарет, окрім обов'язкових предметів, вчиться грати на скрипці, беручи уроки у капельмейстера Стрийського духового оркестру Ф. Доліста²⁴, „розчитується в підручниках до науки гармонії і композиції, студіює у партитурах хорові твори особливо Бортнянського і Лисенка”²⁵. Він робить перші кроки і на композиторській ниві: гармонізує ним записані народні мелодії с. Ходовичі для поповнення репертуару гімназійного хору, яким керував у старших (6—8) класах. „Цей хор був знаменито вшкolenий композитором Нижанковичем і дійшов до правдивого розквіту під умілою управою звісного музики-композитора Остапа Нижанковського, уряджуючи доволі часто концертні продукції, особливо з Лисенкових хо-

Філарет Колесса з родиною

¹⁴ Документ про складання учительського іспиту Ф. Колессою. — Приватний архів акад. Філарета Колесси у Львові. — П. 96 (Біографічні матеріали), спр. 6.

¹⁵ Колесса Ф. Семінарійні та кандидатські праці // Там само. П. 16, спр. 1, 6.

¹⁶ Документи про працю Ф. Колесси у Відні // Там само. — П. 87 (Педагогіка), спр. 1.

¹⁷ Книга протоколів Музичного товариства імені Миколи Лисенка / Підгот. текстів, вст. ст., комент. та іменний показник Я. Горака. — Тернопіль, 2014. — С. 30, 110—111.

¹⁸ Довідка. — Приватний архів акад. Філарета Колесси у Львові, п. 89 (Інституції), спр. 4.

¹⁹ Тарнавський Р. Кафедра етнології Львівського університету. — Львів, 2016. — С. 151—152.

²⁰ Колесса Ф. Українська усна словесність. — Львів, 1938.

²¹ Колесса Ф. Шкільний співаник. — Львів, 1925.

²² Колесса Ф. Історія української етнографії. — К., 2005. — 367 с.

²³ [Колесса Ф. Автобіографія]. — Приватний архів акад. Філарета Колесси у Львові, п. 97 (Біографічні матеріали), спр. 6.

²⁴ Кияновська Л. Син століття... — С. 34.

²⁵ [Колесса Ф. Автобіографія]. — Приватний архів акад. Філарета Колесси у Львові, п. 97 (Біографічні матеріали), спр. 6.

рових пісень. Вплив Остапа Нижанковського і Лисенкових творів розбудив у Філарета живе зацікавлення народною музикою і змагання до самообразовання²⁶. Серед обробок народних пісень, зроблених у ті роки, — „Ой поїхав Дребенюха“, „Ой дуб та й на дуба“, „Ой коню ж мій коню“²⁷. Опікуном тодішніх його композиторських проб і був О. Нижанківський.

„В часі пробування Ф[іларета] К[олесси] у Львові (1892—97) найбільше причинилося до розвою його музичного таланту співацьке товариство Львівський Боян, що плекало головню українсько-руську народну пісню, скуплювало ліпші музикальні сили, провадило значну діяльність видавничу і знаменито розвивалося під артистичною управою Ів[ана] Вахнянина, Степ[ана] Федака і особливо Ост[апа] Нижанковського“²⁸. Вже на першому конкурсі, оголошеному „Бояном“ 1892 р., Ф. Колесса отримав другу премію (першу здобув Денис Січинський) за в'язанку щедривок для чоловічого хору „На щедрий вечір“ та авторський твір — хор „Ой умер старий батько“ на слова Т. Шевченка. З того часу його твори, зокрема й хорові „в'язанки“ — „Вулиця“ (1895), „Обжинки“, „Галілки“ та інші, твори на слова Т. Шевченка були в репертуарі колективу, а також друкувалися у видавництві „Бояну“. Популярність композицій Ф. Колесси спричинилася й до того, що 1907 р. у Ризі звукозаписувальною фірмою „Грамфон“ на фонографічні валики було записано три українські народні пісні у його опрацюванні („Козаки“, „Ой на горі жінці жнуть“, „Ой гук Мати“), які виконав хор українських теологів.

Окрилений успіхом Ф. Колесса написав листа до М. Лисенка та переслав йому свої твори (зокрема, „На щедрий вечір“ і кілька інших). Так зав'язалося листування, яке й сьогодні є надзвичайним джерелом розуміння творчих поглядів і підходів до komponування М. Лисенка, а також демонстрацією становлення та розвою композиторської майстерності галицького мистця²⁹.

Свідченням авторитету Ф. Колесси-мистця є те, що його 1894 р. саме як композитора запросили до участі у роботі „Комітету 1894/1895“, спеціально організованого галицькою інтелігенцією за ініціативи і під проводом Остапа Нижанківського та підтримки Івана Франка для запису та публікації народних мелодій.

Наукові студії

На початку XX ст. поступово мистецький інтерес Ф. Колесси до фольклору переріс у власне науковий. І хоча всі сторінки його життєпису важливі та цікаві, все ж, мабуть, чи не найвагомішим життєписним блоком Ф. Колесси стала його наукова праця, яка з 1902 р. поступово домінувала у його подальшій біографії. Ф. Колесса не полишав наукової праці до останніх днів. За згадками аспіранта вченого — Ярослава Шуста, Ф. Колесса

буквально за кілька днів до смерті працював над своїм дослідженням про билини.

Якщо композиторство Ф. Колесси принесло вагомі плоди завдяки його співпраці з „Бояном“, то доленосним у розвитку його наукових зацікавлень стала активна участь у роботі Наукового товариства ім. Шевченка. Разом з братом Олександром він з початків створення 1893 р. Філологічної секції НТШ³⁰, активний учасник Етнографічної комісії, а з 1929 р. і її очільник. Саме завдяки підтримці НТШ: організаційній, консультативній, матеріальній, були здійснені головні фольклористичні й етномузикознавчі задуми Ф. Колесси.

Як дослідник-професіонал, Ф. Колесса майже всі свої фольклористичні дослідження проводив у рамках реалізації різних проєктів, які ініціювали, головню, Етнографічна комісія НТШ (корпус „Український фольклор“, третя частина монографічного пісенного збірника „Галицько-руські народні мелодії“), а також австрійський уряд (корпус „Народна пісня в Австрії“), кураторія Луцького шкільного округу (збірник „Волинські народні пісні“), Іван Панькевич та закарпатська „Просвіта“ (збірники закарпатського фольклору) тощо.

Одним із перших, знакових дослідницьких проєктів Ф. Колесси, який приніс йому заслужену шану та всесвітнє визнання, стала його праця з вивчення репертуару кобзарів і лірників. Сьогодні — це відома акція української інтелігенції задля збереження репертуару кобзарів і лірників, розпочата ще 1902 р. з ініціативи Гната Хоткевича і співучасті Олександра Бородея й Опанаса Слассьона³¹ та врешті 1908 р. підхоплена подружжям Квіток, яку блискуче реалізував Ф. Колесса.

Проте насправді за гарною, часто у захоплених тонах описаною історією, крилася дуже непроста, виснажлива праця: починаючи від листовного обговорення поїздки на Наддніпрянську Україну для запису кобзарського та лірницького репертуару (Ф. Колесси з Лесею Українкою та Климентом Квіткою).

Приїхавши до Києва, Ф. Колесса зіштовхнувся з низкою проблем, які хоч і були обговорені під час листування, проте так і не були розв'язані до початку поїздки. Подружжя Квіток нічим не могло допомогти Ф. Колесі, оскільки на час його приїзду до Києва Леся Українка після консультацій у Берлінській клініці перебувала на лікуванні у Криму. Не надто зарадив порадами Ф. Колесі і М. Лисенко, до якого він спеціально їздив у підкиївський Китаїв. Не була розв'язана і проблема з фонографом: Ф. Колесса надіявся, що якісний звукозаписувальний апарат йому вдасться роздобути в Києві. Але надія на купівлю нового, професійного фонографа розбилася об його ціну: 9 тисяч рублів*. У листі до дружини Ф. Колесса, будучи в Києві, писав, що виїжджає на Полтавщину, і,

²⁶ [Колесса Ф. Автобіографія].— Приватний архів акад. Філарета Колесси у Львові, п. 97 (Біографічні матеріали), спр. 6.

²⁷ Кияновська Л. Син століття...— С 34.

²⁸ [Колесса Ф. Автобіографія].— Приватний архів акад. Філарета Колесси у Львові, п. 97, спр. 6.

²⁹ Колесса Ф. Кілька слів про збиране і гармонізоване українських народних пісень з доданем листів Миколи Лисенка // Артистичний вісник.— 1905.— № 2—3.— С. 16—20; № 4.— С. 35—39; № 5.— С. 51—53.

³⁰ Протоколи засідань секції філологічної НТШ від року 1893.— Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника, відділ рукописів, ф. 1 (Бібліотека НТШ у Львові), спр. 42/а, арк. 2—3.

³¹ Детальніше див.: Довгалюк І. Причинки до історії проєкту фонографування дум — Етномузика: збірка статей та матеріалів на честь 100-ї річниці експедиції для фонографування дум.— Львів, 2008.— Ч. 5.— С. 9—26.— (Наукові збірки Львівської національної музичної академії ім. М. Лисенка. Вип. 22).

* Як відомо, на всю експедицію таємний субсидатор, яким, як згодом з'ясувалося, була Леся Українка, пожертвував 300 рублів.

мабуть, йому доведеться записувати мелодії дум на слух.

Експедицію вдалося врятувати завдяки активній підтримці та сприянню художника, архітектора, етнографа, кобзарознавця Опанаса Сластьона, який допоміг галицькому дослідникові з облаштуванням побуту, спровадженні респондентів, а також і з фонографом. Непростими були і наступні експедиційні будні.

Окрема історія — транскрибування мелодій з фонографічних валиків, які Ф. Колесса записав особисто, а також тих, які йому передали для опрацювання О. Бородай, О. Сластьон та подружжя Квіток уже після його повернення до Львова (приблизно 110 валиків із записаними думами, піснями та інструментальною музикою від 15 виконавців). Результатом нелегкої транскрипційної праці, яка тривала не один місяць і коштувала вченому нервового виснаження, стали опубліковані транскрипції мелодій дум у двотомнику „Мелодії українських народних дум”³² та їх ґрунтовний аналіз.

Зроблене Ф. Колессою високо оцінили сучасники. Леся Українка, ознайомившись із роботою дослідника, захоплено писала: „Незвичайно втішно було мені бачити сю велику працю викінченою і доведеною до ладу Вашим високоосвіченим старанням. Тепер уже справді можна сказати: „Наша пісня, наша дума не вмере, не загине!“ Честь Вам і дяка за Ваші труди!”³³ Не менш схвальний відгук про студії Ф. Колесси над думами залишив і К. Квітка: „Може ще пройде немало часу, поки світ пізнає, який скарб вніс Ф. Колесса в скарбівницю історії хисту, і оцінить вагу того скарбу, але вже як оцінить, то ніколи потім не обезцінить; на всі віки потомні, для справжніх знавців хисту, буде відома наша дума і буде пам’ятне ім’я Філарета Колесси, від нині нерозривно злучене з нашою думою”³⁴. Високу майстерність Ф. Колесси-транскриптора визнав також угорський етномузиколог і композитор Беля Барток, який, перебуваючи у Львові, мав нагоду порівняти колессівські нотації думових рецитацій із їх фонографічними записами.

Знакова праця Ф. Колесси не раз прислужилася йому і в майбутньому. Так, з доповіддю „Про мелодичну та ритмічну будову українських речитативних співів, так званих пісень козацьких” з фонографічними ілюстраціями вчений виступив на Третньому міжнародному музичному конгресі Інтернаціонального музичного товариства у Відні. Це був дебют Ф. Колесси на міжнародних конференційних майданчиках. Відомий польський музиколог та етнограф Адольф Хибінський назвав реферат галицького дослідника зразковим і поставив у приклад присутнім. Результати кобзар-

сько-лірницьких студій Ф. Колесси лягли також в основу його докторської розправи „Про віршову і музичну форму українських народних дум”, захищеної у Відні 1918 р.

Мабуть, вражаючі результати експедиції та неабиякий успіх на міжнародному науковому форумі стали вагомим аргументом прийняття Ф. Колесси 22. 12. 1909 року дійсним членом НТШ. Кобзарсько-лірницькі напрацювання Ф. Колесси стали однією з причин його запрошення стати дійсним членом ВУАН (1929). Саме у той час у Києві тривала підготовка Корпусу українських народних дум за редакцією Катерини Грушевської. Один із томів цього видання мав містити публікації мелодій дум. Тож Ф. Колесса, погодившись на працю в Академії наук та очоливши кафедру української етнографії ВУАН, розпочав підготовку музичного тому цього корпусу. На жаль, цей проєкт завершити так і не вдалося³⁵.

Результативними були й інші музично-етнографічні поїздки Ф. Колесси, здійснені, головню, під егідою НТШ. Вчений обирав для своїх досліджень регіони доволі специфічні — переважно окраїнні українські землі або „межові” території. Вивчаючи музичні діалекти таких територій, Ф. Колесса переконливо доводив їх одвічну українськість. Свої експедиції він проводив зазвичай влітку, іноді поєднуючи етнографічні дослідження з відпочинком родини. Зокрема, 1910 р. збирач працював на Бойківщині та вперше в історії фольклористики записав музику цього етнографічного регіону на фонографічні валики. Результат його дослідження — понад 300 зафіксованих мелодій. У канікулярні місяці 1911—1913 років Ф. Колесса вивчав фольклор Лемківщини (загалом 18 сіл та близько 800 записаних мелодій), 1932 р. — його маршрути пролягли на Полісся (200 транскрибованих мелодій), 1929 р. — на Закарпаття (160 творів), у 1920—1930-ті роки він провів невеликі окремі збирацькі сеанси на Гуцульщині.

Окрім теренових мандрівок — у доробку Ф. Колесси народномузичні твори, занотовані від видатних українців. Зокрема, пісні, схоплені з голосу Івана Франка. У Приватному архіві Ф. Колесси містяться також транскрипції пісень, схоплені від Осипа Роздольського, Богдана Лепкого, Михайла Павлика, о. Григорія Костельника, Кирила Трильовського та ін.

Ґрунтовними та актуальними були і різнобічні теоретичні напрацювання Ф. Колесси, що вилилися у фундаментальні студії над українською народнописною ритмікою³⁶, речитативними формами³⁷, еволюцією народнописного стилю³⁸, обрядовими (весільними, колядками, гаївками) й ін-

³² Мелодії українських народних дум списав по фонографу і зредагував Філарет Колесса: У 2 серіях. — Львів, 1910. — Серія I. — LXXXVIII + 178 + 20 с. — (Матеріяли до української етнології ЕК НТШ. Т. XIII); 1913. — Серія II. — XVI + 195 + 43 с. — (Матеріяли до української етнології ЕК НТШ. Т. XIV).

³³ Лист Лесі Українки Ф. Колесі від 25. 05. (07. 06.) 1911 р. // Леся Українка. Зібрання творів: У 12 т. — К., 1979. — Т. 12. — С. 350—351.

³⁴ Борецько Т. Новітня українська музична етнографія // Рідний край. — 1912. — № 19. — С. 16.

³⁵ Детальніше див.: Довгало І. Фонографічні дослідження фольклору у Кабінеті музичної етнографії (ВУАН / АН УРСР) 1933—1948 років // Етномузика: Збірка статей та матеріалів. — Львів, 2014. — Ч. 10. — С. 54—75. — (Наукові збірки ЛНМА ім. М. Лисенка. Вип. 33).

³⁶ Колесса Ф. Ритмика українських народних пісень // Записки Наукового товариства ім. Шевченка (далі Записки НТШ). — Львів, 1906. — Т. LXIX, кн. I. — С. 7—30; Т. LXXI, кн. III. — С. 45—95; Т. LXXII, кн. IV. — С. 80—111; Т. LXXIII, кн. V. — С. 65—118; Т. LXXIV, кн. VI. — С. 33—68; 1907. — Т. LXXVI, кн. II. — С. 64—116.

³⁷ Колесса Ф. Речитативні форми в українській народній поезії — Первісне громадянство. — 1927. — Кн. 1—3. — С. 60—113.

³⁸ Колесса Ф. До питання про український музичний стиль // Діло. — 1907. — № 246. — 14. 11. — С. 1—2; № 24. — 15. 11. — С. 1—2; № 251. — 20. 11. — С. 1; № 252. — 22. 11. — С. 1; № 254. — 25. 11. — С. 4; його ж. Характеристичні признаки мелодій народних пісень з Лемківщини // Pamiętnik II Zjazdu słowiańskich geografów i etnografów w Polsce w r. 1927. — Kraków, 1930. — Т. 2. — С. 139—143.

шими характеристичними жанрами української народної творчості³⁹, зокрема, думами⁴⁰, піснями новотворами⁴¹. Вслід за С. Людкевичем він чимало уваги у своїх дослідженнях приділяв також і проблемі музичних діалектів⁴². Не менш цікавими є і його дослідження з історії фольклористики⁴³. На спеціальну увагу заслуговують компаративістичні дослідження вченого⁴⁴. Ф. Колесса перший дав низку узагальнено-енциклопедичних оглядів української народної музики⁴⁵.

Окремо належить відзначити колессівську лісенкіану⁴⁶, праці, присвячені аналізу спадщини Івана Франка⁴⁷, Тараса Шевченка⁴⁸, Маркіяна Шашкевича⁴⁹ та ін.

Важливим напрямом діяльності Ф. Колесси була видавнича. У доробку вченого публікація видань народних мелодій — як зібраних ним особисто, так і у співпраці з іншими дослідниками. Зокрема, він був редактором першої згаданої етномузичної публікації НТШ — ходовицької збірки брата Івана Колесси „Галицько-руські народні пісні з мелодіями“ (1902), транскриптором й укладачем у співтворстві з О. Роздольським збірки „Мелодії гаївок“ (1909)⁵⁰, транскриптором мелодій для монографії Володимира Шухевича „Гуцульщина“ (1902, 1904)⁵¹, доклався до виходу збірки Якова Сенчи-

ка та Людвіка Плосайкевича „Мелодії українських народних пісень з Поділля і Холмщини“ (1916)⁵².

Класичними та унікальними за поміщенням матеріалом є низка його видань: збірника „Народні пісні з галицької Лемківщини“ (1929)⁵³, двох збірок закарпатських народних пісень (1923, 1938)⁵⁴, зібрання поліської народної музики (у співпраці з Казімежем Мошинським), видане щойно 1995 р.⁵⁵

У рукописах все ще залишаються: український том, підготовлений для багатотомного зводу фольклору Австрійської імперії „Das Volkslied in Österreich“ („Народна пісня в Австрії“), який містить понад 1000 народних вокальних та інструментальних мелодій (1914)⁵⁶, збірники волинського, бойківського фольклору, інструментальної музики.

Ф. Колесса стояв біля джерел української фонографістики. Він один із перших в Україні для запису народних мелодій застосував фонограф, а відтак був серед ініціаторів і втілювачів ідеї створення 1908 р. при Бібліотеці НТШ фонограмархіву. Йому ж і довірили очолити новостворену інституцію. Будучи на конгресі 1909 р. у Відні, Ф. Колесса спеціально цікавився способами консервації валіків та іншими питаннями, пов'язаними з укладанням подібних колекцій⁵⁷. Архів запрацював, проте, на жаль, будучи однією

³⁹ Колесса Ф. Старинні мелодії українських обрядових пісень (весільних і колядок) на Закарпатті // Науковий збірник т-ва Просвіта. — Ужгород, 1934. — Т. X. — С. 121—152; Мелодії гаївок, скоплені на фонограф Йосифом Роздольським, списав і зредагував Філарет Колесса // Гаївки / Зібрав В. Гнатюк. Мелодії скопів на фонограф Осип Роздольський, списав Філарет Колесса. — Львів, 1909. — 100 с. — (Матеріали до української етнології ЕК НТШ; Т. XII).

⁴⁰ Колесса Ф. Українські народні думи у відношенні до пісень, віршів і похоронних голосін // Записки НТШ. — Львів, 1920. — Т. CXXX. — С. 1—18; Там само. — Львів, 1921. — Т. CXXXI. — С. 1—63; Там само. — Львів, 1922. — Т. CXXXII. — С. 1—64.

⁴¹ Колесса Ф. Українська народна пісня на переломі XVII—XVIII вв. // Україна. — 1928. — Кн. 2. — С. 47—82; його ж. Українська народна пісня в найновішій фазі свого розвитку // Ювілейний збірник на пошану академіка Михайла Сергійовича Грушевського з нагоди шістдесятої річниці життя та сорокових роковин наукової діяльності. К., 1928. — С. 72—98.

⁴² Колесса Ф. Народна музика на Поліссі // Українська музика. 1939. — № 1. — С. 3—15. — його ж. Народно-пісенні мелодії українського Закарпаття // Радянський Львів. — 1945. — № 1. — С. 41—58.

⁴³ Колесса Ф. З царини української музичної етнографії // Записки НТШ. Праці Філологічної секції. — Львів, 1925. — Т. CXXXVI—CXXXVII. — С. 119—138.

⁴⁴ Колесса Ф. Балада про дочку-пташку в слов'янській народній поезії // Lud słowiański. — 1934. — Т. 3. Zesz. 2. — S. 147—185.

⁴⁵ Колесса Ф. Огляд українсько-руської народної поезії. — Львів, 1905. — 188 с.; Kolessa F. Charakterystyka ukraińskiej muzyki ludowej // Lud słowiański. — 1932. — Т. 3. — Zesz. 2. — S. B 34—B. 44; Колесса Ф. Українська усна словесність. — Львів, 1938.

⁴⁶ Колесса Ф. Спогади про Миколу Лисенка. — Львів, 1947. — 64 с.; його ж. Народний напрям у творчості М. Лисенка // Літературно-науковий вісник. — Львів, 1913. — Кн. 2. — С. 254—264.

⁴⁷ Колесса Ф. Поезії Ів. Франка, складені за ритмічними взірцями українських народних пісень // Вісник. — 1937. — № 9. — С. 668—674; № 10. — С. 711—716; № 11. — С. 785—788; його ж. Народнопісенна ритміка в поезіях Івана Франка // Народна творчість. — 1941. — № 1. — С. 29—46; його ж. Незабываемые встречи [с Иваном Франком. Воспоминания] // Советская Украина. — 1941. — 25. IV; його ж. Улюблені українські народні пісні Івана Франка. — Львів, 1946.

⁴⁸ Колесса Ф. Студії над поетичною творчістю Тараса Шевченка. — Львів, 1939. — 170 с.

⁴⁹ Колесса Ф. Про віршову форму поезії Маркіяна Шашкевича. — Львів, 1911. — 24 с.

⁵⁰ Мелодії гаївок...

⁵¹ Гуцульщина: написав Проф. Володимир Шухевич: У 5 ч. — Львів, 1902. — Ч. 3. — 257 с.; 1904. — Ч. 4. — 272 с. — (Матеріали до українсько-руської етнології ЕК НТШ. Т. V, VII).

⁵² Мелодії українських народних пісень з Поділля і Холмщини зібрані Л. Плосайкевичем і Я. Сенчиком під редакцією Станіслава Людкевича з передмовою Філарета Колесси. — Львів, 1916. — XXII + 108 с. — (Матеріали до української етнології НТШ. Т. 16).

⁵³ Народні пісні з галицької Лемківщини. Тексти й мелодії. Зібрав, упорядкував і пояснив др. Філарет Колесса. — Львів, 1929. — LXXXII + 469 с. — (Етнографічний збірник НТШ. Т. 39—40).

⁵⁴ Народні пісні з південного Підкарпаття. Тексти й мелодії. Зібрав і зредагував Філарет Колесса. — Ужгород, 1923. — (Окрема відбитка). — 83 с.; Народні пісні з Підкарпатської Русі / Мелодії і тексти зібрав і зредагував Філарет Колесса. — Ужгород, 1938. — С. 49—149. — (Науковий збірник товариства „Просвіта“ в Ужгороді. Т. 13—14).

⁵⁵ Музичний фольклор з Полісся у записках Ф. Колесси та К. Мошинського (систематизація матеріалу, вступна стаття, пісенні паралелі Ф. Колесси) / Упоряд., всту. ст., приміт., пер. з польсь. Софії Грици. — К., 1995. — 432 с.

⁵⁶ Детальніше див.: Довгалюк І. Проект „Народна пісня в Австрії“ та Філарет Колесса // Родина Колессів у духовному та культурному житті України кінця XIX—XX століття: Збірник наукових праць та матеріалів / Упоряд. А. Вовчак, І. Довгалюк. — Львів, 2005. — С. 240—256. — (Серія „Українська філологія: школи, постаті, проблеми“. — Вип. 5).

⁵⁷ Детальніше див.: Довгалюк І. Фонографування народної музики в Україні: історія, методологія, тенденції: Монографія. — Львів, 2016. — С. 432—451.

з перших таких інституцій у Центрально-Східній Європі, не став у майбутньому науково-дослідницьким центром на кшталт Віденського чи Берлінського фонограмархівів, на які орієнтувалися галицькі фольклористи.

Впродовж багатьох років Ф. Колесса підтримував тісні творчі зв'язки та активно співпрацював як із згаданими українськими однодумцями та друзями, так із численними закордонними колегами: Ільмарі Кроном, Робертом Ляхом, Матіашем Мурко, Ласло Лайом, Казімежем Мошинським, Їржі Гораком та багатьма іншими. Він достойно представляв здобутки української науки про народномузичну творчість на міжнародній арені, беручи участь у численних конференціях. Окрім уже згаданого виступу 1909 р. у Відні на Третньому конгресі Інтернаціонального музичного товариства, Ф. Колесса виступав також на конгресі Інтернаціонального музичного товариства у Лондоні (1911), на Конгресах слов'янських географів і етнографів у Празі (1924) і Польщі (1927); Конгресах слов'янських філологів у Празі (1929) і Варшаві (1934); Міжнародних конгресах народного мистецтва у Празі (1928) і Бельгії (1930). Відома історія його появи на Інтернаціональному конгресі народного мистецтва в Антверпені 1930 р., коли Беля Барток закликав присутніх привітати нашого вченого стоячи. Всі його виступи на міжнародних наукових форумах були про український фольклор.

Нині Ф. Колесса заслужено вважається одним із класиків європейської етномузикології першої половини ХХ ст. поряд з такими величинами, як фін Ільмарі Кроон, угорець Беля Барток, німець Гуго Мерсман, представники берлінської та віденської школи порівняльного музикознавства Карл Штумпф, Еріх Моріц фон Горнбостель, Роберт Лях та ін.

Наразі дуже багато ще незнаного, нез'ясованого, належно не розкритого. Мало що відомо, наприклад, про працю Ф. Колесси в Комісії з ревізії і усталення тексту та мелодії греко-католицького церковного співу, куди його запрошено за підписом Митрополита Андрея Шептицького (1919) та його участь у проєкті заснування Інституту церковної музики (1943). Небагато ми знаємо про співпрацю Ф. Колесси з Товариством українських наукових викладів імені Петра Могили, СУПРОМом, народною організацією українців Львова (1929—1931), Академічним товариством „Ватра“ у Львові. Лише фрагментарно описана діяльність Ф. Колесси і у роки Першої і Другої світових воєн. Заповнення цих та інших невідомих і малодосліджених сторінок життєпису Філарета Колесси не лише дасть можливість вповні оцінити та належно пошанувати доробок нашого видатного земляка, але стане важливим доповненням до історії нашої культури.

Ірина ДОВГАЛЮК

VIVAT ACADEMIA! VIVANT PROFESSORES!

До сторіччя таємного Українського університету у Львові¹

Зародження підпільного університету

Таємний Український університет постав у Львові у драматичний період після поразки українських сил у Галичині у польсько-українській війні 1918—1919 рр., коли українське суспільство продовжило обстоювати свою ідентичність вже не військовими методами. Це унікальне явище у нашій історії з'явилося як реакція суспільства на впроваджені польською владою зміни, зокрема в царині освіти. Відразу після захоплення Львова Львівський університет (тоді мав ім'я Франца І) було переіменовано на університет Яна Казимира, а чинні українські кафедри скасовано. Мовою викладання залишилась тільки польська мова. 14 серпня 1919 р. ректорат університету Яна Казимира оголосив, що в університеті будуть здобувати освіту тільки громадяни Польської держави, які служили в польській армії, та громадяни держав-союзниць Польщі. Невдовзі подібні розпорядження польський уряд зробив для усіх університетів. Зрозуміло, що таким чином права на університетську освіту на окупованій Польщею території та взагалі у Польській державі позбавлялись учорашні противники поляків — українці, що зі зброєю в руках воювали за українську державу. Проблематичним

був також виїзд на навчання за кордон². В українському суспільстві почався процес пошуку виходу із ситуації, що склалася.

Перші спроби організації курсів

Маючи великий досвід у боротьбі за справу Українського університету за австро-угорського панування наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст. у Львові³, першими розв'язок проблеми запропонували вчені НТШ. Так, 19 серпня 1919 р. дійсні члени НТШ Василь Щурат, Іларіон Свенціцький, Іван Крип'якевич, Богдан Барвінський та Володимир Герасимчук після наради постановили: „[...] за кінечне прийти в поміч українській університетській молодіжці, яка бажає щиро присвятитися своїм студіям в ціле осягнення потрібного їй об'язування, дати ініціативу до засновання українських університетських курсів у Львові в об'ємі трьох повних факультетів: філософського, юридичного і теологічного. Як ініціатори, порішили названі звернутися до Наукового товариства ім. Шевченка з пропозицією, щоб воно взяло в свої руки реалізацію їх думки, присвячуючи розважанню єї одно з найблизших засідань Виділу і всіх трьох наукових секцій...“⁴

¹ Це скорочений варіант нашої статті „Таємний Український університет у Львові“, опублікованої у: *Leopolis Scientifica. Наука у Львові до середини ХХ століття. Частина І: Наукові осередки: Збірник наукових праць / За заг. ред. О. Петрука.* — Львів, 2020. — С. 163—196. Раніша версія доступна у вигляді препринту: Дудка М., Головач Ю. Таємний Український університет у Львові. — Препринт ІСМР-18-02У.

² Мудрий В. Український університет у Львові у рр. 1921—1925. — Нюрнберг, 1948. — С. 14—15.

³ Bohachevsky-Chomjak M. The Ukrainian University in Galicia: A Pervasive Issue // *Harvard Ukrainian Studies.* — 1981. — Vol. 5. — N 4. — P. 497—545.

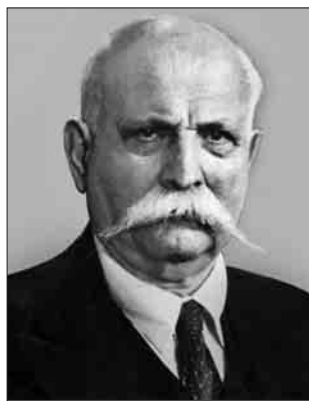
⁴ Головач Ю. Вчені НТШ і Український Університет у Львові // *Вісник НТШ.* — 1992. — Ч. 1 (3). — С. 12.

контакти з Львівським університетом закінчилися, а українські студенти оголосили йому бойкот. У відповідь на це польська влада закрила 29 квітня 1921 р. Український студентський союз, який виступив з цією ініціативою¹⁴.

Університетські курси протривали до 30 червня, коли відбулось урочисте закінчення академічного 1920/1921 року. Перший правничий іспит склали 33 студенти, з них 16 з відзнакою, другий правничий іспит склав один студент. Крім того, на філософському відділі колоквії (колоквіуми) склали 12 студентів, на медичному — 16, на правничому — 37¹⁵.

Початок діяльності таємного університету

У час канікул робота тривала: 1—3 липня 1921 р. у Львові відбувся з'їзд українського студентства Східної Галичини. Результатом його роботи стала резолюція з 21 пункту, третина з яких була присвячена питанню Українського університету. Зокрема, постановили продовжувати творен-

Ректори Українського університету у Львові:

Василь Щурат (1871—1948), Мар'ян Панчишин (1882—1943), Євген Давидяк (1879—1962)

ня високих шкіл у Львові, закликали студентів до навчання у Львові, а не за кордоном (крім тих, хто вибирав собі спеціальність, фахової освіти для якої в краї не могли забезпечити)¹⁶, оголосити бойкот тим, хто вступав у польські університети, а також їхнім батькам.

У той же час відбулось і засідання викладачів університетських курсів та тих, хто мав долучитись до викладання, на якому вибрано перший сенат Українського університету на 1921/22 академічний рік. Ректором став Василь Щурат, проректором Мар'ян Панчишин, деканами Мирон Кордуба на філософському, Володимир Вергановський на правничому, Іван Куровець на медичном факультетах. До складу Сенату ввійшли ще продекани Володимир Левицький, Макс Левицький і Максим Музика і делегати: Іван Крип'якевич, Роман Ковшевич і Мирон Вахнянин. Секретарем Сенату обрали І. Крип'якевича. Сенат відразу розпочав створення наукової програми і добору викладачів¹⁷.

У вересні 1921 р. всі рішення і практичні кроки щодо організації у Львові Українського університету підтримала і схвалила Українська міжпартійна рада — на той час найвища українська політична установа в Галичині¹⁸.

Запис до Українського університету почався 15 вересня 1921 р. Перед цим через українську пресу було оголошено прохання за підписом В. Щурата до львівської громадськості надавати помешкання студентам, що мали приїхати на навчання. Це викликало незадоволення польського студентства і воно вимагало від поліції недопущення діяльності Українського університету. Реакція поліції вилася у ревізію у приміщеннях „Академічної громади“. При ревізії забрано близько 80 індексів з попереднього року університетських курсів й кілька чистих вписових карт*. Як наслідок, приміщення було опечатане (згодом, 18 березня 1922 р. була заборонена сама „Академічна громада“). Також у поліції були допитані ректор університету В. Щурат, активні студенти Я. Чиж і М. Матчак¹⁹. Невдовзі поліція провела обшук у помешканні В. Щурата, нагаючись знайти документи, які б стосувались університету²⁰.

Зважаючи на таке ставлення влади, що привело до нелегального становища університету і підпільного навчання у ньому, у сучасників він отримав назву *таємного*.

У той час пролунав постріл, який, зокрема, поцілів і у справу Українського університету.

Праця попри переслідування поліції

У неділю 25 вересня Степан Федак, один із лідерів української студентської молоді у Львові і в той же час бойовик Української Військової Організації (УВО), вчинив замах на голову Польської держави Юзефа Пілсудського, який приїхав до Львова на відкриття „Східних торгів“. Ю. Пілсудський залишився неушкоджений, але було поранено львівського воєводу Казимира Грабовського. Приводом для акції став перепис населення, що був оголошений владою ще влітку і мав відбутися 30 вересня. Українська громадськість була проти цього, бо Східна Галичина на міжнародному рівні формально ще не була визнана за Польщею.

Те, що С. Федак був студентом Таємного університету, підштовхнуло польську пресу пов'язувати замах С. Федака з творенням Українського університету. Тому після замаху репресії проти українських студентів набули масового характеру. Багато студентів було заарештовано. Також арештовано в перших днях жовтня ректора університету

¹⁴ Хобзей П. Таємний університет у Львові.— С. 48.

¹⁵ Там само.

¹⁶ Там само.— С. 48—49.

¹⁷ Там само.— С. 50.

¹⁸ Мудрий В. Український університет у Львові.— С. 17.

* Вписова карта — картка, в яку абітурієнт вписував інформацію про себе і на основі якої вироблялись усі інші документи студента, зокрема, лекційний індекс (вказка викладів) — книжка типу теперішніх „заліковок“, у якій викладачі записували інформацію про курси прослухані та засвоєні студентом.

¹⁹ Хобзей П. Таємний університет у Львові.— С. 51.

²⁰ Козак Л. Василь Щурат і Український таємний університет // Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника.— 2012.— Вип. 4 (20).— С. 374.

др. В. Щурата, секретаря др. Б. Барвінського та кількох професорів Українського університету, які просиділи у в'язниці декілька місяців²¹. Крім того, на викладачів університету був й інший тиск. Так, Рада шкіл закликала всіх професорів Українського університету, що займали державні посади, надати пояснення про викладання в Українському університеті. У „*związku sędziów*“ та в адвокатській палаті хотіли притягнути до відповідальності тих юристів, які викладали в університеті²².

Незважаючи на розгорнуті переслідування, 23 жовтня відбулася урочиста інавгурація у великому залі Народного Дому. Це все відбулось легально, тому що організовувалось від імени Товариства наукових викладів ім. Петра Могили. Інавгураційну промову, замість ректора В. Щурата, що перебував в ув'язненні, виголосив проректор др. Мар'ян Панчишин²³.

Через переслідування студентів і закриття чинних студентських організацій 20 листопада 1921 р. відбувся II з'їзд українського студентства у Львові, на якому було створено „Красу студентську організацію“, що стала центральною для усіх українських студентів Галичини. Вона вибрала провід, Українську крайову студентську раду (УКСР), а найвищим органом був загальний крайовий студентський з'їзд. Одним із головних завдань новоствореної організації було забезпечення роботи Українських високих шкіл²⁴.

Переслідуючи діяльність університету, поліція викривала заняття і зривала їх, вриваючись у приміщення, де вони проходили. Доводилось шукати нові „недискредитовані“ приміщення, які іноді тільки приблизно надавались до проведення лекцій. Проводили обшуки професорів і студентів, а також у їхніх приватних помешканнях. 10 грудня 1921 р. о 6-й годині поліція одночасно вдерлась до шести приміщень, де в той час проходили лекції²⁵. Зокрема, у приміщенні школи Українського педагогічного товариства (з 1926 р. — „Рідна школа“) на вул. Мохнацького, 12 (нині — Драгоманова, 12) майже годину 67 студентів стояли, піднявши руки. Поліція провела обшук, конфіскувавши список присутніх, конспекти, приладдя, а 8 студентів забрала до відділку²⁶. Проводились допити професорів, які викладали лекції, в їхніх квартирах робили обшуки. Так, 11 грудня 1921 р. проведено ревізію в домі Кирила Студинського²⁷.

З пізнішого меморіалу Сенату Українського університету довідуюсь, що протягом першого року діяльності університету заарештовано понад сотню студентів, частина з яких просиділа у в'язниці більше року. Арештовували також викладачів університету, а ті, хто перебував на державній службі, постали перед дисциплінарним судом²⁸.

Попри поліцейські облави, університет пра-

цював. Під кінець першого навчального року 28 травня 1922 р. відбулось засідання Сенату університету, на якому проведено вибори керівництва. Ректором знову залишився В. Щурат, а проректором — М. Панчишин. На медичному факультеті деканом став М. Вахнянин, продеканом — І. Куровець, делегат — М. Музика, а на правничому і філософському факультетах декани і продекани після виборів залишились ті самі. На цьому ж засіданні затверджено офіційну назву: Український університет у Львові²⁹.

30 червня 1922 р. закінчився 1921/22 перший академічний рік Українського університету у Львові з такими підсумками: всіх студентів було 1258, в тому числі 69 студенток. На філософському відділі було 235 звичайних студентів (з них 35 студенток), на правничому відділі було 608 дійсних, у тім числі 12 студенток, на медичнім відділі 185 звичайних, у тім числі 22 студентки. Решту становили так звані надзвичайні слухачі та госпітанти. Для того, щоб бути звичайним студентом, потрібно було подати документи про закінчення класичних та реальних середніх шкіл. Хто був не в змозі це зробити, міг проходити навчання лише як надзвичайний студент або госпітант³⁰.

Вже від початку першого академічного року при університеті почав працювати четвертий відділ, технічний, але вже до кінця 1921/22 академічного року він набув характеру окремої вищої школи і вже з наступного року почав діяти як нелегальна Українська політехнічна школа (з вересня 1923 р. — Українська висока технічна школа)³¹. Ректором був інженер Віктор Лучків. Усіх кафедр на Українському університеті було того року 58, з них на філософському відділі було 26, на правничому 22, а на медичному 10. В Українській політехнічній школі кафедр було 8, а студентів 150³².

Міжнародний розголос

З часом справа таємного Українського університету і загалом Українських високих шкіл (так називали таємні університет і політехнічну школу разом) почала звучати на міжнародному рівні. Після запрошення українських студентів 1921 р. на з'їзд Першої міжнародної студентської конференції в Брюсселі, з'являється ідея з'їзду всього українського студентства³³. Так, влітку 1922 р. в Празі пройшов Конгрес українського студентства західноукраїнських земель та еміграції. На ньому були представники від Українського таємного університету, які ознайомили усіх зі складними умовами діяльності закладу та розповіли про переслідування польською владою. Делегати конгресу звернулися до представників Всеукраїнського студентства в усіх країнах світу з проханням допомогти таємному навчальному закладу хоча б морально, щоб найшвидше домогтися його визнання

²¹ Мудрий В. Український університет у Львові... — С. 18.

²² Хобзей П. Таємний університет у Львові. — С. 51—52.

²³ Там само. — С. 52.

²⁴ Там само.

²⁵ Лазечко П. В. З історії створення та діяльності Українського таємного університету у Львові... — С. 68.

²⁶ Мартинець В. Українське підпілля: від УВО до ОУН. — Вінніпег, 1949. — С. 89.

²⁷ Клїш А. Боротьба за утворення українського університету у Львові і участь у ній Кирила Студинського (20-ті рр. XX ст.) // Збірник праць Тернопільського осередку НТШ. — Тернопіль, 2007. — Т. 3: Українсько-польські відносини вчора і сьогодні. — С. 61—69.

²⁸ Мартинець В. Українське підпілля: від УВО до ОУН. — С. 92.

²⁹ Хобзей П. Таємний університет у Львові.

³⁰ Там само.

³¹ Докладніше про неї можна прочитати у статті Ретати Самотий „Освітній феномен таємної Української політехніки“, опублікованої у: *Leopolis Scientifica*. Наука у Львові до середини XX століття. — Частина I. — С. 197—234.

³² Мартинець В. Українське підпілля: від УВО до ОУН. — С. 89.

³³ Ковалюк Р. Український студентський рух на західних землях XIX—XX ст. — Львів, 2001. — С. 217.

більшістю закордонних вищих навчальних закладів³⁴. Учасники Конгресу надіслали до Генуезької конференції протест проти дій польської влади в Східній Галичині стосовно університету. Від секретаріату конференції надійшла відповідь, що це питання буде порушуватись перед польським урядом³⁵.

Також на Конгресі для координації роботи всього загалу українських студентів було створено Центральний союз українського студентства (ЦЕСУС), а для матеріального забезпечення студентів на еміграції — Центральна допомога українського студентства (ЦЕДУС) з осідками в Празі³⁶. ЦЕСУС став членом Confederation Internationale des Etudiants, відтак справа університету постійно порушувалась на конгресах цієї організації³⁷.

Після заснування ЦЕДУСу все більше студентів почало виїжджати на навчання за кордон. УКРС не мала заперечень для виїзду тих студентів, хто мав власні кошти на це. Однак, якщо кандидат на закордонне навчання розраховував на допомогу ЦЕДУС, то мав отримати згоду УКРС. А для цього існували певні умови: зокрема, допомогу надавали тільки тим, хто не міг отримати потрібної вищої освіти в краї через брак відповідних фахових українських вищих шкіл. Серед вимог було знання однієї з іноземних мов або, що цікаво, есперанто, штучної мови, яка тоді була дуже популярна і подавала надії, що зможе стати універсальною мовою міжнародного спілкування. При цьому до переліку тих іноземних мов не входили німецька, російська, чеська, італійська, тому що їх знала більшість студентів³⁸.

Одним із наслідків інтервенції українського студентства на міжнародну арену став закон про воеводську автономію і про заснування Українського університету впродовж двох років, прийнятий польським Сеймом 26 вересня 1922 р. Готуючи цей закон, польська влада мала на меті схилити Раду Амбасадорів до передачі формальних прав на Східну Галичину Польській державі.

Разом з тим 5 листопада 1922 р. польський уряд запланував провести вибори до Сейму. Східна Галичина також була включена у виборчий процес і поділена на округи, хоча остаточно за Польщею ще не була визнана. Українські радикальні сили, зокрема УВО, на знак протесту почали кампанію проти виборів, яка, крім пропагандистської роботи, складалась з актів саботажу та терору проти польських урядовців і полінофілів з українського середовища (найбільш відомим стало вбивство Сидора Твердохліба, що був кандидатом на посла до Сейму). Тому наприкінці жовтня 1922 р. у зв'язку із ситуацією, спричиненою проведенням виборів у Східній Галичині, польська влада на місяць арештувала майже всю українську інтелігенцію, зокрема, майже всіх студентів університету й урядовців університетської канцелярії. Відтак навчання на цей період призупинилось³⁹.

15 жовтня 1922 р. Товариство наукових викладів ім. Петра Могили планувало провести інавгурацію університетських викладів у приміщенні Музичного товариства ім. Лисенка. Польська поліція перешкодила проведенню лекцій, а голові Товариства І. Раковському заборонила влаштувати будь-які виклади. Всіх, хто прийшов на інавгурацію й очікував на промови ректора В. Щурата і професора І. Свенціцького, поліція не пустила у приміщення. У відповідь на це студенти і представники української громадськості влаштували гучну демонстрацію. Вони співали український національний гімн та патріотичні пісні. Коли поліція почала їх розганяти, студенти організовано пройшли вулицями міста зі співами⁴⁰.

Через такі переслідування польської влади 15 листопада 1922 р. Сенат таємного Українського університету надіслав меморіал до однієї з найвпливовіших міжнародних організацій того часу — Найвищої Ради Мирової конференції в Парижі та Союзу народів у Женеві, детально описуючи ситуацію, в якій проходила університетська діяльність. У меморіалі висловлювались сподівання на допомогу Найвищої Ради, в ім'я свободи науки, протест проти насильства окупаційної влади та польського шовінізму, прохання про створення умов для забезпечення нормальної життєдіяльності університету⁴¹.

Протягом року існування університету збільшилась кількість кафедр на філософському і правничому факультетах. Це означало і збільшення кількості викладачів. Патріарх Йосиф Сліпий у своїх „Споминах“ писав, що запрошували навіть його для викладання канонічного права на правничому факультеті⁴². Активною була діяльність фахових студентських товариств. Було створено товариство „Філософська громада“, яке об'єднувало понад двісті студентів. При ньому діяли гуртки: україністів, історичний, природничий, класичної філології, математичний⁴³.

Зважаючи на прийнятий 26 вересня 1922 р. польською владою закон про майбутнє заснування українського університету, УКРС вирішила докласти всіх зусиль, щоб легалізувати Український університет у Львові як приватний університет. З цією метою УКРС скликала Анкету (колегіальне вирішення проблеми). На Анкету, що відбулася 12 лютого 1923 р., було запрошено Сенат університету, провідників українських політичних партій і керівників культурних установ⁴⁴. Було вирішено продовжувати університетську акцію, а також вибрано Кураторію, яка складалась із ректорів Українських високих шкіл, представників університетського Сенату, трьох представників студентства та представників українських організацій. Головою Кураторії обрано Володимира Децикевича, колишнього віце-намісника Галичини за Австро-Угорської монархії, а в той час члена Тимчасового самоуправного відділу у Львові. Він був незмінним керівником

³⁴ Лазечко П. В. З історії створення та діяльності Українського таємного університету у Львові... — С. 69.

³⁵ Савенко В. Роль НТШ у діяльності Українського таємного університету (1921—1925) // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Історія. — 2009. — Вип. 1. — С. 49.

³⁶ Хобзей П. Таємний університет у Львові. — С. 54.

³⁷ Мартинець В. Українське підпілля: від УВО до ОУН. — С. 108.

³⁸ Лазечко П. В. З історії створення та діяльності Українського таємного університету у Львові... — С. 69.

³⁹ Мудрий В. Український університет у Львові... — С. 20, 28.

⁴⁰ Там само. — С. 20.

⁴¹ Там само. — С. 20—22.

⁴² Сліпий Йосиф. Спомини / Ред. І. Дацько, М. Горяча. — Львів; Рим, 2014. — С. 116.

⁴³ Виздрік В. С. До питання становлення українського таємного університету у Львові // Вісник Національного університету „Львівська політехніка“. Держава та армія. — Львів, 2009. — № 659. — С. 120.

⁴⁴ Хобзей П. Таємний університет у Львові. — С. 55.

Кураторії за весь час існування, а незмінним її секретарем був Василь Мудрий⁴⁵.

У той час польська влада проводила переговори з українцями про відкриття університету за посередництвом графа Станіслава Лося, який мав реноме відомого українофіла. З українського боку в них брав участь ректор Українського університету В. Щурат. Невдача переговорів привела до непорозуміння у Сенаті університету, взаємних звинувачень, унаслідок чого В. Щурат пішов з посади ректора 8 березня 1923 р.⁴⁶

14 березня 1923 р. відбулась подія, яка змінила політичну реальність для українців: приєднання Східної Галичини до Польщі. Рада Амбасадорів видала акт про визнання прав Польської держави на Східну Галичину, із застереженням, що на території останньої потрібний автономний устрій. Тепер відбулось формальне визнання польської влади. Але початковий ентузіазм українських студентів у справі Українських високих шкіл ще не згас, тому на зборах голів повітових і окружних студентських рад 27 березня вирішили всіма засобами продовжувати розпочату справу⁴⁷.

Нові реалії спричинились до скликання Кураторією другої Анкети у справі Українських високих шкіл. Крім учасників попередньої Анкети, у новій брали участь делегати від Волинської Української парламентарної репрезентації та представники української преси (всього було 108 учасників). Питаннями, які обговорювали, були легалізація Українських високих шкіл та їх удержавлення. За результатами роботи Кураторія подала петицію для польського Сейму і Сенату з проектом вирішення питання Українських високих шкіл. Сейм переслав петицію до освітньої комісії, яка її так і не розглянула⁴⁸.

У другому академічному році в університеті було записаних 1014 студентів, у той час в Українській політехнічній школі — 64 студенти.⁴⁹

Після 14 березня 1923 р., крім звичайних поліційних облав і арештів, польська влада взялась і до інших методів боротьби з Українським університетом. Були видані розпорядження про дисциплінарні розслідування проти тих українців, які викладали в Українських високих школах, перебуваючи на державній службі. Так, 20 червня 1923 р. від Львівської шкільної кураторії усім навчальним закладам прийшов лист з вимогою вчителів припинити роботу в нелегальній установі під загрозою звільнення з посади і дисциплінарного слідства. Кураторія Львівської шкільної округи 11 липня 1923 р. видала розпорядження про заборону професорам державних гімназій викладати в Українському університеті. За поданням польської поліції це розпорядження довели І. Раковському та іншим викладачам Української академічної гімназії — В. Кучеру, Я. Гординському, Ю. Полянському⁵⁰.

Це дуже вдарило по філософському факультету, оскільки більшість викладачів цього факультету були професорами гімназій. Тому робота факультету

опинилась під загрозою, зокрема, це призвело до того, що частину курсів перестали читати. Не допомогли і заклики до українських професорів за кордоном із проханням приїхати і викладати у Львові. Це і зрозуміло, зважаючи на умови, в яких діяв університет⁵¹.

Останній період життя університету в нових реаліях

Згасання діяльності університету

Черговий 1923/24 академічний рік почався оптимістично. У порівнянні з попереднім роком кількість записаних студентів не зменшилась, хоча всі студенти медичного факультету, що відбули два роки навчання, мусили продовжувати навчання за кордоном. Особливістю набору у той

Дійсний член НТШ Роман Цегельський в оточенні студентів. Стоять зліва направо: М. Попель, Зварун, Менда, Кирилук, Кутний, Данилюк, Гардецький, Богачевський, Букеда; сидять: Дзера, Карванська, Р. Цегельський, Свистун, Бакун. 1922 р. Фото з особистого архіву Олександра Попеля

рік був значний приплив абітурієнтів, що приїшли щойно після школи, і зовсім недавно здали „матуру“ (екзамен на атестат зрілості). Пояснювалось це тим, що в українському середовищі багато хто вірив, що в 1924 р., згідно із законом від 26 вересня 1922 р., буде-таки засновано український державний університет і у ньому буде зараховуватись навчання, відбуте в таємному Українському університеті⁵².

Однак посилення поліційного переслідування розвіяло ці ілюзії. В. Мартинець наводить хроніку, яка друкувалась у таємному „Інформаційному листку“ УКСР і з якої видно, що протягом листопада поліція 7 разів вдиралась на заняття і зривала їх, відбирала хімічне і геометричне приладдя, конспекти, заарештовувала студентів і викладачів.

Чимдалі, тим більше поліція викривала приміщення, де проводились заняття, запечатуючи та погрожуючи інституціям, власникам приміщень закриттям, а то й закривала ці інституції. Це призвело до того, що більшість занять почали прово-

⁴⁵ Мудрий В. Український університет у Львові...— С. 22—23.

⁴⁶ Козак Л. Василь Щурат і Український таємний університет.— С. 376.

⁴⁷ Хобзей П. Таємний університет у Львові.— С. 56.

⁴⁸ Мудрий В. Український університет у Львові...— С. 23—25.

⁴⁹ Там само.— С. 34.

⁵⁰ Савенко В. Роль НТШ у діяльності Українського таємного університету...— С. 50.

⁵¹ Хобзей П. Таємний університет у Львові.— С. 56.

⁵² Мудрий В. Український університет у Львові...— С. 34.

дити у приватних квартирах викладачів. Однак навіть туди приходила поліція⁵³.

Це не могло не позначитись і на кількості студентів. Тоді як у зимовому семестрі 1923/24 академічного року університет мав на правничому факультеті 529 студентів, на філософському — 327, на медичному — 171, то вже у літньому ці числа помітно зменшилися до 362, 282 і 148 студентів відповідно⁵⁴.

Через об'єктивні і суб'єктивні умови існування університету було приречене. Уже було всім зрозуміло, що ніхто дипломів таємного Українського університету у Польщі визнавати не буде. Тому одні українські студенти, попри бойкот, усе більше почали записуватися до польських вищих навчальних закладів, інші почали масово виїжджати на навчання до інших країн⁵⁵.

Останні акорди

Початок 1924/25 академічного року показав, що відвідування університету значно впала, а вплив нових студентів був малий. Причина була очевидною. З невизнанням державою освіти, яку надавав таємний Український університет, випускники втрачали можливості отримати добру посаду, а це обіцяло ускладнення навіть при працевлаштуванні в українських установах⁵⁶.

Урядова заборона працівникам державних установ викладати в таємному університеті вела і до зменшення викладачів. Так, ще 1 липня 1924 р. на М. Кордубу, який викладав в академічній гімназії, було накладено дисциплінарне стягнення й затримано платню, внаслідок чого він припинив роботу в університеті⁵⁷.

Ще одним ударом по справі університету став провал переговорів, які 1924 р. проводив уряд Владислава Грабського щодо реалізації сеймової постанови 1922 р. про утворення Українського університету. Романа Смаль-Стоцького, який проводив переговори з українського боку, почали звинувачувати у зрадництві. УВО погрожувало йому та іншим професорам, які погоджувались зайняти кафедри у новому університеті, фізичною розправою⁵⁸.

Зважаючи як на втрату інтересу молоді до навчання в нелегальних інституціях, так і на відтік кваліфікованих викладачів, в українському суспільстві почали задумуватись над конкурентоспроможністю Українських високих шкіл⁵⁹. У Кураторії, яка була покликана забезпечувати навчання студентів та подальше їх працевлаштування після закінчення навчання, ці питання стали предметом тривалих, але переважно безперспективних обговорень. З часом при реальному погляді на речі почала переважати думка, що подальше існування таких нелегальних інституцій недоцільне. Тому Кураторія переважною більшістю голосів вирішила з кінцем 1924/25 академічного року на необмежений час припинити їх роботу. Таким

чином, Український університет, а з ним і Українська висока технічна школа, з кінцем липня 1925 р. припинили вести свою діяльність. Хімічна лабораторія та бібліотека перейшли до Наукового товариства ім. Шевченка, інше майно — до „Просвіти” та Українського національного музею⁶⁰.

Навчальний процес в університеті

Таємний Український університет було організовано на зразок європейських університетів. Структура, керівництво й організація навчального процесу будувалися на взірць довоєнних австрійських університетів, які свого часу закінчила основна маса викладачів таємного університету.

Після відставки ректора В. Щурата університетом керував лікар М. Панчишин, а після нього — адвокат Є. Давидяк. Насправді після М. Панчишина ректором був обраний математик М. Чайковський, однак, він відмовився від посади внаслідок суперечностей⁶¹.

Український університет відкрив свої двері не тільки для українців, але й для всіх, кому розпорядження польського уряду ускладнили здобуття вищої освіти. Так, серед студентів Українського університету у Львові були євреї⁶².

В. Мартинець подає такі цифри про структуру університету на піку його розбудови: філософський факультет мав 28 кафедр, правничий — 25, медичний — 10. Через недостатню матеріальну базу (брак лабораторій, клінік, медичних препаратів) на останньому факультеті могли забезпечити тільки 2 роки навчання, тоді як на перших двох тривав повноцінний курс — 4 роки⁶³.

В того ж таки В. Мартинця поданий список кафедр філософського факультету*:

1. Україністика: кафедри — а) історії старої української літератури, б) історії нового українського письменства.
2. Славістика: кафедри — а) російської мови й літератури, б) порівняльної граматики слов'янських мов.
3. Історія: кафедри — а) історії України, XII—XVII, б) всесвітньої історії.
4. Педагогіка: кафедри — а) педагогіки, б) історії педагогіки.
5. Філософія: кафедри — а) теорії пізнання, б) філософії пропедевтики (експериментальної психології).
6. Природничі науки: кафедри — а) зоології, б) ботаніки.
7. Фізика: кафедри — а) експериментальної фізики, б) теоретичної фізики.
8. Математика й геометрія: кафедри — а) алгебри, б) нарисної геометрії, в) вищої математики.
9. Журналістика.
10. Західноєвропейські літератури: кафедри — а) німецької літератури, б) французької літератури, в) англійської літератури.
11. Мистецтво: кафедри — а) теорії пластичного

⁵³ Мартинець В. Українське підпілля: від УВО до ОУН.— С. 96.

⁵⁴ Хобзей П. Таємний університет у Львові.— С. 56.

⁵⁵ Там само.— С. 59.

⁵⁶ Мудрий В. Український університет у Львові...— С. 35.

⁵⁷ Шологон Л. Український таємний університет у Львові (1921—1925 рр.) // Галичина.— 2014.— Ч. 25—26.— С. 370.

⁵⁸ Мудрий М. В обіймах політики: Український таємний університет у Львові, 1921—1925 роки (До 90-річчя від створення) // Вісник НТШ.— Львів, 2011.— Ч. 46.— С. 40.

⁵⁹ Там само.

⁶⁰ Мудрий В. Український університет у Львові...— С. 35—36.

⁶¹ Там само.— С. 38.

⁶² Ковалюк Р. Український студентський рух на західних землях XIX—XX ст.— С. 216.

⁶³ Мартинець В. Українське підпілля: від УВО до ОУН.— С. 90.

* Подаємо в редакції П. Хобзея.

мистецтва України, б) давнього мистецтва України.

12. Гігієна.

13. Риторика.

14. Класична філологія й література: кафедри — а) римська, б) грецька.

У той же час Українська висока технічна школа (у яку переріс технічний факультет при університеті) мала 4 факультети: будівельної інженерії з 17 кафедрами, машиновий з 17 кафедрами, лісово-агрономічний із 27 кафедрами й хімічний із 9 кафедрами. Тоді як на перших трьох факультетах навчання було 2 роки, останній забезпечував тільки 1 рік навчання. Такі малі терміни пов'язані з браком достатнього матеріального забезпечення. Згодом студенти, як і у випадку з медичним факультетом, мали продовжувати навчання за кордоном⁶⁴. Протягом усього існування Української високої технічної школи її структура зазнавала змін: кількість факультетів та їхній профіль/назви часто змінювались⁶⁵.

Викладацький склад таємного університету був дуже потужним. В. Мудрий⁶⁶ та Ю. Редько⁶⁷ у своїх працях подають неповні списки професорів і доцентів університету. Читаючи їх, бачимо цілу плеяду імен, знаних в українській науці, історії, культурі.

Викладачами були не тільки представники Галичини. Зокрема, колишній міністр освіти в уряді УНР, художник П. Холодний, викладав хімію і фізику, а літературознавець Л. Білецький — методологію української літератури. В. Мудрий згадує також юриста М. Корчинського, колишнього Державного секретаря Ради народних міністрів УНР доби Директорії, та Іонікія Шимоновича, колишнього члена Центральної Ради, який викладав економічні дисципліни і якого тільки умовно можна назвати представником Наддніпрянської України, оскільки він є уродженцем Тернопільщини⁶⁸. У таємній політехніці викладав Іван Феценко-Чопівський⁶⁹, колишній міністр народного господарства УНР. У 1923 році, будучи професором Гірничо-металургійної академії у Кракові, він отримує запрошення від ректора В. Лучківца і регулярно доїжджає до Львова для читання лекцій з металознавства⁷⁰.

Провідну роль при формуванні кафедр, програмі занять, добору предметів та лекторів, як видно зі списку викладачів, відігравали вчені НТШ. Курс лекцій, що читався в університеті з природничих дисциплін, відповідав курсові інших університетів. Вибір окремих предметів був спричинений особистими науковими зацікавленнями вчених НТШ, що надавало загальному курсові лекцій індивідуального забарвлення. Окрім того, студенти відзначали піднесений емоційний настрій при читанні лекцій. Ще більшою мірою це стосується курсу лекцій із

суспільних дисциплін, де було сформовано унікальні лекційні цикли, особливо в галузі українознавства. Частина підручників, якими користувалися студенти, також була написана вченими НТШ, а деякі, цикли лекцій, прочитані в університеті, були опубліковані. Ще до закриття українських високих шкіл з друку вийшли „Правописні правила, прийняті НТШ у Львові“ (Львів, 1923), „Українська номенклатура вищих рослин“ (Львів, 1922) М. Мельника, „Теорія зглядности“ В. Кучера (Львів, 1922). Можна припускати, що принаймні частину теоретичних курсів створювали безпосередньо у процесі роботи (зокрема, М. Кордуба написав курс „Методологія історії“, а І. Крип'якевич — „Українська історіографія“).⁷¹

1923 р. також було організовано видання першого наукового студентського журналу „Історичний вісник“, який містив статті студентів-учасників семінару проф. І. Крип'якевича. Вдалось надрукувати тільки 3 номери⁷².

Організація занять через негативне ставлення влади та постійні поліційні переслідування мала свою специфіку. Вражає, як вдавалось організовувати роботу Українських високих шкіл, які не мали постійних приміщень, проводити лекції і семінари, заняття в лабораторіях для сотень студентів, залучаючи десятки викладачів, попри намагання поліції це все спаралізувати. Заняття проводилось іноді в зовсім непристосованих для цього приміщеннях, багатьом студентам доводилось робити записи настоячи. В окремих випадках замість крісел використовували всі доступні засоби: шафки, бібліотечні сідці, старі скрині, складені поліна. Заняття відбувались і просто неба на Кайзервальді, і в підвалах, де розміщувались лабораторії і просекторії⁷³. Ось як про це писав Сенат університету у своєму меморіалі: „Виклади й семінари відбувались в найрізномордніших і невідповідних до цього приміщеннях, навіть у сутеренах та пивницях, при електричному світлі, а все це тому, що Український Університет мусів вести велике діло науки потайки від польської окупаційної влади, в підземеллях, що нагадують старохристиянські катакомби. В таких от катакомбах горів смолоскип української науки й подавав її спасенне світло...“⁷⁴

Щоб не привертати уваги поліції, студенти йшли на заняття поодиночі або по двоє і розходились так само. З цієї ж причини не вмикали електричного освітлення, а конспекти писали при свічках. Перед будинком, де були лекції, вставляли сторожу, зазвичай з тих студентів, що в той час не мали занять. Ось як це було організовано на лекціях професора Панчишина: „Вартовий давав умовлений сигнал (дзвінком від брами) і, поки поліція виходила на четвертий поверх, був час одному студентові роздягтись і зайти в кабінет лікаря, а

⁶⁴ Мартинець В. Українське підпілля: від УВО до ОУН.— С. 90—91.

⁶⁵ Кислий В. Українські високі школи у Львові і студентський рух у західній Україні у I половині 20-х років XX століття.— Львів, 1991.— С. 28.

⁶⁶ Мудрий В. Український університет у Львові...— С. 18—19.

⁶⁷ Редько Ю. Український університет у Львові (1920—1925) // Юліан Редько (1905—1993): Статті. Спогади. Матеріали / Упоряд. Т. Кульчицька; наук. ред. О. Луцький; НАН України. ЛНБ ім. В. Стефаника.— Львів, 2006.— С. 120.

⁶⁸ Мудрий В. Український університет у Львові...— С. 30.

⁶⁹ Про нього детальніше див. у статті Ю. Головача, Ю. Гончара та М. Красницької у: *Leopolis Scientifica. Наука у Львові до середини XX століття. Частина II: Точні науки: Збірник наукових праць* / За заг. ред. О. Петрука.— Львів, 2020.— С. 287—338.

⁷⁰ Феценко-Чопівський І. Хроніка мого життя.— Житомир, 1992.— С. 78.

⁷¹ Головач Ю. Вчені НТШ і Український університет у Львові.— С. 13.

⁷² Хобзей П. Таємний університет у Львові.— С. 57.

⁷³ Мартинець В. Українське підпілля: від УВО до ОУН.— С. 91—92.

⁷⁴ Там само.— С. 89.

іншим поховати препарати й конспекти та прийняти вигляд хворих, які чекають прийому⁷⁵.

Також практикували викладання посереднім способом — викладач пояснював матеріал у приватних помешканнях найздібнішим студентам, а ті вже переповідали його іншим⁷⁶.

Оскільки студентів таємного університету не допускали в бібліотеку Університету Яна Казимира, то у процесі навчання використовувалась література з бібліотек українських наукових, освітніх і культурних товариств, а також з приватних книгозбірень викладачів. Також для потреб студентів придбали велику бібліотеку покійного професора класичної філології Львівського університету Броніслава Кручкевича.

Багато коштів також вкладали в хімічну лабораторію, яка розгорнулася на базі відповідної лабораторії НТШ⁷⁷.

Професори та студенти правничого факультету Українського університету

Попри свій нелегальний статус, університет прагнув вести діловодство як звичайний навчальний заклад. Студенти мали такий самий набір документів, як і в інших вищих школах, зокрема залікові книжки, зроблені на зразок довоєнних „заліковок“ австрійських університетів. Ці студентські документи виробляла канцелярія університету, яка завідувала й іншими університетськими паперами та архівом. Першим секретарем університету, а відтак керівником канцелярії, став Богдан Барвінський, але на дуже короткий час. Після свого арешту він відмовився від цієї посади. Її обійняв Василь Мудрий, який і очолив канцелярію. Канцелярія настільки добре конспірувалась, що поліції ні разу не вдалось її викрити та заволодіти документами університету. Це забезпечувалось тим, що змінювались приміщення, нікого зі студентів, крім представників певних груп, до канцелярії не допускали, більшість документів пе-

ребувала в надійних сховках, а працівники канцелярії опрацьовували тільки потрібні, які у разі небезпеки пакували у валізи. Останні завдавав собі на плечі і виносив службовець при канцелярії, не привертаючи уваги. Архів складали в потайних місцях Бібліотеки НТШ⁷⁸.

Фінансове забезпечення університету

Зрозуміло, що феномен Українського університету не міг відбутися і довго протривати в нелегальному стані без значних фінансових вкладень.

Значну фінансову підтримку на справу Українського університету надала діаспора. В. Мудрий згадує, що в основі забезпечення університету були кошти в сумі 1000 доларів, які прислала Українська робітничка громада в Нью-Йорку (так виглядає, що він помилився з назвою організації: у той час у Нью-Йорку діяв Український робітничий союз). Цікаво зазначити для порівняння, що

тоді ця сума становила більш як половину річного державного фінансування Львівського університету Яна Казимира⁷⁹.

Частину грошових надходжень становила також студентська плата за навчання. У перший рік діяльності Українського університету вона становила 500 мп. (марок польських — так називалась тогочасна валюта Польської держави) за семестр. Студенти медичного факультету окремо доплачували ще 4 мп, а студенти правничого та філософського факультетів

здавали по 2 мп. на бібліотеку⁸⁰.

Під час існування університетських курсів справами їх фінансового забезпечення займалась Університетська комісія при Українському горожанському комітеті. Ця організація влітку 1921 р. під час канікул ініціювала велику акцію зі збору коштів на Український університет та на студентство серед найширших верств українського населення. Результатом збору стала сума в 2 426 013 мп. Більш ніж четверта частина цієї суми була виділена на університет⁸¹. Студенти мали велику підтримку населення, їм передавали гроші навіть політв'язні⁸². Для збору коштів на потребу університету студенти-медики влаштовували також різні заходи: чаювання, вечорниці, раути⁸³.

Після створення УКСР наприкінці вересня 1921 р. влаштування збору коштів перебрала на себе саме ця організація. Вона провела обширну збіркову акцію, яка складалась із закінчення збіжжевої збірки, що розпочалась раніше, коляди

⁷⁵ Редько Ю. Український Університет у Львові (1920—1925).— С. 122.

⁷⁶ Мудрий В. Український університет у Львові...— С. 40.

⁷⁷ Там само.— С. 32.

⁷⁸ Мудрий В. Український університет у Львові...— С. 32—33.

⁷⁹ Там само.— С. 17.

⁸⁰ Кислий В. Українські високі школи у Львові...— С. 19.

⁸¹ Мартинець В. Українське підпілля: від УВО до ОУН.— С. 101.

⁸² Хобзей П. Таємний університет у Львові.— С. 51.

⁸³ Ковалюк Р. Український студентський рух на західних землях XIX—XX ст.— С. 231.

1922 р., великодньої збірки та спорадичних менших збірок. Окрім того, за пожертвами на університет УКСР звернулася також до української еміграції. Ці заходи на кінець 1921/22 року дозволили акумулювати значну суму, з якої третина пішла на забезпечення університету.

Викладачам плату визначали за години занять, місячну платню призначали тільки тим, хто не мав постійної оплачуваної роботи поза університетом. Багато з тих, хто мав таку роботу, відмовлявся навіть від погодинної винагороди.

Оскільки за збором коштів на Український університет стояли нелегальні організації, то поліція переслідувала й арештовувала тих, хто брав у ньому участь. Особливо поліцейський тиск посилювався після замаху С. Федака (вересень 1921 р.), а також після намагань УВО зірвати в Галичині

було дбати про матеріальне забезпечення тасмних університету і політехніки, що в цих умовах було дуже непростим завданням.

Чим далі, тим важче стало проводити збірки на університет, особливо після визнання іншими державами польської влади в Галичині. Польська поліція не тільки переслідувала їх, а й конфісковувала зібрані кошти. Університет ще тримався завдяки платі студентів за навчання та дотаціям декількох українських фінансових господарських установ та окремих жертводавців. Однак цього було недостатньо, зважаючи на все зростаюче знецінення валюти Польської держави. Проведена у квітні 1924 р. реформа польської валюти (марку польську змінив злотий), також спричинила ускладнення на фінансовому ринку⁸⁴.

Брак фінансування та матеріальної бази, зростаючі репресії — такі як згадані заборона службовцям державних установ викладати в університеті та арешти професорів та студентів (у травні 1925 р. заарештовано найактивніших студентів), унеможлилювали подальше існування університету. В травні 1925 р. у Львові відбувся Крайовий студентський з'їзд, на якому було прийнято постанову припинити діяльність Українських високих шкіл у Львові⁸⁵, що було суголосним з рішенням Кураторії.

Замість епілогу

Недовге існування університету мало величезне значення для українського суспільства. Воно засвідчило готовність української нації боротись за власну науку і культуру, за власну майбутню інтелігенцію, забезпечуючи їй освіту навіть у дуже несприятливих умовах. Причому мова йде про освіту, яку визнавали за кордоном: прослухані семестри в Українському університеті у Львові зараховували студентам в університетах Праги, Відня та інших міст Європи⁸⁶. Також проявилась готовність українців жертвувати для спільної справи: прості громадяни надавали кошти, громадські організації — приміщення для лекцій, викладачі — власний час, досвід і знання, а студенти — свою працю та кипучу енергію. Чи ми в теперішніх умовах можемо забувати про феномен тасмного Українського університету?

Чи багато знайдемо прикладів в історії світової культури, коли університет діяв у підпіллі? Чи багато знайдемо прикладів в історії національно-визвольних змагань, коли у підпіллі діє не політична партія чи терористична організація, а навчальна установа? Мабуть, ці риторичні запитання спадали на думку кожному, хто знайомився із феноменом Українських високих шкіл у Львові. Без сумніву, діяльність Українського університету заслуговує на детальне дослідження фахівців та на більшу увагу популяризаторів науки, викладачів, масмедіа. Приклади з історії високих шкіл у Львові стосуються не лише українського читача — відпо-

Лекційний індекс студента Михайла Попеля. 1922 р.
Документ з особистого архіву Олександра Попеля

вибори до польського Сейму (осінь 1922 р.). Майже 80 відсотків студентів опинилися за ґратами. Це позначилося також на зборах коштів, які не дали планованих результатів.

В. Мартинець стверджує, що в той час основними фінансовими коштами для університету були результати спекуляцій з валютою. Він, будучи економічним референтом (відповідальним за напрям) УКСР, використав надходження валюти від еміграції з Америки для біржових спекуляцій і придбав (до 1 лютого 1923 р.) 16 985 183 мп., що було більше, ніж дали збірки того року.

Коли під кінець зими 1923 р. постала Кураторія українських високих шкіл, одним із її завдань

⁸⁴ Мудрий В. Український університет у Львові... — С. 37.

⁸⁵ Редько Ю. Український університет у Львові (1920—1925). — С. 130.

⁸⁶ За даними П. Лазечка, Український університет у Львові визнавали „обидва празькі університети (чеський і німецький), Віденський, Лондонський, Стокгольмський та Римський“ (Лазечко П. В. З історії створення та діяльності Українського тасмного університету у Львові... — С. 69).

відно висвітлені та подані у порівняльному контексті вони могли б зацікавити широку міжнародну спільноту.

Чи не цікавий порівняльний аналіз підпільної діяльності Українських високих шкіл в умовах репресій з боку Польської держави в міжвоєнний період із підпільною діяльністю польських закладів вищої освіти в умовах репресій, яких зазнавала польська культура в інші часи?⁸⁷ До речі, в сучасній Польщі поняття викладача таємного навчання (nauczyciel tajnego nauczania) загальновідоме і, дуємо, становить предмет національної гордості*.

Чи не варта уваги і глибшого аналізу „болонська модель” розвитку Українських високих шкіл? Ще з часу появи перших університетів частина з них (за прикладом університету Болоньї) урядувалась студентами, які самі вибирали викладачів і оплачували їх працю. Те, що започатковувалось в XI ст.

в Болоньї, знайшло несподіваний розвиток у XX ст. у Львові: саме студентська ініціатива і наполеглива та послідовна її підтримка дозволили функціонування навчального закладу.

Поеднання політичних змагань українців і діяльності університету як носія знань і знаряддя розвитку особистості, про яке йшлося в цьому нарисі, нещодавно доповнилося ще одним прикладом. Під час подій на Майдані 2013 р. виник Відкритий університет Майдану**. Ця ініціатива має продовження. Як має продовження справа Українських високих шкіл у Львові.

Ми щиро вдячні Олександрові Попелю, Олегові Петруку й Олександрові Канчалабі за надані матеріали та Романові Пляцку за пропозицію підготувати цю статтю для „Вісника НТШ”.

Максим ДУДКА, Юрій ГОЛОВАЧ

ЮВІЛЕЙ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В ОКУПОВАНОМУ КРИМУ

Традиція вшанування шевченківських роковин у Криму виникла невдовзі після входження області до складу України. Осередком проведення шевченківських заходів стало новостворене українське відділення на історико-філологічному факультеті Сімферопольського педагогічного університету. Тож увесь тягар пропаганди шевченківського слова ліг на плечі героїчних співробітників кафедри української мови і літератури. А з організації 1954 р. у Сімферополі Українського музично-драматичного театру до популяризації творчості Тараса Шевченка долучився і його колектив.

Виняткову роль у наданні українського обличчя Криму та популяризації шевченківського слова відігравали також Державна філармонія та Державний вокально-хореографічний ансамбль „Таврія”.

У Криму шевченківські свята на державному рівні щорічно стали відзначати після проведення у Москві тріумфальної декади української культури, проведеної напередодні 150-ліття від народження Великого Кобзаря. Вся Україна і Крим вшановували також і столітні роковини від дня смерті Шевченка.

У перше десятиліття після входження Криму в Україну іменем Тараса Шевченка було названо Сімферопольський міський будинок культури, кілька населених пунктів, кінотеатр у центрі Сімферополя та один із міських парків. Саме там, за ініціативи української громади, підтриманої міським головою Калуща, світлої пам'яті Романа Сушка, як символ національного єднання Заходу та Півдня України, 1997 р. постав чудовий пам'ятник (бронзове погруддя) Тарасові Шевченку.

Пам'ятник та прилеглий до нього парк для української громади, прихожан УПЦ Київського Патріархату, школярів з усього Криму та всіх кримських патріотів України різних національностей став символом українськості кримської землі, священним, сакральним місцем широкого щорічного вшанування Великого Пророка, поетичного й художнього генія України.

Якщо головним офіційним майданчиком проведення всіх шевченківських заходів були Український театр та кримські школи, то міський парк ім. Тараса Шевченка, а згодом і пам'ятник Кобзарю стали головною громадською ареною кримського українства для проведення всіх державницьких заходів. Така популярність пам'ятника бісила кримських комуністів та російських націоналістів. Тому він частенько ставав об'єктом різноманітних провокативних акцій, зазнавав нападів, пошкодження та дикунського вандалізму. Незважаючи на це, впродовж теплої пори року біля підніжжя Тарасового пам'ятника завжди стояли скромні букети живих квітів.

До 200-річного ювілею Т. Шевченка українська громада, національно-культурні товариства та патріотичні директори кримських шкіл готувались ретельно. Ще рік до ювілейної дати Кримська філія Наукового товариства ім. Шевченка та Всеукраїнська республіканська організація ім. Тараса Шевченка провели вивчення стану всіх шевченківських об'єктів у Сімферополі: міського парку, міського Будинку культури та міської бібліотеки та кінотеатру. Було створено ініціативну групу з підготовки до проведення 200-ліття від наро-

⁸⁷ Так званий Летючий університет (Uniwersytet latający) діяв у Царстві Польському в 1885—1905 роках. Довід роботи такого університету допоміг при організації подібних вищих курсів у час німецької окупації 1939—1944 рр. Підпільні університети діяли також у ПНР у 1977—1979 і 1978—1981 роках / [Understanding Mass Higher Education. Ed. D. Palfreyman, T. Tappern.— P. 141—142].

* Один з авторів цього нарису із здивуванням відкрив для себе Rondo Nauczycieli Tajnego Nauczania в сусідньому зі Львовом польському місті Любліні.

** Відкритий університет Майдану був створений з ініціативи кількох спільнот київських бізнес-шкіл. Незабаром до ініціативи приєдналися науковці з різних регіонів України. Зокрема, члени сотні Юрія Вербицького (виникла в академічному середовищі Львова, названа на честь загиблого на Майдані науковця Юрія Вербицького).

дження Тараса Шевченка. Вона запропонувала республіканському та міському керівництву цілу низку заходів по облаштуванню, ремонту та благоустрою шевченківських об'єктів. Тоді ж розпочалася реконструкція міського парку та впорядкування майданчика перед пам'ятником Тарасові Шевченку. Фахівці міськвиконкому уклали кошторис на капітальний ремонт міського будинку культури, обговорювалося питання щодо надання імені Т. Шевченка одній із міських шкіл.

На жаль, ні республіканські, ні міські посадовці системною підготовкою до ювілею Кобзаря не займалися, а офіційного організаційного комітету так і не було створено до кінця грудня 2013 р. Зіштовхнувшись із байдужістю та бездіяльністю владних структур, українські громадські організації Криму змушені були створити свій громадський ювілейний комітет. До нього ввійшли представники майже всіх кримських громадських організацій. Очолювати його запропонували мені. Комітет опрацював програму підготовчих заходів, звернувся до владних структур з вимогою негайного створення офіційного урядового ювілейного комітету. Лише після нашого звернення такий оргкомітет наприкінці грудня було створено. Очолила його заступник голови Ради міністрів автономії Ольга Удовіна. До нього було включено всіх профільних міністрів та голів комітетів і заступників міського голови. Упродовж грудня—січня відбулося два засідання об'єднаного ювілейного оргкомітету, де було окреслено головні завдання всіх урядових підрозділів та громадськості.

Громадський комітет запропонував до шевченківського ювілею завершити благоустрій всіх шевченківських об'єктів та вирішити питання з надання імені Тараса Шевченка одній із центральних вулиць Сімферополя та 31-й сімферопольській школі. Крім того, ми вимагали від мерії відновити шевченківську назву на фасаді міського кінотеатру. Пропонували також істотно переглянути і оновити репертуар Кримського українського театру, додавши до нього шевченківські вистави. Громадський комітет запропонував також у ювілейний рік запросити на гастролі Львівський театр ім. М. Заньковецької з виставою „Гайдамаки“ та Кубанський козачий хор з Краснодару. Передбачалося також організувати пересувну виставку української вишивки кримської майстрині Герої України Віри Роїк та видання „Шевченківського альбому“ самобутнього кримського художника й мандрівника Павла Шпилевого.

Наступне, завершальне засідання об'єднаного ювілейного комітету передбачало провести наприкінці лютого 2014 р. Проте подальші трагічні події у Києві та підступна окупація Криму російським агресором порушили не лише плани шевченківського ювілейного комітету, але й докорінно змінили долю мільйонів українських людей.

В ніч з 26 на 27 лютого кримські урядові структури без жодного спротиву силових структур були захоплені російськими спецназівцями-головорізами Гірка-Стрельцова та Безлера.

Українські організації, об'єднані у „Євромайдан-Крим“ під керівництвом Андрія Шекуна та Сергія Ковальського вже 2 березня біля пам'ятника Тарасові Шевченку у Сімферополі провели перший антиокупаційний мітинг. Спротив українських та кримськотатарських патріотів з кожним днем наростає і поширюється.

Прийдешній шевченківський ювілей мав стати консолідуючим чинником усіх патріотичних сил,

ідейним підґрунтям кримського антиокупаційного спротиву. Окупанти, республіканська та міська влада, яка швидко перефарбувалась, робили все можливе, щоб завадити проведенню ювілейного шевченківського мітингу. Дозвіл на його проведення громадський оргкомітет так і не отримав, тож наше зібрання було несанкціонованим. І кожен з його учасників міг би потрапити до лабет феєсбешників, „самооборонівців“ та потішних „казачишек“. Усе місто було переповнене озброєними забалаклавленими російськими військовими, камуфляжними „самооборонівцями“ та прислужуючою окупантам кримською міліцією.

По школах, інститутах та по всіх установах велася потужна антиукраїнська, антишевченківська пропаганда. Людей залякували можливими збуреннями та збройними провокаціями „бандерівців“ та кримськотатарських екстремістів, закликали не йти на шевченківські мітинги.

Проте рішення української громади було однозначне — ювілейний шевченківський мітинг, незважаючи на залякування, погрози і всіляку протидію з боку окупантів та місцевої влади, ми все ж таки неодмінно проведемо. На сторінках газети „Кримська світлиця“, яка ще виходила (її закрили через кілька тижнів) я озвучив громадське рішення: „Вшанування 200-ліття від дня народження Тараса Шевченка українські патріоти проведуть, незважаючи на заборону та російську окупацію“.

Ось його текст:

ВШАНУЄМО 200-ЛІТТЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ВЕЛИКОГО КОБЗАРЯ НАВІТЬ В ОКУПАЦІЇ!

Кримська влада упродовж року саботувала підготовку до відзначення на державному рівні 200-ліття від дня народження Великого сина українського народу Тараса Шевченка. Ще за рік до цієї визначної дати, яку не лише українська влада, але і ЮНЕСКО оголосили роком Тараса Шевченка, українські громадські організації внесли урядовцям автономії цілу низку пропозицій щодо гідного вшанування та увічнення в Криму імені геніального українського поета, мислителя та художника. Проте жодна із цих пропозицій до цього часу так і не була виконана. Незважаючи на досить складну ситуацію в Криму та російський окупаційний режим на півострові, запрошуємо всіх свідомих українських громадян, патріотів Української держави, інтелігенцію, представників національних меншин та студентську молодь долучитись до ювілейного мітингу.

ВІН ВІДБУДЕТЬСЯ 9 БЕРЕЗНЯ 2014 РОКУ О 12 ГОДИНІ БІЛЯ ПАМ'ЯТНИКА ТАРАСУ ШЕВЧЕНКУ ПЕРЕД ПАРКОМ ЙОГО ІМЕНІ.

Громадський ювілейний оргкомітет

Оргкомітет та учасники „Євромайдану-Крим“ напередодні 9 березня обговорили остаточну програму ювілейного мітингу. Євромайданівці узгодили всі організаційні деталі: транспортне забезпечення, приїзд людей з регіонів, забезпечення державною символікою та озвучення мітингу, уклали орієнтовний список виступаючих. Із самого ранку до парку ім. Т. Шевченка та пам'ятника Кобзарю стали стікатися люди. Міліціонерів-зрадників поблизу парку було багато. Дехто упізнавав своїх давніх знайомих. Було чимало перевдягнених у цивільне „феєсбешників“, вони вирізнялись військовою виправкою та похмурістю облич. З боку людей ніхто опору не чинив. Усе відбувалося досить мирно, але не без гарячих диспутів.

Після богослужіння у соборі Рівноапостольних

князів Володимира та Ольги, деє після 10.00, до парку прибула велика кількість парафіян, очолювана архієпископом (нині — митрополит ПЦУ) Сімферопольським і Кримським Климентом. Майданчик перед пам'ятником з кожною хвилиною заповнювався все новими і новими людьми. Мітинуючі окупували навіть прилеглу до парку територію та тротуари. З обладнання, привезеного євромайданівцями, лунали українські пісні, співали наживо прибулі учасники мітингу, декламували вірші Кобзаря.

Мітинг ми довго не розпочинали, чекаючи на прибуття організаторів і провідників „Євромайдану-Крим” Андрія Шекуна та Анатолія Ковальського. Вони мали привезти пакунки з українською державною символікою. Згодом стало відомо, що їх напередодні на залізничному вокзалі захопили і кудись вивезли феєсбешники та аксьоновські „самооборонівці”. Лише за кілька днів, після численних звернень української громадськості та деяких кримських депутатів стало відомо, що обоє викрадених живі. А де вони перебували і у яких умовах утримувались ніхто не знав. Отже, викрадення майданівських лідерів внесло значну напругу у стан мітингувальників і викликали певні зміни в його програмі. Проте мітинг відбувся. Особисто я, пригадуючи всі шевченківські заходи у Криму, у яких мені пощало брати участь, без перебільшення можу стверджувати, що цей ювілейний шевченківський

мітинг був одним із найпотужніших, добре організований. За оцінкою фахівців, він зібрав понад 2 тисячі учасників. Їх могло б бути значно більше, але тоді керівництво Менджлісу закликало своїх співвітчизників бути обережними і не з'являтися в центрі Сімферополя через можливі провокації з боку окупантів. Проте, незважаючи на це, багато кримських татар (як статечних людей, так і молоді) все ж таки взяли активну участь у мітингу. На ньому, як можна бачити із світлин, майоріли і українські, і кримськотатарські прапори.

Виступаючих було багато. Їх немає сенсу перераховувати. Всі вони засуджували російську агресію, ганьбили керівництво Росії і звертались до світової громадськості за підтримкою. Дорослі і діти перед пам'ятником Т. Шевченку декламували вірші. І видавалося, що у шевченківських словах, особливо його поема „Кавказ” та його звернення до нащадків „Свою Україну любіть, любіть її у в'язні люте, в останню тяжкую минуту за нею Господа молити!” та „Борітеся, поборете!” — написано саме для сьогодення.

Перші захоплені та катовані московськими окупантами українські громадяни, визначні патріоти України Андрій Шекун та Анатолій Ковальський, а також десятки тисяч інших кримчан своєю громадською позицією довели, що вони є справжніми спадкоємцями великого Тараса, гідними синами своєї Вітчизни.

Петро ВОЛЬВАЧ

КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІЙ РІВЕНЬ КУПЦІВ ТА МІЩАН ЛЬВОВА

(середина XVI — перша половина XVII століть)

Загальний освітній рівень купців і міщан Львова в той період був досить високий. У Львові було чимало високоосвічених мешканців, які впливали на його культурний розвиток. Головними центрами поширення освіти в Україні залишалися православні і католицькі церкви і монастирі. При них відкривалися школи, де дітей навчало освічене духовенство. Перша українська школа у Львові відома вже 1546 р. при Богоявленській церкві. Згодом подібні школи виникли при церквах св. Миколая, Параскеви П'ятниці, Благовіщення Богородиці та ін. 1586 р. при Ставропігійському братстві заснували першу українську братську школу¹. Її ректором став Іов Борецький, вчителями працювали Стефан і Лаврентій Зизанії, Памво Беринда, грек Арсеній та інші. Тривалий час у місті при Вірменському соборі існувала вірменська школа, яку утримувала і контролювала її діяльність вірменська община. На початку XVII ст. в школі навчалося близько 80 хлопчиків, які вивчали вірменську мову, граматику, арифметику, риторику і музику². 1571 р. король Сигізмунд-Август своїм указом дозволив керівнику єврейської общи-

ни міста Соломону відкрити єврейську школу. В школі був помітний релігійний вплив, дітей вчили читати, вивчали талмуд. Ректором школи наприкінці XVI ст. був Ієшуа Фальк³. При католицькому костелі діяла католицька школа. В цих школах вчилися діти міщан, купців, шляхти, духовенства Львова та інших сусідніх територій. Після закінчення шкіл чимало випускників йшли учнями до купців, аптекарів, ремісників, майстрів різних спеціальностей, де здобували практичні навички майбутньої професії. Так, львівський купець Марко Лангіш відправив свого сина Габрієля „в науку” до свого давнього знайомого грека Дмитра Георгієвича в Замостя, де той кілька років освоював правила торгівлі. Купці, пов'язані зі східною торгівлею, повинні вміти читати, писати і рахувати. Як писав сучасник, „перо — благородне знаряддя, потрібне не лише купцю, але і всім, хто займається промислом. Якщо ти зустрінеш купця, який не вміє користуватися пером, то це не комерсант. Купець не повинен здійснювати свої торгові справи з пам'яті”⁴. Купці мусили знати східні мови і звичаї, орієнтуватись у подіях, що відбувалися в даному

¹ Центральний державний історичний архів України у Львові, (далі — ЦДІА України у Львові), ф. 52, оп. 2, спр. 28, арк. 129.

² Barącz S. Żywoty sławnych ormian w Polsce. — Lwów, 1856. — S. 130.

³ Капраль М. Привілеї національних громад. — Львів, 2000. — С. 440.

⁴ Кулишер І. М. Очерк истории русской торговли. — Петроград, 1923. — С. 193.

районі, мати певний кругозір і досвід. Свої перші поїздки на Схід молоді купці-початківці здійснювали під наглядом досвідчених купців, такі поїздки були важливими і відповідальними⁵.

Разом з тим, слід відзначити, що деякі купці, які протягом багатьох років торгували в Леванті, знали східні мови і звичаї, але не вміли читати і писати, не могли самостійно вести записів своїх торгових операцій. Такі купці у своїх торгових зобов'язаннях, розписках, інших документах просили своїх товаришів розписатись за них або просили вказати, „для кращої віри, що я писати не вмію, взявши перо в руку написав хрест”⁶.

Торговельні зв'язки Львова сприяли тому, що місто підтримувало постійні культурні зв'язки з країнами Європи. Тому чимало випускників львівських шкіл для отримання вищої освіти відправлялися до Італії, Німеччини та Франції, де продовжували навчання в університетах. Особливо тісні зв'язки Львів підтримував з містами Італії, діти міщан часто відправлялися в університети Болоньї, Падуї, Риму, вчилися у Краківській академії, яка була найближче до Львова. В Італії вони вивчали твори італійських вчених і гуманістів, наполегливою працею досягали значних успіхів, заводили широкі знайомства. Дослідники встановили, що ще в XV ст. українці вчилися в університетах Італії і Франції⁷.

Після закінчення навчання частина їх поверталася до Львова, де займала високі посади в місті, в державі, працювала лікарями, юристами, дипломатами і продовжувала підтримувати зв'язки з Італією та іншими країнами Європи. Так, один із них, відомий як Григорій Сянока 1437 р. вчився в Болоньї, згодом у Феррарі і Флоренції. При дворі папи Євгенія IV, який у той час був центром гуманізму в Італії, Григорій засвоїв ці ідеї і став їх палким прихильником. Отримавши ступінь доктора медицини і повернувшись до Львова, Григорій в 1451—1477 рр. був архієпископом Львівським.

Недалеко від Львова, в містечку Дунаїв, Григорій створив перший гурток гуманістів, де збиралися його однодумці. Згодом від переслідування церкви до Львова втік італійський гуманіст Філіп Каллімак Буонакорсі. Він перебував тут два роки, відвідував Дунаїв, став вихователем дітей польського короля Яна Ольбрахта, мав вплив на внутрішню і зовнішню політику Польщі. Крім того, в Дунаєві від переслідувань церкви сховався венеціанець Маріно Кольдурмеро, тут перебували і інші вихідці з Італії⁸. Видатним вченим став Юрій Котермак з Дрогобича, професор Болонського та Краківського університетів, автор першої друкованої книги, написаної українцем. Юрій Котермак народився 1450 р. в Дрогобичі в сім'ї солевара. Спершу він вчився в Дрогобичі, згодом у Львові. Для здобуття вищої освіти Юрій вступив до Краківського університету, після закінчення якого вчився в Буді (Угорщина), згодом в Італії, в університетах Венеції, Падуї і Болоньї, де долучився до ідей італійських гуманістів. У Боло-

ньї він здобув ступінь доктора вільних мистецтв і доктора медицини. Юрій Котермак не повернувся до України, вже в 1478—1482 рр. він читав лекції в Болонському університеті, а в 1481—82 навчальному році його обрали ректором прославленого університету. 1487 р. Ю. Котермак повернувся до Кракова, де викладав астрономію, астрологію та медицину. Через рік його обрали професором медичного факультету Краківської академії, а 1492 р. він був обраний деканом цього факультету. Серед його студентів були німецький гуманіст Конрад Цельтіс і майбутній славетний астроном Микола Коперник. У Кракові Юрій Котермак був одним з ініціаторів друку перших книжок давньоруською мовою, брав активну участь у підготовці до друку старослов'янських православних книг кирилицею, таких як Осьмогласник, Часословець, „Тріодь пісна” та ін.⁹

Помер Юрій Котермак 1494 р. в Кракові, там він і похований. Але ім'я знаменитого українця тісно пов'язане зі Львовом, де він вчився.

Відомі імена інших жителів Львова, які після закінчення львівських шкіл вчилися в університетах країн Європи, після чого повертались до Львова, де працювали на різних посадах. У XVI ст. кількість міщан Львова, які вчилися в університетах різних країн Європи, зростала. Один із них, львівський вірменин Шимон Шимонович після закінчення 1557 р. львівської вірменської школи вчився у Краківській академії, в університетах Італії і Франції. Повернувшись після навчання до Польщі, він працював секретарем гетьмана Яна Замойського¹⁰. Випускник Падуанського університету Станіслав Оріховський писав, що в 1520—1530 роках в цьому університеті серед вихідців Польської держави переважали галичани¹¹. Немає сумніву, що серед цих студентів було чимало представників Львова¹².

Значно зростала кількість львів'ян, які вчилися в університетах Європи, в першій половині XVII ст. Так, відомий у Львові син львівського купця угорця Георгія Боїма і Ядвіги Ніжньовської Павло Боїм закінчив Падуанський університет, де вчився на лікаря. 1605 р. він став доктором медицини, 1613 р. повернувся до Львова, довгий час працював лікарем, займався торгівлею, обирався радником і війтом міста. У своєму заповіті Павло Боїм наказував своїм синам вчитися. Сім'я Боїмів належала до найбагатших людей міста. Вона залишила нащадкам неймовірної краси каплицю Боїмів, в якій спочивають 14 членів їх родини. Збудована в стилі маньєризму, вона і сьогодні є гордістю і прикрасою міста. Доктором медицини став Валеріан Алембек, син львівського купця Яна Алембека. 1638 р. він також закінчив Падуанський університет і повернувся до Львова, де працював лікарем до 1678 р.¹³ 1639 р. університет в Падуї закінчив Кароль Корнякт, син відомого львівського купця грека Константина Корнякта. Закінчивши навчання, Кароль також повернувся додому. Освіченою людиною був львівський вірменин Христофор Бернатович.

⁵ ЦДІА України у Львові, ф. 52, оп. 2, спр. 517, арк. 303.

⁶ Там само.— Спр. 399, арк. 1032.

⁷ Голод І. Студенти одвіку // Міст.— 2020.— № 46.— 12—16 листоп.— С. 22.

⁸ Polski Słownik Biograficzny.— Wrocław, 1960.— Т. IX.— С. 89.

⁹ Хміль Д. Як воно — бути піонером // Міст.— 2013.— № 6.— 7—13 лют.— С. 24.

¹⁰ Barącz S. Żywoty sławnych ormian w Polsce.— С. 312.

¹¹ Голод І. Студенти одвіку.— С. 22.

¹² Там само.

¹³ Polski Słownik Biograficzny.— Kraków, 1935.— Т. I.— С. 81.

Закінчивши навчання в Італії, він повернувся до Львова, займався торгівлею, був адміністратором митниць Руської землі, став секретарем у короля¹⁴.

Заможні львівські ремісники також намагалися дати освіту своїм дітям і відправляли їх вчитись до Італії. Відомий львівський ювелір Микола Семирадський бував у багатьох країнах Європи, в Туреччині, в Московії. Про нього говорили, що він знав стільки мов, скільки є народів. Свого сина Яна він відправив до Італії і своїм коштом навчав його в Римі. Закінчивши навчання, Ян повернувся до Львова і працював лікарем¹⁵.

Польський дослідник С. Баронч вказував, що в XVII ст. лише в університетах Падуї було 2446 студентів з України, Білоруси та Литви. Серед цих студентів було чимало львів'ян. Отже, діти львівських купців і міщан, які закінчили львівські школи, постійно відправлялися вчитися в університети Західної Європи. Більше того, навчання окремих дітей спонсорували, львівські міщани вчили дітей з незаможних сімей, які виявили бажання вчитися. Відомий львівський лікар і радник Павло Гепнер був вихідцем з міських плебей. На кошти канцлера Яна Замойського П. Гепнер вчився в Римі, звідти повернувся до Львова доктором медицини. Він швидко зайняв помітне місце серед заможних жителів міста, купив будинок на площі Ринок. Його син Франциск вчився в Кракові, згодом у Падуї, отримав диплом лікаря і теж повернувся до Львова. Інший син Домінік також вчився у Кракові, в Падуї і повернувся до Львова лікарем¹⁶. Спонсорування студентів було звичною справою в місті. В заповіті міщанина Мартина Барановського 1639 р. вказано, що він „фондує 150 польських золотих до Краківської академії на навчання двох львівських студентів”¹⁷. Міщанка Анастасія Доновачович вносила грошові суми на утримання вірменської школи¹⁸.

Про ставлення і прагнення міщан Львова до освіти і знань свідчить і те, що важливим завданням Успенського братства була видавнича діяльність. Львівський науковець Орест Мацюк, вивчаючи документи Львівського архіву, довів, що вже 1460 р., через десять років після запровадження книгодрукування німцем Йоганном Гутенбергом, в Онуфрійському монастирі була друкарня. Вчений О. Мацюк знайшов в архіві документи, які свідчили про видання у Львові книг 1542, 1546, та 1566 р. Згодом у місті знайшов притулок Іван Федорович, якого в радянській історіографії називали „московитином” і засновником друкарства у Львові. Але українські історики Ярослав Ісаєвич (Львів) та Олександр Орос (Ужгород) довели, що І. Федорович був українського походження і 1573 р. він не заснував, а відновив у Львові друкарню, де друкували книги, що мали вирішальне значення для розвитку освіти і культури у Львові

і в Україні. Утримувати друкарню йому допомагало Успенське братство. 1574 р. була надрукована книга Апостол, невдовзі „Буквар” — перший в Україні посібник для навчання дітей грамоті. З двох тисяч примірників сьогодні збереглося лише два — у Королівській бібліотеці Копенгагена і в Гарвардському університеті в США. Після Івана Федоровича друкувати книги продовжували його син Іван та інші послідовники. Книги продавали на львівських ярмарках. 1592 р. книгу Овідія продавали по 40 грошей, Горація — за 47 грошей, Вергілія — за 24 грошей, Ціцерона — за 18 грошей, „Граматику” Корнелія — за 11 грошей. Згодом книги друкував друкар Михайло Сльозка, 1646 р. він продавав у Львові Апостол по 8 злотих, Псалтирі — по 2 злоті, молитовники — по 20 грошей¹⁹. Книги львівської друкарні розходилися по всій Україні, а також у Білорусії, Волощині, Молдавії, і Болгарії.

Серед освічених міщан Львова були такі, які самі писали і залишили нам свої твори про тогочасний Львів. Серед них слід відзначити спогади купця Мартіна Грюневега, де він показав життя, побут і заняття львів'ян²⁰. Львівський чиновник Ян Альтпек 1618 р. в Кельні опублікував „Топографію міста Львова”, що є цінним джерелом з історії Львова²¹. Львівський бургомістр і історик Бартоломей Зиморович, який народився і вчився у Львові, став бургомістром міста, 1623 р. написав свою першу поему „Пам'ятка з турецької війни”, в якій прославив перемогу козаків у битві з турками під Хотиним. Згодом він написав „Потрійний Львів”, де назвав місто красивим оплотом Русі²². Вірменський філософ Степанос Леаці, який жив у Львові, здобув тут добру освіту, переклав з латинської мови на вірменську „Метафізику” Арістотеля, „Історію іудейської війни” Й. Флавія²³. Крім братської друкарні, у Львові 1616 р. була відкрита вірменська друкарня Тер-Ованеса Карматаненця, якого в місті називали Івашком Муратовичем. Дослідники довели, що друкарня діяла довгий час і видавала вірменську літературу²⁴.

Розвиток книгодрукування у Львові сприяв тому, що в місті виникла потреба в ремісниках — палітурниках, у другій половині XVI ст. їх кількість зростає. Вони опрацьовували книги у шкіру, шовк, прикрашали їх набивним і витисненим на шкірі орнаментом²⁵.

Внаслідок діяльності львівських друкарень, школи Успенського братства та інших шкіл у місті розширюється і збільшується кількість книгозбірок. За рахунок приватних пожертвувань зростає кількість книжок у Ставровігійському братстві, у Вірменському соборі, при кафедральному соборі. Чималу бібліотеку мало Благовіщенське братство, в ній зберігалися твори античних авторів і європейських гуманістів. Значну бібліотеку мав Львів-

¹⁴ Barącz S. Żywoty sławnych ormian w Polsce.— S. 73.

¹⁵ Łoziński W. Złotnictwo lwowskie w dawnych wiekach.— Lwów, 1889.— T. 1.— S. 65.

¹⁶ Polski Słownik Biograficzny.— T. IX.— S. 430.

¹⁷ ЦДІА України у Львові, ф. 52, оп. 2, спр. 55, арк. 1363.

¹⁸ Barącz S. Żywoty sławnych ormian w Polsce.— S. 130.

¹⁹ ЦДІА України у Львові, ф. 52, оп. 2, спр. 250, арк. 811; спр. 401, арк. 517.

²⁰ Ионов М. Пътеписъ на Мартин Грюневег като исторически извор за Българските земи // Годишник на Софий. ун-т. Ист. ф-т.— София, 1977.— Т. 67.

²¹ Polski Słownik Biograficzny.— T. I.— S. 7.

²² Zimorowicz J. B. Historia miasta Lwowa.— Lwów, 1835.

²³ Чалоян В. К. Степанос Львовский из Львова в Армении // ИСД.— К., 1965.— С. 105.

²⁴ Казарян М. М. Из истории деятельности львовских художников-армян XVI—XVIII вв. // Там само.— Ереван, 1971.— С. 299.

²⁵ Кись Я. П. Промисловість Львова у період феодалізму (XIII—XIX ст.).— Львів, 1968.— С. 155.

ський магістрат, де зберігалися збірники законів і королівських привілеїв, постанов і статутів.

При вивченні актових матеріалів Львівського архіву ми встановили понад 50 імен львівських купців та міщан, які мали свої бібліотеки, в інвентарях яких вказані книги. Так, у бібліотеці Валеріана Алембека вказано 1248 книг, у львівського бібліофіла Балтазара Губнера — 662 книги. Серед них у Б. Губнера 74 книги були релігійного змісту, 51 — з історії, 19 — граматики різних авторів, 18 — з діалектики, 17 — з юриспруденції, 10 — з Реформації в Європі, 14 — з військових питань, 9 — трагедії та комедії, 5 — пісні та музика, 6 — схоластика. Крім того, були книги з вивчення математики, арифметики, філософії, астрономії. Значне місце серед книг займали праці стародавніх греків Арістотеля, Гіппократа, Діогена, Езоп, Платона і римських авторів Вергілія, Горація, Ціцерона, Лукреція, Лівія та ін.²⁶

Популярними були книги на історичну тематику. В багатьох приватних бібліотеках серед книг були хроніки Польська, Угорська, Німецька, Саксонська. Львів'ян цікавили події давнини та сучасні: „Про війну Троянську“, „Про знищення Трої“, „Про Александра Великого“, а також „Про війну Московську“, „Історія про війну Лівонську“, „Про рицарів Англії“, „Історія про Магеллана“. Серед книг медичного спрямування слід відзначити книги „Про епідемії“, „Про морові епідемії“, „Ліки для коней“ та ін.

В бібліотеці Б. Губнера було чимало релігійної літератури — Біблій, Псалтирів, Євангелій, псалмів, життя святих та ін. З юридичної літератури були постанови польських сеймів, едикти королів, книги „Про становище станів Польського королівства“, „Про поголовний податок“.

Помітне місце в бібліотеці займали книги, присвячені релігійним питанням та ідеям Реформації. Мешканці міста цікавилися поглядами та діяльністю Еразма Роттердамського, Мартіна Лютера, Жана Кальвіна і Антонія Поссевіно.

Певне місце займали книги, присвячені вивченню філософії, діалектики, риторики, польської та античної граматики, арифметики. В невеликій кількості представлені книги, присвячені економічним питанням — надання кредиту, ведення господарства, кухарства.

Значною була бібліотека львівського радника Альберта Педіані, яка 1605 р. нараховувала 464 книги. В ній представлені книги релігійні, історичні, були твори Арістотеля, Платона, Ціцерона, Горація та інших стародавніх греків і римлян. З праць Вергілія слід назвати твір „Енеїда“. Кілька книг присвячено діячам Реформації і серед них „Життя святого Петра Скарги“, „Про життя Еразма Роттердамського“, „Філіп Каллімах“, „Про єдність костьола Божого“. Лише в бібліотеці А. Педіані серед книг був вказаний Коран Магомета.

Чимало книг різної тематики вказані в інвентарях членів Львівського братства. Так, Константин Медзапета мав значну бібліотеку, в якій були книги польською, грецькою та латинською мовами. Серед них були твори Демосфена, Лівія, Овідія та інших авторів. Серед книг, які зберігалися в книгозбірці купця Габрієла Лангіша, були книги

з історії, зокрема „Історія Польщі“, матеріали про дипломатичну місію князя Збараського до Туреччини 1623 р., „Легація“ Самуела Твардовського, також був польський переклад „Енеїди“ Вергілія. Цікаво, що серед книг була „Золота вольність коронна“, очевидно, права польської шляхти та інших верств²⁷.

Чимало книг вказано в бібліотеках радників Альберта Домагаліча 1612 р., Бартоломео Уберовича 1632 р., нобіля Мартіна Барановського в 1639 р., нотаря Альберта Зимницького 1640 р.²⁸ Львівський консул Ян Альнпек цікавився історією, в його книгозбірці, яка 1638 р. нараховувала 169 книг, вказані праці стародавніх грецьких і римських вчених Арістотеля, Плутарха, Овідія, Вергілія, Светонія та ін. Серед книг були „Історія“ Лукіяна, „Історія“ Полідора, „Історія Риму“, „Історія Угорщини“, „Історія Німеччини“, „Історія Польщі“ та ін.

Слід звернути увагу на львівських лікарів, які здебільшого мали університетську освіту, добрі знання і практичний досвід. У багатьох з них були значні бібліотеки, зокрема, у Якуба Кошнігеля, Мартіна Кореньовського та Еразма Сикста. Крім медичної літератури, в них було чимало унікальних книг з історії, географії, політики, діалектики, філософії, граматики, етики та інших предметів²⁹. В інвентарі лікаря Я. Кошнігеля понад 60 відсотків книг були медичними. Серед них були книги Авіценни, Гіппократа, а також унікальна книга „Салернська школа“, про діяльність однієї з перших відомої, знаменитої медичної школи в Європі. Крім того, в бібліотеці були книги „Італійська хірургія“, „Медичні поради“, „Медичний збірник“, „Медична хімія“ та ін. Отже, лікар Я. Кошнігель мав у своїй бібліотеці найкращу медичну літературу того часу, знав досягнення світової медицини і використовував їх на практиці.

Чимала книгозбірка була 1632 р. у львівського лікаря Мартіна Кореньовського, вона нараховувала 170 книг. Помітне місце серед них займали праці стародавніх грецьких і римських вчених, філософів і політиків Арістотеля, Плутарха, Птолемея, Горація і Ціцерона. Понад 40 найменувань вказано медичної літератури, зокрема, „Про боротьбу з епідеміями“, „Про подагру“ та ін. Значну цінність становили книги про досягнення світової хірургії „Щоденник хірурга“, „Хірургія Парацельса“, „Медична практика“.

Крім того, важливе місце серед книг лікаря М. Кореньовського займали історичні праці, зокрема „Історія Польщі“ Яна Длугоша, „Хроніка“ Мартіна Бельського, „Хроніка“ Мартіна Кромера, „Посольство князя Збараського до турок“ та ін.

Деякі книги цієї бібліотеки свідчать, що їх власник цікавився життям церкви і Реформації, зокрема — „Життя Петра Скарги“, „Еразм Роттердамський“, „Савонаролла“, а також книги з вивчення філософії, діалектики і права.

Велику бібліотеку зібрав лікар Еразм Сикст, яка 1635 р. нараховувала 474 книги. В ній були твори Арістотеля, Гомера, Плутарха, Софокла, Павсанія, Есхіла, Піфагора, а також Ціцерона, Лукреція, Сенеки, Горація, та інших стародавніх вчених. Значне місце займали книги з медицини і серед них праці Авіценни, Гіппократа, „Тракта-

²⁶ ЦДІА України у Львові, ф. 52, оп. 2, спр. 24, арк. 503.

²⁷ Łoziński W. Patrzytycyat i mieszczaństwo lwowskie w XVI i XVII wieku.— Lwów, 1902.— S. 210.

²⁸ ЦДІА України у Львові, ф. 52, оп. 2, спр. 55, арк. 1363; спр. 251, арк. 34.

²⁹ Там само.— Спр. 47, арк. 1218; спр. 57, арк. 1796; спр. 50, арк. 817.

³⁰ Там само.— Спр. 173, арк. 412.

ти Авіценни по медицині“, „Хірургія“, „Медична практика“, „Медичні коментарі“, „Медицина“ та ін.

Помітне місце в бібліотеці займали книги з історії, зокрема „Історія Риму“, „Хроніка Польська“, „Хроніка Туреччини“, „Хроніка Італії“, „Хроніка Яна Длугоша“, „Хроніка“ Мартина Кромера, „Про війну Московську“, а також були книги, присвячені історії Англії, Іспанії, Італії та інших держав. Для вивчення юридичних питань у бібліотеці були „Кодекс Юстиніана“, „Статути Литви“, „Привілеї жителів Львова“ та ін. Деякі книги присвячені відомим діячам Томі Аквінському, Петру Скарзі, Еразмові Роттердамському, Антонію Поссевіні та їх поглядам. Крім того, були книги з вивчення діалектики, етики, філософії, риторики, астрономії і теології.

Велику бібліотеку в середині XVII ст. мав доктор медицини Валеріан Алембек. Бібліотека нараховувала понад 1200 книг латинською, грецькою, італійською, польською мовами, присвячених медицині, теології, праву, історії, астрономії і схоластиці. Сьогодні значна частина цієї бібліотеки зберігається у відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника. В актових матеріалах збереглися описи невеликих бібліотек лікарів Якуба Крауза, Павла Гепнера, аптекаря Яна Лоренцовича та інших львівських міщан, які нараховують по кілька десятків книг латинською, грецькою, італійською, польською мовами, що свідчить про освітній рівень і широкі знання їх власників. В інвентарях заможних львівських купців і ремісників також вказані книги. Так, купець Андрій Симонович мав 25 книг, Войцех Харайович — 86 книг, Іван Рогатинець — 26 книг, Миколай Аведиківич — 78 книг. Власники книг берегли їх, деякі книги були оправлені оксамитом або червоною шкірою, книги зберігали в шафах на стінах або у скринях. Так, у Станіслава Дібовіці і в Миколи Ханковича книги зберігалися у скринях. Книги продавали у своїх магазинах Захаріаш Івашкович, Марк Шарфенберген, Доновак Богданович, Микола Ханкович та інші купці. Книги були цінним товаром, ними торгували, їх продавали і охоче купували. Після смерті адвоката Андрія Мостиського його дружина розраховувалась з боржниками книгами. Миколай і Доновак Богдановичі мали в магазині скриню книг, заставлених міщанами в обмін за куплені товари. Коли 1602 р. злодії пограбували магазин З. Івашковича, разом з іншими товарами вони забрали і книги³⁰.

У Львові було чимало освічених купців, міщан, адвокатів, юристів, міських чиновників, які знали іноземні (особливо східні) мови, могли надавати іноземним купцям потрібну допомогу в продажі і купівлі товарів, допомагали в судових справах, в оформленні документів. У Львові була офіційно введена посада міського перекладача, який знав східні мови і надавав допомогу іноземним купцям. Тривалий час у другій половині XVI ст. львівськими перекладачами працювали вірмени Христофор Захаріасович і Ян Лукашевич. У першій половині XVII ст. відомий перекладач Микола Байдулович. Перську мову знали Микола Вартерисович і Якуб Алембекович³¹. Крім перекладачів, значну допомогу східним купцям у розв'язанні судових та інших питань надавали досвідчені львівські адвокати та

юристи Андрій Симонович і Андрій Мостицький³². Так, різні послуги надавали львівські купці вірмени Андрій Глушкович, Григорій Томанович, Симон Костович, Лазар Стефанович, італієць Леонардо Берсіано, єврей Хаскель та ін.

Купці і міщани користувалися лазнями, вода до яких подавалась по трубах. Уперше громадська лазня згадується 1382 р., вона мала чоловіче і жіноче відділення. Про львівську лазню згадує у своїх спогадах Мартин Грюневег, у документах трапляється термін „вірменська лазня“. Лазні існували в будинках купців і міщан, в інвентарях львів'ян вказані сорочки та інший чоловічий та жіночий одяг для лазні, купці привозили з Леванту мило, турецькі ножиці для підстригання вусів і бороди у чоловіків та опахала, якими користувалися львів'янки.

В будинках багатьох львівських купців і міщан стіни були прикрашені різними картинами і портретами, створеними турецькими, грецькими, італійськими, індійськими, німецькими, нідерландськими та львівськими майстрами³³. Деякі картини були привезені купцями з інших країн або створені іноземними художниками, які перебували у Львові. Інші були створені місцевими художниками на замовлення місцевої знаті. Вже в попередній період у Львові було чимало талановитих малярів. Польські королі запрошували їх для розпису королівського палацу в Кракові, молдавські господарі кликали їх розписувати церкви в Молдавії. У XVI ст. у Львові відомими художниками були Максим Воробій, Волос, Федір, Мисько, Хома та інші, які утворили окрему художню школу. 1595 р. львівські художники утворили окремий цех, до якого приймали далеко не всіх. Довгий час до цеху не приймали відомого художника вірменина Павла Богуша, його прізвище фігурує в актових книгах 1573—1605 рр. Він створив відомий портрет Станіслава Жолкевського, який сьогодні зберігається в Історичному музеї Львова. Цікавий створений ним портрет Анни Австрійської, який зберігається у Кракові. Лише 1600 р. Павло Богуш був прийнятий у члени львівського цеху художників. Павло Богуш мав цілу групу художників, серед яких були і його сини Шимон і Ян. Відомі картини Шимона „Вінчання Марини Мнішек в 1605 р.“ Перебуваючи в Москві, Шимон створив картину „Коронація Дмитра в Москві“. Художники Львова підтримували тісні зв'язки зі Сходом. 1603 р. львівський маляр Христофор відвідав Константинополь „в своїх справах“, де ознайомлювався зі східним мистецтвом. До Львова періодично прибували малярі з Греції та Вірменії, тут вони виконували замовлення львів'ян. В інвентарях і будинках багатьох львівських купців і міщан зберігалися образи і портрети світського і релігійного змісту. Найчастіше їх виготовляли на мальованих дошках, на міді, на полотні, на папері. В інвентарі купця Григорія Якубовича вказано 44 мальовані образи на полотні і на дереві і серед них „Положення в гріб Христа“ вартістю 2 злоті. В аптекаря Каспара Йожефовича вказані 52 різні портрети і образи, серед них 29 на полотні, 18 — на міді і 5 — на міді, позолочених. Рідше їх виготовляли на шкірі, лише одиний раз вказане зображення „Розп'яття Христа“, виготовлене з слонової кістки і зображення з білого мармуру. В будинку куп-

³¹ ЦДІА України у Львові, ф. 52, оп. 2, спр. 397, арк. 559.

³² Там само.— Спр. 519, арк. 260.

³³ Там само.— Спр. 29, арк. 337; спр. 527, арк. 258.

ців Бернатовичів зберігалися на стінах і в інших місцях 38 образів різного розміру і змісту, серед них 5 образів з білого мармуру. Львівський лікар Еразм Сикст „в одній ізбі мав 15 образів, в другій — 15, в третій — 21“.

Різні портрети світського змісту продавав у своєму магазині купець Христофор Івашкович. Серед них вказані 10 портретів старих цезарів по 5 злотих, 6 портретів польських королів по 6 злотих, портрет короля Владислава IV за 1 злотий, 16 портретів турецьких правителів по 50 грошів кожний. У будинку консула Яна Аल्पека 1640 р. зберігалися три портрети італійських жінок, портрети його батька в молодості та інші світські картини. У Львові відомі імена художників, які малювали на замовлення львів'ян. Так, Філіп 1594 р. намалював портрет Софії, жінки купця Григорія Якубовича, за який йому заплатили 8 злотих. Маляр Василь малював портрети купця Христофора Захновича, Микола Петрахович намалював портрет Варвари Лангішівної, дочки львівського купця, яка померла молодою. Її портрет і сьогодні

зберігається у Львівському історичному музеї.

Вартість портретів залежала від особи, зображеної на ньому, від матеріалу і від якості роботи. Більшість картин коштувала дешево, від 3 до 20 грошей. Вище цінувалися портрети, виготовлені на блясі, на міді — 5 злотих. Високо цінувалися портрети нідерландських малярів. В інвентарі Миколи Авдиковича в 1645 р. за 28 картин нідерландських майстрів давали 500 злотих³⁴.

Отже, в XVI—XVII ст. Львів був відомим центром культури в Європі, місто підтримувало тісні зв'язки з багатьма країнами Європи і Сходу. Рівень освіти купців і міщан був високим. Чимало львів'ян вчилися в університетах Італії, Франції, Німеччини, вивчали медицину, право, інші науки, заводили численні знайомства, пізнавали ідеї гуманістів і європейської Реформації. Українці брали участь у створенні європейської культури, а повертаючись до Львова, привозили різні книги, здобуті знання, погляди і переконання поширювали в Україні.

Володимир КРИВОНОС

ВИХІДЦІ ЗІ ЛЬВОВА У СВІТОВІЙ НАУЦІ: ЮЛІУС-ЕДГАР, ФЛОРА-АЛІСІЯ ТА ЮЗЕФ-ЛЕОН ЛІЛІЄНФЕЛЬДИ

(До 140-річчя від народження Ю.-Е. Лілієнфельда)

Університетське місто Львів як один із відомих європейських науково-освітніх центрів — колиська багатьох вчених зі світовим ім'ям. Проте не всі їхні постаті глибоко знають сучасники. Так, фізик і винахідник Юліус-Едгар Лілієнфельд (1882—1963), за даними інтернет-ресурсів, один із найбільш згадуваних у різних публікаціях, зокрема, з історії науки¹ та з приводу створення ним першого транзистора². Однак для читацького загалу залишається малознаним. Біологиня-дослідниця у галузях ботаніки та генетики Флора-Алісія (1886—1977), рідна сестра Юліуса, та їхній родич, біофізик, хімік і винахідник Юзеф-Леон (1869—1938) Лілієнфельди досі залишаються забутими. Невідомі їхні наукові досягнення у відповідних галузях, хоча детальніше вивчення життєвих шляхів цих вчених та їхніх внесків у світову науку відкриває їх як цікаві особистості з непересічним дослідницьким талантом.

Юліус-Едгар Лілієнфельд народився у Львові 18 квітня 1882 р. в сім'ї відомого тоді львівського адвоката, а згодом юриста у підльвівських Винниках доктора Зигмунда Лілієнфельда (18??—1922), автора низки наукових праць з права та філосо-

фії. Родина мешкала в будинку при вул. Сикстуській, 40 (тепер вул. Дорошенка, 40). 1899 р. у львівській Вищій реальній школі (вул. Камінна, 2, тепер вул. Шухевича, 2) Юліус Лілієнфельд склав іспити на атестат зрілості й отримав свідоцтво про середню освіту з відзнакою³. Перед тим у 1896/1897 навчальному році проходив також курс відділу рисунків і моделювання публічного салону державної Художньо-промислової школи⁴ у Львові (вул. Театральна, 17).

Атестат, виданий реальним училищем через певну академічну різницю порівняно з класичною гімназієюною освітою не давав можливості вступу до університету. Юліус подав документи в політехнічний інститут у Берліні. Але вже наступного 1900-го він

Юліус-Едгар Лілієнфельд.
1934 р.

³⁴ ЦДІА України у Львові, ф. 52, оп. 2, спр. 527, арк. 588.

¹ Волошиновський А. С. Лілієнфельд Юліус-Едгар // ЕСУ.— К., 2015.— Т. 21.

² Кругляк Ю. А. Физика нанотранзисторов: устройство, методика и управление MOSFET // Наносистеми, наноматеріали, нанотехнології.— 2018.— Т. 16.— Вип. 2.— С. 205.

³ Dwudzieste szeste sprawozdanie dyrekcyi c. k. wyższej szkoły realnej we Lwowie za rok szkolny 1899.— Lwów, 1899.— S. 75.

⁴ Piąte Sprawozdanie c. k. Państwowej Szkoły Przemysłowej we Lwowie za rok szkolny 1896/97.— Lwów, 1897.— S. 79.

у відділі математики філософського факультету університету Фрідріха Вільгельма (Берлін)⁵. Вивчав філософію, математику, фізику, хімію. Особливо захопився експериментальною фізикою. Слухав лекції Я. Вант-Гоффа, М. Планка, Е. Варбурга та інших 1903—1904 рр., студював у Фізичному інституті в Еміля Варбурга (1846—1931). По завершенню навчання на запрошення Отто Вінера (1862—1927) працював в Інституті фізики (університет, Лейпциг) до еміграції 1927 р. в США.

Титульна сторінка дисертації Ю. Лілієнфельда з дарчим написом професору Львівського університету Казимиrowi Твардовському. Лейпциг, 1910

менитого львівського філософського семінару: „З виявом глибокої шани і поваги. Автор“⁶. Власність К. Твардовського потверджує його факсиміле. Ю. Лілієнфельд зацікавлювався філософією, як і його батько активний учасник семінару К. Твардовського. Його перша наукова публікація (1902) була на філософські проблеми про математичну ймовірність.

Викладацька та наукова діяльність Ю. Лілієнфельда, починаючи з 1906 р. (професор з 1916-го), проходила в Інституті фізики Лейпцизького університету. Експериментальною базою досліджень служила створена і фактично обладнана Ю. Лілієнфельдом криогенна лабораторія при Інституті фізики. Досліджував і читав лекції в галузі низьких температур, зрідження та сепарації газів, вакуумного розряду, приелектродних явищ у вакуумі під дією високих зовнішніх полів, Х-променів і техніки таких експериментів, створив Х-променеві трубки і вивчав фізичні основи Х-променології, запропонував твердотільний підсилювальний пристрій — перший транзистор тощо. Відповідні технічні розробки та пристрої патентував. Його високовакуумні Х-променеві трубки (трубки Лі-

лієнфельда, 1912) у певний період були кращими за своїми експлуатаційними якостями. Проте у цій галузі технічна думка працювала дуже інтенсивно, конкуренція була високою⁶. Трубки Лілієнфельда згодом витіснили інші.

Ю.-Е. Лілієнфельд лауреатом Нобелівської премії не був. Однак його двічі згадали у лекціях з нагоди вручення такої премії. Це були американський вчений Дж. Бардін (Нобелівська премія 1956 р. за створення 1947 р. транзистора спільно з Шоклі й Браттейном) та японський фізик Л. Есакі (Нобелівська премія 1973 р., за експериментальні відкриття тунельних явищ у напівпровідниках). Дж. Бардін у примітці до тексту доповіді⁷ пише так: „Підсилювачі, які базуються на законах польового ефекту, запропоновані раніше в патентній літературі (Р. Лілієнфельд та ін.), але, очевидно, були неуспішні“. Хоча ініціал „Ю“ в оригіналі помилково змінено на „R“, ми бачимо тут Юліуса Лілієнфельда, який запатентував підсилювальний пристрій — перший транзистор (1925/1926 рр.) в Канаді і США. Науково-технічну ідею Ю. Лілієнфельда на новій технологічній базі довела до діючого пристрою 1947 р. в лабораторії Bell'a (США) трійка згаданих вчених. У літературі пріоритет дискутується досі.

Л. Есакі у своїй нобелівській лекції (перекл. рос. мовою⁸) уточнює: „На основі уявлень про електронне тунелювання Фаулер і Нордгейм пояснили основні риси явища холодної емісії з металів під дією сильного зовнішнього електричного поля, яке залишалось незрозумілим з часу відкриття цього явища Лілієнфельдом у 1922 р.“ Автор цитує працю⁹ Ю. Лілієнфельда. Від себе додамо, що Ю. Лілієнфельд спостерігав явище світіння (промені Лілієнфельда) 1919 р.¹⁰ (див. також історичний аналіз проблеми¹¹).

Проживаючи в США, Ю. Лілієнфельд працював у науково-технічних лабораторіях різних корпорацій. Його розробки в той час стосувалися, зокрема, різних типів конденсаторів і матеріалів для таких цілей та ін. 1953 р. поселився у власному помешканні на острові Св. Томаса Вірджинського архіпелагу (США). Страждав на алергію, острівний клімат допомагав боротися з недугою. Помер 28 серпня 1963 р.

Ю.-Е. Лілієнфельд опублікував понад 90 праць, 60 патентів (США, Канада, Німеччина, Англія, Франція). Він був членом Німецького фізичного товариства (Берлін, 1906—1926)¹², членом Американського фізичного товариства (близько 1950—1963)¹³. Активно працював також у Математично-фізичному відділі Королівського Саксонського наукового товариства (Лейпциг, 1908—1920, з 1919р.— математично-фізичний відділ Саксонської академії наук у Лейпцизі), в Американському електро-

⁵ Kleint C. Julius Edgar Lilienfeld: life and profession // Progr. Surf. Sci.— 1998.— Vol. 57.— N 4.— P. 253.

⁶ Dörfel G. Julius Edgar Lilienfeld and William David Coolidge — ihre Röntgenröhren und ihre Konflikte. Preprint 315.— Max-Planck-Institute für Wissenschaftsgeschichte, 2006.— 66 S.

⁷ Bardeen J. Semiconductor research leading to the point contact transistor. Nobel lecture, December 11, 1956 // Nobel Lectures. Physics 1942—1962.— Amsterdam, 1964.— P. 318—341.

⁸ Эсакі Л. Путешествие в страну туннелирования // УФН.— 1975.— Т. 116.— С. 569—583.

⁹ Lilienfeld J. E. Die Röntgenstrahlung der Kathode bei der autoelektronischen Entladung // Phys. Zeitschr.— 1922.— Bd. 23.— S. 506—511.

¹⁰ Lilienfeld J. E. Die Lichtbare Strahlung des Brennflekes von Röntgenröhren // Там само.— 1919.— Bd. 20.— S. 280—282.

¹¹ Boersch H., Radeloff C., Sauerbrey G. Über die an Metallen durch Elektronen ausgelöste sichtbare und ultraviolette Strahlung // Zeitschr. f. Phys.— 1961.— Bd. 165.— S. 464—484.

¹² Die Mitglieder der Deutschen Physikalischen Gesellschaft in dem ersten 100 Jahres ihres Bestehens: 1845—1945 / Verfass. R. Hahn, W. Ziegler.— Berlin, 2011.— S. 42.

¹³ Bottom V. E. Invention of the Solid-State Amplifier // Phys. Today.— 1964.— Vol. 17.— P. 24.

технічному товаристві (близько 1930—1963). Американське Фізичне товариство заснувало премію¹⁴ імени Юліуса Лілієнфельда (з 1988 р.). Вдова Ю. Лілієнфельда Беатріче Лілієнфельд (Гінзбург, 1900—1980) у пам'ять свого чоловіка до преміального фонду передала частину збережених сімейних коштів у сумі близько 300.000\$.

Флора-Алісія Лілієнфельд, молодша сестра Юліуса Лілієнфельда, народилася у Львові 13 січня 1886 р. Здобувши середню освіту, 1905 р. розпочала навчання у Львівському університеті. Вивчала рослинність, спеціалізувалася на систематизації мохоподібних Українських Карпат і прилеглих територій¹⁵. Безпосереднім керівником наукової роботи Флори Лілієнфельд був професор Львівського університету Мар'ян Раціборський (1863—1917).

Флора Лілієнфельд у молоді роки

На основі досліджень нею знайденого¹⁶ в Українських Карпатах (біля озера Несамовитого під горою Туркул на висоті 1720 м над р. м.) рідкісного виду реліктового печіночника *Harplomitrium hookeri* (потребує охорони) та інших мохоподібних захистила 1912-го докторат і 1914-го виїхала зі Львова в Німеччину (Мюнстер, університет) на стажування до ботаніка, одного із засновників генетики Карла Корренса (1864—1933). Через короткий час Ф. Лілієнфельд продовжила свої студії як асистентка професора К. Корренса, переїхавши разом з ним у Кайзер-Вільгельм-Інститут біології (Берлін-Датлем). Основне зацікавлення Ф. Лілієнфельд у той час — генетика рослин як тоді ще молода перспективна наука, яка у своєму становленні пройшла початково складні часи. Вивчала флору, взорувала, ймовірно, на нідерландську біологиню Джантіну Таммес (1871—1947) з Гронінгенського університету, першу в своїй країні жінку в генетиці й сама була серед перших у генетиці рослин, працювала над створенням нових сортів пшениці, жита, ячменю, вівса.

Після стажування в університетах Швеції (1920), Данії (1921) Ф. Лілієнфельд 1922 р. отримала запрошення в Познань (Польща) на Влоцлавську науково-дослідну станцію „Siew“ для створення нових сортів польових культур, використовуючи набутий передовий досвід у генетиці зернових. Тут під керівництвом проф. Броніслава Ніклевського (1879—1961), тісно пов'язаного з Львівською політехнікою та рільничою школою в Дублянках

біля Львова, створила нові цінні сорти жита, пшениці, адаптовані до місцевих кліматичних умов. У 1926—1928 рр. Ф. Лілієнфельд знову в Берліні (Інститут біології), в проф. К. Корренса.

У той час (1925—1927) в К. Корренса стажувався японський генетик Гітоші Кігара (Hitoshi Kihara, 1893—1986). Він запросив Ф. Лілієнфельд в Японію, в Інститут генетики. Це й вирішило її долю. Японія стала для Ф. Лілієнфельд другою батьківщиною. 1929 р. на пропозицію Г. Кігари вона емігрувала в Японію¹⁷. З квітня 1929-го Ф. Лілієнфельд в Інституті генетики (м. Мішіма) державного університету в Кіото як викладачка генетики. У галузі генетики рослин співпрацювала з проф. Г. Кігарою. Її передовий європейський досвід і знання мов були дуже важливими в науковому житті Інституту генетики в час становлення тут генетичних досліджень злакових культур та ін. З прибуттям Ф. Лілієнфельд в Інститут генетики стимулювалися дослідження методом геномного аналізу¹⁸. Г. Кігара та Ф. Лілієнфельд спільно впроваджували цей метод у наукову практику. Зосереджувалася на генетиці й селекції сільсько-господарських культур жита, пшениці, тютюну й ін. Редагувала наукові тексти в перекладі на міжнародні мови. Передавала свій досвід молодим. Опублікувала близько 40 наукових праць, серед яких кілька об'ємних і науково вартісних мемуарів та монографій. На титульний сторінці однієї з них Флора Лілієнфельд висловила подяку доктору Леонові Лілієнфельду за підтримку видання (примірник книги¹⁹ зберігається у фондах Наукової бібліотеки Львівського національного університету ім. І. Франка).

За наукові досягнення 1968 р. отримала імператорську нагороду. Як пише цитований Т. Маєвський, Ф. Лілієнфельд мала твердий характер у контраст невисокому зросту, вимагала суворо дотримуватися наукових методик у дослідженнях молодих японських генетиків.

Офіційне видання Національного інституту генетики (Мішіма, префектура Сізуока-Кен, Японія) „Annual Report“ на своїх сторінках висвітлює наукове життя установи як провідного генетичного центру країни. Випуски 1949—1977 рр. подають також певну інформацію про Ф. Лілієнфельд. У номері 28 (1977) у вступному слові директор Інституту повідомив, що у віці 91,5 р. Ф. Лілієнфельд померла 14 липня 1977 р. Поховали її на території буддистської святині Ріутакуї в м. Мішіма.

Зовсім мало знаємо про перебування Ф. Лілієнфельд у США у свого брата Ю. Лілієнфельда. Обставини склалися так, що 1936 р. Ф. Лілієнфельд отримала запрошення в Китай (університет, м. Кантон) на посаду професора генетики. В Японії вона розраховувалася і, скориставшись річною відпусткою, поїхала в США провідати брата. Невдовзі, влітку 1937 р. вибухнула японсько-китайська війна, згодом — Друга світова. Повернення

¹⁴ Sweet W. American Physical Society establishes major prize in memory of Lilienfeld // Там само.— 1988.— Vol. 41.— P. 87.

¹⁵ Majewski T. Flora Lilienfeldówna (1886—1977) // Wiadomości Botaniczne.— 1989.— T. 33.— N 3.— S. 101—108.

¹⁶ Lilienfeldówna F. Hepaticae Polonicae exsicatae (I. 1—50) // Kosmos.— 1910.— Roc. 35.— S. 734.

¹⁷ Iida K. Genetics and „Breeding as a Science“: Kihara Hitoshi and the Development of Genetics in Japan in the First Half of the twentieth century // New Perspectives on the History of the Science and Agriculture / Eds Philips D., Kingsland S. Archimedes, 40: Switzerland, 2015.— P. 439—458.

¹⁸ Iida K. Practice and politics in Japanese Science: Hitoshi Kihara and the Formation of a Genetics Discipline // J. History of Biology.— 2010.— Vol. 43.— N 3.— P. 538.

¹⁹ Lilienfeld F. A. Vererbungsbesuche mit Schlitzblättrigen Sippen von Malva Parviflora. I. Die laciniata-Sippe.— Leipzig, 1929.— 214 S.

Ф. Лілієнфельд в Японію на запрошення Г. Кігари в Інститут генетики сталося лише в 1949/1950 рр.

Ранній, львівський період (1910—1914 рр.) наукової роботи Ф. Лілієнфельд висвітлює часопис Товариства природознавців ім. Коперника у Львові „Kosmos”. У роботі Товариства вона брала участь і опублікувала в його часописі кілька праць (див. список праць Ф. Лілієнфельд у цитованій статті Т. Маєвського). Першою її публікацією (у списку Т. Маєвського немає) в рамках звіту про засідання (24.05.1910) цього Товариства стала замітка²⁰ про похід у Карпати під керівництвом проф. М. Раціборського з метою збору колекції мохів для університетського гербарію. У списку²¹ дійсних членів Товариства ім. Коперника (Львів) за рік 1912-й Ф. Лілієнфельд зазначена як доктор.

Праці Ф. Лілієнфельд цитують²², зокрема, ті українські ботаніки, які вивчають мохи Українських Карпат та Прикарпаття. Її ім'я згадують у відповідних сучасних довідкових матеріалах²³ про найстаріший в Україні гербарій Львівського національного університету ім. І. Франка, який становить національне надбання України, на міжнародних наукових конференціях (див., наприклад, інформацію²⁴), які відбувалися у Львові.

Леон Лілієнфельд — найзагадковіший з родини Лілієнфельдів і невідомий навіть відповідним фахівцям, хоч його науковий доробок з

Леон Лілієнфельд
1920-і рр.

практичним виходом, як показали проведені дослідження, важко переоцінити. Народився 23 вересня 1869 р. в містечку Підгайці біля Бережан (Тернопільщина). Загалом родина Лілієнфельдів свої корені бере з цього містечка. Батько Юліуса та Флори Зигмунд Лілієнфельд також родом з Підгайців. У другій половині XIX ст. брати Зигмунд, Марко, Леон та інші представники Лілієнфельдів мали у

на Зигмунда Амалия-Сара була з родини Ямполєв, які тримали нерухомість у Львові та маєток в Озерній під Тернополем. З 1883 р. кандидат адвокатури у Львові Зигмунд Лілієнфельд став співвласником львівської пивоварної фірми „Browar parowy J. Lilienfeld i Spółka”²⁶. Тож Лілієнфельди принаймні до Першої світової війни економічно стояли добре.

Леон Лілієнфельд у 1880—1887 рр. навчався у класичній (третій) львівській гімназії й отримав атестат про середню освіту з відзнакою²⁷. Вищу освіту здобував у Берліні на медичному факультеті університету Фрідріха Вільгельма. Продовжував студії у хімічному відділі Інституту фізіології в Берліні в лабораторії німецького біохіміка та фізіолога, професора Альбрехта Косселя (1853—1927), нобелівського лауреата (1910) в галузі фізіології за дослідження білків. Л. Лілієнфельд занурився в таємниці синтезу білків як важливої проблеми, над реалізацією якої тоді працювали вчені різних країн, досліджував біохімічні процеси у клітині. З перспектив майбутнього лікаря вивчав склад та процеси згортання крові, мікрокалізацію²⁸ фосфорів у тканині живих організмів. Його метод забарвлення клітин у модифікованій формі застосовували інші фізіологи, наприклад, для візуалізації волокон нейронів²⁹. І це знайшло продовження в сучасній біофізиці для візуалізації із застосуванням фосфорів та новітніх нанотехнологій.

Інтенсивна наукова праця Л. Лілієнфельда в Інституті фізіології тривала до 1897 р. Попередні результати досліджень він доповідав на засіданнях Фізіологічного товариства в Берліні й публікувався у Протоколах його засідань та в іншій фаховій періодиці. До 1897 р. мав близько двох десятків праць. Його гематологічні дослідження стали дисертаційною роботою³⁰ на звання доктора (захист відбувся 4 серпня 1893-го в університеті Фрідріха Вільгельма). Зауважимо, що на титулі своєї дисертаційної роботи Л. Лілієнфельд зазначив Підгайці як місто свого походження. До ранніх публікацій Л. Лілієнфельда придивлялися інші дослідники й обговорювали їх на сторінках тогочасної наукової літератури³¹.

Паралельно з експериментальними лабораторними дослідженнями та синтезом Л. Лілієнфельд патентував свої винаходи, нові речовини. Його винахідницька діяльність тривала упродовж усього активного наукового життя і відображена у понад 200 патентах та описах до них. Патентував у Ні-

²⁰ Lilienfeldówna [F]. [Sprawozdanie] // Kosmos.— 1910.— Rocz. 35.— S. 698—699.

²¹ Spis członków Polskiego Tow. Przyrodników im. Kopernika w r. 1912 // Там само.— 1913.— Rocz. 38.— S. 331.

²² Мамчур З., Драч Ю., Чуба М. Рідкісні види мохоподібних високогір'я Українських Карпат: Мармароський і Чорногорський хребти // Вісник Львівського університету. Серія біологічна.— 2019.— Вип. 80.— С. 121.

²³ Мохи з колекції Рудольфа Вільчека у Гербарії Львівського національного університету імені Івана Франка (Lw) (Каталог). Перший випуск серії / Упоряд. З. І. Мамчур, Т. С. Хміль, О. О. Жук, М. Б. Сенік.— Львів, 2011.— 176 с.

²⁴ Тасенкевич Л. О., Шиян Н. М., Хміль Т. С., Мосякін Л. С. Міжнародна наукова конференція „Гербарії та збереження фіторізноманіття” (3—5 жовтня 2018 р., Львів, Україна) // Український ботанічний журнал.— 2019.— Т. 72.— № 2.— С. 168.

²⁵ Lilienfeld Z., Lilienfeld M. Sprostowanie „odpowiedzi” na wyjaśnienia Dyrekcyi Towarzystwa wzajemnych ubezpieczeń w Sprawie Podhajeckiej ogłoszonej.— Lwów, 1891.— 1 paźdz.— 4 s.

²⁶ Ogłoszenia urzędowe // Przegląd Sądowy i Administracyjny.— 1883.— Rocz. VIII.— N 45.— 7 listop.— S. 362.

²⁷ Sprawozdanie dyrektora c. k. Lwowskiego gymnazjum im. Franciszka Jozefa za rok szkolny 1887.— Lwów, 1887.— S. 104.

²⁸ Lilienfeld L., Monti A. Ueber die mikrochemische Lokalisation des Phosphors in den Geweben // Zeitschrift für Physiologische Chemie.— 1892.— Bd. 17.— S. 410—424.

²⁹ Mott F. W. Degeneration of the Neurone // The British Medical Journal.— 1900.— N 7.— P. 17.

³⁰ Lilienfeld L. Hämatologische Untersuchung. Inaugural Dissertation...— Berlin, 1893.— 30 S.

³¹ Valentinuzzi M. E. Anticoagulants: An Essential Transfusion Component // IEEE Pulse.— 2011.— Vol. 2.— N 2.— P. 47.

меччині, США, Англії, Канаді та ін. В декількох патентах 1920—1922 рр. як місце походження винахідника зазначено Підгайці. На всіх інших фігурує Відень. Результати досліджень Л. Лілієнфельда розчинності екстрагованого ним із тканин живих організмів нуклеопротейду лягли в основу методів їх виділення³².

Найбільшого резонансу набуло повідомлення³³ про синтез Л. Лілієнфельдом штучного простого білка — альбуміну. Вів дослідження в цьому плані спершу в Інституті фізіології під керівництвом А. Косселя. Згодом, близько 1896 р., облаштував і обладнав муніципальну хімічну лабораторію у Відні, де й провадив дослідження і синтез нових органічних сполук. Подібну лабораторію до Першої світової війни мав також у Львові на вул. Клепарівській. Ефектним був виступ Л. Лілієнфельда на Конгресі хіміків у Відні 4 серпня 1898 р. Перед учасниками Конгресу Л. Лілієнфельд уперше продемонстрував процес синтезу білка, який мав ті ж властивості, як і природний. Засоби масової інформації з подачі віденського кореспондента лондонської газети „Daily Chronicle“ д-ра І. Горовіца та віденської газети „Der Standards“ поширили сенсацію по всьому світу (див., напр., газети³⁴). Застосуванням штучного білка Л. Лілієнфельда стало промислове виробництво фотопаперу, у якому світлочутливий шар покривався винайденим альбуміном в заміну натуральному білку. Виробництво запровадили на хімічних заводах Відня, Лейпцига. Був підписаний контракт з фірмою „Кодак“. Патенти (див., наприклад, опис³⁵) Л. Лілієнфельда „запрацювали“. Покриття фотошутливого шару вдосконалювалося³⁶ і розробка широко впроваджувалася.

Перша світова війна перервала звичний хід наукової та винахідницької роботи Л. Лілієнфельда. Він був залучений у відділ Х-променології віденської лікарні до Гвідо Гольцкнехта (Guido Holzknecht, 1872—1931). Згодом ця установа як Інститут під керівництвом Г. Гольцкнехта стала провідною в галузі Х-променології Австрії. Л. Лілієнфельд, перебуваючи в клініці Гольцкнехта, вдосконалював методи Х-променевої діагностики, написав декілька об'ємних праць, оформлених, зокрема, у багаторазово перевиданому методичному посібнику для практичних лікарів та медсестер і в колективних збірниках з Х-променології

Інституту Г. Гольцкнехта. Між іншим, Юліус Лілієнфельд як розробник Х-променевих трубок та автор наукових праць у цій галузі з 1916-го входив до редколегії збірника під загальною редакцією Г. Гольцкнехта до кінця виходу останнього випуску 1931 р.

Важливим і цікавим є пошук Л. Лілієнфельдом як фізико-хіміком шляхів удосконалення флуоресцентного екрана на основі ZnS для Х-променевих апаратів. Винаходи захищені декількома його патентами. Починав з удосконалення колоїдних розчинів, усуваючи як шкідливі ефекти коагуляції. Запропонував метод очистки сировини для колоїдної субстанції, яка служила активним покриттям світних екранів. Унаслідок впровадження пропозицій Л. Лілієнфельда технічні характеристики (час післясвічення тощо) екранів були значно покращені³⁷.

Після війни Л. Лілієнфельд поновно зацікавився целюлозою і синтезом речовин на її основі. Він запатентував низку ефірів целюлози, застосовуваних³⁸ для виготовлення ниток штучних тканин віскози, шовку, а також плівок тощо. Його шовк отримав назву за прізвиськом винахідника — шовк Лілієнфельда³⁹ (1926) і мав кращі властивості від тогочасних інших тканин такого типу. Винайдені Л. Лілієнфельдом способи отримання пряжі, методи обробки тканин використовувалися на промислових підприємствах. Мав підприємство з виготовлення і реалізації текстилю у Відні та його філію „Thermos“, з 1930 р. — „Siolko“ у Львові (вул. Шпитальна, 5). Статки винахідника росли. Л. Лілієнфельд у 1930-х рр. винаймав мешкання в одному з найпрестижніших палаців „Fanto“ в центрі Відня.

Леон Лілієнфельд мав різносторонні зацікавлення. Опублікував понад 30 наукових праць у журналах та наукових збірниках, співавтор книг. Любив мистецтво. Створив велику колекцію⁴⁰ картин західноєвропейських художників, яка нині міститься у США, в Бостонському музеї художнього мистецтва. Його шовкова нитка обірвалася 6 червня 1938 р. Помер несподівано від пневмонії в Мілані (Італія). Його вдова Антонія Лілієнфельд (Шульц, 1876—1972) ще довго патентувала винаходи д-ра Л. Лілієнфельда, користуючись його напрацюваннями.

Володимир ШЕВЧУК

³² Белки / Ред. Т. Нейрат, К. Бэйли: В 3-х т.— Москва, 1958.— Т. 3, ч. 1.: Биохимия белковых веществ.— С. 88.

³³ Sidney W. „Artificial Food“ // Nature.— 1898.— Vol. 58.— N 1503.— P. 368.

³⁴ Artificial albumen // The Timaru Herald.— 1898.— September 20; Artificial albumen // West Gippsland Gazette.— 1898.— October 25.

³⁵ Jolles M., Lilienfeld L. Improvements in and connected with photographie paper, plates, and diapositives.— Patent GBD 189711.053.— 1897.

³⁶ Albumen. The atlas of analytical signatures of photographic processes / The Getty Conservation Institute.— Los Angeles, 2013.— P. 39.

³⁷ Lilienfeld L. Herstellung kolloidaler Metallselenide oder Metallsulfide. Patent DR 403714.— 1924 // Chem. Zentralblatt.— 1924.— Bd. II.— N 24.— S. 2692; Lilienfeld L., Jahoda R. Improvements in and relating to fluorescent Screens for X-Rays. Patent UK 201549 (A).— 1924.

³⁸ D-r L. Lilienfeld // Nature.— 1938.— Vol. 142.— N 3589.— P. 282.

³⁹ Die Kunstseide. Neujahresblatt der Naturforschenden Gesellschaft in Zürich / Bearb. H. E. Fierz-David, H. Schuster, K. Risch.— 1930.— Bd. 132.— S. 30—55.

⁴⁰ Reed V. S. Frans Hals, Hitler, and the Lilienfeld collection // Journal of the History of Collections.— 2018.— Vol. 30.— N 3.— P. 471—486.

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ПЕТРОФІЗИЧНИХ І ГЕОФІЗИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В ІНСТИТУТІ ГЕОЛОГІЇ І ГЕОХІМІЇ ГОРЮЧИХ КОПАЛИН НАН УКРАЇНИ

(до 45-річчя заснування відділу проблем нафтової геофізики)

Наукове товариство ім. Шевченка було утворене як Літературне товариство імені Т. Шевченка з пріоритетом до українознавчих проблем. Але при реорганізації його в Наукове товариство ім. Шевченка (НТШ) (1892) у структурі НТШ, поряд з Історично-філологічною і Філософською, виділили Математично-природописно-лікарську секцію. На цих засадах як багатопрофільна академія українського народу воно стало потужною об'єднавчою силою Сходу і Заходу України, розділених між Австро-Угорською і Російською імперіями. Активна діяльність членів НТШ Івана Пулюя, Івана Верхратського, Володимира Кубійовича та інших видатних вчених-природознавців того часу й заклала підґрунтя майбутнього розвитку геолого-геофізичного напрямку. Нині у відновленому 1989 р. НТШ в Україні працюють Геологічна комісія та Комісія фізики Землі, в яких проводяться геофізичні дослідження, одним із центрів яких є Інститут геології і геохімії горючих копалин (ІГГГК) НАН України (до 1964 р.— Інститут геології корисних копалин (ІГКК) АН УРСР).

Джерела петрофізичних і геофізичних досліджень в ІГКК АН УРСР слід віднести до 50-х років ХХ ст., коли в організованому академіком АН УРСР В. О. Сельським відділі геофізики за керівництва С. Субботіна узагальнили наявні геофізичні дані для уточнення глибинної будови Карпатського регіону і прилеглих областей (1945—1960). Надалі цей значущий напрям опинився поза увагою геологів-нафтовиків. Однак потреба розширення наукових розвідок у галузі геології паливних копалин для зміцнення паливно-енергетичної бази західних областей України і усвідомлення цього директором Інституту, членом-кореспондентом АН УРСР Григорієм Доленком, ініціювали створення відділу проблем нафтової геофізики (1975). Очолювати відділ запропоновано к. г.-м. н. Г. Петкевичу. Основне завдання новоствореного підрозділу визначили як теоретичне та експериментальне обґрунтування принципів і методів геофізичної діагностики складу, будови і фізичного стану порід в осадових розрізах для вивчення глибинної будови земних надр і прогнозування нафтогазових покладів та інших горючих копалин.

Виконання цих задумів потребувало й відповідного колективу однодумців, основу якого становили досвідчені працівники одного з геофізичних підрозділів Львівського філіалу математичної фізики Інституту математики АН УРСР (з 1978 р.— Інститут прикладних проблем механіки і математики АН УРСР, з 1990 р.— імені Я. С. Підстригача). Дирекція ІГГГК АН УРСР розуміла важливість поповнення відділу молодими спеціалістами. Ними стали випускники геологорозвідувального факультету Івано-Франківського інституту нафти і газу

Р. П. Морошан, І. М. Куровець, Г. Л. Башкіров, А. В. Полівцев. Здібна молодь — дипломники з відзнакою, внесли свіжий струмінь в роботу і відділу, та Інституту. У творчий колектив вдало влився С.-О. Лизун, випускник фізичного факультету Львівського державного університету ім. І. Франка. Йому не було місця в аспірантурі університету як синові репресованих батьків, яких за участь у національно-визвольних змаганнях вислано у Читинську область, де Степан-Орест і народився. Усі згадані молоді працівники стали спеціалістами високої кваліфікації, кандидатами геолого-мінералогічних наук, а Степан Лизун захистив ще й докторську дисертацію.

Упродовж вже 45-літньої діяльності відділу проблем нафтової геофізики очолювали д. г.-м. н., професор Г. І. Петкевич (1975—1991), д. г.-м. н., професор С.-О. Лизун (1991—2000) та к. г.-м. н. І. М. Куровець (з 2000 р. і донині). Наукове кредо відділу також формували відомі вчені і спеціалісти з геофізики і геології: доктори геолого-мінералогічних наук І. Д. Гофштейн, Р. С. Копистянський, В. Г. Осадчий, Б. І. Малюк, кандидати геолого-мінералогічних наук Б. М. Улізло, А. Х. Сергачук, В. С. Сизоненко, В. В. Лещук, Р. П. Морошан, Х. Б. Заяць, доктор фізико-математичних наук В. Ф. Кондрат та ін.

На першому етапі діяльності відділу були створені спеціалізовані лабораторії петрофізики, прогнозування геологічного розрізу, радіогеохімії, геомеханіки.

На сконструйованій і створеній лабораторній установці високого тиску УВТ-500 за умов, наближених до пластових, на зразках керна вивчали смісно-фільтраційні і петрофізичні параметри (електричний опір, швидкість пружних хвиль і їх затухання), що дало змогу моделювати термобаричні умови, які відповідають природним, для зразка до глибини 10 км, тобто створювати гідростатичний тиск до 500 МПа, за потреби — складно-напружений стан за змінного тиску, зокрема, поровий тиск у межах 0—100 МПа, і температуру від атмосферної до 200°C (О. В. Шеремета, О. С. Зубко, А. П. Мельничук). За даними досліджень зразків з мезозойських і кайнозойських відкладів Прикарпаття, кам'яновугільних відкладів Дніпровсько-Донецької западини, мезозойських і палеозойських відкладів Західносибірської платформи, встановили зв'язки і залежності між петрофізичними параметрами і пористістю та створили базу петрофізичних даних порід-колекторів як основу для підрахунку запасів нафти і газу, прогнозу геологічного розрізу тощо. За таких передумов лабораторія з вивчення петрофізичних властивостей порід при високих тисках стала добре відомою як у нашій країні, так і за її межами.

Результати петрофізичних досліджень використано при розробці теорії і методики свердловинного акустичного методу: обґрунтовано і розроблено комплекс нових методів свердловинної геоакустики: бокового акустичного зондування, безперервного розчленування розрізу і просторових свердловинних спостережень (Г. І. Петкевич, В. В. Лещук) та запропоновано способи інтерпретації матеріалів акустичних методів для вивчення будови і фізичного стану порід у присвердловинній зоні, розчленування тонкошаруватих розрізів, виділення тріщинуватих зон (В. В. Лещук).

Аналіз даних геофізичних досліджень у свердловинах сприяв вивченню геологічної інформативності геофізичних характеристик при розчленуванні розрізу, виявленню колекторів, оцінці їхніх ємнісно-фільтраційних параметрів і характеру флюїдонасичення. Обґрунтовано методику статистичної інтерпретації даних акустичного каротажу в комплексі з іншими методами для вирішення геологічних завдань, створено алгоритми і програму статистичної експрес-інтерпретації комплексу методів каротажу в теригенних відкладах Дніпровсько-Донецької западини на ЕОМ, розроблено методику і програми обробки даних свердловинної сейсмаакустики в тонкошаруватих геологічних середовищах та детального просторового аналізу геофізичних досліджень у свердловинах (Р. П. Морошан, І. М. Куровець). Розроблено технологію виготовлення штучних зразків порід-колекторів та методи фізичного моделювання структуроформувальних чинників і вивчено їх вплив на ємнісно-фільтраційні і петрофізичні характеристики, встановлено зв'язки структуроформувальних чинників та ємнісно-фільтраційних і петрофізичних характеристик та отримано моделі опису залежності між петрофізичними і колекторськими параметрами та структуроформувальними чинниками (Г. Л. Башкіров, О. С. Зубко).

Внаслідок комплексного аналізу даних петрофізичних, свердловинних геофізичних досліджень і сейсморозвідки розроблено практичні методи і пакети програм параметричного забезпечення сеймо-стратиграфічного аналізу (Г. І. Петкевич, Г. Й. Пригулка, І. М. Куровець, Р. П. Морошан та ін.).

Співробітниками лабораторії радіогеохімії (А. В. Полівцев, В. Я. Саган, П. В. Твердохліб, М. В. Князик, В. В. Кирилюк та ін.) розроблено методику гамма-спектрометричних пошуків і розвідки родовищ калійних солей та експресної оцінки їх кондиційності, встановлено особливості розподілу природних радіоактивних елементів і газів у породах і ґрунтах Карпатського регіону, Донбасу, Дніпровсько-Донецької западини та інших регіонів, зокрема, значення вмісту радіоактивних елементів у породах флішу і молас Українських Карпат включено до Міжнародного банку даних регіональних та глобальних кларків. Напрацювання зі сучасної геодинаміки стали основою Інструкції з геодинамічного районування вугільних родовищ (Санкт-Петербург, 1990 та ін.), дистанційних досліджень (Київ, НКАУ, 1996 та ін.).

У лабораторії геомеханіки під керівництвом д. г.-м. н. Р. С. Копистянського (1982—1988) вивчено характер полів напружень у флішових відкладах Українських Карпат, встановлено їх геодинамічну природу, визначено можливість застосування мікроструктурного аналізу для визначення палеонапружень, запропоновано спосіб визначення на керновому матеріалі сучасних напружень в осадових відкладах, за даними вивчення явища пружної

післядії, що сприяло ефективному веденню пошуково-розвідувальних робіт на нафту і газ та розробці покладів.

Принципово новий етап науково-дослідницьких робіт ознаменувався пошуками нових ефективних лабораторних і геофізичних методів та нетрадиційних способів обробки й інтерпретації геолого-геофізичної інформації, були проведені оригінальні дослідження для з'ясування активних геофізичних полів нафтогазоносних і вугільних родовищ, вивчення особливостей їх тектоніки та геологічної будови. Особливо він посилювався, коли відділ очолював к. г.-м. н. С.-О. Лизун. Вже у кандидатській дисертації на тему „Визначення фізичних параметрів кам'яного вугілля в умовах впливу полів різної фізичної природи“ (1984) С.-О. Лизун фактично заклав основи цього перспективного напрямку, що отримало творчий розвиток у його докторській дисертації „Фізико-геологічні основи діагностики нафтогазоносних об'єктів методами взаємодії полів“ (1992). Отож він започаткував новий напрям науково-дослідних робіт із вивчення взаємодії фізичних полів різної природи і сформулював принципово нові засади прямих методів пошуків та розвідки, який отримав назву геофізика взаємодії полів.

Зокрема, експериментально вивчено термостимульовані явища у вугіллі і гірських породах, розроблено нові способи фізичних досліджень кам'яного вугілля і діагностичні параметри для оцінки його марочного та речовинного складу, вмісту газів і температури вуглеутворення, запропоновано і розроблено методику електростимульованого газовиділення у кам'яному вугіллі і методи контролю цього ефекту, показано принципову можливість оцінки напруженого стану гірських порід у різних термобаричних умовах оптико-акустичним методом (Г. І. Петкевич, С.-О. Лизун, В. С. Сизоненко). Побудовано математичну модель взаємозв'язаних механічних та електромагнітних процесів тепломасопереносу у пористих насичених середовищах і основі розв'язку модельних задач досліджено вплив механічних коливань у різних діапазонах частот на механізми формування дифузійно-адсорбційної та фільтраційної складових потенціалів спонтанної поляризації у водонасичених гірських породах (С.-О. Лизун, В. Ф. Кондрат, Ю. А. Шпот).

Внаслідок теоретичних та експериментальних досліджень на моделях середовищ, що містять вуглеводні, і в натурних умовах на нафтогазових родовищах встановлено широкомасштабні ефекти впливу механічних коливань на електромагнітне випромінювання Землі. Запропоновано комплекс нових геофізичних методів, що включає вимірювання потенціалів природного електричного поля, потенціалів викликані поляризації та природного електромагнітного випромінювання в умовах дії вібрації на середовище, і, як метод „Вібро-ПС“, захищений авторським свідоцтвом.

У підсумку розроблено і відпрацьовано технологію спостережень методами природного і вібростимульованого імпульсного електромагнітного поля Землі (ПІЕМПЗ), обробки інформації на ПЕОМ та геологічної інтерпретації даних при прогнотуванні зон тектонічної порушеності вугільних пластів і вмісних порід на родовищах Донецького і Львівсько-Волинського кам'яновугільних басейнів (С.-О. Лизун, І. М. Куровець, Г. Й. Пригулка, Г. П. Кос'яненко).

Наступним етапом комплексних досліджень, який також зініціював як завідувач відділу,

д. г.-м. н., професор С.-О. Лизун, стало вивчення петрофізичних властивостей тріщинуватих, карбонатних і низькопористих колекторів основних продуктивних літолого-стратиграфічних комплексів України.

Розроблено петрофізичні критерії нафтогазоносності основних продуктивних літолого-стратиграфічних комплексів Західного, Східного та Південного нафтогазоносних регіонів України і побудовано типові геолого-петрофізичні розрізи продуктивних комплексів нафтогазоносного регіону України з врахуванням петрофізичних і колекторських властивостей порід-колекторів, їхні взаємозв'язки і взаємозумовленості при нормальних і умовах, які моделювали пластові (І. М. Куровець, О. В. Шеремета, О. С. Зубко, П. С. Чепусенко, С. М. Мельничук).

За результатами аналізу розподілу термобаричних параметрів покладів вуглеводнів у межах Карпатської, Дніпровсько-Донецької та Південної нафтогазоносних провінцій виділено зони розміщення покладів вуглеводнів за вертикальним розрізом залежно від початкових пластових тисків і температур, а також розрахованих термобаричних коефіцієнтів і встановлено закономірності розподілу покладів вуглеводнів залежно від початкових пластових температур та середнього геотермічного градієнта нафтогазоносних провінцій підтверджують зв'язок між геотермічним режимом покладів та просторовим їх розміщенням (О. А. Приходько, І. І. Грицик).

У відділі також розв'язуються проблеми екології і охорони довкілля: виявлення забруднених нафтопродуктами зон, місць інфільтрації відстійних вод на дамбах, діагностика і оконтурення карстів, фіксація можливих провалів на соляних і сірчанних родовищах Передкарпаття. З цією метою сформовано апаратурно-методичний комплекс еколого-геофізичного моніторингу навколишнього геологічного середовища. Розроблено геолого-механічну модель формування зсувних процесів на об'єктах нафтогазового комплексу в Карпатській нафтогазоносній провінції та обґрунтовано виникнення пружно-деформаційних процесів у гірських породах за рахунок глибинних тектонічних рухів та неотектонічної активності даної території, на основі чого сформовано і апробовано раціональний геофізичний комплекс оцінки впливу діяльності гірничо-видобувних підприємств на стан навколишнього середовища (зсувні процеси, карстопровальні явища, забруднення верхньої частини геологічного розрізу нафтопродуктами та їх похідними, герметичність підземних сховищ газу (І. М. Куровець, О. С. Зубко, О. А. Приходько, І. І. Грицик, П. С. Чепусенко).

На сучасному етапі сформувався основний науковий напрям відділу — дослідження проблем пошуків, розвідки та освоєння нетрадиційних покладів вуглеводнів України, розробка теоретично-експериментальних засад діагностики нетрадиційних покладів вуглеводнів за петрофізичними критеріями. Вирішення цих завдань ґрунтується на комплексному петрофізичному вивченні гірських порід, літолого-петрографічних дослідженнях керна, лабораторних дослідженнях емніснопористих, фізико-механічних параметрів зразків керна при атмосферних умовах і умовах складнонапруженого стану, дослідженні структурно-текстурних властивостей та взаємозв'язків параметрів колекторів з різним типом порового простору, аналізі наявної геолого-геофізичної ін-

формації; теоретичному обґрунтуванні та розробці програмно-методичного комплексу моделювання емніснопористих властивостей порід-колекторів вуглеводнів, побудові петрофізичних моделей порід-колекторів як основи для прогнозу колекторських властивостей гірських порід для різних пасток і пластових умов.

З цієї проблематики упродовж останніх років опубліковано 5 колективних монографій, серед них чотири книги в колективній монографії „Нетрадиційні поклади вуглеводнів України“, статті у зарубіжних і національних журналах, зокрема у „Доповідях НАН України“, результати доповідей на конференціях різних рівнів. Загалом співробітниками відділу видано 21 монографію і 3 тематичні збірники наукових праць, опубліковано сотні статей і наукових доповідей у вітчизняних і зарубіжних журналах, отримано 14 авторських свідоцтв і патентів.

За час існування відділ брав участь у виконанні численних наукових досліджень у рамках Державних програмно-цільових та конкурсних тематик НАН України, проєктів Фонду фундаментальних досліджень Міністерства освіти і науки України, прикладних досліджень на замовлення виробничих організацій. Відділ вирізняє активна співпраця з Київським національним університетом ім. Т. Шевченка, Івано-Франківським національним технічним університетом нафти і газу, Інститутом геотехнічної механіки ім. М. С. Полякова НАН України, Інститутом прикладних проблем механіки і математики ім. Я. С. Підстригача НАН України, Карпатським відділенням Інституту геофізики НАН України та виробничими організаціями НАК „Нафтогаз України“, ДК „Укргазвидобування“, „Укрнафта“, підрозділами „Укргеофізики“ та ін.

Вагоме й міжнародне наукове співробітництво. Так, у руслі міжнародних наукових програм у 2000—2001 рр. був зреалізований проєкт Українського технологічного центру № 1474 „Розробка апаратурно-методичного комплексу динамічної магніторозвідки для пошуків родовищ нафти і газу“, який фінансувався урядом США, у 2015—2017 рр. виконано науковий проєкт за результатами спільного конкурсу НАН України та Польської академії наук „Дослідження палеозою, мезозою і міоцену на перетині кордону південно-східної частини Польщі та західної частини України“. У відділі налагоджена співпраця із зарубіжними установами, зокрема, з Інститутом геологічних наук Польської академії наук, Державним геологічним та дослідницьким інститутом Республіки Польща тощо.

Отже, відділ проблем нафтової геофізики ІГТГК НАН України впродовж 45-річного часу функціонування у системі Національної академії наук України досяг немалих успіхів. І весь той час разом з відділом крокував д. г.-м. н., професор С.-О. Лизун. Він очолював колектив у складний час становлення української державності і зумів згуртувати та спрямувати колектив на виконання завдань нафтогазової геології і геофізики незалежної України. Власне немаловажну частку вагомих фундаментальних результатів відділу отримано саме завдяки його науковій і науково-організаційній діяльності.

А ще скільки б С.-О. Лизун зробив, адже 1 січня 2021 р. йому б виповнилося лише сімдесят! Однак важка хвороба і невблаганна смерть передчасно забрала у засвіти ученого та організатора науки і

виробництва в галузях геології паливних копалин, фізики гірських порід і нафтогазової геофізики. Проте відділ проблем нафтової геофізики й надалі розвивається, перспективи фундаментальних наукових досліджень його колективу пов'язані з розвитком нових принципів і методів геофізичної діагностики нафтогазоносних об'єктів на основі вивчення складнопобудованих порід-колекторів нафти і газу та створення їх геолого-петрофізичних моделей: розробкою теоретико-експериментальних засад діагностики нетрадиційних покладів вуглеводнів (метан газувугільних родовищ, газ ущільнених колекторів, „сланцевий газ“, „сланцева нафта“) за даними дослідження впливу термобаричних умов на формування ємнісно-фільтраційних властивостей порід, вивчення структури порового простору порід-колекторів вуглеводнів, встановлення взаємозв'язків між ємнісно-фільтраційними, фізико-механічними і термобаричними параметрами. У цьому й вбачаємо запоруку розви-

тку та інтенсифікації петрофізичних і геофізичних досліджень в ІГГК НАН України та в Геологічній комісії і Комісії фізики Землі НТШ для потреб нафтогазової геології та паливно-енергетичного комплексу України з метою уникнення залежності від іноземних енергоносіїв. Такими уявляв свої першорядні завдання доктор геолого-мінералогічних наук, професор Степан-Орест Олексійович Лизун, як спеціаліст високої кваліфікації з геології паливних копалин, фізики гірських порід і нафтогазової геофізики, багаторічний завідувач відділу проблем нафтової геофізики ІГГК НАН України і як державний діяч, заступник міністра екології та природних ресурсів України і заступник міністра охорони навколишнього природного середовища України та докладав до їх виконання усі свої зусилля і знання.

*Ігор НАУМКО, Мирослав ПАВЛЮК,
Ігор КУРОВЕЦЬ*

ЕТНОГРАФІЧНО-ФОЛЬКЛОРИСТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА — ГІДНИЙ НАСЛІДУВАННЯ ПОЧИН

У системі історичних координат є дати, які важко не помітити, тим паче проігнорувати їх зовсім. Інакше це буде виявом неповаги до наших попередників, проявом безпам'ятства, ознакою втрати національної ідентичності тощо. Йдеться про ювілеї, незалежно від того, стосуються вони рідного народу, держави чи окремої особистості. До пам'ятних дат належить, безсумнівно, і 150-річний рубіж. У масштабах історії розвитку людства 150 років — це малопомітна „кома“ чи інший „розділовий знак“, у діапазоні прожитого однією людиною — недосяжна мрія. У кращому разі в межах цього хронологічного відрізка вміститься доля щонайменше двох осіб, у гіршому — трьох і більше.

150 років тому народився Володимир Гнатюк, який разом із Михайлом Грушевським та Іваном Франком перетворив Наукове товариство імені Шевченка у Львові в академічну установу європейського зразка. Символічно, що В. Гнатюк прийшов на білий світ за два з половиною роки (9 травня 1871 р.) до заснування Літературного товариства ім. Т. Шевченка (23 грудня 1873 р.), тобто був, фактично, ровесником майбутньої наукової інституції.

Походив В. Гнатюк, син Михайла і Василини, з бідної селянської родини, яка складалася із семи членів. Батько був власником невеликого клаптика землі (близько 1 га)¹, через що сім'я Гнатю-

ків часто бідувала. Неодноразово обмежував себе в усьому і Володимир, навчаючись у Бучацькій (1885—1889) і Станіславській (1890—1894) гімназіях та Львівському університеті (1894—1898). Важкі матеріальні умови його побуту під час навчання добре ілюструє епістолярій. Скажімо, 29 липня 1888 р. батько Михайло писав сину: „Посилаю Тобі пару білизни — сорочку нову, а гатки старі мама полагодила і за час будуть, бо тепер жнива, нема часу шити, а купити нема тепер грошей. Не нарікай, що так довго не приславім, бо не було часу“². Не поліпшилось його становище і згодом. Зокрема, 22 червня 1891 р. М. Гнатюк писав Володимирі: „Що ся тичить, щось писав за гроші, то нема, бо я той сурдук мусів замінити в Бучачу, та й додав 4 р[инські] і заміняв цілий гарнітур, а тепер передновок, то не знати, на що би борше треба. Давай собі раду яку можеш, бо Ти, мо[же], і не знаєш, що я за Тебе ще винен давніше, ще як єсь був в Бучачу — може, яких з 15 р[инських]³.

„Ані чоботи, ані убрання, ані футро — нічого не можу тепер поладити тому, що не маю грошей, навіть на борг буду їсти“, — скаржився В. Гнатюк у листі до дружини Олени від 30 жовтня 1897 р.⁴

Продовжуючи цю тему, доцільно зазначити, що, перебуваючи навіть на „власних хлібах“ і самовіддано працюючи в різних структурних підрозділах

¹ М у ш и н к а М. Володимир Гнатюк. Життя та його діяльність в галузі фольклористики, літературознавства та мовознавства // Записки Наукового товариства імені Шевченка (далі — Записки НТШ). Праці Філологічної секції. — Париж; Нью-Йорк; Сідней; Торонто, 1987. — Т. CCVII. — С. 23.

² Володимир Гнатюк. Документи і матеріали (1871—1899) / Упоряд. Я. Д а ш к е в и ч, О. К у п ч и н с ь к и й, М. К р а в е ц ь, Д. П е л ь ц, А. С и с е ц ь к и й. — Львів, 1998. — С. 10.

³ Т а м с а м о. — С. 14.

⁴ М у ш и н к а М. Володимир Гнатюк... — С. 36.

НТШ у Львові, вчений жив зі своєю сім'єю дуже скромно, неодноразово відчував великі фінансові труднощі⁵, через що був змушений просити допомоги в керівництва академічної установи та вимагати підвищення заробітної платні⁶. Підтвердженням сказаного є також два „Свідчення убожества”, видані йому 17 жовтня 1903 р. та 12 вересня 1905 р. парафією церкви Успіння у Львові⁷. В останньому з них зазначалося: „Володимир Гнатюк, секретар Наук[ового] тов[ариства] ім. Шевченка, не посідаючи ні движимого, ні нерухомого маєтку, не єсть в силі платити оплати шкільної за свої доньки Ірину і Олександру, учениці IV і II класу школи вправ при учительській жіночій семінарії”⁸.

Натомість Господь щедро наділив В. Гнатюка іншими чеснотами — цупкою пам'яттю, світлим розумом, великою допитливістю, настирливістю у досягненні заповітних мрій, сумлінністю, невсипучою працездатністю і т. ін. Він, як і його батько Михайло, не міг ні хвилини сидіти без діла: дослідник працював за суворо встановленим режимом, розрахованим на хвилини, часто цілі ночі не спав⁹. Усі ці людські риси й допомагали йому долати різні життєві труднощі й посісти чільне місце в царині українознавства, передусім на ниві етнографії та фольклористики.

Рідкісним для української науки є також те, що уродженець с. Велеснів (нині — Монастирського р-ну Тернопільської обл.) почав серйозно цікавитися усною народною творчістю і традиційно-побутовою культурою вже в юному віці — під час навчання у Буцацькій гімназії. „Я не мав ніякої тоді означеної мети,— згадував учений у передмові до двотомника „Українські народні байки (звіринний опис)” — і записував пісні лише тому, що вони мені подобалися. Але збірка все збільшала ся, особливо в часі вакацій. До 1889 р., в котрім я скінчив низшу гімназію, в ній було вже коло 500 пісень”¹⁰.

Наприкінці того самого (1889) року в московському часописі „Новый галичанин” оприлюднили заклик записувати пісні, які планували друкувати на його шпальтах. В. Гнатюк вислав свою збірку фольклорних матеріалів до Львова, з надією, що записані ним народні твори стануть доступними широкому читачьому загалові. Однак редакція „Нового галичанина” встигла опублікувати лише вісім пісень¹¹, позаяк 1891 р. журнал

перестав виходити. Найсумнішим у цій історії було те, що перша фольклорна збірка В. Гнатюка безслідно зникла¹².

Усну народну творчість уродженець Західного Поділля записував від своїх земляків і під час навчання у Станіславській вищій гімназії, причому його зв'язок із носіями поетичного та розповідного фольклору був взаємним. У листі від 22 червня 1891 р. батько Михайло писав сину: „Кланяються і поздоровляють Тебе твої співаки і співачки, і просять, щоби-сь приїхав додому на вакації, і щоби-сь прибирав якнайбільше пісень світських і также набожних кавалків, щоби-сь научив їх співати, просять, може би-сь купив збірник пісней розмаїтих”¹³.

Зацікавлення народною культурою посилювалося у В. Гнатюка під час навчання у Львівському університеті, особливо з другого курсу, коли він почав відвідувати лекційні й семінарські заняття з історії Михайла Грушевського та української мови і літератури Олександра Колесси. Сприяли цьому й інші чинники: за підтримки Івана Франка 1895 р. дослідник вступив до Народознавчого товариства у Львові (нині — Польське народознавче товариство)¹⁴ та почав співпрацювати з його друкованим органом „Lud”. Саме у цьому журналі він опублікував свою першу працю, яка стосувалася традиційної матеріальної культури українців,— плуга¹⁵.

Паралельно В. Гнатюк налагоджує тісні ділові стосунки з І. Франком, друкує окремі зразки усної народної творчості в журналі „Жите і слово”. Що більше, 1895 р. він передав І. Франку свою другу фольклористичну збірку, яка містила понад 800 пісень та декілька десятків казок, сподіваючись, що частина з них буде опублікована в часописі „Lud”. Ознайомившись з цією збіркою, І. Франко віддав її секретареві Народознавчого товариства у Львові А. Стшелецькому, який невдовзі запропастив її¹⁶. Отож тривала (найімовірніше, упродовж 1890—1895 рр.) збирацька робота уродженця с. Велеснів знову виявилася марною.

Інша людина, мабуть, опустила б у цьому випадку руки і відмовилася від подальшої науково-пошукової праці, але тільки не В. Гнатюк. Навпаки, невдачі лише підстобували його до нових народознавчих досліджень, зокрема і ніким не-

Володимир Гнатюк

⁵ Володимир Гнатюк. Документи і матеріали...— С. 180, 220, 284, 288, 296, 331—332; Листування Федора Вовка з Володимиром Гнатюком / Передм. В. Наулка; упоряд. та комент. В. Наулка, Н. Руденко, О. Франко.— Львів; Київ, 2001.— С. 65—66, 104, 106, 107, 111, 164.

⁶ Володимир Гнатюк. Документи і матеріали...— С. 98—99, 224, 324.

⁷ Там само.— С. 129, 146.

⁸ Там само.— С. 146.

⁹ Мушинка М. Володимир Гнатюк...— С. 34—35.

¹⁰ Гнатюк В. Передне слово // Етнографічний збірник.— Львів, 1916.— Т. XXXVII—XXXVIII.— С. IV.

¹¹ Підраховано за: Володимир Гнатюк (1871—1926): Бібліографічний покажчик / Упоряд. М. Мороз, М. Мушинка.— Львів, 1992.— С. 5.

¹² Мушинка М. Володимир Гнатюк...— С. 25.

¹³ Володимир Гнатюк. Документи і матеріали...— С. 14—15.

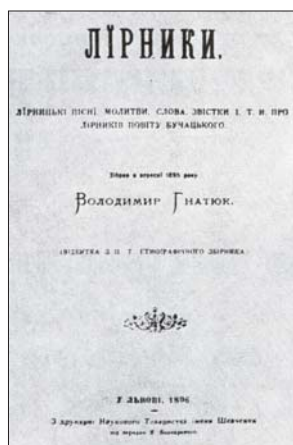
¹⁴ Kalinaj A. Wykaz członków Towarzystwa // Lud.— Lwów, 1895.— Rocz. 1.— S. 63.

¹⁵ Hnatyuk W. Plug // Там само.— S. 142—143.

¹⁶ Мушинка М. Володимир Гнатюк...— С. 27.

звіданими стежками. Цьому сприяв також збіг життєвих обставин. У червні 1895 р. Михайло Драгоманов закликав галицьку громадськість зайнятися вивченням народної творчості Закарпатської України. Першим на цей заклик відгукнувся саме В. Гнатюк, який обрав собі в напарники університетського товариша Осипа Роздольського¹⁷. Під час літніх канікул (у липні) вони пішки здолали шлях за маршрутом с. Лавочне Сколівського повіту — м. Хуст, відвідавши понад десяток населених пунктів Мармароського комітату. Позаяк до 1895 р. зв'язку між Галичиною й Угорщиною не було, то, за словами самого В. Гнатюка, вибиралися вони в дорогу навмання — „на Божу волю, як знали і куди знали”¹⁸.

Відтак народознавець здійснив ще п'ять наукових подорожей на терени Закарпатської України, Східної Словаччини та Південної Угорщини, а зібрані під час цих мандрівок етнографічно-фольклористичні матеріали стали основою його відомого шеститомника „Етнографічні матеріали з Угорської Руси” (1897—1911, т. 1—6), який і досі є „неперевершеним джерелом для пізнання фольклору Закарпаття”, позаяк містить 505 творів народної прози та 583 пісні¹⁹. Прикметно, що перший том цього зібрання відкриває посвята „Панам Проф[есору] Михайлови Грушевському і Док[то]-рови Іванови Франкови, подвижникам українсько-руської науки, приятелям і учителям молодіж”²⁰, якою В. Гнатюк висловлював своїм наставникам глибоку повагу і щирі вдячність за їхню беззастережну підтримку його науково-пошукових польових досліджень.

Титульна сторінка праці „Лірники”. Львів, 1896 р.

Упродовж 1895—1897 років у житті народознавця відбулося ще кілька важливих подій, які визначили його подальший науковий шлях. По-перше, 30 березня (11 квітня) 1896 р. він став повноправним членом НТШ у Львові²¹, сплативши 5 золотих ринських вступного внеску. У книзі обліку членів Товариства за 1873—1920 роки його зареєстрували аж за номером 232²². Для порівняння: Володимир Шухевич значиться у цій книзі дванадцятим (всту-

пив 1874 р.), Олександр Барвінський — п'ятдесят другим (1890), Федір Вовк — сімдесят першим (1893), М. Грушевський — вісімдесят четвертим (1893)²³. Натомість І. Франко вступив до лав наукової установи лише двісті шістнадцятим (14 (26) червня 1895 р.)²⁴. Однак, незважаючи на досить пізній початок офіційної співпраці В. Гнатюка з першою українською академічною установою, дійсним членом Товариства його обрали вже через три роки (1 червня 1899 р.) — у віці 28 років. Таке надивовижу швидке суспільно-наукове визнання не має більше аналогів в історії НТШ і навряд чи буде коли-небудь перевершене.

1895 р. народознавець уперше продемонстрував членам Товариства і свій творчий хист, оприлюднивши в шостому томі видання „Записки НТШ” перші публікації, зокрема і масштабну за обсягом рецензію на фольклористичний збірник Володимира Ястребова²⁵. Наступного (1896) року зусиллями І. Франка у другому томі „Етнографічного збірника” надрукували його відому працю „Лірники”²⁶.

Другий том „Етнографічного збірника” викликає наукове зацікавлення ще й тому, що в ньому опублікували відому статтю „Замітки етнографічні з Угорської Руси” закарпатського етнографа Юрія Жатковича²⁷, яку „за згодою автора (Ю. Жатковича.— М. Г.) [добродій] В. Гнатюк вибрав з неї найбільш цікаве з погляду етнографічного й приготував до друку”²⁸. Керівництво НТШ у Львові було настільки задоволене успішною редакторською роботою молодого народознавця, що весь наступний (третій) том цього серійного видання доручили підготувати йому самому. Ним і став уже згаданий нами перший том масштабної фольклористичної праці „Етнографічні матеріали з Угорської Руси”.

Примітним є також те, що перші успішні науково-видавничі кроки В. Гнатюк зробив ще у статусі студента філософського факультету Львівського університету. Водночас це не заважало початківцю досліднику, налагоджувати тісні ділові контакти з відомими фахівцями. Показовими у цьому відношенні можуть бути обставини його знайомства з Федором Вовком — уже знаним на той час антропологом, етнологом, археологом та фольклористом.

18 березня 1897 р. М. Грушевський вислав Ф. Вовку в Париж кілька етнографічних матеріалів, які він мав відредагувати для нового серійного народознавчого видання „Матеріяли до українсько-руської етнології”. Були серед них і дві розвідки В. Гнатюка — про народне харчування і традиційне кушнірство українців Галичи-

¹⁷ Яценко М. Т. Володимир Гнатюк. Життя і фольклористична діяльність.— К., 1964.— С. 96; Довгало І. Осип Роздольський: Музично-етнографічний доробок.— Львів, 2000.— С. 28.

¹⁸ Гнатюк В. Передне слово // Етнографічний збірник.— Львів, 1909.— Т. XXV.— С. III.

¹⁹ Мущинка М. Володимир Гнатюк...— С. 54.

²⁰ Етнографічний збірник.— Львів, 1896.— Т. III.— С. [III].

²¹ Центральний державний історичний архів України у Львові (далі — ЦДІА України у Львові), ф. 309, оп. 1, спр. 33, арк. 33 зв.

²² Там само.— Спр. 371, арк. 79 зв.

²³ Там само.— Арк. 4, 19 зв., 25 зв., 29 зв.

²⁴ ЦДІА України у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 33, арк. 29; спр. 371, арк. 73 зв.

²⁵ Гнатюк В. Матеріали по етнографії Новоросійського края, собранные въ Елисаветградскомъ и Александрійскомъ уѣздахъ Херсонской губерніи В. Н. Ястребовымъ. I: Суевѣрія и обряды; II: Легенды, сказки и рассказы. Одеса, 1894, ст. 202 // Записки НТШ.— Львів, 1895.— Т. VI, кн. II.— С. 48—60.

²⁶ Лірники. Лірницькі пісні, молитви, слова, звістки і т. і. про лірників повіту Бучацького. Зібрав в вересні 1895 року Володимир Гнатюк // Етнографічний збірник.— Львів, 1896.— Т. II.— С. 1—76.

²⁷ Жаткович Ю. Замітки етнографічні з Угорської Руси // Там само.— С. 1—38.

²⁸ Грушевський М. [Передмова] // Етнографічний збірник.— Львів, 1896.— Т. II.— С. III.

ни²⁹. Позаяк описи об'єктів матеріальної культури обов'язково мали супроводжувати ілюстрації (малюнки та фотографії), Ф. Вовк звернувся до автора статті про кушнірство з проханням подбати про їх кращу якість. У листі від 20 жовтня 1897 р. В. Гнатюк так пояснив Ф. Вовку незадовільний стан ілюстративного матеріалу: „Малюнки мої всі лихі тому, що я не вмю малювати: як вмів, так зробив, бо нікому не міг дати намалювати на селі, до міст[а] ж не можливо було знов мені поодинокі прилади привозити і то з різних причин...”³⁰ Пояснивши погану якість своїх малюнків, уродженець с. Велеснів перевів мову на зовсім іншу тему: „Хоть я добре знаю, що Ви не маєте много вільного часу, смію просити Вас, подати мені до сих записий свої сказівки — можливо спеціальний квестіонар — а я до кожної Вашої ради застосуюся якнайліпше: за те и обіцяю Вам прислати якнайбільше і як найрізноманітнішого матеріалу”³¹. І цієї допомоги В. Гнатюк чекав не довго — кілька тижнів³². А потім Ф. Вовк підготував об'ємну „Програму до збирання відомостей дотичних народньої побутової техніки (Arts of life)“, яка увінчала перший том „Матеріялів до українсько-руської етнології“.

Грунтовні вказівки Ф. Вовка з методики збирання етнографічних матеріалів так вразили В. Гнатюка, що після цього він сам почав активно розробляти і поширювати серед населення Галичини, Буковини і Закарпаття відозви, інструкції, спеціальні поради, програми-квестіонари. Зокрема, першою його методичною працею була „Відозва до всіх любителів нашої словесності“, в якій автор закликав читачів часописів

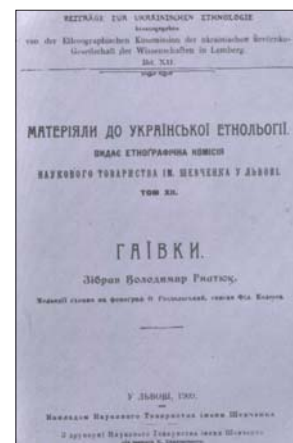
Титульна сторінка першого тому „Етнографічних матеріалів з Угорської Русі“ В. Гнатюка. Львів, 1897 р.

„Діло“ і „Буковина“ записувати факції та анекдоти³³. Відтак учений підготував ще майже десяток інших відозв, інструкцій, програм (часто у співавторстві з І. Франком), які були опубліковані на сторінках різних періодичних видань („Літературно-наукового вістника“, „Хроніки НТШ“, „Діло“, „Буковина“ та ін.) і відіграли важливу роль у зборі зразків пісенної й оповідної творчості різних жанрів, етнографічних матеріалів про традиційні господарські заняття, народну матеріальну і духовну культуру українців. Особливо важливе значення мали відозви і програми з методики фіксації легенд, народних переказів, оповідань про опришків,

етнографічних матеріалів, дитячих забав та ін. І досі не втратила наукового значення його розширена програма „Українська народня словесність“, надрукована окремою брошурою у Відні (1916)³⁴.

Неординарність постаті В. Гнатюка як народознавця добре ілюструє бодай такий цікавий епізод, який трапився з ним ще в ранній (студентський) період його життя. Пов'язаний цей епізод з уже згаданими етнографічними матеріалами про кушнірство і народне харчування українців Галичини. Зокрема, молодий дослідник подав їх до друку з дотриманням усіх особливостей західно-подільського діалекту. Ця обставина спантеличила Ф. Вовка, який мав опрацювати їх як відповідальний редактор „Матеріялів до українсько-руської етнології“. Тому в листі від 11 липня 1897 р. етнолог перепитав М. Грушевського про орфографію текстів В. Гнатюка: „Писавши Вам сьогодні забувсь спитатись Вас про одну річ, про котру давно вже хотів спитать. Як бути з матеріалами Гнатюка, що вони написані якоюсь його особистою правописом? Невже переписувати (бо се легше, ніж справляти чи переплавляти)? А може у Вас зетцері (складачі-друкарі.— М. Г.) такі є, що сами наберуть як слід? Напишіть мені про се швидче, бо я через се одложив сей матеріал”³⁵.

Згодом в одному зі своїх перших листів (у тому самому повідомленні, яке вже згадувалося, — від 20 жовтня 1897 р.), адресованих особисто Ф. Вовку, В. Гнатюк так пояснив специфіку орфографії його народознавчих матеріалів: „Щодо моїх записий з боку формального, то замічу, що й робючи їх справді мав на меті і лінгвістику. Я є студент філософічного факультету і студіюю головню руську літературу і мову [...] Знаючи, як наша фільольогія стоїть низько, хоть так богата у нас діалектология, постановив я собі робити записи в різних сторонах нашої країни, можливо найвірніші — оскільки мене ухो не зведе — щоби відтак лінгвісти могли ними покористуватися. Такими суть і ті записи, що у Вас. Проти зміни правописи в них, я не маю нічо. Проти зміни мови і стилю — також не маю нічо, бо з тих сторін, де я записував тамті матеріали, маю много казок і пісний, котрі вистануть на те, щоби даний діалект спізнати. Зверну лиш Вашу увагу на се, що коли би мали робитись зміни

Титульна сторінка „Матеріялів до української етнології“, де вміщені гайвки, що їх зібрав В. Гнатюк. Львів, 1909 р.

²⁹ Листування Михайла Грушевського та Федора Вовка // Листування Михайла Грушевського / Ред. Л. Ви-
нар; упоряд. Р. Майборода, В. Наулко, Г. Бурлака, І. Гирич. — Київ; Нью-Йорк; Париж; Львів;
Торонто, 2001. — С. 130. — (Серія: Епістолярні джерела грушевськознавства. Т. II).

³⁰ Листування Федора Вовка з Володимиром Гнатюком. — С. 9.

³¹ Там само. — С. 10.

³² Глушко М. „Матеріяли до українсько-руської етнології“ — історичне видання Наукового товариства
імені Шевченка у Львові (до 120-річчя початку друку) // Народна творчість та етнологія. — 2019. — № 3. — С. 17;
Володимир Гнатюк. Документи і матеріали. — С. 31—36.

³³ Володимир Гнатюк (1871—1926): Бібліографічний покажчик. — С. 8. — № 41.

³⁴ Гнатюк В. Українська народня словесність (В справі записів українського етнографічного матеріалу) /
Володимир Гнатюк. — Відень, 1916. — 45 с.

³⁵ Листування Михайла Грушевського та Федора Вовка. — С. 143.

пр[иміром] з кушнірством, то треба б всю змінити: мову, стиль і т. д.”³⁶

Аргументи В. Гнатюка були настільки переконливими, що Ф. Вовк подав його матеріали про кушнірство і народне харчування із збереженням усіх особливостей говірок західноподільського діалекту.

Відтак В. Гнатюк завжди дотримувався принципу автентичності збереження мови народного оповідача, незалежно від того, якими це були матеріали, зібрані в польових умовах,— етнографічні чи фольклорні. Стосовно самої кількості оприлюднених ученим народознавчих матеріалів, то вона вражає навіть для доби всезагальної інформатизації та комп'ютеризації науково-видавничого процесу. Достатньо нагадати хоча б те, що лише в „Етнографічному збірнику” він опублікував понад два десятки фольклорних збірок. Крім уже згаданого шеститомника „Етнографічні матеріали з Угорської Руси” (1897—1911: т. 3—4, 9, 25, 29—30), його зусиллями були підготовлені й інші збірки, що нині становлять золотий фонд української фольклористики: „Галицько-руські анекдоти” (1899; т. 6), „Галицько-руські народні легенди” (1902; т. 12—13), „Знадоби до галицько-руської демонології” (1904; т.

Обкладинка збірки В. Гнатюка „Народні казки”. Львів, 1913 р.

хоронні звичаї й обряди” (1912; т. 31—32; разом з Іларіоном Свенціцьким)³⁷. Словом, упродовж двадцяти років (1896—1916) одна людина підготувала і видала понад половину всіх випусків „Етнографічного збічника”.

Однак цим серійним виданням В. Гнатюк не обмежив друку українського фольклору. Зокрема, більшу частину дванадцятого тому „Матеріалів до української етнології” становлять „Гаївки” (1909). Вчений активно збирав сороміцький фольклор — пісні та народні оповідання. Позаяк в Україні не було спеціального друкованого органу для публікації таких матеріалів, він надрукував їх у двох томах у Ляйпцизі під назвою „Das

Geschlechtsleben des ukrainischen Bauernvolkes” („Сексуальне життя українського селянства”) (1909, т. I; 1912, т. II) в українському оригіналі (латинським шрифтом) та перекладі німецькою мовою, який зробив особисто І. Франко³⁸.

Вражає також чисельність народних творів, які були опубліковані у фольклористичних збірках. Так, видання „Галицько-руські анекдоти” містить 700 текстів, двотомник „Галицько-руські народні легенди” — 440 текстів, збірник „Народні оповідання про опришків” — 258 народних творів, трикнижне видання „Знадоби до галицько-руської демонології” та „Знадоби до української демонології” — 1575 текстів про 53 демонологічні істоти, двотомник „Колядки і щедрівки” — 322 народні твори, тритомник „Коломийки” — 8622 пісні, збірник „Українські народні байки (звіриний епос)” — 400 текстів, збірник „Гаївки” — 184 тексти та 180 мелодій, двотомник еротичного фольклору — 319 текстів тощо³⁹. Оцінюючи другий том видання коломиїнок, І. Франко визнав В. Гнатюка феноменально щасливим збирачем „усякого етнографічного матеріалу, якому з наших давніших збирачів, мабуть, не дорівняв ні один”⁴⁰. І досі жодний український фольклорист не перевершив його на цій науковій ниві й, мабуть, уже ніколи не зробить більше за нього.

Усі зазначені збірки етнографічних і фольклорних матеріалів цінні для сучасної науки ще й тому, що їх супроводжують вступні статті („Передмова”, „Передне слово”), у яких наявні різні вихідні дані про конкретний жанр усної народної творчості чи вид духовної культури: методи збирання та способи упорядкування народних джерел, перелік привізи збирачів та географія записів, текстологічні принципи видання тощо. Часто в передмовах наявні широкий бібліографічний огляд з досліджуваного предмета та характеристика інформаторів, а до самих зразків усної народної творчості подані їх варіанти, паралелі та широкі коментарі. Словом, дослідник завжди керувався одним з основних принципів у публікаційній роботі: „Кождий видавець фольклорних матеріалів повинен при їх публікації звертати увагу на систематику. Він не може, однак, заводити її довільно, але мусить усе опиратися на тверді наукові підстави”⁴¹.

Однак В. Гнатюк не обмежувався лише збором та публікацією фольклорних матеріалів. Навпаки, його часто цікавили загальні аспекти української фольклористики, фольклористики західних і східних слов'ян, інших народів Європи. Учений студіював закономірності історичного та художнього процесу зміни старих народних творів новими⁴². Він не поділяв міркування деяких дослідників про загальне „завмирання” усної народної творчості: „Доки народ живе, доти його жите мусить мати конкретні форми на зверха, які мусять обявляти ся між иншим і в його народній поезії. Цілковитий загин народної поезії означав би й загин народу”⁴³.

³⁶ Листування Федора Вовка з Володимиром Гнатюком.— С. 11—12.

³⁷ Г л у ш к о М. Перше серійне народознавче видання НТШ у Львові (до 125-річчя початку випуску „Етнографічного збічника”) // Вісник НТШ.— 2020.— Ч. 64 Осінь—зима.— С. 63.

³⁸ Я ц е н к о М. Т. Володимир Гнатюк...— С. 217.

³⁹ М у ш и н к а М. Володимир Гнатюк...— С. 58.

⁴⁰ Ф р а н к о І. Володимир Гнатюк. Коломийки. Т. II („Етнографічний збірник”. Видає Етнографічна комісія Наукового товариства імені Шевченка, т. XVIII. У Львові, 1906. Стор. 316. 8°. Ціна 4 коп.) // Ф р а н к о І. Зібрання творів: У 50 т.— К., 1982.— Т. 37: Літературно-критичні праці (1906—1908).— С. 148.

⁴¹ Г н а т ю к В. Передне слово // Етнографічний збірник.— Львів, 1914.— Т. XXXVI.— С. III.

⁴² Г н а т ю к В. Пісенні новотвори в українсько-руській народній словесности // Записки НТШ.— Львів, 1902.— Т. L, кн. VI.— С. 1—37; 1903.— Т. LII, кн. II.— С. 38—67.

⁴³ Т а м с а м о.— Т. L.— Кн. VI.— С. 9.

Дослідник багато уваги приділяв проблемі „інтернаціонального” (запозиченого) і „національного” (автохтонного) у народній творчості, яка знайшла найбільший вияв у таких його працях аналітичного характеру, як „Віршована легенда про лицаря і смерть” (1908), „Легенда про три жіночі вдачі. Причинок до історії вандрівки фольклорних мотивів” (1910), „Купане й палене відьом у Галичині” (1912), „Народні оповідання про тютюнарів” (1915), „Пісня про покритку, що втопила дитину” (1919), „Пісня про неплідну матір і ненароджені діти” (1922) та ін. Мандрівні твори, за твердженням В. Гнатюка, не існують поза їх національною специфікою. Водночас учений розглядав фольклор як один з елементів національної культури, тісно пов'язаного з художньою літературою, наголошував на самобутності його походження і виникнення, на органічному зв'язку народної творчості із життям певного етносу: „Народна творчість — се не щось абстрактне, відірване від землі; вона має аналогію в писаній літературі, а навіть дуже часто має там свої початки”⁴⁴.

Паралельно В. Гнатюка цікавила „настояща” чи „описова” етнографія (за В. Вовком), яка часто

Титульна сторінка першого тому збірника В. Гнатюка „Колядки і шедрівки”. Львів, 1914 р.

перегукувалася чи поєднувалася з фольклористикою, передусім у тому випадку, коли йшлося про традиційні звичаї та обряди. Зокрема, і досі не втратили наукового значення його власноручні записи весільного обряду в бойківському с. Мшанець⁴⁵ та в с. Руський Керестур⁴⁶, що на території сучасної Воєводини (Сербія). Важливою подією в науковому середовищі знавців традиційної весільної звичаєвості та обрядовості став вихід зведеного (19—20) тому „Матеріалів до української етнології” (1919), в якому зусиллями В. Гнатюка були опубліковані нові записи з цієї ділянки духовної культури українців різних етнографічних районів — Покуття, Середньої Наддніпрянщини, Слобожанщини, Таврії, Кубані. Великим надбанням сучасного українського народознавства вважається об'ємна збірка фольклорних та етнографічних польових матеріалів про похоронні звичаї й обряди („Похоронні голосіння”, „Похоронні звичаї й обряди”), опрацьована та надрукована за реакцією Іларіона Свенціцького і В. Гнатюка у зведеному (31—32) тому „Етнографічного збірника” (1912). Те саме стосується народознавчих джерел про молодіжні громади, опублікованих у 18 томі

„Матеріалів до української етнології” (1918).

Суто етнографічний характер мають статті уродженця Поділля, які стосуються різних ділянок матеріальної культури українців. Крім уже згаданих досліджень про плуг, народне харчування та кушнірство подолян, опублікованих у часописі „Lud” (1895) та першому томі „Матеріалів до українсько-руської етнології” (1899), дослідник зібрав, систематизував і надрукував польові етнографічні джерела про ткацтво населення Західного Поділля⁴⁷ та народне харчування бойків⁴⁸. Суспільне значення має для української етнології комплексне етнографічне дослідження В. Гнатюка „Руські оселі в Бачці, в полудневій Угорщині”, в якому наявні відомості про історичне минуле та соціально-економічне становище місцевого населення, описані автором ділянки традиційної культури — житло, одяг, сімейні стосунки та громадський побут бавчанських українців⁴⁹. Схожою за характером і спрямуванням є його розвідка „Гуцули”, опублікована у часописі „Подкарпатська Русь” (1923). Цінним народознавчим скарбом вважається впорядкована вченим етнографічна збірка записів про народне харчування українців, оприлюднена у 18 томі „Матеріалів до української етнології”. Походять ці джерела з різних історико-етнографічних та етнографічних районів України — Бойківщини, Гуцульщини, Покуття, Поділля та ін.

Дослідник причетний до виходу у світ етнографічних матеріалів інших членів НТШ у Львові. Зокрема, його зусиллями були опрацьовані та підготовлені до друку розвідки Антона Оницького, Федора Коломийченка, Петра Шекерика-Дониківа, Митрофана Дикаріва, Василя Доманицького та ін.

Глибоко обізнаний із повсякденним життям і побутом українських селян, В. Гнатюк неодноразово висловлював власні думки і цікаві наукові спостереження у рецензіях на етнографічні праці українських та зарубіжних (білоруських, польських, російських, чеських й ін.) учених. Зокрема, в центрі його уваги були окремі статті чи книжкові видання таких дослідників народної культури і побуту, як Борис Грінченко, Василь Доманицький, Олександр Малинка, Василь Милорадович, Климентій Квітка, Філарет Колесса, Михайло Пачовський, Олена Пчілка, Микола Сумцов, Володимир Шухевич, Хрисанф Ящуржинський, Антті Аарне,

Обкладинка видання „Українські народні пісні в записах Володимира Гнатюка”. 1971 р.

⁴⁴ Цит. за: Яценко М. Т. Володимир Гнатюк...— С. 157.

⁴⁵ Гнатюк В. Бойківське весіле в Мшанці (старосамбірського повіта) // Матеріали до українсько-руської етнології.— Львів, 1908.— Т. X.— Ч. 2.— С. 1—29.

⁴⁶ Гнатюк В. Весіле в Керестурі (бач-бодрогської столиці, в полудневій Угорщині) // Там само.— С. 30—81.

⁴⁷ Гнатюк В. Ткацтво у східній Галичині // Там само.— Львів, 1900.— Т. III.— С. 12—26.

⁴⁸ Гнатюк В. Народна пожива на Бойківщині // Науковий Збірник присвячений професорові Михайлови Грушевському учениками й прихильниками з нагоди його десятилітньої наукової праці в Галичині (1894—1904).— Львів, 1906.— С. 576—594.

⁴⁹ Гнатюк В. Руські оселі в Бачці (в полудневій Угорщині) // Записки НТШ.— Львів, 1898.— Т. XXII, кн. II.— С. 1—58.

Михайло Вrabель, Ченек Зібрт, Раймунд Фрідріх Кайндль, Юхим Карський, Оскар Кольберг, Іржі Полівка, Юзеф Шнайдер та ін. У „Записках НТШ” дослідник опублікував значну кількість оглядів на популярні серед народознавців кінця XIX — початку XX ст. часописи „Киевская старина”, „Этнографическое обозрение”, „Живая старина”, „Lud” та „Wisła”⁵⁰.

В. Гнатюк підготував і оприлюднив значну кількість життєписів, біографічних есе і некрологів про українських і зарубіжних етнографів та фольклористів:

Титульна сторінка збірника
„Володимир Гнатюк.
Документи і матеріали”
Львів, 1998 р.

Гната Гальку (1903), Луку Гарматія (1925), Бориса Грінченка (1900), Юрія Жатковича (1896, 1904), Михайла Драгоманова (1901), Григорія Купчанка (1902), Яна Карловича (1903), Макса Міллера (1901), Франтішека Ржегоржа (1899, 1902), Миколу Сумцова (1919, 1922), Івана Франка (1925), Павла Шейна (1900) та ін.

В. Гнатюк був причетний до формування музейних етнографічних збірок, передусім фондів Музею НТШ у Львові. Як засвідчують джерела, під час розбудови цієї науко-

во-організаційної структури його обирали членом декількох музейних комісій, зокрема рішенням керівних органів Товариства від 12 грудня 1900 р.⁵¹, 1 вересня 1909 р.⁵² та 15 липня 1920 р.⁵³ Упродовж 1902—1903 рр., коли не було окремого референта, В. Гнатюк як секретар Етнографічної комісії також приймав і реєстрував подаровані Музею речі⁵⁴. Нагляд („надзир”) за цією важливою структурною одиницею Товариства був прямим його обов’язком і згідно з ухвалою Президії Товариства від 29 квітня 1914 р.⁵⁵ Народознавець допомагав Ф. Вовку поповнювати збірник Етнографічного відділу Російського музею імператора Олександра III у Санкт-Петербурзі найкращими зразками традиційного побуту і народного мистецтва українців Галичини.

Праця В. Гнатюка на ниві етнографії і фольклористики була успішною також тому, що він мав хист налагоджувати контакти із населенням, серед якого проводив польові дослідження, вмів зацікавити своєю роботою носіїв етнографічної інформації. Після того, коли 1903 р. вчений серйозно захворів і не мав змоги особисто їздити в експедиції, етнографічні і фольклорні матеріали збирав за допомогою посередництва широкої мережі кореспондентів, яким висилав спеціальні програми, питальники та методичні вказівки для записування. Отримані джерела впорядковував, редагував та видавав окремими книжками, у яких обов’язково зазначав і своїх кореспондентів. Скажімо, у двотомнику „Галицько-руські народні легенди” упорядник використав записи дев’ятнадцяти осіб⁵⁶, у збірці „Знадоби до галицько-руської демонології” — десяти кореспондентів⁵⁷, у збірці „Народні оповідання про опришків” — шістнадцяти осіб⁵⁸, у виданні „Українські народні байки (звіринний епос)” — двадцяти чотирьох кореспондентів⁵⁹. Найактивнішими дописувачами В. Гнатюка були Андрій Веретельник, Іван Волошинський, Лука Гарматій, Олександр Дерев’янка, Богдан Заклинський, Олекса Іванчук, Володимир Левинський, Антін Оніщук, Анна Павлусевич, Михайло Приймак, Василь Равлюк, Павло Тарасевський, Петро Шекерик-Доників та ін.

Загалом же, проживши коротке життя (лише 55 років), значну частину якого боровся з невиліковними недугами, В. Гнатюк вписав своє ім’я в історію української науки загалом і Наукового товариства ім. Шевченка зокрема золотими буквами. У передмові до здвоєного (21—22) тому видання „Матеріали до етнографії й антропології”, приуроченого світлій пам’яті вченого, Філарет Колесса назвав його „найдіяльнішим членом, найвидаватнішим робітником, що 30 літ з горою усі свої сили присвячував праці над призбируванням, системізацією й пояснюванням творів усної словесности, над освітлюванням побуту й світогляду народніх мас, що навіть зломаний тяжкою хворобою довгі літа з правдивою посвятою й великою любов’ю для предмету своїх студій проводив у працях Етнографічної Комісії й готовив нові видання, якими здобув собі заслужене признание в наукових кругах”⁶⁰.

Михайло ГЛУШКО

⁵⁰ Володимир Гнатюк (1871—1926): Бібліографічний покажчик.— С. 6—29.

⁵¹ Хроніка українсько-руського Наукового Товариства імені Шевченка у Львові.— Львів, 1900.— Ч. 4: 1900, вересень—грудень.— С. 4.

⁵² Володимир Гнатюк. Документи і матеріали...— С. 205.

⁵³ С і л е ц ь к а Л. З історії експозиції Музею Наукового товариства ім. Т. Шевченка (1895—1939) // Народознавчі зошити.— 1997.— № 3.— С. 149.

⁵⁴ Г о н т а р Т. Етнографічні колекції Музею НТШ // Записки НТШ Праці Секції етнографії та фольклористики.— Львів, 1992.— Т. ССХХІІІ.— С. 424.

⁵⁵ Володимир Гнатюк. Документи і матеріали...— С. 277.

⁵⁶ Г н а т ю к В. Передне слово // Етнографічний збірник.— Львів, 1902.— Т. XII.— С. XI.

⁵⁷ Г н а т ю к В. Передне слово // Т а м с а м о.— Львів, 1904.— Т. XVI.— С. [III].

⁵⁸ Г н а т ю к В. Передмова // Т а м с а м о.— Львів, 1910.— Т. XXVI.— С. VI.

⁵⁹ Г н а т ю к В. Передне слово // Т а м с а м о.— Т. XXXVII—XXXVIII.— С. VI.

⁶⁰ К о л е с с а Ф. Передне слово // Матеріали до етнології й антропології.— Львів, 1929.— Т. XXI—XXII: Збірник праць присвячений пам’яті Володимира Гнатюка.— Ч. 1.— С. III.

З АРХІВНОЇ ПОЛИЦІ

КРИТИКА МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА
ПЕРШИХ РОКІВ ДІЯЛЬНОСТІ
ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА.
ЛИСТ ДЕМ'ЯНА ГЛАДИЛОВИЧА

Після підтвердження Галицьким намісництвом статуту Товариства імені Шевченка (11 грудня 1873) розпочалась активна праця над облаштуванням новоствореної інституції у Львові. Перші роки не були легкими, зокрема, що торкалось одного з його основних завдань: „вспомогати розвій руської (малоруської) словесности“ і заснування та організування праці власної друкарні. Реальна дійсність, з якою зустрілось Товариство у Львові на початках, була дещо іншою, не завжди оправдовувала сподівання фундаторів і засновників інституції. Відомо, що „закупи друкарні й її уладження загнало Товариство в довги і воно ледви перебивалося з року на рік, не маючи змоги сповняти завдання, заложені статутом, а в першій мірі розвивати видавничу діяльність“¹. Воно, крім того, „боролось з матеріальними труднощами через те, що залишилися [борги] за купном машин і що в друкарні друкують, але не плачено“². Прийшло навіть розчарування. І воно помітне вже на перших Загальних зборах Товариства 4 червня 1874 р., коли було запропоновано накладом Товариства видати переклад С. Руданським „Іліади“ Гомера та брошуру Т. Глинського про ощадні каси („щадниці“), та пропозиція була відкинута через брак коштів.

М. Грушевський констатує: „Закупно друкарні й видатки на її урядження пожерли не тільки всі зібрані гроші з жертв і членських

вкладок [...], але впровадили Товариство в значні довги [...] так що приходилося робити позички на досить тяжких умовах. При таких обставинах про якусь [повноцінну] видавничу діяльність Товариства не

К. Сушкевич — перший голова Товариства імені Шевченка 1874—1885 рр.

було що думати, і вже на перших загальних зборах Товариства більшість членів вказувала на це та підносила, що Товариство має передусім зайнятися своєю друкарнею, аби забезпечити її існування. Це було не легко, бо доходи Товариства були скупі, сторінних партій друкарня мала дуже небагато, видання ж народовецькі друкувала з різними опустами, на кредит і т. п., так що від них особливих користей не мала. Через те Товариство аж до 90-их рр. перебувало, можна сказати, в хронічній біді, з котрої не могли вирятувати його й ті жертви, що від часу до часу впливали. В таких обставинах воно могло розмірно тільки в дуже слабій мірі сповняти виписану в статуті мету...“³

Був у цьому, очевидно, й другий бік справи, на що свого часу звернув увагу В. Дорошенко: „Галичанам було не під силу провадити ще одно Товариство поза „Просвітою“. Інтелігенції [...] було надзвичайно мало. Рекрутувалася вона головню з нечисленного тоді українського урядництва та духовенства, яке в тих часах було мало не поголовно москвофільським. А що наддніпрянцям трудно було кермувати То-

¹ Гнатюк В. Наукове товариство імені Шевченка у Львові. Історичний нарис першого 50-річчя. 1873—1923.— Львів, 1924 (перевид: Мюнхен; Париж, 1984).— С. 40.

² Пор. Студинський К. Наукове товариство ім. Шевченка у Львові. 1873—1928 рр. // Записки НТШ. Праці Філологічної та Історично-філософської секції / Під ред. К. Студинського й І. Крип'якевича.— Львів, 1929.— Т. CL.— С. X.

³ Грушевський М. Дотеперішній розвій Наукового товариства імені Шевченка // Хроніка Наукового товариства ім. Шевченка.— Львів, 1900.— Ч. 1.— С. 4—6.

вариством безпосередньо і їм волею-неволею довелося опертися на місцеві елементи, то й не диво, що Товариство скоро занепало. У тих часах ніхто з наддніпрянців не міг переселитися до Львова. Незважаючи на конституцію, умови для цього були ще тоді несприятливі. Австрія тоді страшенно боялася панславизму і всякі вихідці з Росії видавалися їй царськими агентами, що мають за ціль підбунтовувати й слов'янські народи. Польська шляхта, що недавно (1867 р.) захопила владу в краю, ще й піддержувала цю фобію австрійського уряду...⁴ Окремі думки з цього приводу висловлював В. Гнатюк. *Див. далі.*

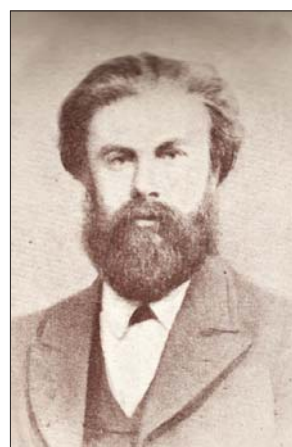
Дещо зауважували з цього приводу й фундатори Товариства. О. Кониський 1889 р. констатує, що українське Товариство „за 15 літ свого існування не сповнило свого призначення, а обмежилось удержанням власної друкарні [...], тим робом Товариство не піднеслося, а втратило те значення, яке спершу мало в русинів, бо нові товариші не приступають, а давні вимерають [...] Ідучи за приводом цих думок, можна би найкраще пошанувати пам'ять віщого Кобзаря, коли б виділ теперішній, котрому не хочемо відмовляти доброї волі і щирої охоти, взявся пильно за переведення реформи Товариства”⁵. На цю тему обмінювався думками О. Кониський ще 1886 р. з О. Борковським⁶ та І. Франком⁷.

Не можемо оминати дискусії щодо праці Товариства ім. Шевченка за 1873—1877 рр. і його діяльності згодом, яку збудила в галичан поява книжки М. Драгоманова „Австро-руські спомини”⁸.

М. Драгоманов докоряє К. Сушкевичу — першому голові Товариства, що той змінив початковий текст первісної редакції статуту, який ним був укладений разом з Д. Пильчиковим. Згідно із зауваженнями, статут мав починатися: „1. щоб Товариство мало переважно науково-літературну ціль, при чому й направляло б свою працю перш усього на дослід народного життя; 2. щоб доступ до нього був найлегший для кожного русина і щоб адміністрація його була якнайбільше наставлена в зв'язок з загальним членів; 3. щоб спеціально були прибрані способи для того, щоб і позагалицькі, і позаавстрійські українці могли мати якнайбільше

участи в Товаристві, аби воно було інституцією дійсно всеукраїнською”⁹.

Далі М. Драгоманов беззастережно констатує, що „ні одна з умов, уложених комітетом [ідеться, мабуть, про тимчасовий комітет, що діяв у Товаристві між затвердженням статуту і першими Загальними зборами] не вдержалась, а, окремо, мов навмисно, поставлено головою організаційного комітету Товариства — Качалу...“ А далі таке: „статті-проспекти публіковані сим комітетом виробляли замість широкої основи для Товариства, олігархію [щоб стати дійсним членом — комітет ставив умову одноразової сплати 100 гульденів], а це відсувало зовсім наукові цілі Товариства, а висувало наперед комерческі наживання маєтку через типографію...“ Критика стосувалась також ціни, за яку

М. Драгоманов і його праця „Австро-руські спомини“
Львів, 1889 р.

куплено друкарню, і її подальшої праці. Були й інші зауваження... Він наводив у „Споминах“ відкритий лист з України до редакції „Правди“ з приводу незадоволення діяльністю Товариства (здається, його автором був сам М. Драгоманов), ображався, що „не стали слухати львівських народовців“ ніяких його порад тощо. Тут же критикував окремих лідерів Товариства...¹⁰

Загалом праця організаторів і засновників Товариства та діяльність самої інституції після її відкриття несли для М. Драгоманова мало позитивного. На це, як твердять деякі дослідники, мусили впливати особисті образи на Львів. Громада, як відомо, не завжди поділяла

⁴ Дорошенко В. Огнище української науки Наукове товариство імені Т. Шевченка. З нагоди 75-річчя його заснування. — Нью-Йорк; Філадельфія, 1951. — С. 20.

⁵ Правда. — 1889. — Т. II. — Вип. V. — С. 306—307; див. також: Александров О. Історико-правовий аналіз діяльності та наукової спадщини Олександра Кониського. — Ніжин, 2007. — С. 66—67 та ін.

⁶ Пор. також: Барвінський О. Справа переміни „Товариства ім. Шевченка у Львові в Наукове... // Спомини з мого життя. — Нью-Йорк; Київ, 2009. — Т. 2. — Част. 3—4. — С. 83—86.

⁷ Франко І. З поля нашої науки // Франко І. Зібрання творів: У 50 т. — К., 1986. — Т. 46. — Кн. 2. — С. 73—174.

⁸ Австро-руські спомини (1867—1877) М. Драгоманова / Накладом І. Франка. — Львів, 1889. — 456 с. Книжка виходила частинами. Перша, третя і четверта частини надруковані „в друкарні Товариства імені Шевченка, під зарядом К. Беднарського“, друга, правдоподібно, у друкарні Ставропільського інституту, п'ята — у Народній друкарні Войтіха Манецького під управою В. Годака.

⁹ Австро-руські спомини... — С. 177—178.

¹⁰ Там само. — С. 225—226, 262.

пропаговані світоглядні, в тому числі ідеологічні, погляди М. Драгоманова, а Товариство ім. Шевченка не хотіло безкоштовно друкувати його монографічних праць. (М. Драгоманов переважно обходився статтями у журн. „Правда“.)

У травні 1890 р. із сторінок газети „Діло“ посипались відповіді на критику М. Драгоманова щодо діяльності Товариства і його управи¹¹. В одній із подач (а їх було чотири, формовані під окремим заголовком „Брошура М. Драгоманова“) рецензент нагадує М. Драгоманову про умови праці новозаснованого Товариства ім. Шевченка, розповідає про його першопочатки і відкидає більшість звинувачень, адресованих діяльності Товариства протягом 1870-х рр. Це стосувалось також оцінок українського середовища та інших питань, у якому працювало Товариство ім. Шевченка.

Оцінки галичан-народовців з боку М. Драгоманова, у тому числі і ті, які були пов'язані із заснуванням і діяльністю Товариства ім. Шевченка, у вченого загалом не були однозначними. Чимало оголошуваних ним осудів потребують додаткових пояснень і уточнень, з урахуванням обставин, у яких діяло Товариство з точки зору його наукових зацікавлень, фінансових можливостей та кадрового забезпечення у контексті суспільно-культурних відносин у Галичині.

Провідною думкою М. Драгоманова у згаданих „Споминах“, згідно зауважень рецен-

зента, було, на жаль, крім власних образ, які торкалися неврахування різних його пропозицій, „представити галицьких народовців [вони ж очолювали Товариство ім. Шевченка] на тлі своїх з ними зносин, в якнайчорніших красках, а взявши собі таку провідну гадку, [він] не перебирає у засобах, щоби тільки дійти до цілі“¹². На це була звернута увага багатьох дослідників. Адресовані Товариству і його керівникам закиди однобічні, а деколи й тенденційні, без врахування умов життя і праці у Галичині.

Тут окремо не розглядаємо оцінок, зроблених рецензентом, і не наводимо його текстів рецензій, уміщених у газеті „Діло“ з приводу появи „Споминів“. Вони деколи надто розлогі та гострі. Це окрема тема для обговорення. Відомо також, що М. Драгоманов відповідав на уваги рецензента газети „Діло“ та сперечався, і ці відповіді, загалом, друковані у пресі, а їх оригінали зберігаються в архіві І. Белея¹³.

Газети „Діло“ (1890, 21 травня (2 червня), ч. 114) вміщає водночас розлогу статтю з приводу появи книжки М. Драгоманова тодішнього голови Товариства Дем'яна (Дам'яна) Гладилевича, заяву І. Франка з приводу надрукованих „Споминів“¹⁴, а також протестного листа брата покійного Степана Качала — Андрія¹⁵.

Для розуміння багатьох деталей „дискусії“ подаємо текст статті Д. Гладилевича під редакційним заголовком „Надіслане“ повністю. Він за своєю суттю, в основному, менш заангажований, а деколи безсторонній змістом.

Надіслане. „П[ан] М. Драгоманов, автор брошури „Австро-руські спомини“, виданої недавно п[аном] Іваном Франком, присвячує ширший „спомин“ також Товариству імені Шевченка у Львові, критикуючи его діяльність в дуже не об'єктивний спосіб.

Автор закидає Товариству: 1) що конституюючий виділ не додержав умови з фундаторами товариства; 2) що при впорядкованню друкарні Товариства мусіла бути „чи недбалість одних, чи неакуратність, а може що й гірше других“; 3) що „статут Товариства і проспекти друковані виробляли замість широкої основи для товариства — олігархії, відсували зовсім наукові цілі Товариства, а висували наперед комерческе наживання маєтку через типографію; накінець 4) що головою конституюючого виділу вибрано о[тця] Ст[е]пана Качалу.

На сі закиди відповідаю іменем теперішнього виділу Товариства ось-що:

До 1). Чи перший виділ не додержав умови з фундаторами, а властиво з речниками фундаторки (графині Милорадовички, котра жертвувала всю суму 6.000 рублів), о тім свідчить статут Товариства надрукований в „Правді“ з 1873 р. За весь час ніхто з українців (крім хиба п[ана] Драгоманова) того заміту не підносив, а противно приїзжі з України, поважані люди все відносились до Товариства прихильно, ба навіть в кілька літ по основанню Товариства один українець, пок[ійний] Жученко, загостивши до Львова, записав Товариству, з власної волі, значнійший легат... Коли б львовяни були зломали головні точки умови з речниками фундаторки, були би тії висказали зарядови Товариства своє невдоволенє, а сего ніколи не було, а бодай ніхто у Львові

¹¹ Діло.— 1890.— 14 (26) трав.— Ч. 107.— С. 1—2; 16 (28) трав.— Ч. 109.— С. 2; 17 (29) трав.— Ч. 110.— С. 3; 19 (31) трав.— Ч. 112.— С. 1—2.

¹² Возняк М. Доповнення М. П. Драгоманова до „Австро-руських споминів“ у відповідь рецензентові „Діла“ // Україна. Науковий двомісячник українознавства / Під ред. М. Грушевського.— К., 1926.— Кн. 2—3.— С. 76.

¹³ Там само.— С. 76—89.

¹⁴ Діло.— 1890.— 26 трав. (7 черв.).— Ч. 117.— С. 3.

¹⁵ Діло.— 24 трав. (5 черв.).— Ч. 115.— С. 1—2.

про се нічого не чував. Що же до п[ана] М. Драгоманова, то він як найменше має права підносити якісь претенсії до Товариства імени Шевченка з титулу фундації, бо він на фундацію графині Милорадовички не мав ні найменшого впливу; ся фундація була ділом людей зовсім іншого кружка українців іменно націоналів, тих людей, котрі годились на програму народівців з 1873 року. Пок[ійний] К. Сушкевич пояснював нераз (і я чув від него) причину невдоволення п[ана] М. Драгоманова. „М. Драгоманов — говорив пок[ійний] К. Сушкевич — лихий на львівську громаду, що она не годиться з деякими его інтернаціональними поглядами, для нас непрактичними або і просто шкідливими, а на „Товариство імени Шевченка“ спеціально лютый за те, що оно не хоче за дармо друкувати видавництва соціалістичних...”

До 2). Книги Товариства і оригінальні рахунки купецькі доказують, що перше уряджене друкарні, т. є. машина, праси, черенки та й столярські роботи коштували 15.307 з[олотих] р[инських] 76 кр[ейцарів]. Тут не вчислено коштів спровадження матеріалів з Відня та й спровадження звіттам механіка, котрий мав машину на місці зложити; не вчислено також і коштів винайму льокалю на друкарню і оплати людей (управителя і робітних сил) зараз тогді, коли з друкарні не було ще ніякого приходу. Закупном найбільших потреб для друкарні (машини, прас, черенок) займались у Відні самі довіренники фундаторки, українці. Допускаю, що при тім закупні могло неодноразово заплатитись може за дорого, могло дещо купитись наразі непотрібне а на дещо потрібніше призабуто, — але ж і практичний німець каже: *Lehrgeld muss man zahlen*; нефахові люди могли і тут де в чім то *Lehrgeld* заплатити. Ся се зове п[ан] М. Драгоманов „недбалістю“ або „неакуратністю“, то годі, перечити ему я не стану, але з обуренням мушу відперти закид уміщений в словах: „а може що й гірше“ — себто свідоме здефравдоване гроша фундаторки, — тим більше, що сей закид вимірений головню против

Д. Гладилівич — п'ятий голова Товариства імени Шевченка 1890—1892 рр. (друга каденція)

пок[ійного] К. Сушкевича, котрого чести доси ніхто не поважився нарушати. Рахунки і докази на них із своєї десятилітньої господарки майном товариства полишив пок[ійний] К. Сушкевич в найбільшій порядку; а скільки натрудився около розвитку Товариства, задоволеного уже від свого засновку, се всім у Львові звістно, навіть і не народівцям. Бували нераз такі критичні хвилі для друкарні, що друкарня виходила з них побідоносно єдино завдяки личності пок[ійного] К. Сушкевича, котрий, і яко власитель каменіці, мав значний кредит і у приватних вірителів і в фінансових інститу-

ціях. Пок[ійний] К. Сушкевич уважав удержане друкарні за пункт амбіції і чести своєї, бо тогді, якби друкарня була збанкрутувала, то не тільки потерпіла би була справа народна, але в додатку ще на львівських народівців, а головню на него, упала би була одвічальність за запропащене гроша фундаційного з України... П[ан] М. Драгоманов мав доволі часу висказати печатно свої закиди, які в своїй душі вигрів ще в 1873—1874 рр., за життя К. Сушкевича, а тогді оно було би благодійніше.

До 3). Що Товариство імени Шевченка не могло від самого разу розвинути широкої діяльності літературно-наукової, як се зазначено в статуті, — то вже виходить з того, що я представив під [числом] 2). Се зрозуміє кождий, хто зважить, що без грошей годі чи то одиниці чи і Товариству робити великі накладки наукові. Наперед треба було упорядувати матеріяльну сторону Товариства, власне на те, щоби з часом можна і робити більші вклади на літературу наукову. (Та ж, мимоходом сказавши, то само в приміненню до нашого народу говорить і „Народ“, орган п[анів] Павлика і Франка: насамперед дбати о бит матеріяльний...) Не перечу, що можна було зачати і на відворот, можна було зараз в першій році ще більше задовжитись і част'ю довгу вложити в якесь більше видавництво наукове, але ж се значило би було: відразу задекретувати на смерть друкарню. А тогді — що сказала би була фундаторка? що сказали би були тії патріоти українські, що мали вплив на сю фундацію? Але ж тії патріоти здорово

гляділи на справу, бо, даючи засновок Товариству імени Шевченка, не вимагали від него річей неможливих; як кажуть свідки, они домагались лише, щоби Товариство видавало „Правду“, яко орган літературно-науковий. І Товариство се чинило, видавало „Правду“, доки розвій політичний народівців не викликав потреби політичного органу на більшу скалю (нинішнього дневника „Дѣло“). Впрочім Товариство і без того робило для науки, що могло, відповідно до свого кождочасного фінансового стану, як се виказало вже „Дѣло“ в ч[ислі] 109 і для того всего повторяти не буду. Піднесу однак ще й то, що крім видавництв (як „Правда“, „Зоря“, Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache, Історія літератури д-ра Ом[еляна] Огоновського і др.) друкарня положила великі заслуги для розвитку нашої літератури уділюванем кредиту писателям, редакторам і видавцям. Хто знав, яке значенє, особливо у нас неможливих русинів, має в таких ділах кредит, той потрафить оцінити і тоту заслугу Товариства ім. Шевченка. Без друкарні Товариства ім. Шевченко не одна книжка чи часопис не була би й узріла світа! Отже і той закид п[ана] М. Драгоманова під [числом] 3) єсть неоправданий, напастливий... Коли б Товариство імени Шевченка мало на меті „комерческе наживанє маєтку через типографію“, то не було-би торік уже подумало над поважним науковим видавництвом періодичним. Не єсть се якась „реформа“ в звичайнім значеню слова,— єсть се тільки сповненє постанов статута Товариства, в порі, коли фінансові відносини товариства на стілько упорядковано, що можна до такого видавництва приступити.

До 4). Головою конститууючого виділу вибрано пок[ійного] о[тця] Стефана Качалу не тільки тому, що і він з самого першу прийшов матеріально в поміч Товариству, але й тому, що був се задля своїх честнот загально поважаний чоловік, горячий патріот народолюбєць, одушевлений пропагатор просвіти і економічного піддвигування народу, а при тім і учений, історик. П[ана] М. Драгоманова гнівить, очевидно, се, для чого народівці на чолі поставили священика. На се я скажу то, що уже в р. 1873-ім а потому в 1876-ім говорили єму львівські народівці, що у нас і до найбільших в громаді народівців почестей підноситься священика, если він своїм характером, народолюбством і розумом та працею на те заслугоє. На ворогованє против патріотичних і народолюбних священиків, для того, що они священики, ніхто з народівців в Галичині ніколи не писався і не пишєсь.

Отсе моя відповідь п[анові] М. Драгоманову на єго закиди „Товариству імени Шевченка“. Обєктивну критику діяльности Товариства ми — говорю в імени виділу — приймемо з вдякою, бо й самі знаємо, що не одно може далось би зробити ліпше,— але злобні напасти на Товариство, закиди про злу волю або і нечєсть людям, що для Товариства служили з патріотизму і з пожертвованєм — та ще закиди в часі, коли они вже не живють і не можуть боронитися,— то не поважна критика, а зовсім що інче.

*Д. Гладилевич, голова Товариства імени Шевченка*¹⁶.

На статтю Д. Гладилевича також відповів М. Драгоманов, але вже у порівняно спокійній формі¹⁷.

Незважаючи на все сказане, Товариство ім. Шевченка поважно „причинилося до літературного руху, головнo, не тільки друкарським кредитом та опустами, які робилися для популярних видань „Просвіти“, для одинокої тоді літературної часописи „Правда“ і подібних інших. Зрідка лише могло воно дати наклад на якусь книжку, наприклад видало своїм коштом два томи „Правди“, причинилося до видання важної праці проф. Огоновського „Studien auf dem Gebiete der ruthenische Sprache“ (1880) та ін. *Див. далі.*

Щобільше, з 1886 р. змінюється ситуація на користь розширення видавничої діяльності То-

вариства на позитивну. Товариство перебрало від О. Партицького друкування літературного часопису „Зоря“. Із цієї події пов'язаний „початок самостійної видавничої діяльності Товариства“, з того часу в ньому „розбудився якийсь літературний рух, що до певної міри відновив інтерес до Товариства і в Галичині й Україні“¹⁸. Водночас щораз частіше з'являються книжкові видання на наукові теми...

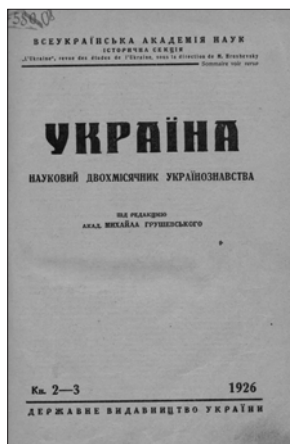
За час праці Товариства ім. Шевченка у Львові з 1873 по 1892 р., а видавничої — у 1874—1892 рр. простежують два порівняно інші та відмінні за своєю суттю періоди (за словами В. Гнатюка — фази) у його видавничій діяльності. (Це бачили фундатори і безпосередні організатори створення (заснування) Товариства.) До першого періоду (фази) належать 1874—1885

¹⁶ Діло.— 1890.— 23 трав. (4 черв.).— Ч. 114.— С. 3. Складаю щирю подяку Оресті Лосик за підказку місця публікації документа.

¹⁷ Возняк М. Доповнення М. П. Драгоманова до „Австро-руських споминів“...— С. 86—88.

¹⁸ Грушевський М. Дотеперішній розвій Наукового товариства імени Шевченка.— С. 5—6.

роки, другого — 1886—1892 рр. Висловлюючись про видавничу діяльність Товариства у перший період (фазі), В. Гнатюк скромно констатує, що „кожний початок трудний, тож не диво, що й новому Товариству доводилося боротися з різними супротивностями. Свідомої української інтелігенції було тоді мало і вона не могла підтримати завдань Товариства, які на нього накладав статут. Нова інтелігенція прибувала дуже повільно та й була вона майже вся незаможна. Через те і вся українська преса, що появлялася від початку 60-их років, заблискувала як метеор на короткий час і зникала. Тому то й літературне Товариство, не маючи опори в інтелігентних верствах, як се діється всюди, ані ніякої підмоги від держави, краю,— як се буває

Возняк М. Доповнення М. П. Драгоманова до „Австро-руських споминів“... // Україна К., 1926, кн. 2—3, С. 76—89.

у державних народів або від богатих приватних одиниць, чи інституцій обмежувало свою діяльність літературну в сих початках на тім, що давало опустити нечисленним народецьким виданням, друкованим у своїй друкарні. Своім коштом видало воно тільки два річники „Правди“ (IX і XIII) та книжку проф. Омеляна Огоновського: „Studien auf dem Gebiete der ruthenische Sprache“ (1880), яка й до нині не втратила своєї вартості.

Друга фаза (1885—1892) відрізняється вже від попередньої. З початком 1885 р. переймає Товариство від Омеляна Партицького видавництво часопису для родин „Зоря“. З сею хвилею починається постійна його видавнича діяльність, яка з кожним роком зростає і в першім десятилітті нашого віку доходить до найвищої інтенсивності. „Зоря“ йде майже вісім літ (до 1894 р.) в Україну і здобуває собі прихильників не тільки між письменниками, але й між зви-

чайними читачами. Тайний указ із 1876 р., що забороняв українську літературу в межах царської Росії, приневолює тамошніх українських письменників звертатися зі своїми творами до Галичини, „Зоря“ стає звільна загально-українським органом,— особливо від часу, як заведено в ній фонетичний правопис. У ній беруть участь не тільки галицькі й буковинські, але й придніпрянські українські письменники. З останніх зазначимо отсі імена: В. Александрів, Ц. Білиловський, М. Вороний, Л. Глібів, П. Грабовський, Б. Грінченко, Дніпрова Чайка, А. Катренко, Г. Коваленко, М. Комар, О. Кониський, М. Коцюбинський, А. Кримський, В. Левицько-Леонтович, Ів. Нечуй Левицький, І. Липа (Степовик), В. Лиманський-Мова, П. Мирний, Д. Мордовець, Наталка Полтавка, Олена Пчілка, Одарка Романова, В. Самійленко (Сивенький), М. Ставицький (Славинський), Л. Старицька, М. Старицький, І. Стешенко (Сердешний), І. Тобілевич, Леся Українка, О. Черняхівський, М. Школиченко, Я. Щоголів, Л. Янівська й ін. Від 1891 року заводить редакція „Зорі“ ілюстрації. З деяких творів робляться відбитки. „Зоря“ здобуває собі щораз більше передплатників в Україні; вони дізнаються з неї дещо про галицькі відносини та добачують бодай там за границею крапці вигляди для національного життя. Та се власне небажане царському урядові, тому заборонює 1894 р. ввіз часописів у межі царської імперії*. Письменники не зражаються однак тим і далі надсилають до неї свої праці.

В сім часі приступає Товариство до першого критичного видання творів свого патрона під редакцією проф. Омеляна Огоновського (до 1892 р. вийшли в двох томах поезії з просторим вступом редактора; пізніше вийшли ще два томи, в яких надруковані в перекладі щоденник і повісті). Поза тим видає твори Б. Грінченка (В. Чайченка): Оповідання, Соняшний промінь, На розпутті, а пізніше й ін[ші], Ів. Нечуя Левицького: Над Чорним морем, Навіжена, Поміж ворогами, К. Т. Подоленька, За громаду, С. Руданського, Твори (доведені пізніше до сімох томиків що вийшли другим виданням, а деякі й третім), перші [томи] Історії руської літератури Омел[яна] Огоновського, доведені пізніше до 6 книжок у 4 томах, і деякі інші. У сій фазі розвою Товариство дійшло до тої мети, для якої було колись засноване,— хоч і в дуже скромних розмірах¹⁹.

Незважаючи на всі зміни, які відбувались у Товаристві, навіть у період його реорганізації (1892—1893) у Наукове товариство ім. Шевчен-

* Заборона прийшла в лютому 1894 р. У квітні вислало товариство просьбу до російського міністерства внутрішніх справ щоби знесло заборону, та не дістало на неї ніякої відповіді. Не вважаючи на те, тодішній виділ не уважав справу за програну і з кінцем 1894 р. вніс нову просьбу до того самого міністерства, але вже через австрійське міністерство заграничних справ. На те прийшла довірочна інформація з Петербурга, що „Зоря“ заборонена, бо ширить небажану пропаганду.

¹⁹ Гнатюк В. Наукове товариство імені Шевченка...— С. 43—45.

ка з ініціативи О. Барвінського, О. Кониського, В. Антоновича та ін., критичність М. Драгоманова до Товариства продовжувалася. Свідченням цього є лист із Софії від 14 (2) лютого 1893 р. до М. Павлика, у якому повідомлялось, що він отримав зі Львова новий статут із проханням стати членом Товариства. Через два місяці у листі до І. Франка від 25 (13) квітня 1893 р. поінформував: „З Тов[ариством] Шевченка я скінчив, написавши, що в теперішню хвилю не можу до него приступити“ і пояснював чому: „головний резон — президентство Барв[інського] [...] при політиці Барв[інського], хто его зна, куди вступиш з таким шефом“. Тут же М. Драгоманов намагався також відмовити своїх колег від співучасті у перших томах „Записок НТШ“, як це було у випадку з І. Франком²⁰.

У доповнення вищесказаного В. Гнатюком, зауважимо, що друкарня Товариства ім. Шевченка у Львові видала впродовж 1874—1885 рр. своїм коштом (рідше) та коштом замовників протягом першого періоду своєї діяльності 404 різних назвами та змістом видань. У друкарні опубліковано, крім великої кількості художніх творів (у тому числі, у перекладі з іноземних мов), численні шкільні підручники, українські періодичні видання, про що натякає Д. Гладкович („Батьківщина“, „Друг“, „Руський Сіон“, „Газета школьна“, „Шкільна часопись“, „Діло“, „Зеркало“ („Нове зеркало“), наукові праці („Історія Руси“, розвідки „Староруський княжий город Галич“, „Філософія штуки Г. Тена...“, „Мова „Слова о полку Ігоревім“ та

ін.), словники („Малорусько-німецький словар“ Є. Желехівського), виступи і „бесіди“ вчених і літераторів, листування видатних українців того часу, календарі тощо.

Купчинський О. Видавнича діяльність „Товариства імені Шевченка“ у Львові у 1874—1892 роках // Олег Купчинський. Наукове товариство імені Шевченка: Дослідження, матеріали. Вибрані статті та повідомлення [Т. 4], С. 140—220.

Питання видавничої діяльності Товариства ім. Шевченка у Львові свого часу було досить докладно опрацьоване²¹. За попередніми відомостями, друкарня цієї української інституції у Львові протягом 1874—1892 рр. опублікувала 944 праці. Розподіл публікованої продукції, що виходила з друкарні Товариства ім. Шевченка, за роками такий:

Роки	1874	1875	1876	1877	1878	1879	1880	1881	1882	1883	1884	1885	1886	1887	1888	1889	1890	1891	1892
Загальна кількість	21	24	38	35	30	57	39	31	32	44	51	53	45	77	69	83	50	72	74

* * *

Незважаючи на деякі непослідовності та недогляди на початкових етапах праці Товариства ім. Шевченка, відповідно, й критику, воно відіграло величезну роль у суспільно-культурному і видавничому житті країни. Товариство запо-

чаткувало в 1893 р. Наукове товариство імені Шевченка — загальноукраїнську громадську наукову інституцію, яка до 1918 р. репрезентувала Національну академію наук України.

Олег АНТОНОВИЧ

²⁰ Гирич І. Драгоманов Михайло // Наукове товариство імені Шевченка. Енциклопедія.— Київ; Львів; Тернопіль, 2021.— Т. 5.— С. 151.

²¹ Див.: Купчинський О. Видавнича діяльність „Товариства імені Шевченка“ у Львові у 1874—1892 роках.— С. 140—220.

НАШІ СЛАВНІ НТШІВСЬКІ ЮВІЛЯРИ

27 лютого відсвяткував своє 95-річчя Володимир Панасюк — всесвітньо відомий український науковець у галузі механіки та міцності матеріалів і конструкцій, академік НАН України, доктор технічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, дійсний член НТШ.

Народився В. Панасюк у с. Красне на Холмщині (тепер Польща), закінчив Львівський державний університет ім. І. Франка. Своє наукове становлення майбутній вчений розпочав в Інституті машинознавства й автоматики (нині Фізико-механічний інститут ім. Г. В. Карпенка НАН України (ФМІ)), в якому працює від перших днів заснування (1951), у 1971—2014 рр. очолював цю потужну наукову установу, а зараз є почесним директором ФМІ.

В. Панасюк створив основи теорії крихкого руйнування та міцності конструкційних матеріалів, сформулював нову δk -модель для розрахунку їх гранично-рівноважного стану за наявності тріщин. Ця модель одержала світове наукове визнання та сприяла розвитку методів оцінки довговічності матеріалів і конструкцій. Своїми оригінальними працями В. Панасюк суттєво збагатив механіку деформівного твердого тіла та матеріалознавство, зробив вагомий внесок у формування та утвердження фізико-хімічної механіки руйнування матеріалів як нового напрямку в науці про матеріали та їх міцність. Монографії В. Панасюка „Гранична рівновага крихких тіл з тріщинами” (1968) та „Механіка квазікрихкого руйнування матеріалів” (1991) одержали всесвітнє визнання. У 1988 р., як науковий редактор, він очолив підготовку багатотомного фундаментального довідника „Механіка руйнування і міцність матеріалів” і сьогодні з друку вийшло вже його 15 томів, що стало важливою віхою у розвитку науки про матеріали та їхню міцність і широко використовується в інженерній практиці. Всесвітнє визнання одержала також монографія В. Панасюка „Strength and Fracture of Solids with Cracks” (2002), яка опублікована за підтримки Європейського товариства з цілісності конструкцій (ESIS). За видатні дослідження деформування та руйнування твердих тіл із тріщинами це Товариство відзначило В. Панасюка найвищою своєю нагородою — медаллю А. Гріффітса (2000). Основні наукові результати вченого висвітлено в понад 600 публікаціях, у т. ч. в 17 монографіях.

Вагомою є й науково-організаційна робота академіка В. Панасюка, зокрема його внесок у встановлення міжнародних контактів у галузі науки і техніки. Він — засновник, організатор та голова Українського товариства з механіки руйнування матеріалів, багато років представляв цю галузь вітчизняної науки в ESIS як голова національної

групи. В. Панасюк — член редколегій міжнародних наукових і науково-технічних журналів, зокрема таких, як „Fatigue & Fracture of Engineering Materials and Structures” (1984—2007), „Фізико-хімічна механіка матеріалів” (1978—2019 рр. — головний редактор). Як віце-президент Всесвітнього конгресу з механіки руйнування (ICF) В. Панасюк у 1993 р. організував проведення у Києві VIII Міжнародної (всесвітньої) конференції з механіки руйнування матеріалів і цілісності конструкцій, яка відбувається один раз на чотири роки та уперше — на теренах Східної Європи. Конференція у Києві продемонструвала вагомий внесок українських учених у формування та розвиток механіки руйнування і міцності матеріалів.

В. Панасюк зіграв важливу роль у зміцненні зв'язків ФМІ з виробництвом. За його ініціативи та безпосередньої участі на базі ФМІ створений потужний науково-технічний комплекс „Фізико-механічний інститут ім. Г. В. Карпенка НАН України”. Очолюваний В. Панасюком колектив зробив вагомий внесок у виконання ряду державних програм, зокрема таких, як „Енергія—Буря” та „Інтеркосмос”. Для вирішення подібних широкомасштабних науково-технічних проблем в інституті створено унікальну науково-експериментальну базу, введено в експлуатацію радіофізичний комплекс для діагностики космічного простору у декаметровому діапазоні електромагнітного випромінювання, який входить у загально академічну систему радіоінтерферометрів „УРАН”.

Розуміючи особливу природоохоронну, історико-культурну, науково-освітню, оздоровчу та естетичну цінність Шацького національного природного парку, на території якого розташована Шацька експериментальна база (ШЕБ) інституту, академік В. Панасюк розвивав у ФМІ екологічну тематику. Використовуючи науковий доробок і виробничі можливості ШЕБ, він ініціював створення при інституті міжвідомчої екологічної лабораторії та сформував відповідний науковий проект у рамках міжнародної програми ЮНЕСКО.

В. Панасюк водночас є талановитим педагогом, небайдужим до загальносуспільних проблем освіти. Упродовж 1992—2003 рр. він був Президентом Львівського крайового товариства „Рідна школа” і доклав багато зусиль для активізації громадського впливу на школу як на базову освітню ланку. Завдяки особистій ініціативі та зусиллям В. Панасюка у ФМІ створено низку спільних кафедр з провідними вузами Львова — Національним університетом ім. Івана Франка та Національним університетом „Львівська політехніка”. Під його керівництвом підготували і захистили кандидатські дисертації 47 спеціалістів, серед них 18 стали докторами наук.

В. Панасюк є активним учасником вирішення загальнодержавних наукових і громадських проблем. Він був депутатом Верховної Ради СРСР; тривалий час входив до складу Президії Всесоюзної організації товариства „Знання”, очолюючи правління її Львівського обласного осередку та будучи відзначеним найвищою нагородою Товариства — медаллю ім. С. І. Вавілова; впродовж

довгих років був заступником Голови Західного наукового центру НАН України і багато зробив для зміцнення зв'язків академічної та освітньої науки з підприємствами Західного регіону України. Особиста громадянська позиція В. Панасюка суттєво сприяла відновленню та діяльності Наукового товариства ім. Шевченка у Львові, дійсним членом якого став у 1992 р.

Багаторічна плідна наукова, науково-організаційна і суспільна діяльність академіка НАН України В. Панасюка відзначена багатьма державними орденами і відзнаками. Разом із своїми учнями та колегами з ФМІ він є лауреатом ряду державних нагород у галузі науки і техніки: Державної премії СРСР за розробку та впровадження високоміцних і тріщиностійких сплавів для виробів морської і кос-

мічної техніки; Державної премії УРСР за комплексну розробку і впровадження методів і засобів підвищення надійності та довговічності матеріалів корпусів кораблів; Державної премії України за цикл наукових праць „Фізико-хімічна механіка руйнування матеріалів і цілісність конструкцій“. Наукові праці Володимира Васильовича відзначені також трьома преміями імені видатних учених (Є. О. Патона, О. М. Динника, Г. В. Карпенка) НАН України. В. Панасюк удостоєний почесного титулу „Doctor Honoris Causa“ Вроцлавської політехніки (1998), Національного університету „Львівська політехніка“ (2007), а також Національних університетів у Луцьку, Івано-Франківську та Ужгороді.

Зіновій НАЗАРЧУК

24 лютого Олександр Омелянович Кіцера — доктор медичних наук, професор кафедри оториноларингології Львівського національного університету ім. Данила Галицького, дійсний член Наукового товариства ім. Шевченка (з 1995), почесний член Українського лікарського товариства у Львові відсвяткував — 90-річний ювілей.

Народився в місті Луцьку на Волині. У 1954 р. закінчив Львівський державний медичний інститут з однорічною спеціалізацією в субординатурі з оториноларингології. Працював за фахом (з різними сумісництвами) в районному містечку Любешові на Волині, потім в Бібрці на Львівщині, а опісля — в Об'єднаному військовому шпиталі Прикордонних військ. Закінчив клінічну ординатуру, згодом аспірантуру, яку завершив 1966 року захистом кандидатської дисертації „Роль ендоскопічних методів дослідження в діагностиці злоякісних новоутворів дихальних шляхів“. Розробив методику бронхоскопії під наркозом, нові аспекти застосування ендоскопічної оптики. Від 1966 р. працює на кафедрі оториноларингології Львівського медичного інституту, нині — Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького: асистентом, доцентом, професором, від 1981 до 2002 р. — завідувачем кафедри, а потім — професором кафедри. 1976 року захистив докторську дисертацію „Порушення нюху при захворюваннях верхніх дихальних шляхів“. Займався ринологією, передусім ольфактологією, реконструктивною хірургією носа, прилеглих ділянок обличчя та хірургічним лікуванням хвороб приносних пазух (разом з доцентом О. А. Борисовим), хірургічною ЛОР-онкологією. Разом з учнями розробляв способи інгаляційного використання мінеральних вод місцевих родовищ, застосування лазерів в оториноларингології, суміжні проблеми ендокринології та оториноларингології, вибір трансплантатів в ринологічних операціях. Опублікував понад 400 друкованих праць, переважно з різних проблем оториноларингології, а також з історії медицини, біоетики та медичної деонтології, має 8 авторських свідоцтв та понад 20 свідоцтв на раціоналізаторські пропозиції. Серед

публікацій — чотири керівництва, п'ять підручників та чотири посібники з пропедевтики оториноларингології та клінічної, зокрема невідкладної, оториноларингології, низка розділів до монографічних праць, біографічні гасла до „Енциклопедії сучасної України“.

Окремим розділом його праці є медична термінологія. На цю тему опубліковано понад 20 праць, а також укладено оториноларингологічну частину „Орфографічного словника українських медичних термінів“, двотомного „Українсько-латинсько-англійського тлумачного медичного словника“ та (разом з сином Олександром) чотиритомного „Українсько-латинсько-англійського медичного енциклопедичного словника“, складено та видано друком семимовний тлумачний словник „Лексикон оториноларинголога“.

Був головою Львівського обласного клубу спортивного туризму, організатором перших масових сходжень на вершину Говерли, учасником установчих зборів та заступником голови Лікарської комісії відродженого Наукового товариства ім. Шевченка, установчої конференції РУХу, співзасновником та заступником голови осередку Товариства української мови „Просвіта“, головою ініціативного комітету з відродження та членом громадської ради „Народної Лічниці“, ініціатором відновлення стрілецьких могил та голодування солідарності зі студентами.

Дійсний член Наукового товариства ім. Шевченка, почесний член: Українського лікарського товариства, Польського товариства оториноларингологів та Хірургів голови і шиї, Литовського товариства медичної реабілітації. Член редколегії журналів „Acta Medica Leopoliensia“, „Медичні науки“ (Праці Наукового товариства ім. Шевченка). Ініціатор відродження і перший Голова Українського лікарського товариства у Львові.

Нагороджений медаллю ім. митрополита Андрея Шептицького „За відродження УГКЦ“, медаллю ім. Євгена Озаркевича „За відродження і розвиток Українського лікарського товариства“, Ювілейною медаллю ім. Пшемислава Пенньонжека Польського товариства оториноларингологів, хірургів голови і шиї, почесним знаком „Заслужений професор Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького“, почесними грамотами Верховної Ради України, Міністерства охорони здоров'я України, почесною грамотою Архiepархії УГКЦ „За відродження „Народної лічниці“, багатьма грамотами університету, міського та обласного управління охорони здоров'я, подя-

кою Міністерства охорони здоров'я України, Світової федерації українських лікарських товариств, Українського лікарського товариства Північної Америки, почесною відзнакою „Золотий герб Львова” та ін.

Займається журналістикою, публіцистикою, пише оповідання, новели, есеї, перекладає з польської, німецької, англійської мов. Збірки творів: „На перехрестях життя”, „Сміх і гір””, „Проща”, „Лицарі пера та скальпеля”, „Українські стежки Івана Мікулича”, „Ясна зброя Юрія Липи”. Переклади з польської, німецької, англійської, зокрема збірки казок Ріхарда Фолькмана, численні публікації

24 квітня відзначив свій ювілей Ярослав Грицьковян — український науковець, якому судилося працювати за межами рідної землі. Відомому педагогу-новатору, літературознавцеві, бібліографу, громадсько-культурному діячеві виповнилося 90 літ. Ярослав Михайлович Грицьковян, дійсний член НТШ в Україні від Літерату-

рознавчої комісії (з 2013 р.), — автор понад трьохсот публікацій, серед яких і праці на філологічні, краєзнавчі та педагогічні теми. Останні особливо прислужилися для розбудови українського шкільництва в інонаціональному середовищі. Як стверджує сам ювіляр: „Шкільництво стало моїм життям”. Завдяки його невтомній праці польський культурний простір розширено надбаннями і традиціями спільноти українців.

У слові про ювіляра не обійтися без огляду етапів сходження та долаття вершин.

Квітень 1931 р. — початок життєвого шляху Ярослава Грицьковяна, який народився у селі Воля Матіяшова (Польща) в родині Катерини Біланчик та Михайла Грицьковяна. Здавалось би, звичний перебіг подій для школяра: шкільне навчання у с. Березка, далі — у Балигороді. Та юнацькі роки обпалені лихоліттями війни і трагедією насильницької акції „Вісла”. Тисячі українців розпорошено по всій території Польщі. 1947 р. родина Ярослава опиняється на північно-західних землях Польщі.

Попри тягар депортації, уже наступного року, Ярослав Грицьковян продовжує здобувати освіту: успішно навчається у педагогічному ліцеї у Битуві, завершує учительські курси у Слупську та Вейгерові, що дає можливість працювати у загальноосвітньому ліцеї м. Заверце. Прагнення до постійного вдосконалення приводить до Вищої педагогічної школи.

Мрія вступити на філологічний факультет Ягеллонського університету, де працювали знані представники україністики, збувається у 1955 р. Краківський період відіграє вагомий роль у становленні особистості Ярослава Грицьковяна як педагога та українського літературознавця. Студентській молоді пощастило навчатися у професорів В'єслава Вітковського, Лева Геца, Станіслава Тадеуша Грабовського, Богдана Лепкого, Ришарда Лужни та інших. Особливе місце у його житті мають контакти з представниками західної діаспори. Нездоланно він зустрічався і з професором Олек-

сандром Кіцера наділений шляхетністю та скромністю — головними атрибутами невеликого числа тих правдивих українських інтелігентів, які попри все дотримуються власних моральних принципів і назавжди були, є і залишатимуться прикладом для інших.

Олександр Кіцера наділений шляхетністю та скромністю — головними атрибутами невеликого числа тих правдивих українських інтелігентів, які попри все дотримуються власних моральних принципів і назавжди були, є і залишатимуться прикладом для інших.

Валентина ЧОП'ЯК

сою Горбачем.

Університетська атмосфера сприяла творчому зростанню та розвитку організаторських навичок майбутнього науковця. Він не лише долучається до українського студентського руху та молоді інтелігенції, а й стає лідером краківського осередку „Гуртка молодих українців”. Спогади у його книзі „Без вини винуваті” змальовують події, які засвідчують єднання молоді „культурного підпілля” навколо ідеї збереження національної ідентичності ще до створення Українського суспільно-культурного товариства. З початком функціонування УСКТ (1956) активізується робота в межах осередку.

Виконання магістерської роботи „Ідейна і художня функція фантастики в творчості Миколи Гоголя” та успішне складання іспитів завершують університетські студії у листопаді 1958 р. Лідерство Ярослава Грицьковяна в українському русі не залишилось непоміченим тодішньою владою та унеможливило реалізацію кар'єри в університетських наукових колах.

Тож після плідного періоду у Кракові постає необхідність пошуків роботи. Ярослав Грицьковян переїжджає до поморського міста Кошалін і присвячує себе педагогічній ниві: працює вчителем, методистом, інспектором шкіл з українською мовою навчання, старшим науковим співробітником у Кошалінському інституті вдосконалення кваліфікації вчителів, здійснює керівництво курсами підвищення педагогічної майстерності. Як учаснику учительського з'їзду у Філадельфії йому випадає нагода виголосити доповідь про українське шкільництво у Східній Європі.

Втім, літературознавчі питання ніколи не виходили із сфери його зацікавлень. Ярослав Грицьковян бере участь у роботі міжнародних конференцій у Києві, Львові, Варшаві та Будапешті. У ході зустрічей розширюються контакти, йде обмін думками з відомими науковцями.

Під керівництвом відомого польського україніста, професора Мар'яна Якубця (1910—1998) Ярослав Грицьковян виконує ґрунтовну працю „Українська література в польських перекладах і критиці 1945—1965 рр.” 24 травня 1977 р. в Інституті слов'янської філології Вроцлавського університету відбувається успішний її захист і присвоєння наукового ступеня доктора гуманітарних наук. Такий доробок здобув високу оцінку визначних професорів-славистів Збігнева Баранського та Флоріана Неуважного. Ярослав Грицьковян зробив вагомий внесок не тільки в польське українознавство, але й в українознавчу науку загалом.

Ярослав Грицьковян — автор „Бібліографії польської літературознавчої україністики за 1945—1985 роки”, яка була відзначена дипломом на X Бібліографічному конкурсі Гарвардського уні-

верситету. Названа праця складає розділ „Українська література в Польщі” у п'ятому томі видання „Українська література в загальнослов'янському і світовому літературному контексті” (1994). Згодом дослідження розширюється хронологічними рамками; під назвою „Українська література в Польщі (1823—1986). Матеріали до бібліографії” воно стає окремою частиною збірника „TRANSLATIO. Про переклади і перекладачів української літератури в Польщі” (Перемишль, 2015).

У складні та радісні миті поруч завжди була Леся Гірна (1938—2018), дружина Ярослава Грицьковця. Вони створили сім'ю 1961 р. і виховали синів — Юрія та Аркадія. Упродовж багатьох років Леся Гірна працювала у початковій школі, виконувала обов'язки голови Союзу українок в кошалінській громаді, а тому добре розуміла складність поєднання насиченого розпорядку роботи свого чоловіка-педагога, який водночас був членом культурно-освітнього осередку в Кошаліні, займався організацію і проведенням просвітницьких заходів.

Педагогічна праця потребує постійного вдосконалення, що особливо актуально для шкільництва в реаліях іншопольського середовища. Право навчати своїх дітей рідною мовою українські родини виборювали у складних суспільно-політичних умовах. Освітні реформи та суспільні трансформації у Польщі зумовили необхідність координації праці різних відділів та прогнозування розвитку українських шкіл. З цією метою Ярослав Грицьковець ініціює створення Українського вчительського товариства (УВТ) і невдовзі стає його очільником (1991—1999). Пожвавленню вчительського руху сприяв також почин Ярослава Грицьковця заснувати журнал „Слово педагога” як органу Головної управи УВТ у Польщі.

Неймовірна працездатність, невичерпна творча енергія, потужний науковий доробок (лише впродовж останніх 5 років — десятки статей, 5 книг, з яких 3 вже вийшли у світ, ще 2 підготовано до друку) — це сьогодні Зиновії Олександрівни Служинської, кандидата біологічних наук, доцента кафедри медичної біології, паразитології та генетики Львівського національного медичного університету ім. Данила Галицького, заступника декана стоматологічного факультету з наукової роботи, дійсного члена НТШ, голови Лікарської комісії НТШ, члена Головної управи Українського лікарського товариства, Українського товариства медичних генетиків, Всеукраїнського генеалогічного товариства і Українського геральдичного товариства, Українського товариства генетиків і селекціонерів ім. М. Вавилова, Всеукраїнського об'єднання „Письменники Бойківщини”, голови Комісії координації наукових досліджень та публікацій в УЛТ у Львові, відповідального редактора „Лікарського збірника” та щоквартального „Українського інформаційного бюлетня здоров'я”, завідувача Видавничої комісії до 100-ліття УЛТ. Черговий славний ювілей непересічної Особистос-

ти, Багатий особистий досвід викладання та власні зусилля Ярослава Грицьковця спричинилися до розбудови системи українських шкіл. Його педагогічна діяльність відзначається новаторськими підходами до організації навчального процесу в комплексних класах, сформованих з дітей різного шкільного віку. Цінними у цьому плані є рекомендації посібника „Методика навчання української мови та літератури” (1998). Педагог-науковець — розробник програм та автор низки підручників, таких як „Перебук віків” (1987), „Любіть Україну” (1992), „Журавлики” (1996), „Виноградник” (1999), що і досі є у користуванні учнів українських шкіл та класів у Польщі. Важлива складова запропонованої ним концепції — поєднання рідномовного навчання й виховання з позашкільною діяльністю з урахуванням полікультурного середовища.

Україністичну діяльність Ярослав Грицьковець здійснює постійно. Виступає із статтями з проблем життя української національної меншини, як на сторінках періодичних видань, так і викладає їх у монографії „Осередки української долі” (2005). Його праці надруковані у періодичних виданнях Польщі („Наше слово”, „Наша культура”, „Український календар”), Сербії, Словаччини, у збірниках України. Книга „Листування Ярослава Грицьковця” (2018), упорядкована В. Пилиповичем, стала ще одним джерелом пізнання творчої спадщини.

Спогади Ярослава Грицьковця про насичене життя — за його скромною оцінкою — дають усвідомлення, що „не був останнім”. Є всі підстави стверджувати — був серед перших. Хай же визнання вагомому спадку додає ювілярові життєвих сил та енергії!

Леся ШАГАЛА

ті, Вченого, Педагога, прекрасної Людини, великої Українки відсвяткували 19 лютого 2021 р.

Народилася Зиновія Служинська в м. Ходорові у родині лікаря і громадського діяча Олександра Білинського. І батько, і мати (Меланія Білинська-Волинець) активно працювали в „Просвіті”, „Рідній школі”, „Союзі українок”. В родині панувала атмосфера поваги до науки, культури, українських традицій. У 1953 році З. Служинська закінчила Львівську середню школу № 5 (нині — СШ ім. Івanni та Іллі Кокорудзів). У 1953—1958 рр. навчалася на біологічному факультеті у Львівському державному університеті ім. Івана Франка (нині — Львівський національний університет ім. Івана Франка). Отримавши диплом за спеціальністю „Медична та популяційна генетика”, працювала в генетичній лабораторії, створеній професором Андрієм Лазаренком. Від 1960 р. Зиновія Олександрівна працювала у Львівському державному медичному інституті (нині — Львівський національний медичний університет ім. Данила Галицького) старшим лаборантом кафедри терапії. З 1965 року „анафему” з генетики було знято. Зиновія Служинська вступила до аспірантури на кафедру біології Львівського медичного інституту. У 1968 р. З. Служинська захистила у Львові першу дисертацію з генетики. Зиновія Служинська була науковим керівником кандидатської дисертації Ірини Семків. Надрукувала 108 статей, тез і повідомлень з онкогенетики (тематика докторської дисертації). У 1976 р. З. Служинська стає доцентом кафедри медичної біології Львівського медичного інституту-

ту. Тематика наукових досліджень: паразитологія, медична генетика, популяції, демографія, дерматогліфіка, генеалогія. Науковий доробок Зиновії Служинської становить понад 380 наукових праць, 26 методичних розробок, 8 раціоналізаторських пропозицій, 8 монографій, 5 посібників.

Сьогодні З. Служинська підготувала до друку ще 2 книги: „Зиновія Служинська. Біобібліографічний покажчик“ та „Дерматогліфічні особливості українців“. Остання базована на власних дослідженнях З. Служинської долонної поверхні дистальних фаланг пальців, проведено глибокий аналітичний, статистичний аналіз досліджень окремо чоловіків та жінок у трьох зонах України.

Усі праці Зиновії Служинської — це поважні наукові розвідки. Серед робіт значне місце у творчому доробку З. Служинської займають дослідження „Мар'ян Панчишин — лицар милосердя і науки“ (1993), „Генеалогія українських родин“ (1996), „Покоління, якому не поталанило стати батьками“ (1998), „З історії цитогенетичних досліджень у Львові“ (2000), „З історії зародження медико-генетичних знань і першої поради в Галичині та генофонду українських популяцій“ (2000), „Відавнича діяльність УЛТ у Львові з 1999—2000 рр.“ (2001), „Безумству хоробрих співаємо пісню“ (2001), „Вплив екологічних і соціально-політичних факторів на генофонд популяції“ (2001), „Відлуння голодомору 1933 року“ (2003), „Друковане слово медиків“ (2003), „Голод 1933 — геноцид ХХ століття“ (2004), „Вплив соціально-політичних факторів довкілля на генофонд популяції“ (2005), „Демографічна революція“ (2006), „Генофонд і денаціоналізація“ (2006), „Зародження медичної генетики в Україні“ (2007), „Відродження генетики після лисенківського періоду“ (2008), „Товариство „Народна Лічниця“ і український шпиталь імені Митрополита Шептицького“ (2010), „Різноманітність форм пізнання“ (2010), „Профілактично-освітня діяльність Українського гігієнічного товариства“ (2010), „Організація та діяльність підпільного Українського Червоного Хреста (1943—1950)“ (2010), „Табори для вояків УГА“ (2010), „Втрати українського народу: культурно-мистецькі та демографічні“ (2015), „Про відомого лікаря-фітотерапевта і невідомого письменника Василя Кархута“ (2015), „Лист-відгук на книгу-дарунок „Знай своїх““ (2015), „Любомир Пиріг“ (2016), „Верховино, світку ти мій...“ (2016), „Внесок Федора Вовка в українську антропологію“ (2017), „80 років тому створено медико-генетичну пораду“ (2017), „Забутий вчений-генетик, дійсний член НТШ Михайло Ветухів“ (2017), „Життєвий шлях Олега Михайловича Ціборовського“ (2017), „Михайло Олексійович Ветухів“ (2017), „Мирослав Миколайович Сіменович — український громадсько-політичний діяч в США“ (2017), „Сергій Аркадійович Томилін — засновник соціальної медицини“ (2018), „Роль деяких українських лікарів в організації медико-санітарної служби Української Держави 1917—1921 р. та після її занепаду“ (2018), „Величава постать професора Андрія Созонтовича Лазаренка“ (2018), „Спогад мами. Ідилія дитинства. Студентська допомога в колгоспі. В старших класах...“ (2018), „Рецензія на книгу Володимира Єфимова „Чисті джерела“ (2018), „До 85-річчя Ірини Романів-Думинець“ (2018), „Забуті злочини у Вінниці“ (2018), „Лікарському збірнику НТШ 120 років“ (2018), „Завдячуючи їй незрячі все-таки бачать“ (2018), „Спогад про голод 1946—1947“ (2018), „Бібліографічний покажчик Ярослава Ганіткевича“ (2018), „Стефінія Білинська з роду Кордубів“

(2018), „Осип Думін в історії Українських Січових Стрільців (з нагоди 125-річчя від народження)“ (2019), „Загублена поема Романа Купчинського“ (2019), „Зі святом! До 75-ліття від дня народження Василя Пишного“ (2019).

Зиновія Служинська не цуралася громадської роботи, від 2000 року очолювала комісію координації наукових досліджень та публікацій в Українському лікарському товаристві у Львові. Була відповідальним редактором квартальника „Український інформаційний бюлетень здоров'я“, який заснований професором Юрієм Гаврилюком і канд. мед. наук Олександром Служинською, а також співредактором „Лікарського збірника. Нова серія НТШ“, редагувала Матеріали конференції Українського геральдичного товариства.

Зиновія Служинська від 2008 до 2012 рр. очолювала Лікарську комісію НТШ. 2009 року разом з Андрієм Гречило розробили емблему (логотип) Лікарської комісії. В співпраці з професором Ярославом Ганіткевичем і лікарем Аретієм Кравцем 4 грудня 2010 р. надрукували набір світлин „Лікарі УПА — воїни без меча“ (видано за сприяння ВО „Свобода“). Разом з професором Лесею Матешук-Вацебою організувала встановлення меморіальної таблиці в пам'ять студентів-медиків, засуджених комуністичним режимом до страти 1941 р. Автор роботи художник Оліян Квасниця. З дозволу ректора ЛНМУ імені Данила Галицького проф. Бориса Зіменковського 22 червня 2012 р. відбулося відкриття пам'ятної таблиці в головному корпусі медуніверситету. Таблиця виготовлена і встановлена за пожертви студентів і членів ЛК НТШ. Відновлена світла пам'ять тих, які віддали життя за незалежну Україну. За редакцією З. Служинської вийшло 5 томів (XVII — XXI) Лікарського збірника (2009—2012). XXI том присвячений 140-річчю Наукового товариства ім. Шевченка.

Окремим виданням вийшла у світ книжка, приурочена до 140-річчя НТШ. Після 2012 року працює в редакційній колегії Лікарського збірника. Власне Зиновія Служинська ініціювала і видала XXIII том Лікарського збірника, присвячений жертвам Голодомору 1932—1933 рр.

Доктор Зиновія Служинська — активний учасник усіх з'їздів Всеукраїнського лікарського товариства і Конгресів Світової федерації українських лікарських товариств (СФУЛТ).

Як член Всеукраїнського об'єднання „Письменники Бойківщини“ увійшла, одночасно з поетом Зеновієм Масним, в „Золотий фонд“ Всеукраїнського товариства „Бойківщина ХХІ століття“.

Без Зиновії Олександрівни не обходиться жодна ініціатива благодійних вчинків. Організувала допомогу Кіровоградській обласній медичній бібліотеці у вигляді книг, часописів, газет. У співпраці з доньками — канд. медичних наук Олександром Служинською і головним лікарем Центру профілактики і боротьби зі СНІДом Мар'яною Служинською — видала понад 10 брошур і буклетів „Знати, щоб себе оберігати“, присвячених профілактиці СНІДу та хвороб, що передаються статевим шляхом. Разом з головою секції „Український родовід“ обласного Товариства „Просвіта“ Адріаною Огорчак доклала багато зусиль для залучення до генеалогічних досліджень науковців і аматорів Київської, Дніпропетровської, Харківської, Донецької, Закарпатської, Полтавської та інших областей.

Зиновія Олександрівна Служинська — неповторна постать наукового і товариського життя,

яскравий приклад обдарованого українського науковця, відомого в Україні і поза її межами. Йй притаманна феноменальна ерудиція, багатогранність таланту, сучасне наукове мислення, невтомна праця для добра людини і нації. Зиновія Олександрівна продовжує активно працювати на зміцнення авторитету української медичної науки й майбутнє України.

12 травня 2021 року свій 80-літній ювілей відсвяткував знаний вчений, доктор історичних наук, професор, дійсний член НТШ та заступник голови Товариства Степан Дмитрович Гелей.

Народився майбутній історик у селі Бабухів Рогатинського району Івано-Франківської області у родині Марії Григорівни та Дмитра Федоровича Гелейів. Велике значення у формуванні його світогляду відіграв Федір Гелей, активний суспільно-громадський діяч, багатолітній вїт села, засновник і керівник руханково-спортивного товариства „Сокїл“. Дїд по материнській лїнії Григорїй Сас обирався секретарем та членом ревізїйної комісії „Просвіти“ у Бабуховї, був одним із засновників „Сїльського господаря“.

Навчався у Бабухівській семирічній (1950—1957), Конюшківській середній (1957—1958) школах Рогатинського району, здобував фах червонодеревця в Станїславї, працював учителем виробничого навчання Росїльнянської середньої школи Богородчанського району Івано-Франківської області. У 1961—1964 рр. служив у радянської армії (інструктор політичного відділу військової частини в Кабардино-Балкарській АРСР), організовував у м. Налчик мистецькі фестивалї, екскурсії особового складу на могили і в Музей Марка Вовчка, на республїканському рівні провів урочистї заходи з нагоди 150-річчя від дня народження Тараса Шевченка. 1968 р. закінчив історичний факультет Львівського державного університету ім. І. Франка, короткий час працював директором Бринцє-Загірянської восьмирічної школи на Жидачівщинї, потїм навчався в аспїрантурї.

1972 р. його життя тїсно пов'язане з Львівським торговельно-економічним університетом, де пройдено щаблї кар'єрного зростання — від асистента до проректора. 1978 р. захистив кандидатську дисертацію, 1982 р. — отримав вчене звання доцента, а 1996 — професора. У вересні 1989 р. очолив кафедру історії та політології. На посадї проректора вчений працює майже три десятилїття (з 1993 р.), опїкуючись навчально-виховною роботою. На зламі 1980—1990-х рр., у перїод національного піднесення, С. Гелей засновник в університетї патріотичних громадських організацій „Руху“, „Меморіалу“, „Товариства української мови ім. Т. Шевченка“, багато доклався до українїзації вузу та перетворення його на один зі провідних у Львовї.

1985 р. разом з однопдумцями Ювіляр створив хорову капелу „Мрія“ та є її беззмінним президентом. Цей творчий колектив — багаторазовий лауреат національних та міжнародних конкурсів,

З нагоди 85-річчя бажаємо шановній Зиновїї Олександрівнї здоров'я, творчої наснаги і ще багато років плїдної праці на користь української науки.

Леся МАТЕШУК-ВАЦЕБА

а відтак відомий не тїльки в Україні, а й далеко за її межами.

Учений здобув визнання наукової громадськостї як дослідник політичної історії України ХІХ—ХХ ст., української консервативної політичної думки того часу, зокрема творчостї одного з її ідеологів — Василя Кучабського. Монографія „Василь Кучабський: від національної ідеї до державностї“ (1998) стала основою докторської дисертації, успішно захищеної в 1999 р. До сфери наукових зацікавлень С. Гелейя також належить історія та теорія української кооперації. Степан Дмитрович є автором понад 400 наукових, науково-популярних, навчально-методичних праць, зокрема, дев'яти одноосібних та шести колективних монографій, а також шести підручників та 18 посїбників. Назвемо монографії „Консервативна течія в суспільно-політичній думцї України ХІХ ст.“ (1996), „Консервативно-політологічна концепція державотворення“ (1997), „Нариси з історії суспільних рухів та політичних партій в Україні (ХІХ—ХХ ст.)“ (2001, у співавт.), „Львівська комерційна академія. Нарис історії“ (2008), „Церква Воскресіння Христового в Бабуховї“ (2015), два збірники вибраних статей „Від національної ідеї до державностї“ (2011) та „Про ідеї, героїв і політику“ (2016), тритомник історичних нарисів „Українські кооператори“ (1999, 2001, 2007, у співавт.), колективну монографію „Споживча кооперація України: від зародження до сьогодення“ (2013), підручники для вищих навчальних закладів „Історія кооперативного руху“ (1995), „Історія споживчої кооперації України“ (1996), „Полїтологія“ (останній, у співавт. з С. Рутаром, витримав 9 видань протягом 1996—2015 рр.), „Теорія та історія кооперації“ 2006 (у співавт. з Р. Пастушенком, 2006), посїбник для учнів 11 класу загальноосвітніх шкіл „Основи кооперації“ (2004) та ін.

За свою активну наукову, науково-організаційну, педагогічну та громадську діяльність Ювіляр відзначений десятками нагород центральних та місцевих органів влади, відомств та організацій, а також державними — почесним званням „Заслужений працівник культури України“ (1999) та орденем „За заслуги“ ІІІ ступеня (2019).

Активна діяльність науковця в НТШ розпочалася бїльше п'ятнадцяти років тому. На пропозицію тодішнього голови Історично-філософської секції, видатного вченого Ярослава Дашкевича, 17 грудня 2005 р. Степана Дмитровича обрано дійсним членом Товариства від Історичної комісії. З 26 листопада 2011 р. він член Президії Товариства (відповідає за гуманїтарний напрямок його розвитку), як голова Історично-філософської секції, координує роботу її комісій. З 29 листопада 2014 р. — заступник голови НТШ з науково-організаційних і фїнансових питань (займається, серед іншого, й укладанням наукової програми Загальних зборів та пленарних засідань Наукових (Шевченківських) сесій), а з 2015 р. — також і відповідальний редактор „Вїсника НТШ“. Такї численні науково-органі-

заційні обов'язки Ювіляр успішно виконує, ставши взірцем достойної праці на благо української науки в найдавнішій національній науковій інституції. Як член Президії, вчений часто ініціює різні ювілейні заходи, розробляє їхні перспективні плани, долучається до обговорення актуальних питань розбудови НТШ, його видавничої справи тощо.

Так, наслідком діяльності С. Гелея стала реорганізація у 2015 р. Економічної комісії НТШ, яка відтоді працює на базі Львівського торговельно-економічного університету. Про результативність діяльності цього підрозділу свідчить насамперед „Економічний збірник“, що виходить у серії „Праці НТШ“ (від 2017 р. з'явилося три томи).

Спеціальної уваги заслуговує редагування вченим інформаційного бюлетеня Світової ради Наукових товариств ім. Шевченка. На початку грудня 2015 р. за редакцією Степана Дмитровича надруковано спарене 53—54 число „Вісника НТШ“, чим відновлено перерване в листопаді 2013 р. видання часопису. А вже 25 січня 2016 р. з'явилося задоволене 51—52 число за 2014 р., приурочене до 200-ліття Тараса Шевченка. Відтоді він знову регулярно виходить у березні й листопаді кожного року.

С. Гелей є автором 32 публікацій у виданнях НТШ та під його егідою (у „Віснику НТШ“ — 20 позицій, у „Записках НТШ“ — 2, у „Працях НТШ“ — 3, в „Енциклопедії НТШ“ — 2, одна — у збірнику статей, а ще — три передмови до окремих видань та одна монографія). Тематика цих праць корелює зі сферою наукових зацікавлень ученого. Більшість статей написані для „Вісника НТШ“ з

нагоди ювілеїв видатних подвижників національної науки та культури (Івана Франка, Михайла Грушевського, Платона Симиренка, Михайла Туган-Барановського та ін.), а також річниць знакових подій в українській історії. В інформаційному бюлетені Товариства побачили світло денне також шість рецензій С. Гелея на роботи членів НТШ.

Та чи не найбільш значущими в доробку цього дослідника у контексті його співпраці з НТШ є дві монографії, присвячені життєвому шляху та творчій спадщині відомих учених, суспільно-громадських і культурно-освітніх діячів, дійсних членів НТШ Іллі Витановича (1899—1973) та Романа Зубика (1902—1941) — „Ілля Витанович: науково-педагогічна та громадська діяльність“ (2010) і „Роман Зубик: вчений і громадянин“ (2021). С. Гелею вдалося розкрити багатогранність інтелектуальної спадщини згаданих постатей української науки, визначити їхню роль у громадському, освітньому та культурному житті українців Львова між світовими війнами.

Переконали, що науково-організаційний хист Степана Дмитровича й надалі сприятиме реалізації основної мети Товариства — збагаченню духовної культури українського народу, його національному відродженню та розбудові державності. А на цьому шляху від імені НТШівської спільноти зичу Вам, дорогий Ювіляре, міцного здоров'я, творчої наснаги, радості від життя, любові в родині, поваги від колег і друзів! Щастя Вам завжди та в усьому!

Андрій ФЕЛОНЮК

25 січня Юліан Григорович Кияк — український науковець, доктор медичних наук, професор, академік Академії наук вищої освіти України, завідувач кафедри сімейної медицини ФПДО Львівського медичного університету ім. Данила Галицького, дійсний член Наукового товариства ім. Шевченка — відсвяткував 75-річний

ювілей.

Закінчив СШ №4 з посиленням вивченням англійської мови із срібною медаллю у 1964 р. Юліан Григорович закінчив медичний факультет Львівського медичного інституту у 1970 р. Працював терапевтом, кардіологом, завідував кардіологічним відділенням 8 клінічної лікарні м. Львова. Навчався в заочній аспірантурі (1973—1977) на кафедрі патологічної анатомії під керівництвом академіка НАМН України проф. Д. Д. Зербіна. Тема кандидатської дисертації „Мікроциркуляційне русло міокарда при гострому інфаркті“ та докторської — „Ремодельовання міокарда при ІХС, гіпертонічній хворобі та цукровому діабеті (клініко-ультраструктурні дослідження)“. Проф. Ю. Кияк вперше запропонував ідею і розробив метод експрес-некропсії міокарда у померлих в умовах кардіологічного та інфарктного відділень для дослідження впливу серцево-судинних захворювань на ультраструктурне ремодельовання міокарда і започатку-

вав розвиток клінічної клітинної кардіології. Правовою підставою для експрес-некропсії міокарда став наказ МОЗ СРСР №667 від 15. 10. 1976 р. і наказ МОЗ України №81 від 12. 05. 1999 р.

Працював асистентом кафедри факультетської терапії ЛМУ (1981—1982 рр.), а пізніше асистентом, доцентом, професором і завідувачем кафедри сімейної медицини ФПДО (з 2005), клінічної бази якої є інфарктне і кардіологічне відділення Миської клінічної лікарні швидкої медичної допомоги на 120 ліжок.

Ю. Г. Кияком була розроблена „макрофагальна“ гіпотеза патогенезу атеросклерозу. Він вперше виявив механізми утворення кристалів холестерину всередині вторинних лізосом макрофагів в атеросклеротичних бляшках, розкрив роль лімфатичних капілярів міокарда у елімінації клітинного детриту із зони некрозу, запропонував „гломбогенну“ концепцію варіантної стенокардії, вперше описав „ранні“ ознаки і механізми некрозу кардіоміоцитів при інфаркті, з'ясував вплив гібернації міокарда на виникнення серцевої недостатності, розробив моноцитарно-макрофагальну концепцію ІХС і токсичних кардіоміопатій, розкрив ультраструктурні критерії незворотності гібернації і механізми апоптозу та вторинного некрозу кардіоміоцитів та їх вплив на перебіг ІХС і вторинних кардіоміопатій.

Упродовж 2009—2013 рр. виконав три фундаментальні дослідження з клітинної кардіології (фінансовані з Держбюджету МОЗ України): „Гібернація міокарда при артеріальній гіпертензії і гострому інфаркті як предиктор дисфункції лівого шлуночка, апоптозу кардіоміоцитів і розвитку серцевої недостатності“, „Вплив гострого інфаркту

міокарда, артеріальної гіпертензії і цукрового діабету 2 типу на ультраструктурне ремоделювання міокарда і розвиток серцевої недостатності“, „Кальцифікація коронарних артерій, міокарда, клапанів серця і аорти при серцево-судинних і не-коронарогенних захворюваннях“.

Ю. Кияк виявив, що гібернація кардіоміоцитів це не „новий ішемічний синдром“ і не „запрограмований механізм виживання клітин“, як переважно вважається науковцями, а універсальний патофізіологічний і патоморфологічний феномен, сутність якого полягає у вуглеводній дистрофії і нагромадженні гранул глікогену в клітинах під впливом різних хвороб і пошкоджуючих чинників. З'ясував, що гіберновані кардіоміоцити присутні при хронічній ішемії міокарда, в гіпертензивному серці, а також при діабетичних, алкогольних і токсичних (зумовлених професійно-шкідливою працею) кардіоміопатіях та набувають ультраструктурних ознак гепатоцитів у результаті зникнення міофібрил і появи на їх місці агрегованих гранул глікогену. Гіберновані клітини виявлені також при ревматичних вадах серця, ідіопатичних гіпертрофічних кардіоміопатіях та при дисплазії сполученої тканини.

Ювіляр встановив, що кальцифікація компонентів кардіоміоцитів, ендотеліальних клітин мікросудинного русла, атеросклеротичних бляшок вінцевих артерій, а також колагенових фібрил і еластичних волокон інтерстицію спочатку має деякий саногенний характер, спрямований на локалізацію ушкоджень, а також попередження некрозу клітин і виникнення запального процесу. При генералізації дегенеративних змін кальцифікація може поширитися на всі ушкоджені кардіоміоцити, ендотеліоцити і клітини строми та сприяти їх апоптозу. При лізисі фібрилярних структур інтерстицію міокарда, клапанів серця і аорти вивільняються мікрокристали кальцію, які були „інкрустовані“ в колагенових фібрилах. Вони мають тенденцію до агрегації між собою з наступним утворенням конcrementів, котрі візуалізуються з допомогою Ехо-кардіографії при дослідженні клапанів серця і аорти. Виявив, що кальцифікації підлягають також ушкоджені клітини крові: найчастіше — тромбоцити, нейтрофільні лейкоцити і моноцити, відображаючи як вікові зміни пацієнтів, наявність шкідливих звичок (паління, зловживання алкоголем), праці у професійно-шкідливих умовах, так і розлади метаболізму та гомеостазу при різноманітних захворюваннях серцево-судинної системи і внутрішніх органів.

Кальцифікація часто поширюється не тільки на атеросклеротичні бляшки, але і на стінки вінцевих артерій. Цей процес сприяє ossification останніх, а також виникненню осередків незавершеного ектопічного кровотворення.

Ю. Кияк започаткував в Україні наукову школу з „Клітинної кардіології“. Він автор монографії „Кореляції між клітинною і клітинною кардіологією“, співавтор 6 навчальних посібників, а також 18 патентів України на винаходи і корисні моделі та авторського права на твір „Гепатизація кардіоміоцитів при ІХС“. У його доробку — понад 400 наукових праць і 40 доповідей на міжнародних конгресах та конференціях в Австрії, США, Данії, Німеччині, Польщі, Чехії, Франції, Великобританії, Норвегії та Італії. Він має публікації у вибраних працях всесвітніх і міжнародних конгресів з клітинної кардіології, серцевої недостатності та ІХС у США і Чехії.

Голова спеціалізованої Вченої ради (СВР) із захисту докторських і кандидатських дисертацій з кардіології і внутрішніх хвороб у ЛНМУ ім. Данила Галицького (з 2006 року). За цей час у СВР було захищено 111 дисертацій, з них — 102 кандидатські і 9 докторських.

Крім того — член СВР із захисту докторських і кандидатських дисертацій з фізіології, нормальної і патологічної анатомії; член Вченої медичної ради МОЗ України, Заслужений професор ЛНМУ.

Професор Ю. Г. Кияк є академіком АН ВО України (2012 р.), дійсним членом НТШ (2015 р.), заступником голови Медичної комісії НТШ, заступник головного редактора журналу „Львівський клінічний вісник“, член редколегії „Львівського медичного часопису“. Член асоціації кардіологів, а також лікарів-інтерністів України, УЛТ та член Європейських асоціацій кардіологів і патологів.

Під керівництвом професора Ю. Г. Кияка захищена одна докторська і одинадцять кандидатських дисертацій. Підготував 21 магістра медицини з кардіології.

Кафедра, очолювана Ю. Кияком, є почесним членом Європейської асоціації з аритмій (2011 р.), співпрацює з Клінікою кардіології Сілезійського медичного університету в Катовіце (Польща), очолюваної экс-президентом Європейської асоціації кардіологів проф. Міхалом Тендерей.

Нагороджений „Сертифікатом за Досягнення“ при виконанні міжнародного клінічного дослідження Engage AF від Голови TIMI Study Group проф. Євгена Браунвальда (США). Головний дослідник 8 міжнародних клінічних досліджень різних кардіологічних медикаментів, які проводилися на кафедрі сімейної медицини та її клінічній базі.

Має вищу кваліфікаційну категорію з кардіології, терапії і сімейної медицини. Проводить значну лікувально-діагностичну роботу, а також навчальний процес серед лікарів-слухачів на циклах спеціалізації, тематичного удосконалення і передатестаційних циклах з „Кардіології“, „Ревматології“, „Загальної практики — сімейної медицини“ і „Медицини невідкладних станів“. На кафедрі також проходять підготовку лікарі-інтерни за фахом: „Внутрішні хвороби“, „Загальна практика — сімейна медицина“ і „Медицина невідкладних станів“. Володіє англійською мовою. Керував клінічною ординатурою іноземних лікарів з Лівану, Пакистану, Індії та Болгарії, які проходили спеціалізацію з терапії і кардіології на кафедрі.

За професіоналізм і значний особистий внесок у розвиток вітчизняної науки і охорони здоров'я нагороджений Почесними грамотами Міністерства охорони здоров'я України (двічі), голови Львівської обласної державної адміністрації, начальника Головного управління охорони здоров'я Львівської обласної державної адміністрації і голови Львівської обласної організації профспілки працівників охорони здоров'я України, а також грамотою Верховного архієпископа Львівського, Київсько-Галицького митрополита і кардинала Римської церкви Блаженішого Любомира Гузара за вагомий внесок у розбудові Української Греко-Католицької церкви.

Юліан Григорович Кияк — надзвичайний професіонал, невтомний науковець з передовим науковим мисленням і поглядами, які є прикладом для сучасного покоління.

Валентина ЧОП'ЯК

2 лютого відсвяткував своє 75-річчя Григорій Никифорчин — доктор технічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, український вчений зі світовим ім'ям у галузі діагностики корозійно-водневої деградації конструкційних матеріалів, технологій їх захисту та зміцнення, дійсний член та голова Комісії

матеріалознавства НТШ в Україні. Григорій Никифорчин — учень професора Олега Романіва, голови НТШ в 1989—2005 рр., який продовжив у Фізико-механічному інституті ім. Г. В. Карпенка НАН України (ФМІ) його наукові дослідження в області фізико-хімічної механіки матеріалів.

Наукова діяльність Г. Никифорчина пов'язана із розробкою теорії корозійно-механічної поведінки, методів діагностування і прогнозування технічного стану матеріалів і конструкцій, що експлуатуються в агресивних середовищах, а також методів та технологій запобігання їх руйнуванню. У його роботах розв'язано низку важливих науково-прикладних задач фізико-хімічної механіки матеріалів, технічного діагностування та водневого матеріалознавства. До сьогодні, на посаді провідного наукового співробітника відділу діагностики корозійно-водневої деградації матеріалів ФМІ та заступника головного редактора міжнародного науково-технічного журналу „Фізико-хімічна механіка матеріалів“, Г. Никифорчин виконує значну наукову та науково-організаційну роботу, успішно займається підготовкою наукових кадрів вищої кваліфікації.

Народився Г. Никифорчин 1946 року на Івано-Франківщині. Батько Микола Никифорчин був відомим громадсько-політичним діячем міжвоєнного періоду — активістом Пласту, „Просвіти“, протигалогольного товариства „Відродження“, Української Військової Організації (УВО) та Організації Українських Націоналістів (ОУН), у 1944—1946 рр. — керівником ОУН на Станіславщині „Дубенко“ — „Вартовий“, мати Ольга була вчителькою, разом з батьком брала участь у націоналістичному русі в часи польської окупації, були репресовані польською владою і по виході з в'язниці побралися у 1939 р.

У 1967 р. з відзнакою закінчив Івано-Франківський інститут нафти і газу та став асистентом Українського поліграфічного інституту (м. Львів). У 1971 р. поступив в аспірантуру ФМІ до професора Олега Романіва та захистив під його керівництвом у 1977 р. кандидатську, а в 1989 р. — докторську дисертацію. Тут він сформувався та виріс як науковець та педагог; у 1990—2019 рр. — завідувач відділу діагностики корозійно-водневої деградації матеріалів.

Найважливіші наукові результати Г. Никифорчина спрямовані на розв'язання фундаментальних та прикладних завдань діагностування та запобігання корозійно-водневої деградації конструкційних матеріалів, а саме: отримано фундаментальні результати про вплив агресивних середовищ на тріщинистість металів; встановлено механізм та стабільність експлуатаційної деградації сталей за сумісної дії середовищ і механічного навантаження; розвинуто методо-

логію оцінювання коефіцієнтів інтенсивності напружень біля корозійних тріщин з урахуванням їх закриття; розроблено методи моделювання в лабораторних умовах експлуатаційної деградації конструкційних сталей.

Використовуючи нові фізико-хімічні підходи, Г. Никифорчином отримано вагомі результати у галузі захисту металевих конструкцій від корозії — розроблені нові покриття та інгібітори. Під його керівництвом розвинуто метод поверхневої наноструктуризації сталей інтенсивною пластичною деформацією для покращення їх фізико-механічних та експлуатаційних властивостей.

Значну увагу Г. Никифорчин приділяє проблемі визначення та продовження залишкового ресурсу нафтохімічного та енергетичного обладнання, а також магістральних нафтогазопроводів з урахуванням водневої та корозійно-водневої деградації металів під час їх тривалої експлуатації; бере активну участь як експерт у проведенні експертиз експлуатаційних пошкоджень відповідальних елементів металоконструкцій. Під його керівництвом створена і постійно поповнюється база даних про механічні характеристики, структурні та фрактграфічні ознаки критично деградованих конструкційних сталей різного класу, яка служить основою для діагностування поточного технічного стану елементів конструкцій під час експлуатації, обґрунтування їх залишкового ресурсу та формулювання рекомендацій щодо попередження аварійних ситуацій.

Активно професор Г. Никифорчин співпрацює з вищими навчальними закладами. З 1997 р. по 2017 р. займав за сумісництвом посаду професора філіалу на базі ФМІ кафедри механіки Львівського національного університету ім. І. Франка, читаючи курси лекцій з матеріалознавства і корозії та захисту металів.

Професор Г. Никифорчин проводить значну роботу з підготовки наукових кадрів: підготував 5 докторів та 20 кандидатів технічних наук; є заступником голови та членом двох спеціалізованих рад при ФМІ зі захисту докторських дисертацій; неодноразово головував на захистах дисертаційних робіт на ступінь PhD при університеті Блез Паскаль, Франція; регулярно зі співробітниками ФМІ проводить Міжнародні літні школи з механіки руйнування матеріалів.

Важливою є роль професора Г. Никифорчина, як авторитетного вченого, в інтеграції української науки в міжнародний науковий простір та налагодженні співпраці українських науковців з міжнародним науковим співтовариством. Під спільним керівництвом з професором Г. Болзон (Міланська Політехніка, Італія) у 2016—2020 рр. успішно реалізовано грант НАТО „Розроблення новітніх методів для недопущення виходу із ладу трубопроводів через порушення безпеки“ у рамках програми „Наука заради миру та безпеки“. Укладено низку угод про співпрацю з провідними університетами Європи; проведено дослідження на замовлення науково-дослідних установ, підприємств та організацій Італії, Польщі, Німеччини, Японії, Південної Кореї та ін. Професор Г. Никифорчин регулярно виступає з науковими доповідями на престижних наукових конференціях, семінарах, форумах як в Україні, так і за кордоном.

Особливу увагу професор Г. Никифорчин приділяє міжнародній науково-організаційній роботі як член Європейського товариства з цілісності конструкцій (ESIS), з 2002 р. — голова підкомітету „Воднева деградація“ Технічного комітету „Роз-

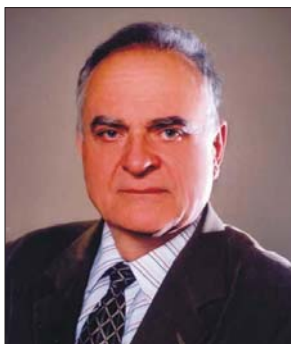
тріскування в середовищах“ у рамках ESIS, а з 2019 р.— голова національної групи ESIS; а також як член редколегії низки міжнародних рейтингових журналів.

У науковому доробку професора Г. Никифорчина — понад 400 наукових публікацій, з них 7 монографій та 39 авторських свідоцтв та патентів на винаходи. Зокрема, у період 2011—2012 рр. ним у співавторстві з Є. І. Крижанівським опубліковано трьохтомний науково-технічний посібник „Корозійно-воднева деградація нафтових і газових трубопроводів та її запобігання“, в 2017 р.— у співавторстві з низкою авторів Том 1 довідникового посібника у 8-ми томах „Технічна діагностика матеріалів і конструкцій“ (під заг. ред. З. Т. Назарчука), а в 2020 р. видавництвом Springer в серії Lecture Notes in Civil Engineering опубліко-

вана книга „Degradation Assessment and Failure Prevention of Pipeline Systems“ (Eds. G. Bolzon, G. Gabetta, H. Nykyforchyn). Його публікації є високоцитованими: понад 1500 цитувань згідно бази даних Scopus та індекс Гірша $h = 21$ незаперечно свідчать про високий науковий авторитет Г. Никифорчина в українській та світовій науці.

Професора Г. Никифорчина нагороджено Премією ім. Г. В. Карпенка Президії НАН України (1988), Державною премією України в галузі науки і техніки (1995 р.), Почесною грамотою Верховної Ради України (2011), званням почесного члена ESIS (ESIS Fellowship, 2012), відзнаками НАН України „За професійні досягнення“ (2013) та „За підготовку наукової зміни“ (2016), присвоєно почесне звання „Заслужений діяч науки і техніки України“ (2021).

Зіновій НАЗАРЧУК, Ольга ЗВІРКО

Когорта дійсних членів НТШ від Географічної комісії нараховує сім осіб — Олег Шаблій, Степан Позняк, Степан Кузик, Іван Ковальчук, Павло Штойко, Ростислав Сосса, Іван Ровенчак. У травні 2021 року один із них — Степан Петрович Кузик святкуватиме своє 75-річчя, перший НТШівський ювілей. Учений є ві-

домим українським економіко-географом, економістом, туризмо- та краєзнавцем. Він кандидат економічних наук, доцент кафедри економічної і соціальної географії географічного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка.

Народився Степан Кузик 23 травня 1946 р. у відомому с. Княгиничі Рогатинського району Івано-Франківської області у хліборобській родині Петра та Ганни (з роду Хрущ) Кузиків. Княгиничі — колишнє містечко, яке у 1563 році отримало маґдебурзьке право. Село відоме тим, що в 1946—1947 рр. там знаходився штаб Головного командира УПА Романа Шухевича, який очолював підпільно-партизанський рух опору. Цим та іншим питанням присвячена науково-краєзнавча монографія С. Кузика „Княгиничі: краєзнавчі студії“ (2002). Учений навчався у Княгиницькій восьмирічній школі (1953—1961), Рогатинській (1961—1962) та Явченській (1962 — 1964) десятирічках.

Після закінчення географічного факультету Львівського державного університету ім. Івана Франка в 1969 р., працював інженером-економістом у Львівському відділі Ради з вивчення продуктивних сил АН УРСР. 1974 р.— старший інженер, а згодом молодший науковий співробітник Львівського відділення Інституту економіки АН УРСР. 1986 р. захистив кандидатську дисертацію на тему „Соціально-економічні проблеми розвитку туризму (на прикладі Карпатського району УРСР)“ за спеціальністю: „Розміщення продуктивних сил. Економіка районів“. Працюючи в Академії наук України, досліджував декілька тем, пов'язаних із розвитком та розміщенням економіки Західного регіону республіки.

1987 — асистент, а з 1990 р.— доцент Львівського торговельно-економічного інституту. Важливе місце

у демократизації інституту в кінці 1980 — на початку 1990-х рр. відіграла первинна громадська організація „Рух“, у якій Степан Кузик разом з іншими активістами вимагав права на викладання українською мовою, на підготовку студентів за новими спеціальностями, спрямованими на ринкову економіку, здійснення в інституті демократичних перетворень.

1992 р. науково-викладацька діяльність вченого пов'язана з Львівським національним університетом імені Івана Франка. Дуже швидко, здобувши авторитет і повагу не лише на географічному факультеті, а й серед інших університетських працівників, вчений п'ять років (1995—2000) виконував обов'язки заступника голови профкому Франківського вишу. Він неодноразово відстоював „університетчиків“ не лише у рідних стінах, а й на майданах і перед приміщенням обласної адміністрації, Верховною Радою України, виборюючи право на гідне життя, добру зарплату освітян, чільне місце у суспільстві. 1993 р. С. Кузикові присвоюють учене звання доцента кафедри економічної і соціальної географії Львівського державного університету імені Івана Франка.

Найважливіші наукові здобутки вченого — це дослідження соціально-економічних проблем розвитку туризму, оцінки рекреаційних ресурсів. Зокрема, ним розроблено й опубліковано методичну оцінку історико-культурних пізнавальних туристичних ресурсів, обґрунтовано варіанти перспектив розвитку туризму в Карпатських областях, визначено закономірності розвитку туризму як галузі сфери послуг. Із цієї тематики ним опубліковано низку книг: „Теоретичні проблеми туризму: суспільно-географічний підхід“ (2010); „Географія туризму“ (2011); „Географія міжнародного туризму“ (2018, 2019).

С. Кузик один із провідних українських географів-зарубіжників. Він активно досліджує суспільну географію зарубіжних країн. За його редакцією вийшли два видання фундаментального навчального посібника для вищої школи „Економічна і соціальна географія світу“ (2002, 2005). Вчений запропонував новий методологічний підхід до обґрунтування суспільно-географічних макрорегіонів Європи.

С. Кузиком опубліковано понад 200 наукових праць, у тому числі вісім монографій, дев'ять навчальних посібників. Він член редакційних колегій шести наукових збірників за результатами регіональних науково-практичних конференцій під назвою „Рогатинська земля: історія та сучасність“.

Ще навчаючись в університеті, на дозвіллі займався хоровим співом у вокально-хореографічному ансамблі „Черемош”, який був неофіційним громадсько-політичним інститутом з виховання університетської молоді у любові до української пісні, танцю, слова. Працюючи в торгово-економічному інституті був учасником хорової капели „Мрія”. Президент хору — тепер доктор історичних наук, професор, заступник голови НТШ Степан Гелей. Зараз Степан Петрович співає у хорі при львівській церкві св. Софії.

Яскравою сторінкою громадської, наукової та культурної діяльності Степана Кузика є його

Любов Іванівна Петрух — доктор фармацевтичних наук (1990), професор (1993), завідувач кафедри фармацевтичної хімії факультету післядипломної освіти (ФПДО) Львівського національного медичного університету ім. Данила Галицького (1991—2015), якій 24 травня 2021 р. виповнилося 75 років.

Походить з родини робітників. Мати Анна

Бабій та батько Іван Маслов плекали в своїх дітях любов до України, патріотизм і пошану до праці. Батьки надавали великого значення освіті своїх дітей: дві доньки Любов і Богдана стали фармацевтами-провізорами, перша — науковцем, Богдана — фармацевтом-практиком, а третя Галина — вчителькою німецької мови.

Після закінчення СШ № 8 у 1964 р. Любов Маслова розпочала трудову діяльність у таблетко-фасувальному цеху Львівського хіміко-фармацевтичного заводу. З 1965 р. здобувала вищу освіту у ЛДМІ. 1970 р. закінчила повний курс Львівського державного медичного інституту за спеціальністю фармацевтичного факультету і отримала диплом з відзнакою та присвоєну кваліфікацію „провізор”.

Захистила кандидатську дисертацію на тему „Синтез і дослідження похідних етиленіміну” у Львові в 1975 р.; докторську дисертацію „Синтез і перетворення похідних флуорену, які виявляють біологічну активність” — у 1990 р. в Державному науковому центрі лікарських засобів МОЗ України (м. Харків).

Педагогічну й наукову діяльність почала з 1976 р. на посаді асистента кафедри фармацевтичної хімії фармацевтичного факультету ЛДМІ. З 1979 р. працювала асистентом, з 1988 р. — доцентом кафедри удосконалення лікарів і провізорів факультету післядипломної освіти ЛДМІ відповідно до прийнятих і затверджених постанов, методичних рекомендацій, обов’язкових вказівок для провізорів-слухачів передатестаційних циклів.

Реалізацію важливих творчих задумів здійснила, працюючи на кафедрах удосконалення лікарів і провізорів та фармацевтичної хімії факультету післядипломної освіти ЛДМІ, а також у синтетичній лабораторії ЦЗЛ Львівського заводу „Реактив”. Багаторічна праця в центральній заводській лабораторії увінчалась першими досягненнями й успіхами й уможливила шлях до розроблення нового українського лікарського засобу протитубер-

праця в Науковому товаристві ім. Шевченка. Він належить до числа членів-засновників відновленої Географічної комісії у 1990 р. Бере активну участь у діяльності Географічної комісії НТШ, виступає з доповідями та повідомленнями. Вченого обрано 8 жовтня 2019 р. дійсним членом НТШ. Урочисто промовано в дійсні члени на Загальних звітних зборах НТШ 7 грудня 2019 р.

Численні колеги та друзі щиро зичать ювіляру міцного здоров’я, довгих років життя, творчої наснаги і подальших успіхів у нелегкій, але почесній праці науковця, педагога і громадського діяча.

Іван РОВЕНЧАК

кульозної, антихламідійної та імуномодулюючої дії — Флуренізиду.

Проф. Л. Петрух розробила концепцію створення нових українських лікарських засобів на прикладі Флуренізиду, здійснила повний цикл одержання фармакологічного засобу: від експерименту до розроблення методів контролю якості речовини; виробництва промислового зразка нової речовини як хімічного реагента; випуску хімічного продукту у достатній кількості для потреб синтезу, якісного чи кількісного аналізу; випуску хімічного продукту у достатній кількості для проведення клінічних досліджень і промислового виробництва нового фармакологічного засобу.

У ЦЗЛ Львівського заводу „Реактив” вперше розробила препаративні методики промислового синтезу 20 нових фармакологічно активних похідних флуорену. Методики затверджені Міністерством хімічної промисловості. Деякі з активних похідних флуорену запропоновані як новий клас потенційних ліків протимікробної і противірусної дії.

Л. Петрух розробила нормативно-аналітичну і нормативно-технічну документацію (технічні умови, ТУ) на фармакологічно активні речовини флуоренового ряду. Виголовила перші промислові зразки фармакологічно активних похідних флуорену кваліфікації „чистий” і „хімічно чистий”.

Ювілярка є авторкою оригінального українського препарату „Флуренізид” протимікробної дії, який впровадила у виробництво на АТ в Києві (2000 р.) і в Монастирищі Черкаської обл. (2001 р.), авторка і розробниця шести готових лікарських форм (таблетки, капсули, супозиторії, мазі, суспензії, розчини) на основі Флуренізиду. Потреба генерувати власні наукові ідеї, задуми, розробляти концепції і впроваджувати їх у життя стала основою світогляду, визначала напрями подальших досліджень.

Проф. Л. Петрух — голова міжгалузевого підкомітету „Охорона здоров’я” Львівського осередку Технічного комітету стандартизації науково-технічної термінології (ТК СНТТ) Держстандарту та Міністерства освіти і науки України, з 1993 р. — постійний член організаційного комітету міжнародних наукових конференцій „Проблеми української науково-технічної термінології”; член редакційної колегії науково-інформаційного збірника „Національні інтереси”, серія: Безпека державної мови України. Керівник Видавничої спілки „Словник” Львівського державного медичного інституту (1990—1995). Організувала і провела у Львові 27—29 травня 1993 р. I-у Міжнародну наукову конференцію „Актуальні проблеми медичної термінології”.

Укладач і редактор збірника праць „Львівський державний медичний інститут”, присвяченого 210-річчю відкриття, 100-річчю відновлення медичного факультету університету у Львові (1994), „Орфографічного словника українських медичних термінів” (ОСУМТ, 1993), „Українсько-латинсько-англійського медичного тлумачного словника” у двох томах з передмовою Л. І. Петрух, І. М. Головки, Л. М. Полюги (УЛАМТС, 1995), „Українсько-латинсько-англійського медичного енциклопедичного словника” у чотирьох томах (І том „А—Д”, 2012, II „Е—Н”, 2013; III „О—С” і IV „Т—Я”, 2016; УЛАМЕС „А—Я”, 2015) з передмовою Л. І. Петрух, І. М. Головки. Термінологічна діяльність присвячена унормуванню і стандартизації медичної і фармацевтичної термінології у ХХІ ст. і відображена у виданих словниках, книгах, збірниках праць, посібниках, монографіях.

Проф. Л. Петрух — дійсний член Наукового товариства ім. Шевченка (2015), дійсний член академії Української міжнародної академії профілактичної медицини НТШ у ЛНМУ ім. Данила Галицького (2009), член Української національної спілки педагогічних і наукових працівників Львівщини (1993), член АН вищої школи України (1993),

президент фармацевтичної асоціації Львівщини (ФАЛ) (1998); віце-президент (1994), президент Світової федерації українських фармацевтичних товариств (СФУФТ, 2002).

Проф. Л. Петрух організувала і провела у Львові 27—29 травня 1994 р. I Конгрес СФУФТ, присвячений 125-річчю Галицького товариства фармацевтів.

З нагоди дня міста Львова проф. Л. Петрух нагороджена дипломом „За вагомий внесок в розвиток міста Львова, наукові та навчальні успіхи в галузі фармацевтичних наук” (1997) Львівською міською радою, Західним регіональним відділенням АН Вищої школи України. За вагомий внесок у розвиток сучасної медицини України нагороджена дипломом лауреата Всеукраїнського проекту „Літопис досягнень сучасної медицини: Сучасна медицина та охорона здоров'я України” (К., 2010). За вагомий внесок у розбудову незалежної України як професіонал проф. Любов Іванівна Петрух нагороджена пам'ятною відзнакою „Літопису досягнень сучасної медицини: Успішні професіонали України” (К., 2011).

Анна ГАВРИЛЮК

25 травня 2021 р. дійсному члену НТШ в Україні від Комісії математики (2005) професору Миколі Миколайовичу Притулі виповнилося 75 років.

Народився Ювіляр у с. Незнанів Кам'яно-Бузького району Львівської області. 1964 р. закінчив школу зі срібною медаллю і вступив на механіко-математичний факультет

Львівського державного університету імені Івана Франка. Спеціалізувався на кафедрі обчислювальної математики, захистив дипломну роботу із застосування методу малого параметра до розв'язування деяких задач математичної фізики.

Трудову діяльність М. М. Притула розпочав у вересні 1969 р. інженером-програмістом обчислювального центру статуправління Львівської області. У 1970—1971 рр. працював інженером (математиком) у Західно-Українській геофізичній розвідувальній експедиції (ЗУГРЕ). Після п'ятирічної роботи його перевели на посаду начальника відділу обчислювальної техніки Львівського територіального управління матеріально-технічного постачання. 1971—1973 рр. служив в армії на посаді командира взводу.

Завжди прагнув займатися науковою роботою й у 1978 р. вступив до аспірантури (без відриву від виробництва) Інституту математики АН УРСР у відділ теорії нелінійних коливань, яким тоді завідував академік Ю. О. Митропольський. 1982 р. успішно захищає кандидатську дисертацію „Застосування асимптотичних методів нелінійної механіки до деяких рівнянь математичної фізики” (науковим керівником був старший науковий співробітник, к. ф.-м. н. В. Г. Коломієць).

Та на цьому він не зупинився, адже прагнув повернутися до рідної Alma Mater. 1980 р. його за конкурсом зарахували на посаду асистента кафедри

ри обчислювальної математики факультету прикладної математики та інформатики Львівського державного університету ім. Івана Франка.

Викладацька робота не заважала йому інтенсивно займатися науковими дослідженнями. У 1998 р. в Інституті математики НАН України захистив докторську дисертацію „Гradientно-голономний метод дослідження нелінійних еволюційних рівнянь на функціональних многовидах” (науковим консультантом був академік НАН України, д-р. фіз.-мат. наук, професор А. М. Самойленко).

З 1984 до 1999 р. М. Притула — доцент кафедри теорії оптимальних процесів, а з 1999 до 2003 р. — професор цієї ж кафедри.

Влітку 2003 р. за участю Миколи Миколайовича була сформована нова кафедра, яка забезпечила читання основних курсів і курсів за вибором: таких як „Дискретна математика” на всіх потоках факультету, „Теорія ймовірності і математична статистика”, „Дослідження операцій”, „Математична логіка і теорія алгоритмів”, „Системи штучного інтелекту”, „Дискретна оптимізація”, „Марковські процеси і навчання з підкріпленням” та ін.

За активну та плідну науково-педагогічну діяльність 1998 р. М. Притулі присуджено грант Міжнародної науково-освітньої програми „Вчені і викладачі”, а 2007 р. нагороджений знаком „Відмінник освіти України”. Цим відзначено його багаторічну наполегливу працю, результати якої разом з іншими формують авторитет і славу університету.

М. Притула успішно поєднує наукову і педагогічну роботу з громадською. Він є членом Науково-технічної ради університету, членом спеціалізованої Вченої ради із захисту дисертацій, членом американського математичного товариства, дійсний член Наукового товариства ім. Шевченка в Україні. Багаторічний член Вченої ради факультету та університету, заступник голови редактора „Математичного вісника НТШ”, член редколегії „Вісника Львівського університету (Серія Прикладна математика та інформатика)”, голова Комісії математики НТШ (2003—2013).

Микола Миколайович — науковий керівник

трьох захищених кандидатських дисертацій. Його наукові інтереси охоплюють широкий спектр сучасної теорії нелінійних диференціальних рівнянь і відзначаються різнобічними їх аспектами. Він є автором понад 250 наукових праць з асимптотичних методів нелінійної механіки та інтегровності нелінійних динамічних систем на функціональних та операторних многовидах, виданих в Україні та за кордоном, а також 21 методичних вказівок та навчальних посібників для студентів, в тому числі однієї монографії у співавторстві.

У його наукових працях розроблена методика застосування теорії збурень до побудови формальних розв'язків для змішаних крайових задач, що описуються квазілінійними диференціальними рівняннями параболічного і гіперболічного типів із випадковим відхиленням за часом, із постійним запізненням при врахуванні зовнішніх випадкових взаємодій; запропоновані Лі-алгебричні підходи градієнтного методу, аналізу прямих та інверсних нелінійних динамічних систем на повну інтегровність; на основі градієнтно-голономного алгоритму розроблена конструктивна методика дослідження збурених та неоднорідних нелінійних динамічних систем, їх параметрична інтегровність; розвинута теорія редукції на локальні і нелокальні інваріантні скінченновимірні підмноговиди розв'язків нелінійних динамічних систем, їх практична реалізація. Ним також проведено огляд результатів про ергодичні властивості дискретних динамічних систем та їх застосування до опису явищ динамічно-

го хаосу та порядку в природі. Серед застосувань розвинутих М. Притулою аналітичних методів досліджень варто відзначити дослідження нового нелінійного еволюційного рівняння типу Уізема, котре описує коротко-хвильові збурення у релаксаційному середовищі з пам'яттю, — було доведено його бігамільтоновість та інтегрованість за Ліувіллем-Лаксом. Для класу рівнянь типу Гамільтона-Якобі на підмноговиді досліджено спектральну задачу для оператора типу Лакса, вивчено властивості редукованих систем та інваріантних скінченно-вимірних підмноговидів. Ним також розвинуто проєкційно-алгебраїчний метод дискретних апроксимацій для квазі-лінійних диференціальних рівнянь в банахових просторах, сформульовані умови збіжності скінченно-вимірних апроксимацій, що ґрунтуються на функціонально-алгебраїчному підході до дискретних апроксимацій та методах теорії операторів в банахових просторах. В ряді праць із учнями розглянуто застосування отриманих результатів до функціонально-інтерполяційної схеми проєкційно-алгебраїчного методу дискретних апроксимацій. На основі узагальненого твердження типу Лере-Шаудера розглянута проєкційно-алгебраїчна схема дискретних апроксимацій та дано аналіз її розв'язності та збіжності для спеціального класу нелінійних операторних рівнянь.

Шановний Ювіляре! Ми бажаємо Вам сил та енергії, творчого надхнення, родинної злагоди та активної і плідної праці! Ми впевнені, що Ваші здібності, досвід та оптимізм служили і завжди служитимуть Україні та розвитку української науки і освіти!

Віншуємо Вам Чистої води з криниці, в полі ярої пшениці, хліба, солі на столі і погоди у душі!

Комісія математики НТШ

ОГЛЯДИ НОВИХ КНИЖОК, РЕЦЕНЗІЇ

Наукове товариство імені Шевченка. Енциклопедія.— Том 4: Глин-Даш / Відповідальний редактор Олег Купчинський.— Київ; Львів; Тернопіль, 2019.— 620 с.

Наукове товариство ім. Шевченка продовжує безпрецедентне в наших умовах серійне видання „НТШ. Енциклопедія“. Вийшов уже четвертий том цієї енциклопедії за незмінного відповідально-го редактора, видатного українського мовознавця, джерелознавця, історика культури — колишнього голови НТШ Олега Купчинського. Незвичайність цього проекту не в тому, що видається фахова праця про перше українське наукове товариство, яке називали „некоронованою першою національною академією наук“. Зрештою, такі прецеденти ми маємо. Вражає широта погляду на місце і роль НТШ в історії, культурі, суспільному і політичному житті України і світу.

Олег Купчинський пішов по найважчому шляху, задумуючи концепцію цієї енциклопедії. Він ви-

рішив висвітлити не вузькопрофільну діяльність лише наукової інституції, якою було Товариство, а показати суспільне значення НТШ в історії України. А воно дійсно було видатним, неспівмірним з іншими подібними установами в Польщі, Чехії, Хорватії та інших країн Центрально-Східної Європи. Приміром, Історичне товариство у Львові (з 1924 р.— Польське історичне товариство) постало 1886 р., проіснувало до 1952-го і було відновлене у 2019-му. Воно обслуговувало польську історіографію не лише у підавстрійському краї, а фактично було загальнопольським об'єднанням істориків на всі землі під чужоземною займанщиною¹. Осідок цього товариства після Другої світової війни перенесено у Варшаву. Його друкований орган „Kwartalnik Historyczny“ — відповідник „Записок

¹ Мисик Р. Польські наукові історичні товариства Львова останньої чверті XIX — 30-х років XX ст.: виникнення, розвиток та формування інтелектуального середовища: Автореф. дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.06. „Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни“. — Львів, 2009. — 19 с.

Наукового товариства ім. Шевченка“ — так само виходив з перервами понад століття². Проте це товариство не було єдиним науково-історичним виданням у Польщі і не виконувало, крім наукових, і політично-культурні завдання. На його сторінках друкувалася низка українських дослідників. Польки мали свою Академію наук у Кракові та наукові періодичні видання. Польська політична репрезентація загальнополітичні завдання вирішувала за межами Історичного товариства у Львові. Натомість НТШ було в цих проблемах єдиною ключовою інституцією для українців по обох берегах Збруча.

Воно постало як одна з домовленостей між східними і західними українцями ще 1873 р. як Товариство ім. Шевченка, далі НТШ (Наукове товариство ім. Шевченка). Нових особливостей воно набрало з розвитком політики „Нової ери“ та „Галичина — П'ємонт України“. Отже, завданням своїм воно мало не лише науку, але й політику, коли ще у Львові не постали новочасні політичні партії, у 1892—1893 рр. (лише 1899 р. почала свою діяльність Національно-демократична партія (НДП), яка поставила метою відсепарування українців від поляків і росіян). Більше того, сама НДП була частково дітищем НТШ, бо її засновниками були ентешівські лідери М. Грушевський, І. Франко, С. Томашівський. Польському історичному товариству не потрібно було творити наукову польську мову. Та вже існувала, бо постала задовго до доби наукового позитивізму. Натомість НТШ творило канон і загальнолітературної, і наукової української мови. Правопис НТШ тривалий час був загальноукраїнським правописом. З лона НТШ постала і художньо-літературна спільна для українців мова, бо „Літературно-науковий вісник“ теж спершу був виданням НТШ. Якщо

говоримо про Галичину як лабораторію культурної, суспільної, політичної думки, то у вузькому сенсі такою лабораторією було саме Товариство ім. Шевченка з М. Грушевським на чолі. При браку українських університетів НТШ самотужки виховувало нову українську інтелігенцію, яка мислила політико-культурно окремішньо і мала виховувати масові кадри шкільної інтелігенції в Галичині і по можливості для Наддніпрянської України. Світ пізнавав Україну з видань НТШ, вони поширювали по світових наукових центрах сучасну літературу і журнали про Україну. Інших подібних структур українці до 1906—1907 років не мали. При всій важливості Українського наукового товариства у Києві воно за кількістю продукції і суспільного впливу до 1914 р. дорівнятися НТШ не змогло.³

Під польською займанщиною у 1920—1930-ті роки НТШ продовжувало свою справу, хоч до 1929 р. існувала до певної міри незалежна ВУАН та празькі емігрантські установи (передусім УВУ) та УНІ у Варшаві та Берліні.

З поширенням совєтсько-російського тоталітаризму на Західну Україну і Східно-Центральну

Європу після 1945 р. відроджене у Європі і Північній Америці НТШ знову стало флагманом незалежної — як наукової, так і суспільно-політичної української думки. Центр НТШ у Сарселі (Франція) під керівництвом В. Кубійовича видав десяти томну „Енциклопедію українознавства“ — єдину не комуністичну енциклопедію у світі. А з добою Незалежності, після 1991 р., передусім ентешівці перенесли здобутки гуманітарної національної науки еміграції на матірні землі: відроджували не-скоммунізовану пам'ять про українське минуле для сучасних українців.

Заслугою професора О. Купчинського було якраз те ширше трактування значення НТШ в історії України. Легше було зробити формальну енциклопедію на 3—4 томи і пошанувати заслужену інституцію. Але важче було зробити таку енциклопедію, де весь обшир української історії показати в розрізі життєдіяльності однієї інституції. Особливе значення мають статті (енциклопедичні гасла) про українців — членів і дійсних членів НТШ, та розвиток україністики на різних континентах світу. За неповні десять років (перший том вийшов 2012 р.) появилось чотири томи енциклопедії. І при цьому редактори дійшли лише до літери Д. Напевно, повна енциклопедія складатиметься десь не менше, ніж з 12—14 томів. Тобто вже нині вона глибше висвітлює минуле України за „Енциклопедію історії України“, яка має десять томів, не рахуючи додаткових томів і літеру У.

Безперечно, енциклопедію НТШ можна вважати науковим подвигом О. Купчинського. Бо співробітників на її виконання він фактично не має. Співпрацюють над редакційною роботою лише кілька людей: Олександра Савула та Надія Олійник. Коштів на оплату гонорарів за статті Олег Антонович також не має. Самопосвятна праця відповідального редактора надихає авторів на написання нових і нових статей. А таких у четвертому томі близько 90 людей.

Редакція залучає до співпраці істориків з усіх університетських і академічних центрів України. Серед авторів четвертого тому є такі знамі дослідники історії НТШ, історії і культури України XIX—XX ст., як: О. Аркуша, Л. Войтович, М. Глушко, П. Гриценко, Ю. Діба, Л. Залеська-Онишкевич, М. Капраль, Ю. Ковалів, патріарх львівського цеху істориків М. Крикун, З. і Л. Купчинські, М. Легкий, О. Лосик, О. Лужницький, М. Мудрий, М. Мушинка, С. Панькова, О. Павлишин, І. Паславський, Є. Пшеничний, Л. Рудницький, Г. і І. Сварники, О. Семчишин-Гузнер, Ф. Стеблій, В. Тельвак, А. Фелонюк, О. Ясь.

О. Купчинський не лише організовував авторський колектив, він ще й сам є автором десятків статей. Редакційна праця потребує доопрацювання багатьох матеріалів, та не завжди на такі доопрацювання відповідальний редактор ставить своє прізвище. Складністю четвертого тому енциклопе-

² Лазурко Л. М. Часопис „Квартальник історичний“ і розвиток польської історіографії останньої чверті XIX — першої половини XX століття: Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06 / Державний комітет архівів України, Український НДІ архівної справи та документознавства. — К., 2008. — 20 с.; її ж. Співпраця українських вчених з польським Історичним товариством у Львові (1886—1939 pp.) // Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w. — Rzeszów, 2007. — Т. 5.

³ Докладніше див.: Гирич І. Наукове товариство ім. Т. Шевченка як культурно-політичний проект М. Грушевського // Український парламентаризм: проблеми історії та сучасної політичної практики (До 145-річчя від дня народження Михайла Грушевського). — К., 2012. — С. 256—273.

дії було те, що в ньому вміщено статті про головних фундаторів Товариства: родину Грушевських (а це близько десятка людей) та Володимира Гнатюка.

Олег Купчинський велику увагу приділяє при-статейній бібліографії. Вона складається з трьох частин: праці описуваної особи, її архів, література про неї. Олег Антонович виходить зі слушної думки, що навіть коли для читача мало буде статейного матеріалу, він зможе надолужити свої знання зі статей про відповідну особу, організацію або тощо. Цей підхід також варто вважати ноу хау енциклопедії НТШ. Як правило, в наших енциклопедіях подаються лише найголовніші публікації. Рідко коли враховуються журнальні або газетні статті. Не вказуються на них конкретні номери сторінок, де друкована та чи інша публікація. Проте, у таких газетах, як „Діло“, друкувалися досить докладні біографії або некрологи померлих, які сьогодні вже мають значення першоджерела.

Енциклопедія НТШ широко ілюстрована видання. Якщо стаття розташовується на 2—3 сторінках, вона може мати до десятка і більше фотоілюстрацій. Пошук ілюстрацій, то, як правило, окрема праця, яку не завжди виконує автор статті, і добір картинок падає на редакцію енциклопе-

дії. Отже, на кожний том треба подати до 2 тисяч світлин, деякі з яких, як, наприклад, фотопортрети малознаних вчених, мають самостійне наукове значення. Деякі з ілюстрацій є ексклюзивними, їх не побачити в інших подібних енциклопедіях.

Енциклопедія НТШ виконана у перфектному поліграфічному оформленні, у твердій обкладинці і тому розрахована на десятки років використання. Позаяк енциклопедія не вузькопрофільна, вона фактично може використовуватись як загально-історична енциклопедія нарівні з „Енциклопедією сучасної України“, „Енциклопедією історії України“ або „Великою українською енциклопедією“. Ба більше, окремі статті в Енциклопедії НТШ, розлогіші і актуальніші за деякі статті у вказаних енциклопедіях. Єдина проблема, що інформація є лише до літери Д, і на повне виконання проекту цими темпами знадобиться значно більше десяти років. А ця енциклопедія, нікуди правди діти, є, по суті, авторським дітищем Олега Антоновича Купчинського, якому треба побажати творити ще до ста років і більше та побачити останній том цього вікопомного видання.

Ігор ГИРИЧ

Іван Яцканин. Переклади: (Зі словацьких, польських та чеських оригіналів).—
Пряшів: Спілка українських письменників Словаччини, 2019.— 134 с.

В українському перекладознавстві лунають голоси про потребу розвитку досліджень з регіонального перекладознавства, тобто цільового глибинного вивчення внеску й особливості одного територіального середовища, що передбачає висвітлення стосунків із центром та іншими осередками, а також з'ясування ролей у контексті загальнонаціонального літературного та наукового процесу, але насамперед таке вивчення передбачає систематичний і повний, а не вибірково аналіз постатей, ідей і творів, які становлять частину історії українського перекладу та перекладознавства.

На мапі українського перекладознавства Пряшівщини поки що немає. І це великий злочин супроти нашої національної пам'яті, адже перегляд чотирьох місцевих періодичних видань дав змогу виявити майже 350 повноцінних перекладознавчих публікацій, а першою з цього періоду, мабуть, є стаття Івана Ковальчука „Як перекладати“ („Нове життя“, 5 січня 1952 р.). Перекладацька традиція — значно багатша, і навіть складно уявляти якісь кількісні показники, бо у цій царині бібліографічна робота наразі строката й переривчаста.

Типовий український пряшівець-перекладач працює більше, як з однією мовною парою. У часопросторі Пряшева дотепер перетиналися українська, словацька, чеська, російська, угорська і трохи віддалено польська. Саме таким багатомовним перекладачем є Іван Яцканин, про що засвід-

чує його збірка „Переклади“.

Іван Юрійович народився у Ряшеві, селі на Бардіївщині, яке не потрібно плутати із містом Ряшів на території сьогочасної Польщі (яке дехто цілком неграмотно називає і Жешув, і Жешів). Його все життя пов'язано із Пряшевом, де він навчався, працював, був шеф-редактором відділу української літератури Словацького педагогічного видавництва, а тепер є головою Спілки українських письменників Словаччини та головним редактором журналів „Дукля“ й „Веселка“. Фонетичний збіг місцевостей символічно позначився і на тому, що Іван Юрійович перекладає рідною українською зі словацької, чеської та польської, а як свідомий українолюб популяризує українську літературу серед словацьких читачів.

Збірка „Переклади“ представляє читачам шістьох авторів із словацької літератури, шість — із польської та три — із чеської. Усі перекладені

твори — прозові. Книгу відкриває перекладачева передмова „Письменник і переклад“, як і розкриває його кредо, а водночас і віру в майбуття: „В наших умовах, в умовах літературного життя і літературного процесу українських письменників Словаччини переклад є проявом їхньої життєдайності і спромоги збагатити себе надбаннями інших літератур, водночас і проявом, що ця література живе і має сили оволодіти таким феноменом, яким художній переклад, безперечно, є“ (С. 3).

Обрані оповідання для перекладу наснажені

глибинною емоційністю. Провідною темою зібраних творів є питання, як залишитися „людиною” у вирі подій та емоцій, спричинених війною, безвихідними ситуаціями, складними життєвими обставинами тощо. Автори підштовхують читачів замислитися, а що б вони зробили в аналогічних ситуаціях. Особливо „страшні” твори словацького письменника Марека Вадаса: вони майже виймають душу й оголяють її від облудного захисту псевдоморальних принципів.

Словацьку літературу представляють письменники різних генерацій: перша половина XX ст.— це творчість класика словацького натуралізму Франтішека Швантнера; середина XX ст.— проза Леопольда Лаголи; друга половина XX ст.— твори Яна Йоганідеса, Рудольфа Слободи, Мілана Зелінки; рубіж сторіч — проза Марека Вадаса. Отож маємо мініантологію словацької малої прози.

Часовий простір польської літератури в аналізованій книзі трохи ширший, адже починається від оповідання Болеслава Пруса та включає твори Яна Парандовського, Ярослава Івашкевича, Адольфа Рудницького, Марка Гласка, Збігнева Фрончека. Цікаво, що троє польських письменників пов'язані з Україною: Б. Прус народився у Грубешові (тепер — Республіка Польща), Я. Парандовський — у Львові, а Я. Івашкевич — на Вінниччині. З них лише Я. Івашкевич посправжньому розвивав українську тему у власній творчості та перекладав українську літературу для рідного народу. Однак серед перекладених

оповідань є одне, пов'язане із Чернівцями. Його автор — З. Фрончек.

Із сучасних чеських письменників перекладач обрав твори Івана Кліми, Їржі Кратохвіла й Міхала Вівега, які представляють літературу другої половини XX і початку XXI ст., яка у нас наразі найбільш ще не засвоєна, а тому ці переклади такі важливі.

Після перекладів уміщено біобібліографічні довідки про авторів, які складено дуже стисло й вдало. Біографічні факти переплетено з фактами творчості. Де можливо, акцентовано український слід, а також зазначено українські переклади. Такий виклад найбільше відповідає потребам сучасної молоді, яка звикла до вкрай сконденсованого читання.

Завершує книгу „довідка” про самого перекладача. Перечитуючи її, мимоволі замислюєшся, чи має доступ пересічний український читач до цих перекладів чи у звичайних бібліотеках, чи в електронних. Але доступ виникає з потреби: буде запит на ці переклади — знайдеться і доступ. Тому дякуємо Іванові Яцканину за його переклади, адже тепер це вже наше завдання виховувати й готувати читачів.

Віримо, що книга знайде свого відповідально-го й зацікавленого читача, а також бажаємо, щоб Іван Юрійович дарував нам нові переклади, а Пряшівщина зродила ще багато поколінь талановитих перекладачів.

Тарас ШМИГЕР

Дмитро Пилипчук. Словники української мови: 1596—2018. Бібліографічний покажчик.— Київ: Просвіта, 2020.— 1072 с.

2020 р. появилось непересічне видання — унікальна книга Дмитра Пилипчука „Словники української мови: 1596—2018. Бібліографічний покажчик”. Спершу кілька слів про автора цієї праці.

Дмитро Пилипчук — поет, публіцист, перекладач, члена НСПУ, редактор, літературознавець і мовознавець, член Народного комітету захисту України, лауреат літературної премії ім. Лесі Українки і мистецької премії ім. Євгена Плужника, заслужений журналіст України. Дмитро Пилипчук — автор поетичних збірок „Може, то лиш мені...” (2004), „Мої рубаї” (2007), „Терни” (2008), „Sapienti sat” (2009), „Епіграми та шаржі” (2010). Як перекладач, упорядкував і переклав два збірники п'єс для театру ляльок (1984, 1986), афоризми С.-Є. Леца, В. Брудзінського, „Знак біди” В. Бикова, „Каторгу” В. Пікуля та книгу Нормана Дейвіса „Європа. Історія”. Як редактор, він підготував до друку велику кількість художньої і наукової, довідкової та освітньої літератури. Дмитро Пилипчук — науковий редактор енциклопедичних видань: Мала енциклопедія „Українське козацтво”, „Юридична енциклопедія” в шістьох томах, „Великий енциклопедичний юридичний словник”, „Політологічний енциклопедичний словник”, „Політична історія України. XX століття” в шістьох томах та ін.

Найвагомішим доробком Д. Пилипчука у мовознавстві є праця „Болять мені загублені слова...” (Дмитро Пилипчук. Болять мені загублені слова... Мій додаток до першого тому Словника української мови у двадцяти томах.— Біла Церква, 2013.— 856 с.), яка вражає глибиною дослідження, критичного аналізу великого проєкту академічного Словника української мови у двадцяти томах, на який уся українська спільнота довго чекала, адже радянський СУМ (1970—1980) у одинадцятих томах давно потребував заміни. Дмитро Пилипчук поетично називає Золотим Двадцятикнижжям давноочікувану лексикографічну працю, яка викликала в нього радість і гіркоту.

Спершу про радісне: у новий тлумачний словник додано цитати багатьох авторів, яких радянська лексикографія навмисне чи вимушено замовчувала (Емма Андієвська, Роман Андрияшик, Богдан-Ігор Антонич, Іван Багряний, Василь Барка, Олесь Бердник, Іван Білик, Володимир Винниченко, Микола Вінграновський, Микола Воробійов, Олекса Воропай, Павло Глазовий, Іван Гнатюк, Василь Голобородько, Борис Грінченко, Михайло Грушевський, Іван Дзюба, Михайло Драгоманов, Михайло Драй-Хмара, Володимир Дрозд, Ірина Жиленко, Майк Йогансен, Ігор Калинець, Олександр Кониський, Наталена Королева, Ліна Костенко, Григорій Кочур, Андрій

Крижанівський, Іван Крип'якевич, Панько та Микола Куліші, Богдан Лепкий, Аркадій Любченко, Оксана Лятуринська, Євген Маланюк, Тарас Мельничук, Борис Нечерда, Іван Огієнко, Олег Ольжич, Тодось Осьмачка, Валер'ян Підмогильний, Євген Плужник, Олена Пчілка, Улас Самчук, Володимир Свідзінський, Григорій Сковорода (!), Михайль Семенко, Василь Стус, Василь Сухомлинський, Олена Теліга, Григорій Тютюнник, Борис Харчук, Микола Хвильовий, Олег Чорногуз, Павло Чубинський, Грицько Чупринка, Маркіян Шашкевич, Валерій Шевчук, Гео Шкурूपій) або ж які утвердилися в літературі вже по завершенні першого (одинадцятитомового) видання (Юрій Андрухович, Юрій Винничук, Василь Герасим'юк, Сергій Жадан, Богдан Жолдак, Володимир Забаштанський, Оксана Забужко, Андрій Кокотюха, Марія Матіос, В'ячеслав Медвідь, Павло Мовчан, Віктор Неборак, Євген Пашковський, Юрко Покальчук, Ігор Римарук, Василь Шкляр, Володимир Яворівський).

У 20-томовикові перші 18 томів містять загальну лексику, а географічні назви (близько 70 тисяч назв) подано в останніх двох томах. У надзвичайно ґрунтовній передмові до словника (т. 1) зазначено, що „у його авторів виробився новий погляд на тлумачний словник як на певну „Summa Lexicographiae“... Таке прагнення до повноти словника не може не тішити“. (Дмитро Пилипчук. Болять мені загублені слова... Мій додаток до першого тому Словника української мови у двадцяти томах.— Біла Церква, 2013.— С. 3—4). Сьогодні лексикографічна база Українського мовно-інформаційного фонду, якому надано статус науково-дослідного інституту НАН України, налічує 550 тисяч реєстрових одиниць. Порівняймо: в одинадцятитомовому було подано 137 109 слів (Дмитро Пилипчук. Болять мені загублені слова... Мій додаток до першого тому Словника української мови у двадцяти томах.— Біла Церква, 2013.— С. 4).

А тепер про огріхи та проблеми. Сподівання на те, що двадцятитомник вийде багатотисячним тиражем, марні, бо нинішня малоросійська влада не розуміє, що Словник у 20-х томах — національне надбання, що його треба персоніфікувати в майбутні фоліанти, якими пишалися б у будь-якій європейській країні. В Україні тим більше підстав гордитися своїм Двадцятитомником, що Український мовно-інформаційний фонд, створивши інтегровану лексикографічну систему „Словники України“ (на лазерних дисках), уже на початку третього тисячоліття увів Україну до клубу країн із комп'ютерною лексикографією. (Дмитро Пилипчук. Болять мені загублені слова... Мій додаток до першого тому Словника української мови у двадцяти томах.— Біла Церква, 2013.— С. 6).

Д. Пилипчук акцентує на тому, що, мабуть, через недостатнє фінансування та неопрацювання сотень і тисяч публікацій за межами Словника опинилося досить багато українських авторів, цитати з творів яких могли б лягти в корпус Словника, у ньому бракує багатьох імен (Іван і Михайло Андрусяки, Олена Апанович, Роман Бабовал, Володимир Базилевський, Віктор Баранов, Сергій Білокінь, Катерина Білокур, Василь Бобинський, Богдан Бойчук, Михайло Бойчук, Ми-

хайло Брайчевський, В'ячеслав Брюховецький, Іван Вишенський, Лесь Герасимчук, Любов Голо-та, Леонід Горлач, Святослав Гординський, Сергій Грабовський, Леонід Гребінка, Василь Гренджа-Донський, Юрій Дараган, Ярослав Дашкевич, Володимир Денисенко, Володимир Державин, Ярослав Дзира, Дмитро Донцов, Віталій Дончик, Євген Дудар, Сергій Єфремов, Олесь Жолдак, Світлана Жолоб, Аркадій Жуковський, Микола Жулинський, Петро Засенко, Володимир Затуливітер, Василь Захарченко, Юрій Івакін, Дмитро Іванов, Юрій Іздрик, Юрій Ілленко, Валерій Ілля, Олександр Ірванець, Світлана Йовенко, Аркадій Казка, Петро Карманський, Абрам Кацнельсон, Ігор Качуровський, Євген Кирилюк, Леонід Кисельов, Юрій Клен, Іван Климишин, Юрій Ковалів, Степан Колесник, Тамара Коломієць, Петро Кононенко, Віктор Кордун, Григорій і Платон Костюки, Михайлина Коцюбинська, Богдан Кравців, Дмитро Кремінь, Лесь Курбас, Остап Лапський, Орест Левицький, Юрій Ліпа, В'ячеслав Липинський, Наталя Лівицька-Холодна, Левко Лук'яненко, Іван Луччук, Іван Мазепа, Іван Малкович, Валерій Марченко, Юрій Меженко, Володимир Мельниченко, Тарас Мельничук, Іван Миколайчук, Микола Міхновський, Ладя Могилянська, Володимир Моренець, Анатолій Мороз, Михайло Москаленко, Михайло Насенко, Дмитро Наливайко, Віктор Недоступ, Леонід Новиченко, Михайло Орест, Марко Павлишин, Ігор Павлюк, Галина Пагутяк, Володимир Панченко, Оксана Пахльовська, Петро Перембійніс, Симон Петлюра, Володимир Підпалій, Сергій Плачинда, Федір Погребенник, Анатолій Погрібний, Юрко Позаяк, Юрко Покальчук, Леонід Полтава, Олександр Пономарів, Мирослав Попович, Омелян Прицак, Роман Рахманний, Феодосій Роговий, Богдан Рубчак, Василь Рябий, Микола Рябчук, Євген Сверстюк, Іван Світличний, Тамара Севернюк, Вадим Скуратівський, Василь Скуратівський, Василь Слапчук, Йосиф Сліпий, Микола Сом, Богдан Стельмах, Олександра Стефанович, Надія Суровцова, Остап і Юрій Тарнавські, Олександра Тихий, Костянтин Тищенко, Олесь Ульяненко, Назар Федорак, Тарас Федюк, Павло Филипович, Філарет, Мойсей Фішбейн, Петро Франко, Микола Холодний, Володимир Цибулько, Леонід Череватенко, Дмитро Чередниченко, Євген Чикаленко, В'ячеслав Чорновіл, Андрій Шептицький, Юрій Шерех (Шевельов), Микола Шудря, Володимир Шухевич, Василь Яременко, Михайло Яцків, Ярослав Яцків та інші).

Незадовільно репрезентовано український художній переклад, з відсутніх у СУМі перекладачів (Петро Карманський, Леонід Гребінка, Леонід Первомайський, Дмитро Білоус, Ірина Стешенко, Євген Попович, Дмитро Паламарчук, Дмитро Павличко, Іван Драч, Віктор Коптілов, Анатоль Перепада, Михайло Москаленко, Андрій Содомора, Йосип Кобів, Ростислав Доценко, Олександра Синиченко, Ольга Сенюк, Леонід Череватенко, Євген Дроб'язко, Леонід Махновець, Юрій Лісняк, Грицько Халимоненко, Михайло Литвиненко, Олександр Мокровольський, Дмитро Чередниченко, Лесь Герасимчук, Олександр Гриценко, Микола Мірошніченко, Максим Стріха та інші). Словник ще не позбувся багатьох представників графоманської

(парткомівської) літератури (Дмитро Пилипчук. Болять мені загублені слова... Мій додаток до першого тому Словника української мови у двадцяти томах.— Біла Церква, 2013.— С. 7).

Опрацювавши тексти сотень українських авторів, Д. Пилипчук подає понад вісім тисяч ілюстрацій до п'яти з половиною тисяч слів лише першого тому Двадцятикнижжя, яких нема в одинадцятитомному СУМі... Чому ці слова загубилися в радянську добу — зрозуміло, але з яких причин це лексичне багатство не ввійшло до словника в наш час? Можна тільки здогадуватися...

У Д. Пилипчука особливо трепетне ставлення до української лексикографії, адже він як філолог добре розуміє, що саме у словниках зібрано все лексичне багатство мови, яке свідчить про її рівень розвитку. Ми ж маємо чим гордитися! Тому видання Бібліографічного покажчика всіх українських словників (1596—2018) — це вінець, який коронує українське словникарство.

Видання має кілька структурних розділів. Особливо уваги заслуговує розлог передмова автора „Україна — країна щонайменше сімох тисяч словників національної мови“ (С. 3—38), у якій він акцентує на тому, що:

- Тлумачний академічний словник української мови сьогодні мав би сягнути мільйона слів, однак Д. Пилипчук нове двадцятитомове видання вважає прокuroстовим, бо українська тлумачна лексикографія далі залишається в боргу перед українською мовою і літературою, адже до сьогодні наші цнотливі колоніалістичні укладачі словників не наважуються довести, що українська мова не поступається „великій і могутній“ російській. Традиція СУМу-11 дозволеної повноти (134 058 слів) поширилася і на Двадцятикнижжя.

- Показавши в книзі „Болять мені загублені слова...“ море української мови, „залишене українською підкремлівською лексикографією за межами затоки чи басейну академічного тлумачного словника, автор висунув перед нашими словникарями вимогу принаймні морального ґатунку — повернути борги перед великою мовою великого народу“ (Дмитро Пилипчук. Словники української мови: 1596—2018. Бібліографічний покажчик.— К., 2020.— С. 4).

- Автор згадує в передмові публікацію Інституту української мови НАН України „Український лексикон кінця XVIII — початку XXI ст.: словник-індекс“ у трьох томах, у якому зроблено спробу на базі відповідної сукупності лексикографічних джерел звести в єдиний алфавітний покажчик, що дозволяє оцінити загальний кількісний вимір нашої мови. Це перший в українській лексикографії словник-індекс інтегровального типу, він базується на вісімнадцятих філологічних та енциклопедичних словниках із загальним обсягом близько 300 тисяч номінативних одиниць. Такий словник — великий поступ у нашій лексикографії, однак це лиш „часточка світу української мови“. Д. Пилипчук для прикладу проаналізував дев'ять сторінок (Український лексикон: словник-індекс: У 3 томах.— К: Вид. дім Дмитра Бураго, 2017.—Т. 2: К — Позагусати.— С. 127—135) цього словника і виявив за іншими джерелами 285 „загублених“ слів-іменників... Крім того, очевидним є те, що такий словник-індекс мав би опиратися на значно більшу кількість лексикографічних праць,

тоді, звичайно ж, була б значно більша кількість реєстрових слів! Саме „Український лексикон...“ наштотхнув Д. Пилипчука на думку, що „без максимального повного бібліографічного покажчика про словники української мови говорити про максимально повний словник української мови неможливо“ (Дмитро Пилипчук. Словники української мови: 1596—2018. Бібліографічний покажчик.— К., 2020.— С. 12).

Автор „Бібліографічного покажчика“ зазначає, що його книга засвідчує паперові публікації словників української мови і укладений він за принципом максимальної повноти та охоплює значний період 1596—2018 рр. Загалом у словнику 9244 реєстрові статті. У покажчику три основні розділи: I. „Книжкові видання в Україні: 1627—2018“ (8036 словників); II. „Книжкові видання в інших країнах світу: 1596—2018“ (556 словників); III. „Окремі публікації в періодичних і продовжуваних виданнях та прикнижкові словники: 1793—2018“ (652 словники). Бібліографічні записи систематизовано за хронологією, а в другому розділі — ще й за країнами видання. Слід зазначити, що покажчик репрезентує не лише словники у вузькому розумінні цього терміна, а й інші джерела довідково-енциклопедичного характеру та обсягу, в яких в алфавітному чи тезаурусному порядку систематизовано лексикографічний матеріал.

Надзвичайно інформативною є таблиця 2 (Кількість паперових книжкових словниково-довідкових видань в Україні у 1627—2018 рр.), з якої чітко видно три періоди піднесення української лексикографії, що корелюються з історичними етапами зростання національної свідомості й активності українців: I період: 1917—1918 рр. (опубліковано 98 словників); II період — час так званої хрущовської відлиги; III період розпочався після проголошення Незалежності України. Цей етап української лексикографії засвідчує, що сучасний розвиток українського словникарства є формою утвердження національної самосвідомості та, хоч і вкрай непослідовного, транзиту до функціонування української мови як державної, з усіма постколоніальними суперечностями цього процесу.

Д. Пилипчук у передмові аналізує кожен з етапів розвитку української лексикографії, особливо ретельно дослідив останнє століття нашого словникарства, зосередив увагу на багатьох різновидах філологічних словників, виставив акценти щодо проблем, які є на сучасному етапі в українській лексикографії. Крім того, автор звернув увагу на проблеми з електронною каталогізацією, комплектуванням словниками сучасних бібліотек, оцифруванням усіх словників, створенням повного електронного академічного тлумачного словника української мови тощо.

Щодо самого бібліографічного покажчика, то він, звичайно, близький до повноти, хоч охочі „виловити“ окремі огріхи завжди знайдуться... Головне те, що він є, адже „Словники української мови: 1596—2018. Бібліографічний покажчик“ — це незаперечний доказ того, що Україна — це країна сучасної високорозвиненої лексикографічної культури та інтенсивного лексикографічного процесу.

Зоряна КУПЧИНСЬКА

Раецька книга міста Львова (1460—1506) / Упоряд. М. Капраль, Б. Петришак [Liber consulum civitatis Leopoliensis (1460—1506) / Editionem curaverunt Myron Kapral, Bohdana Petryshak]; НАН України. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. Львівське відділення; Центральний державний історичний архів України, м. Львів.— Львів, 2020. — 848 с., 12 с. іл.— (Львівські історичні праці. Джерела. Вип. 9)

Мирон Капраль, керівник Львівського відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, передав до фондів Львівської обласної універсальної наукової бібліотеки книгу, яка, з огляду на її наклад (150 прим.), відразу набула статусу рідкісного видання. Це джерельна публікація латинських і німецьких текстів раецької (міської ради) книги міста Львова 1460—1506 рр., підготована до друку Мироном Капралем із Богданою Петришак з Центрального державного історичного архіву України у Львові. Видання є продовженням попередніх публікацій актових книг магістрату міста Львова. О. Чоловський 1892 р. видав найдавнішу раецько-лавницьку книгу 1382—1389 рр., 1896 і 1905 — книги прибутків і видатків Львова за 1404—1414 рр. і за 1414—1426 рр., а 1921 спільно з Ф. Яворським — найдавнішу книгу лавничого суду за 1441—1448 рр. Доречно зауважити, що традицію джерельного видання актових матеріалів у Львові започаткували ще 1868 р. Ксаверій Ліске й Октавіан Петруський у формі багатотомника „Akta grodzkie i ziemskie“, до підготовки якого залучили й українських археографів І. Вагилевича, І. Шараневича й А. Петрушевича¹.

Мирон Капраль, доктор історичних наук, наступник проф. Ярослава Дашкевича, не потребує особливих рекомендацій як поважний дослідник історії Львова. Згадаймо лише підготовані ним джерельні видання „Привілеї міста Львова XIV—XVIII ст.“, „Привілеї національних громад міста Львова (XIV—XVIII ст.)“, „Економічні привілеї міста Львова XV—XVIII ст.“, „Богоявленське братство Львова у XVIII ст.“, монографії „Національні громади Львова XVI—XVIII ст.“ та „Люди корпорації: львівський шевський цех у XVII—XVIII ст.“, серію „Атлас українських історичних міст“ та ін.² Науковиця-архівістка, кандидатка історичних наук Богдана Петришак — авторка низки цікавих досліджень про міських писарів Львова XIV—XVI ст.³, а також просопографічного дослідження про львівського писаря першої половини XVII ст. Войцеха Зимницького „Лицар пера і каламаря“ і джерельного видання „Книга шлюбів латинської катедри Львова 1554—1591 рр.“ Підготовку фундаментального археографічного видання текстів XV ст., складних у палеографічному й мовному характері, я б назвав науковим подвигом, вартим найглибшої пошани. Особливо тому, що фахівців, які б читали такі тексти, в наш час можна полічити на пальцях.

Нова публікація охоплює 2760 актів ради міста Львова 1460—1506 рр., з яких 2291 належать до другої половини XV ст., а 469 — до початку XVI ст.

Основна частина — 2106 актів — написані латинською мовою, менша — 655 — німецькою. Це рідкісний випадок у пізньосередньовічній канцелярській практиці: в усіх більших містах Європи судові книги провадилися латинською мовою. Річ у тім, що серед тодішніх райців і бурмистрів переважали німці — Ніклас Абрек, Ніклас Арнест (Ернст), Ганус (Ганс) Богенер, Матіас Вассерброт, Матіас Войнер, Матіас Вейднер, Якоб Зіндріх, Ніклас Темріч та ін. Показовим можна вважати запис від 22. II. 1499: „обрані чинні райці: Антоній Горнінг, Йоган Коснер, Матіас Вайднер, Андреас Бергер, Мартін Вассерброт і Георг Вагенер“ (С. 577). Для нинішніх львів'ян це звучить парадоксально, але у Львові XV — початку XVI ст. ні українців (русинів), ні поляків, ні вірмен у міській раді й лаві практично не було. З другого боку, публікований матеріал містить багато відомостей про нації, осілі в нашому місті. Окрім уже згаданих німців, які за фахом були переважно купцями й ремісниками, найширше представлені дві спільноти: українці та вірмени. Це русини — Августин, Андрейко, Анастасія, Головка, Гриць, Захарка, Зуберко, Зань, Іванко, Ілько, Курило, Олено з Белза, Остап, Тарасова Уляна та ін. Вірмени — Абокса, Абрагам, Абрам, Хачік і Міхно Абрамовичі, Агопша, Лука Кубатович, Пантелеймон, Серкіз, Теляк, Томан (Туман), Ходор, Кокча з Сучави, жиди — Абрагам, Давид і Мойсей з Константинополя, Ілля, Дершон, кантор Мойса, італійці — Переніус Італієць, Петро, Русетто з Пергаму, Мартін з Риму, Бернард, Петрус і Немброт Велюті, Франциск Франдіні з Венеції, Аккурсіє де Каріньяно, Анастасія з Генуї (Janua), Барнаба де Негроно, Айнольф і Яноцій Тебальді з Флоренції, батько Міссоперо з Ансальдо, Франциско з Павії (de Paria), волохи — Агопша, Деревак і Кунча Фойт із Сучави, Ганнес, Дума, молдаванин Яцько, білоруси — Яків, Сташко Кліщівка і Тишка Кліщович, Іванко Матвійович з Полоцька, Йосип Полочанин, Гринь з Мінська, литвини — Яків Литвин, Стефан і Сенько Русин з Вільна, татари — Чарнуха, Якуб і Мугальхатун Темербаш, угри — Йорге з Шаріша, Ференц і Міхель Касмари, Георгі Полло з Альбо Кастро (Алба Юлія), московити Федько Бялогор та Івашко Курка й Гермула зі Смоленська, чехи Клеменс і Нікель з Кадена, словаки Станіслав і Бартош Ключе, Ніклас з Кошиць, швець Словак та ін. Вочевидь, поляками були Мацек Гаврон, Якуб Ронкавка, Войтек Пастернак, Ян Зельонка, Ян Поляк, Стефан Лях. Інші нації — греки, шкоти, французи, голландці — з'явилися у Львові пізніше. Втім, поняття національності чи нації в XV ст. суттєво відрізнялося від сучасних уявлень. Значно більшу роль відігравала конфесійна належність.

¹ Наукове товариство імені Шевченка. Енциклопедія.— Львів, 2012.— Т. І: А—Бібл.— С. 121.

² Мирон Капраль: Біобібліографічний покажчик / Уклад., авт. вст. ст. А. Фелонюк.— Львів, 2018.

³ Раецька книга міста Львова (1460—1506) / Упоряд. М. Капраль, Б. Петришак.— Львів, 2020.— С. 8—12.

Публіковані документи стосуються розвитку ремесел, торгівлі, будівництва, судочинства, сфрагістики, дипломатики, медицини, міжнародних і міжнаціональних стосунків, релігії, культури, науки й освіти й багатьох інших аспектів життя міста й держави. Також вони вписують наше місто в загальноєвропейський контекст, є свідченням складних процесів, що відбувались у пізньосередньовічному суспільстві. Слід зауважити, що XV ст. назагал є маловивченим періодом в історії Львова. Єдиним дослідженням на цю тему є нещодавно перевидана розвідка І. Крип'якевича про львівських українців⁴, але й вона стосується дещо пізнішого періоду. Розвідки про львівських вірмен Я. Дашкевича⁵ також не вичерпують усього багатства наявних документів XV ст. Тому публікація великого масиву актового матеріалу стане поштовхом для нових історичних студій. Прикладом такого дослідження може слугувати цікава монографія Ореста Заяця про громадян Львова XIV—XVIII ст.⁶

Як суто наукове видання, книга містить відповідний апарат: ґрунтовний вступ упорядників з посиланнями на попередні видання й використання публікованих документів протягом XVII—XXI ст. і нарисом архівної справи у давньому Львові. Також він містить докладну історію й опис книги, перелік міських писарів того часу (їх ідентифіковано 8). Незрозумілим натомість залишається авторство записів на с. 334—407 та 836—908 (Табл. 2). Важливе місце в передмові займає археографічна частина („Метод видання“). Наприкінці передмови подано пояснення про принципи складення предметно-тематичного й іменного покажчиків. Останній, крім імені (в тому числі різних варіантів) особи, часто містить також етнічну ознаку або місце, звідки прибула людина, фах, посаду. Часто упорядники подають також спорідненість особи з іншими (син, дружина, брат та ін.). Також тут вказано місцевості, краї та країни, згадані в документах, і їх сучасну державну належність. Зрозуміло, що серед країн немає Італії, Німеччини, Румунії, Чехії. Натомість виступають нині неіснуючі держави Валахія, Генуя, Флоренція, Венеція, Каффа та ін. Предметно-тематичний покажчик подає оригінальні (німецькі, латинські, часом українські чи польські) назви юридичних термінів, установ, ремесел і ремісників, церковних і світських урядів, товарів, предметів, вулиць та інших топонімів, грошових і юридичних одиниць тощо. Звісно, цей покажчик не є повторенням славного Thesaurus-а Григорія Кнапія, однак дає добре уявлення про побутування низки специфічних торговельно-ремісничих і правних понять у давньому Львові. Для багатьох нефахових істориків він стане корисним посібником при тлумаченні давніх текстів.

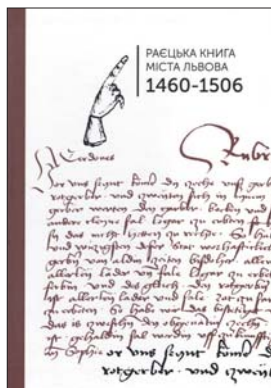
Зрозуміло, основну частину становлять 2780 документів расцького уряду міста Львова. Переважно це адміністративні й судові документи: королівські

привілеї, реєстри новообраних райців, посвідки про „добре народження“ осіб, які претендували на громадянство у Львові, ухвали щодо цехового життя й торгівлі, акти купівлі-продажу, тестаменти, боргові зобов'язання, акти поділу майна та ін. Цікавим для дослідників текстом є заповіт 1467 р. Гермули (мабуть, Ермолая), сина Павла зі Свеків, наведений під № 323. Його ще 2010 р. публікував М. Капраль. У заповіті Гермула перелічує близьких йому осіб та церкви: виконавця заповіту диякона Гриду, сина Івана зі Смоленська, найпершим і головним спадкоємцем визначає отця („baytko duchownik“) міської церкви, а також львівські церкви св. Юра поза мурами, св. Миколи, Богоявлення, Благовіщення, св. Федора зі шпиталем, Воскресіння, п'ять церков у Смоленську, церкву Діви Марії в Києво-Печерському монастирі. Не забуває родичів — Івана з Новгорода, тітку Марію, а також бідних у Львові. Особливістю є використання в цьому заповіті українського „батько“ як відповідника латинського pater. Так само під 1479 р. називають в одному випадку священника православної церкви навпроти Галицької брами

Прокопія (док. 1051). Очевидно, мова про Богоявленську церкву на Галицькому передмісті⁷. Досить часто в текстах виступають „попи“, як руські, так і вірменські, попадає, дяк, диякон. Натомість зовсім немає терміна „церква“, замість якого найчастіше використовують грецьке „ecclesia“ чи „sinagoga“. З православних монастирів у Львові в той час згаданий лише Святоюрський. По-руськи в документах згадані ремісники: „czobotar“, „kotelnyk“, „kotlar“, „korcacznyk“, „crawetcz“, „ptasznyk“, „pŭwovar“, „rymar“, „schczitnik“, „stelmach“, „tlumacz“ („tolmacz“) та ін.

Ілюстративний матеріал видання обмежений окремими факсимільними зображеннями текстів і зразками письма різних писарів. Як на мене, упорядникам варто було подати зображення давньої ратуші, де зберігалася публікована книга, оригінальну оправу книги, тогочасну печатку (відтиск) ради⁸, письмові знаряддя, оригінал договірної грамоти 1464 р., характерної великою кількістю вислих печаток шляхти Львівської землі й Жидачівського повіту (її текст подано під № 221—222). А також вигляд сховища відділу давніх актів Історичного архіву, де зберігається фонд 52. Зрештою, ілюстративна частина є лише допоміжною у сприйнятті наукового матеріалу. А він настільки насичений і багатий, що фахівцеві ознайомлення зі змістом книги займе не один місяць.

Книга вирізняється вишуканим оформленням обкладинки (автор Тетяна Загачевська), якісним друком на доброму папері (ТзОВ „Простір М“), солідним брошуруванням, яке сприятиме тривалому використанню друку, про що вже йшлося. Усі ці риси, а головне — зміст книги — дозволяють ствердити, що нове видання слугуватиме підвищенню авторитету Львова як одного з найповажні-

⁴ Крип'якевич І. Львівська Русь в першій половині XVI ст.: дослідження та матеріали / Упоряд. М. Капраль. — Львів, 1994.

⁵ Дашкевич Я. Вірменія і Україна. — Львів; Нью-Йорк, 2001; його ж. Вірмени в Україні: дорогами тисячоліть. — Львів, 2012.

⁶ Заяць О. Громадяни Львова XIV—XVIII ст.: правовий статус, склад, походження. — Київ; Львів, 2012.

⁷ Див.: Капраль М. Національні громади міста Львова XVI—XVIII ст. (соціально-правові взаємини). — Львів, 2003. — Карта 2.

⁸ Гречило А. Печатки міста Львова XIV—XVIII ст. — Львів, 2010.

ших осередків українського наукового й культурного життя. Безумовно, поява книги не лишиться поза увагою польських, німецьких, вірменських, італійських науковців. Не кажучи вже про українських істориків, філологів, правознавців, дослід-

ників минулого Львова, який у XV ст. був значно ближчим до загальноєвропейських процесів, аніж у наші дні.

Іван СВАРНИК

Назар Федорак. Вінець і вирій українського бароко. Сім наближень до Григорія Сковороди.— Харків: Акта, 2020.— 173 с.

Назву книжки Назара Федорака про Григорія Сковороду — „Вінець і вирій українського бароко” — можна сприйняти як приклад „симвології”, або ж тлумачення символу символом, що є центральною з-поміж семи запропонованих тут спроб наближення до „невловного” поета-філософа. Розгортаючи метафору Дмитра Чижевського на позначення крайньої „видимої” межі українського бароко, яке в особі Григорія Сковороди досягло своєї вершини, догоріло яскравим полум’ям і згасло, Н. Федорак знаходить у цьому твердженні нову перспективу — перспективу вирію, з якого повертається той, кого виглядають, і повертається так, як виглядають, тим паче, якщо перед очима — картографія текстів, які зійшли зі зерен Святого Письма, і якщо всі, немов хворост горять, окрім Божого Зерна (Григорій Сковорода. „Симфонія, названа Книга Асхань про Пізнання самого себе”).

І метафора вирію, і образ життєбіжного кола, яке безперервно „точиться”, і споглядання у третьому, „орнітологічному”, наближенні за „перельотами” птахів між сквородинськими світами: макрокосмом, мікрокосмом і світом символів — створюють у цій книжці візуальний ефект. Він проявляється так чи інакше в кожному зі семи розділів, які поєднують різні викладові стилі: від поетично-рефлексивного до академічного. А водночас автор у процесі всіх його наближень дотримується сквородинської настанови: поводитись, „як на опері, задовольнятися тим, що очам твоїм відкривається, а за ширми і за хребет театру не заглядати” (Григорій Сковорода. „Початкові двері до християнського благочестя”). Якраз такий підхід найкраще впливає на сприйняття представлених проблем.

Про бароко говорити важко: цілісність, масштабність і багатогранність образу вічно рухомого світу з кожним новим поглядом і новим порухом думки можуть проявлятися по-іншому. І спроби узагальнень, без яких важко обійтися, неминуче щось спрощують і щось схематизують, вихоплюють одне і залишають поза увагою інше, залежно від „пункту погляду” (Д. Чижевський). А попри те, що вершинність постати Григорія Сковороди насправді дає можливість побачити весь попередній шлях розвитку літератури з погляду „доконечної вигоди синтезу та зростання людини бароко” (С. 14), його „автопортрет” залежить від того ж плинного тла, потребує для свого сприйняття і значної уваги, і певного розуміння, яке намагаєть-

ся сформулювати автор, розглядаючи ту чи іншу сквородинську ознаку.

Очевидно, умовою наближення стає щоразу проєктування відстані: запровадження в дію основних понять, що визначають доволі розлогий дискурсивний план-співвідношення античності і християнства, християнської концептосфери й барокової іконосфери, текстів Святого Письма й літературних текстів європейської традиції. Як і багатьох дослідників, Н. Федорак цікавить характер переживання часо-простору — чуттєвий досвід людини, яка усвідомлює хисткість і випадковість свого становища у світі. А зважені підходи та вдумливі оцінки, навіть попри надмірне акцентування барокової тривожності тексту, що сприймаються як поступки усталеним „обріям сподівань”, приводять до успіху.

Власне так, сподівано чи несподівано, Н. Федоракові вдалося відшукати у бароковій „механіці” сквородинського хронотопу особливу єдність чуттєвого і трансцендентного. Якраз у традиційному образі подвійного кола, улюбленому не лише для Сковороди, а і для його попередників, поетів-ліриків XVIII ст., знаходиться відповідь на те, як з’являється його „автопортрет”. Ось цей, можливо, не надто виразний момент, на який хочу звернути увагу: „Людина Григорія Сковороди, в якій умовно виокремлюю два начала: „автор” і „герой” (суб’єкт і об’єкт зображення) існує на різних рівнях, може обертатись у різних сферах, а два її складники вступають у різноманітні опозиційні та кореляційні зв’язки, мовби становлячи два кола, поєднані в певній точці, причому кожне з кіл не є площинним і має свої зовнішній та внутрішній боки замкненого розвитку” (С. 14). Ні, тут не про категорії „автора”, „героя”, як і „персонажа”, „ліричного героя”, якими традиційно користується Н. Федорак услід за більшістю дослідників. Що більше, момент, який хочу наголосити, звільняє і Сковороду, і читача від цих „типологічних” схем, особливо коли мова заходить про „Сад божественних пісень”, у якому звучить „один ліричний голос” (Наталія Пилип’юк).

Тут Григорій Сковорода „говорить”, „до себе” й „до Бога”. І образи подвійного, загальнолюдського й особистого, кола-сенсу однаково стосуються його самого. Все виявляється у процесі руху: і ця подвійність, і можливість утворення нової проєкції, і збереження спільних точок, що уможливорює, власне, появу особливого сегмента, спільно-

го й відокремленого водночас від обох кіл. Отже, це і є той „пункт погляду“, що визначає можливість споглядання й самоспоглядання чи, власне, можливість „автопортрета“. У решті жанрів ідентифікація авторства відбувається за властивими їм засадами: „маска“, впізнавання, припущення. А ось у лірично-молитовній поставі поета на тлі розбурханої барокової стихії, коли здається, що „душа ищезает“, таке раптове „віднаходження“ — це не лише ствердження своєї „інакшости“, а й ототожнення себе з іншими, наприклад, із апостолом Петром у момент його сумніву, властивого кожній людині („Пісня 29“).

Аналіз віршів Г. Сковороди на „приборкання стихії“, без сумніву, виправдовує увагу Н. Федорака до реконструкції „великої“ картини українського бароко. Тим часом автор буває і надто категоричний, стверджуючи, наприклад, що наступна „Пісня 30“ — цілковите „заперечення світобудови попереднього вірша“ (С. 23). Бо насправді слова: „Жив Бог миросердый, я его люблю...“ — це лише усвідомлення Божого порятунку, або ж зміна освітлення для того самого „автопортрета“. Але висновок дуже правильний і втішний: те, що сприймається на звичайному рівні як протиставлення, на глибинному виявляється вже не протиставленням, а поєднанням... (с. 25).

Розмисли над „Садом божественних пісень“ продовжено в четвертому, „логоцентричному“, наближенні під назвою „символологія“ Григорія Сковороди. Власне, автор заповідає „обережну зміну ракурсу дослідження“, і ця зміна означає перехід до метафізичних джерел творчості Г. Сковороди, до зумовленості природи поетичного вислову Сковороди його філософією, або наукою про Божу Премудрість. Основним сюжетом стає тут відстань між тим, що „дано“, і тим, що „задано“. У проєкції на Г. Сковороду це означає продовження й розвиток традиції читання і тлумачення Святого Письма як відновлення живого, символічного зв'язку між Словом Божим і людським. З цього погляду закономірно виникає питання, наскільки Логос у його християнському догматичному представленні присутній у вченні Григорія Сковороди (С. 75). Здається, тут замало аргументів, аби стверджувати про невизначеність догматичного поля Сковороди, який щоразу прагне до визначеності. Інша річ, що така визначеність, як у його попередників, у нього, напевне, відсутня. Зрештою, чому це наближення називається „логоцентричне“? Часткову відповідь тут можуть дати міркування про функцію „дефініцій“ у віршованих текстах Г. Сковороди. Розглядаючи їх у метафізичному плані, можна переконаватися щонайменше у багатозначності таких функцій, їх прив'язаності, з одного боку, до символічного поля, а з другого — до метафізичної резолюції, до ствердження порядку речей. Як слушно зауважує Н. Федорак,

такі конструкти „здатні продукувати нескінченні ряди асоціацій залежно від містичної обізнаності і налаштованості кожного окремого читача“ (С. 79). А в остаточному сенсі це і є проявленням природи барокової поетики, покликаної сповіщати про таємницю буття Слова і буття у Слові. І тому справді „накидати книзі лірики Григорія Сковороди якісь зовнішні схеми дуже ризиковано та проблематично...“ (С. 80). Усі вірші „Саду божественних пісень“, включно з „Піснею 10“, зауважив свого часу Леонід Ушкалов, метафізичні за своїм характером. А цілість метафізичного переживання проявляється в окремих станах душі, які фіксує поет і які сприймає читач на основі свого чуттєво-інтелектуального досвіду.

У п'ятому наближенні, „індивідуалістично-європейському“, Н. Федорак робить спробу зіставлення есеїстики Мішеля Ейкема Де Монтеня з трактатами Григорія Сковороди, акцентуючи те нове представлення до літератури й до читача, яке представляв кожен із них у своєму національному письменстві при аналогічному сповідуванні ідеї самопізнання. Попри всю відмінність можливостей і форм реалізації такої ідеї, зумовлену конкретними історичними обставинами життя і творчості, Монтеня та Сковороду, на переконання Н. Федорака, об'єднує метафізичне розуміння людського покликання зробити своє серце оселею Бога (С. 96). У загальному плані книжки це зіставлення має „прикладний“ характер, спрямований на розширення сквородинського історичного й літературного контексту.

„Прикладну“, або ж „навчальну“, функцію, спрямовану на „внутрішній“ бік цього контексту, виконує, як на мене, і розмова про „Гори“ у барокових „садах“ Софронія Почаського і Григорія Сковороди“. Власне, йдеться тут про „внутрішній вимір“ людських зусиль, спрямованих на науку досконалого божого життя. А що земна гора, за словами Григорія Сковороди, веде до небесної гори, то „Евхаристеріон“ Софронія Почаського, без сумніву, є видимим початком такого сходження. Тому, можливо, й не варто тут протиставляти духовно-метафізичний і емблематичний виміри (С. 116). Бо хіба призначення емблеми не в тому, щоб опосередковувати зв'язок між видимим і невидимим? Готових відповідей немає, й узагальнення бувають передчасні.

І якраз у цьому незаперечне значення відкритих і чесних Федоракових наближень до Григорія Сковороди, який сам запитував: „Для чего сіи книги одно пишут на лицо, а другое тайное и новое из них выходит?“ І відповідав: „А кто ж съет на нивѣ сѣмя будущее?“ („Кольцо“). Майбутнє без нинішнього не зійде. Воно вже сходить — або вирушає з вирію.

Богдана КРИСА

Кушерець В., Шендеровський В. Апостол правди і науки (до 175-річчя від дня народження І. Пулюя).— Київ: Знання України, 2020.— 94 с.

Книжка складається з двох частин — у першій, обсягом приблизно 40 сторінок, викладено текст власне авторів; друга, як додаток на 50 сторінках,

містить переклади українською мовою двох брошур Івана Пулюя „Польські русофіли і масові арешти вірних державі українців у Галичині“ і „Україна і

її міжнародне політичне значення“. В оригіналі ці брошури опубліковано німецькою мовою в 1915 р.¹ Незважаючи на те, що українською мовою брошури вже друкувались, зокрема в збірнику його праць², видрук їх у рецензованій книжці, яка розрахована на масового читача, є доцільний.

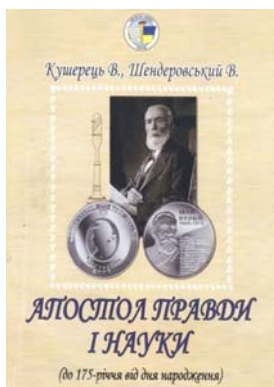
Сьогодні маємо декілька книжкових видань, присвячених І. Пулюєві. Першою була монографія Юрія Гривняка³. Заслуга автора у тому, що він уперше зібрав і систематично виклав доступні йому відомості про Пулюя. Водночас той факт, що Ю. Гривняк не був фахівцем-фізиком чи електротехніком, мав наслідком суттєві неточності у висвітленні наукової і технічної діяльності І. Пулюя. Іншу важливу обставину Ю. Гривняк зазначив такими словами: „Вірно, що знайдеться щасливий дослідник, який матиме доступ до мемуарів та інших записок великого професора, котрі знаходяться тепер у невідомому нам місці“⁴. Нові можливості для ґрунтовного дослідження життя і діяльності І. Пулюя відкрились із здобуттям Україною незалежності, коли стали доступними відповідні архівні джерела. Суттєвим стимулом для цього стало відзначення 1995 р. 150-річчя від народження І. Пулюя. Діяльним учасником усіх заходів був професор Роман Гайда, який ще наприкінці 1960-х рр. глибоко зацікавився постаттю І. Пулюя й опублікував важливу статтю⁵. Вагомим підсумком його подальшої праці став вихід у світ монографії⁶. Оскільки Р. Гайда мав змогу опрацювати частину архіву Чеського технічного університету в Празі (наступника Німецької політехніки, у якій свого часу працював І. Пулюй), рідний архів Пулюїв, який в Австрії зберігав онук І. Пулюя Петер Пулюй, фонди бібліотек і архівів Львова тощо, то вніс суттєві уточнення стосовно низки тверджень, які є у монографії Ю. Гривняка. Зокрема, переконливо показав, що у порівняльному висвітленні ролей, які відіграли Пулюй і Рентген у становленні науки про Х-промені, значно точнішою (порівняно із судженнями Ю. Гривняка) є оцінка відомого фізика Романа Цегельського, сформульована ще у 1928 р.: „[...] лише через сліпий, може і пеховий випадок промені Х не називаються променями Пулюя, лише Рентгена. Бо він вже був на їх сліді ще 1882 р., але на жаль, зайнятий другою працею, залишив був тоді досліди над катодовими променями“⁷. До речі, на випадковість свого відкриття вказував сам Рентген — у тому сенсі, що, працюючи з катодною лампою у своїй лабораторії 8 листопада 1895 р., не очікував помітити якесь невідоме свічення. На його користь спрацював щасливий випадок — забув вчасно від'єднати лампу від джерела напруги. На випадковості відкриття Х-променів наголошува-

ли відомі фізики, зокрема, про це писав академік Абрам Йоффе, який був учнем Рентгена. Водночас зовсім не випадково, що саме І. Пулюй своїми фундаментальними дослідженнями катодних променів у 1880—1882 рр. проклав шлях до відкриття Х-променів, пояснив їх природу, важливі властивості й отримав найкращі Х-променеві знімки, які одразу знайшли застосування у медицині. Із свіжих публікацій на цю тему вкажемо на друге видання монографії про І. Пулюя⁸ і дві статті⁹.

Відрядно, що у рецензованій книжці її автори намагались уникнути повторення надуманих версій щодо першості Пулюя у спостереженні Х-променів ще майже за 20 років до Рентгена (а такі версії під впливом монографії Ю. Гривняка та нефахових текстів деяких сучасних авторів досить поширені). Водночас вказали на конкретні морально-етичні питання стосовно того, що Рентген жодного разу у своїх публікаціях чи виступах не згадав І. Пулюя, хоч вони були знайомі особисто і листувалися (ще й заповів знищити своє листування й особистий архів).

Недоліком книжки є брак у ній бібліографії, тому читач не має змоги знайти підтвердження висловлених у ній тверджень у відповідних документальних джерелах. Навіть якщо в тексті й наводиться інформація про якесь джерело, то неточно. Наприклад, на с. 8 перша стаття Рентгена про нові промені названа як „Попереднє повідомлення. Про певний рід променів“, тоді як правильно „Про новий рід променів. (Попереднє повідомлення)“. На с. 38 вказана монографія Р. Гайди 1998 р. названа скромно „нарисом“, хоч налічує 286 сторінок з багатьма унікальними ілюстраціями. Також у рецензованій книзі є багато фактологічних помилок, деякі з них тягнуться ще з монографії Ю. Гривняка, інші з'явилися у ближчий до нас час завдяки творчій фантазії різних авторів. Більшості з цих помилок не було б, якби автори хоча б час від часу зверталися до документальних джерел. Перелічимо основні помилки.

1. На с. 3 зазначено: „Прізвище майбутнього вченого було Пульгуй, а 1861 року батько змінив на відоме тепер Пулюй“. Очевидно, це твердження перефразовує таке з монографії Ю. Гривняка: „Первісно звався Пульгуй. Прізвище на Пулюя дав урядово змінити щойно в 1881 році“, з тим, що різниця у датуванні становить 20 років. Насправді нема жодного документа, який би підтвердив клопотання батька Пулюя про зміну прізвища. Той факт, що прізвище у різних документах писалося німецькою мовою як „Pulhuj“ або „Puluj“ (і ще в інших варіантах) лише означає, що використовувалась різна транслітерація — ситуація, яка нерідко трапляється в документах того часу, як ствердила

¹ Puluj J. Polnische Rusophilen und Massenverhaftungen staatstreuer Ukrainer in Galizien. [Під псевдонімом Austriacus].— Berlin, 1915.— 34 S. + Anhang: S. 35—43; Puluj J. Ukraina und ihre internationale politische Bedeutung.— Prag, 1915.— 41 S.

² Пулюй І. Збірник праць / За заг. ред. В. Шендеровського.— К., 1996.— 712 с.

³ Гривняк Ю. Проф. д-р Іван Пулюй винахідник проміння „Х“.— Лондон, 1971.— 112 с.

⁴ Там само.— С. 91.

⁵ Гайда Р. П. Видатний український фізик Іван Пулюй // Вісник Львівського ун-ту. Сер. фізична.— 1969.— Вип. 5(13).— С. 82—88.

⁶ Гайда Р., Пляцко Р. Іван Пулюй (1845—1918): Життєписно-бібліографічний нарис.— Львів, 1998.— 286 с.

⁷ Цегельський Р. Др. Іван Пулюй як науковий дослідник. (В десятиліття його смерті) // Збірник Математично-природописно-лікарської секції НТШ.— Львів, 1928.— Т. 27.— С. 25.

⁸ Гайда Р., Пляцко Р. Іван Пулюй. Життя і творчість.— Львів, 2019.— 220 с.

⁹ Пляцко Р. Іван Пулюй: визнання (до 175-річчя від народження) // Вісник НТШ.— Львів, 2020.— Ч. 64.— С. 42—49; Підвальна У., Пляцко Р., Лончина В. Іван Пулюй та відкриття Х-променів // Праці НТШ. Медичні науки.— Львів, 2021.— Т. 64.— № 1.— С. 180—190.

відомий фахівець-архівіст Галина Сварник¹⁰. Про зміну прізвища не вказує у своїй розлогій автобіографії І. Пулюй.

2. Ім'я матері І. Пулюя було не Оксана, як вказано на с. 3 рецензованої книжки. В усіх документах і на надмогильному пам'ятнику вписан „Ксенія Бурштинська“.

3. І. Пулюй вступив не на теологічний факультет Віденського університету, як вказано на с. 3, а до Греко-католицької духовної семінарії у Відні.

4. Версія про те що, І. Пулюй знав 15 мов (с. 3) не підтверджена жодним документом, як і та, що у нього народилося 15 дітей (С. 4).

5. І. Пулюй заснував окрему кафедру електротехніки у Німецькій політехніці в Празі й став її першим керівником у 1902, а не 1903 р., однак вона не була першою в Європі, як стверджується на с. 4 і 7 — наприклад, кафедра такого профілю була заснована в німецькому місті Дармштадті ще 1882 р.

6. Всупереч твердженню на с. 7, Ніколо Тесла не перебував у Страсбурзі у час, коли там працював і навчався І. Пулюй (1875—1876) — у цьому легко переконатись, заглянувши у біографічні дані про Н. Теслу.

7. Правильна назва музею у США, де зберігається лампа І. Пулюя, „Дартмутський“, а не „Дермонтський“ (С. 10).

8. Діалог між І. Пулюєм і А. Айнштайном, описаний на с. 11, однозначно є художнім вимислом письменника Романа Іванчука, на що він сам звертав увагу. Нема сенсу творити ілюзію, що за ним є якась документальна основа.

9. Всупереч твердженню на с. 12, що, Пулюй керував запровадженням електричного трамваю у Празі, цим займався відомий чеський винахідник Франтішек Кжіжік — про це є достатньо джерел.

Звичайно, було б дуже доречним, якби у своїх подальших публікаціях про І. Пулюя автори ре-

цензованої книжки виправили всі вказані помилки. Зокрема, й тому, що поширення такого роду небезпечних інспірацій подібні вигадки інших авторів, які не мають звички звертатися до документальних джерел. Тим більше, що маємо свіжий приклад — текст, який супроводжував показ телефільму про І. Пулюя на каналі UA перший 11 липня 2021 р. До „творчих знахідок“ авторів фільму (науковий консультант не вказаний), належить:

1. Твердження, що І. Пулюй щодня проходив 10 км до гімназії в Тернополі й назад до Гримаїлова — повна вигадка, достатньо глянути на мапу й переконатись, що відстань між цими пунктами 40 км по прямій.

2. Не йшов пішки І. Пулюй з дому до Відня — про це свідчить його лист до гімназійного товариша Данила Танячкєвича з осені 1864 р., де зазначає, що уже приїхав до Львова і упродовж тижня виїде до Відня.

3. Нема документа, який би свідчив, що І. Пулюй подавав документи для працевлаштування у Київському університеті. (Пулюй добре розумів різницю в умовах проживання українців у Росії та Австро-Угорщині).

4. Під керівництвом І. Пулюя справді збудовано низку важливих електростанцій на змінному струмі, однак перша в Європі електростанція на такому струмі була збудована ще раніше у Великій Британії.

5. Свою відому лампу І. Пулюй сконструював не у Страсбурзі, а на 5 років пізніше у Відні (1881). Цим перелік не вичерпаний.

Світоглядно для Івана Пулюя ключовими були слова **правда** і **справедливість**. З цими словами повинні корелюватися усі присвячені йому тексти.

Роман ПЛЯЦКО

Степан Гелей. Роман Зубик. Учений і громадянин.— Львів: Наукове товариство ім. Шевченка, 2021.— 408 с., 476 іл.

Перед нами фундаментальна монографія професора Степана Гелея, присвячена визначному науковцю, дійсному членові НТШ, українському громадському діячеві Романові Зубику (1902—1941). Ученому, ще маловідомому науковій спільноті, галичанину, який за свої наукові праці і політичні переконання одним із перших загинув від кулі більшовицького окупанта. Він жив і творив, головне, у міжвоєнний період, переважно в умовах напівфашистського режиму Другої Речі Посполитої, яка незаконно окупувала значну частину українських земель. Жорстокий режим сковавав розвиток української науки, в тому числі репрезентованої некоронованою академією — Науковим товариством ім. Шевченка.

Українській суспільності добре відомі визначні учені, які своєю подвижницькою працею піднесли НТШ до рівня академічного. Це, зокрема, в галузі історії — М. Грушевський, М. Кордуба,

І. Крип'якевич, В. Гнатюк, С. Смаль-Стоцький, В. Кучабський, О. Оглоблин; географії — С. Рудницький, В. Кубійович; літератури — І. Франко, А. Кримський, І. Свенціцький, М. Возняк, С. Єфремов, Ю. Шевельов; математики — В. Левицький та ін. Тепер до їх числа можна віднести ще й маловідомого Романа Зубика.

Монографія С. Гелея усуває це упущення. Вона всебічно охоплює, по суті, всі види життєдіяльності визначного ентешівця: його родинне життя і навчання, наукову і громадську працю. Вчений досліджував історико-географічні, соціальні економічні, етнографічні і політичні процеси (все це здійснюється на тлі локальних, земельно-регіональних, всеукраїнських, міждержавних, європейських і навіть глобальних геопросторових вимірів і свідчить про те, що українські проблеми дедалі більше не лише заторкували внутрішні, а й виходили на континентальний та світовий рівні). Нау-

¹⁰ Головач Ю., Пляцко Р., Сварник Г. Петер Пулюй і архів Івана Пулюя // Праці НТШ. Фізичний збірник.— Львів, 2020.— Т. 10.— С. 83.

кові пошуки охоплюють широкий діапазон: першу українську державу — Русь, другу — Гетьманщину і Запоріжжя і третю — УНР і ЗУНР; демографічні процеси; феодалне суспільство, поділ праці й обміну; ремесло і промисли, капіталістичні відносини, їх зародження і розвиток.

Особлива увага наукової діяльності Р. Зубика була звернена на розвиток фінансової сфери найбільшого міста України аж до 1855 р., центру Галицько-Волинського королівства — міста Львова.

Книга С. Гелея „Роман Зубик: учений і громадянин“ містить вступ, вісім розділів, три додатки та іменний покажчик.

Назвемо розділи книги:

1. Формування світогляду [І. Зубика].
2. Сторінки Української національної революції (1918—1923).
3. Колонізація Польською державою українських земель у Східній Галичині, на Поліссі та Західній Волині у період між Першою та Другою світовими війнами.
4. Фінансове господарство у Східній Галичині наприкінці XVIII — на початку XIX століття.
6. Княжий Львів між Сходом і Заходом.
7. Науково-педагогічна діяльність Романа Зубика в 30-х роках XX ст.
8. Роман Зубик — дійсний член Наукового товариства ім. Шевченка.

Більшість розділів має по три параграфи. Лише четвертий — шість, і сьомий — чотири параграфи. Кожен із них насичений значним джерельним матеріалом, численими цифровими таблицями. Тут немає нічого дивного, адже Р. Зубик був статистиком і працював спершу в Статистичній комісії НТШ.

Характеризуючи всі частини книги, зосередимо особливу увагу на тих параграфах, які розкривають історичний зміст найбільшого міста України Львова від середини XIII — до середини XIX ст. Р. Зубик присвятив цьому декілька статей та фундаментальну працю „Фінансове господарство Львова у 1624—1635 роках“, написану польською мовою. Серед особливостей міста автор відзначив його положення на Головному європейському вододілі, на відміну від багатьох інших відомих міст, що осіли на берегах морів і великих судноплавних рік*.

Львів у період Галицько-Волинської державності вийшов на європейські торговельні ринки, проклавши водні шляхи через Дністер (з Галича) на Чорне море й у Візантію, а також через Західний Буг і Віслу — на Балтику, точніше — у Гданськ. Це укріпило його торговельно-фінансове становище на найвищих пагорбах Розточчя, розбудувавши захисну Замкову гору.

Після падіння Києва Європа стала ділитися переважно на Західну і Східну, і функція об'єднання останніх поступово перейшла до Львова. Особливо після того, як місто опинилося у складі Королівства Польського (1387) з його різноманітними ре-

меслами, фінансами та інфраструктурою. Внаслідок розвитку легкої і харчової промислової сфери і транспортно-залізничного будівництва Львів у середині XIX ст. розвивається як могутній фінансовий центр Східної Європи, що утримує фінансово-валютні зв'язки як із Сходом, так і з Заходом.

Р. Зубик, на думку автора книги, розкрив історію цих зв'язків, які сягають щонайменше ще дохмельницької епохи — навіть часів Київської Русі. Для цього він використав рахункові книги, книги місцевих угод; так звані копії, протоколи, ухвали і угоди; книги контролюючих органів; книги раєцького уряду та ін. На щастя, у більшості випадків вони повністю збереглися. Він також ознайомив користувачів із головними видами доходів та витрат усіх чотирьох кас міста: міської каси, королівської каси, раєцької каси і каси присяжних. Зауважимо, що до міських кас платили податки і так звані міські села.

Структура доходів Львова великою мірою визначалася наявністю ремесел і промислових підприємств. Серед підприємств головними були млини (їх нараховувалося 30, у тому числі 18 належали до міської каси). Львів вважався найбільшим осередком цехового виробництва. Тут налічувалося 133 цехові спеціалізації, проживало приблизно 16—18 тис. осіб населення. У Львові як найбільшому місті України виробляли товари харчової і легкої промисловості: пиво, вина, горілки тощо. Частина товару збувалася на місці, частина спрямовувалася на експорт. Усе це суттєво поповнювало чотири головні каси міста.

Особливий інтерес у книзі С. Гелея становить п'ятий розділ „Фільваркове господарство у Східній Галичині наприкінці XVIII — на початку XIX століття“**. Пояснюється це тим, що виробляли головню збіжжя та експортували його на терени Західної Європи***. Характеризуючи структуру і функції фільварково-панщинної системи господарювання, Р. Зубик починає з аналізу джерельної бази. В основу розділу покладені матеріали трьох фільварків, книги видатків і прибутків одного з господарств Смажєвських, документи Державного архіву у Львові. Одним словом, публікація готувалася на солідній джерельній базі з різних географічних частин так званої Східної Галичини****.

Виявляється, що фільварки мали декілька просторово віддалених частин: двір, верхній, нижній фільварок та орендовані землі. На деяких підгірських і гірських теренах спеціалізація була тваринницькою, а не зерново-збіжжевою. Р. Зубику вдалося визначити і рентабельність окремих фільварків: доходи тут переважали над видатками. Було визначено співвідношення грошового і натурального господарств. Окремо досліджено натуральні господарства, які мали переважно власні наділи землі і від величини їх площі панщину відробляла кожна працездатна особа.

* Вивчаючи проблему, ще в 1993 р. у книзі „Академік Степан Рудницький: фундатор української географії“ обґрунтував ідею виникнення Львова приблизно у 1245—1250 рр. як Нью-Звенигорода. Тобто у трикутнику Галича — Перемишля — Холма.

** Слово „folwark“ походить із німецького „Vorwerk“ (хутір, ферма, господарство), орієнтоване на виробництво збіжжя.

*** Я ще застав фільварок у своєму селі, що існував до 1940 р. На місці його інфраструктури був організований колгоспний двір.

**** Слово-назва „Східна Галичина“ застаріле. Воно введене у другій половині XVIII ст. Марією-Терезією. Назва краю „Галичина і Володимирія...“ охоплювала так звану „Західну Галичину“. Остання назва була штучною.

Заслугує схвалення ініціатива автора книги, проф. С. Гелея, який зі знанням справи аналізує панщинно-фільваркове господарство у рідному селі Бабухові, що на Рогатинщині.

Щодо Р. Зубика, то він гостро критикував політику, стимульовану державними чинниками II Речі Посполитої і спрямовану на колонізацію Галичини і Волині шляхом парцеляції (виокремлення земельних ділянок) і продажу їх так званим осадниками за низькими цінами чи за невисокі кредити. Завданням влади було збільшити відсоток польського населення у Східній Малопольщі. До 1938 р. на українських землях, окупованих Польщею, було розparcelьовано приблизно 800 тис. га землі переважно колоністами. У Західну Україну переселилося 400 тис. осіб.

У 1928—1929 роках Р. Зубик працював у „Сільському господарі”. Як відомо, гаслом цього руху було: „Свій до свого по своє”, яке започаткували євреї. Українці вчасно перехопили ідею гасла — економічного, соціального та національно-духовного об'єднання через кооперацію. Вже 1939 р. „Сільський господар” мав 60 філій, 2040 гуртків, об'єднував 16 000 членів, у тому числі 14 тис. жінок. Тут працювало 167 агрономів.

Тішить мене як географа і картографа те, що С. Гелей приділив окрему увагу ролі Р. Зубика у підготовці „Атласа України й суміжних країв” (1937) під орудою проф. Володимира Кубійовича. Це видання можна сміливо назвати першим національним атласом України*. На майже 150 карт і картосхем тут припадало приблизно 25 тематично присвячених українському етносу, охоплюючи розселення українців на Зеленому Кліні, Північному Кавказі, Поволжі, у США, Канаді й Аргентині.

Роль Р. Зубика, за оцінкою С. Гелея, полягала в тому, що вчений підготував до „Атласа” В. Кубійовича ряд карт. Зокрема, це карти: „Українські землі за княжих часів (XII—XIII ст.)” з окремою врізкою „Київ”; „Українська держава від половини X ст. до половини XI ст.” і „Околиці Києва (XI—XIII ст.)”; „Українські землі в половині XVII ст.” з врізкою „Дніпрові пороги”; „Українські землі в часі Люблинської унії, 1569” та „Українські землі у XVIII”. Таким чином, Р. Зубику належить шість карт і дві врізки, кожна з яких подає точну візуальну картину нашої території і її природного (ріки, моря) і політичного устрою у давні часи — від X — до XVIII ст.

Роман Зубик був дійсним й активним членом Наукового товариства ім. Шевченка з 1932 р. А з жовтня 1933 р. стає секретарем Статистичної комісії. Остання 1935 р. стала називатися комісією „Національної економіки, соціології та статистики”. Він виступав від імені НТШ на міжнародних наукових форумах (наприклад, в 1935 р. у Варшаві з доповіддю „Господарська структура сільських поселень в Галичині на зламі XVIII і XIX століть” (німецькою мовою). Робив доповіді „Карта України з часів Хмельниччини” (1935), „Досліди над статистикою галицького шкільництва” (1935), „Досліди над станом греко-католицьких парохіяльних шкіл” (1935). На засіданні Старої комісії України 1938 р. Р. Зубик виступав з доповіддю „Скарб монет із XIII ст. з Болотні в Перемишлянщині”.

На Загальних зборах НТШ 14 січня 1940 р., які розглядали питання ліквідації НТШ советською

владою, Р. Зубик єдиний проголосував „проти”. 24 березня 1941 р. його заарештували, а 26 червня 1941 р., коли більшовицька зграя драпала на схід від нових „визволителів” із заходу, вченого розстріляли у львівській тюрмі „Бригідки”.

29 жовтня 1998 р. голова відродженого в Україні НТШ Олег Романів заявив: „Найяскравіший трагізм долі нашого народу засвідчують невідомі могили тих ентешівців, що розкидані в карельській тундрі, сибірській тайзі, пісках Казахстану чи навіть по братських могилах жертв більшовицького терору у Львові 1941 року. Серед них — Степан Рудницький, Володимир Старосольський, Кирило Студинський, Петро Франко, Іван Фещенко-Чопівський та Роман Зубик”.

24 липня 2001 р. Загальні збори НТШ визнали Р. Зубика великим патріотом та активним громадським діячем, який мав значні наукові досягнення в царині історії України, статистики, географії. Враховуючи також харизматичність, мученицьку смерть, одностайно обрали його Почесним членом НТШ. З того часу Роман Іванович Зубик входить у плеяду найдостойніших світочів Товариства, за ідеали якого віддав молоде життя.

Проаналізувавши книгу проф. С. Гелея, можемо зробити такі висновки:

1. Ця книга є першою фундаментальною працею в історії публікацій НТШ про наукову діяльність дійсного члена цієї некоронованої української академії наук Романа Зубика. Подібну монографію я написав 2006 р. про почесного члена НТШ Володимира Кубійовича.

2. Книга є водночас об'єктивним науковим дослідженням про громадянську позицію цього ученого, який сміливо і з гідністю виступив проти більшовицько-советського нищителя українства і, зокрема, української науки в особі її найактивнішого національного репрезентанта — Наукового товариства ім. Шевченка. І пожертвував за це своїм життям.

3. Автор книги ретельно вивчив участь Р. Зубика в Науковому товаристві ім. Шевченка як науковця. По суті, починаючи з початку 30-х років XX ст., учений пов'язав свою наукову працю і долю з цим Товариством. І найважливіші свої праці молодий учений опублікував, працюючи в НТШ.

4. У книзі С. Гелея порушено ряд фундаментальних проблем історії українських земель, зокрема історії боротьби за національну державність; за економічний розвиток українських земель і м. Львова.

5. Важливе місце у структурі книги займає проблема використання економічно-організаційних засобів, зокрема створення структури „Сільського господаря”, яка виховувала культурного аграрія, втягувала в економічну діяльність жінок і молодь, залучала до аграрної сфери науку.

6. У книзі С. Гелея досліджено наукову діяльність Р. Зубика у висвітленні наративних, змістовних, авторських та інших аспектів, важливих у національній культурі літературних творів: „Літопису Самовидця”, „Скіфії” Геродота та „Атласа України...” В. Кубійовича та ін.

Олег ШАБЛІЙ

* Нагадаємо, що такий атлас ще у 20-х роках XX ст. збирався підготувати і видати акад. С. Рудницький разом із І. Крип'якевичем. Але в тодішніх умовах не вистачило ні коштів, ні кадрів. Т. зв. національний (а, по суті, географічний) атлас був виданий у наш час (2007) за ред. Б. Патона НАН України. Але він, на жаль, не був національний за змістом. Бо, наприклад, корінній нації — українцям — тут була присвячена зовсім одна картосхема.

КОНФЕРЕНЦІЇ, СИМПОЗИУМИ, АКАДЕМІЇ

28 січня 2021 р. у форматі онлайн відбулося спільне засідання Комісії всесвітньої літератури та міжкультурної комунікації ім. Миколи Лукаша НТШ і кафедри слов'янської філології ім. проф. Іларіона Свенціцького ЛНУ ім. І. Франка із обговоренням на тему „Словенські обрії: словенсько-українські літературні взаємини“. Доповідачі й дискусанти звернулися до проблематики представлення словенської літератури в Україні та української у Словенії.

Наукові доповіді на тему „Словенська література в Україні: досягнення і перспективи“ виголосили працівники кафедри слов'янської філології: асистент Мар'яна Климець охарактеризувала основні віхи перекладу словенської поезії українською мовою з кінця XIX ст., представляючи оригінальних авторів, українських перекладачів та багатий репертуар творів; доцент Наталія Хороз висвітлила нові здобутки української літератури у цій царині, до яких долучилися славістичні осередки Києва та Львова. Лектор словенської мови і перекладач української літератури Примож Лубей (співпрацівник Львівського та Люблянського університетів) поділився своїм досвідом перекладу наших сучасних авторів для словенських читачів у доповіді „Українська література в сучасній Словенії: з досвіду перекладача“, де звернув увагу і на мовно-культурні проблеми перекладу, і на шляхи популяризації нашого письменства у словенському культурному контексті завдяки і самим публікаціям, і участі українських письменників у літературних фестивалях. До доповідачів долучилася Марія Кочур (Літературний музей Григорія Кочура в Ірпені) з інформативним виступом на тему „Доля поезій Франце Прешерна в перекладі Григорія Кочура“, де вона розкрила історію рецепції творчості класика словенської літератури у працях українського перекладача, оповіла про перипетії з виданням перекладів Г. Кочура під чужим іменем та показала вагомість балканських письменників у задуманому проєкті „Антологія світового сонету“, який Г. Кочурові не вдалося здійснити.

В обговоренні доповідей взяли участь Алла Татаренко (Львів), Олена Дзюба-Погребняк (Київ), Андреа Кальц (співпрацівник Люблянського університету та Київського національного університету ім. Т. Шевченка) і Тарас Шмігер (Львів). Дискусанти зачепили різноманітні питання рецепції та історії перекладу. Дослідники загальноєвропейського літературного процесу часто оминають увагою словенську літературу, а проте вона — багата й добре розвинена. Навіть українсько-словенські літературні контакти налічують понад сто років, хоча в їхній історії теж були перерви. Відрадно, що знайомство з обома літературами відбувається динамічно, і саме перекладачі виступають творцями нового канону сучасної перекладної літератури для читачів. Організатори заходу щиро сподіваються, що їм вдалося ще трохи наблизити словенську літературу до українського читача.

Алла ТАТАРЕНКО, Тарас ШМІГЕР

12 березня, 26 травня 2021 р. Унікальний науково-просвітницький проєкт Мовознавчої комісії НТШ „Мовознавча комісія НТШ. Золота колекція“.

Наукове товариство ім. Шевченка завжди було і залишається одним із найпотужніших академічних осередків України, яке не лише проводило потужну науково-просвітницьку діяльність, а й згуртовувало науковців різних куточків нашої держави та за кордону, спонукало їх до спільної праці, до розв'язання актуальних проблем сучасності.

Щоб привернути увагу до історії мовознавства, його здобутків та сучасного життя, організовано унікальний проєкт „Мовознавча комісія НТШ. Золота колекція“, ініціаторкою та реалізаторкою якого є голова Мовознавчої комісії, доктор філологічних наук Ганна Дидик-Меуш. Проєкт передбачає зустрічі з відомими мовознавцями, пропонуватиме виступи і на злободенні лінгвістичні теми, і суто наукові доповіді, обміни думками, прогнозування мовної та мовленнєвої ситуації в Україні, пошуки шляхів розв'язання назрілих проблем, але водночас буде звернено пильну увагу і на здобутки українських мовознавців кінця XIX — початку ХХІ ст. у широкому славістичному контексті.

Відбулися вже дві такі зустрічі. 12 березня ц. р. професор Павло Гриценко (дійсний член НТШ, директор Інституту української мови НАН України) виступив із темою „Українська мова сьогодні: парадигма удержавлення“. Зустріч відбулася на платформі Zoom зі 100 учасниками, які доєдналися з Кам'янця-Подільського, Житомира, Ізмаїла, Одеси, Дрогобича, Полтави, Чернівців, Сум, Кропивницького, Миколаєва, Тернополя, Ужгорода, Харкова, Києва, Дрогобича, Хмельницького та ін. міст, а також із Польщі, Словаччини, Німеччини, США, Китаю. Захід відкрив голова НТШ академік Роман Кушнір, який звернувся до присутніх із вітальним словом і коротко окреслив плани з нагоди святкування 150-річчя НТШ 2023 р.

Зусиллями голови комісії Г. Дидик-Меуш створено ютуб-канал для прямої трансляції заходу (кожної лекції), що дало змогу одночасно з присутніми прослухати лекцію понад 300 особам. Для всіх охочих на ютуб-каналі розміщено запис зустрічі.

26 травня громадськість слухала лекцію професорки Лариси Масенко (НУ „Києво-Могилянська академія“ та Інститут української мови НАН України). Провідна дослідниця сучасного стану української мови та соціолінгвістики окреслила „Парадокси українсько-російської двомовності“. Після лекції розгорнулася жвава дискусія за участі науковців та громадських діячів з Києва, Луганська, Дніпра, Дрогобича, Миколаєва, Кропивницького, Івано-Франківська, Львова, Одеси.

Відкриті лекції провідних учених України та світу з актуальних питань українського мовознавства і на міждисциплінарні теми відбуватимуться раз на два—три місяці. За виголошеними доповідями упродовж 2021—2023 років буде підготовлено онлайн-видання з метою удоступнити і поширити матеріал для науковців, студентів і для широкого кола громадськості. Прийнято також рішення укласти до ювілею НТШ монографію „НТШ — 150. Мовознавча комісія НТШ. Історія людей та ідей“, в якій кожен член Мовознавчої комісії НТШ представить свою наукову розвідку до ювілею заснування НТШ.

Ірина КОЧАН

18 березня 2021 р. у форматі онлайн відбулося спільне засідання Комісії всесвітньої літератури та міжкультурної комунікації ім. Миколи Лукаша та Комісія семіотики соціально-культурних процесів НТШ із обговоренням на тему „Ще ніколи не сказане слово: Проблеми перекладу семіотичних термінів“. З доповіддю на тему „Метамова Пірсової теорії знаків: спроба відтворення українською мовою“ виступила дійсний член НТШ, професор Надія Андрейчук.

Доповідь присвячено аналізу метамови Чарльза Пірса та її відтворення українською мовою, зокрема в аспекті ключових термінів його семіотичної доктрини. Величезний внесок Ч. Пірса у філософію, логіку та різні науки (понад 100 000 друкованих сторінок) робить його вченим, якого досліджують і цитують, однак до сьогодні немає перекладів його праць українською мовою. Брак спеціальних тлумачних та перекладних, — насамперед англо-українських, — словників спонукає українських дослідників пропонувати власні відповідники термінів, які впровадили класики семіотики. Це призвело до значної кількості дублетів та неузгодженості у використанні термінології. На основі її перекладів п'яти ключових для філософії Ч. Пірса есеїв та наявних в Україні перекладів праць, дотичних до семіотики, Н. Андрейчук проаналізувала першорядні одиниці україномовного „термінологічного арго“ семіотики. З опорою на засадничі методологічні принципи, що „в будь-якій галузі створення системи технічних знаків на позначення об'єктів — це не пункт призначення, а пункт відправлення“ (Ч. Пірс) і „найкорисніша для народу наукова термінологія — своя, рідномовна, на засадах своєї мови оперта“ (Іван Огієнко), вона запропонувала низку відповідників ключових для Пірсової семіотики термінів (подоба і вказівник, а не ікона та індекс, засіб представлення і засіб інтерпретації, а не репрезентатив та інтерпретант та інші). Доповідачка висловила переконання, що переклади українською мовою „семіотичної“ спадщини Ч. Пірса та укладання англо-українського словника семіотичних термінів можуть стати стимулом до розвитку теорії знаків в Україні.

В обговоренні доповіді взяли участь Мар'яна Гірняк, Ігор Кондратишин, Тарас Шмігер (усі — Львів), Ірина Сасевич (Київ). Дискутанти заторкували різноманітні питання творення й рецепції термінів, проблематику філософських терміносистем, наявні ресурси українського наукового мовлення. Організатори заходу вірять, що спілкування було корисним для подальшого творення української семіотичної терміносистеми.

Юлія НАНЯК

29 березня 2021 р. Хімічна комісія НТШ в дистанційному режимі провела традиційне засідання. У засіданні взяли участь 35 членів Хімічної комісії НТШ. Урочисте засідання відкрив голова Хімічної комісії НТШ, дійсний член НТШ, професор Ярослав Каличак. У вступному слові голова хімічної комісії відзначив здобутки членів комісії 2020 р. та наголосив на завданнях на 2021 рік. З першою доповіддю виступив дійсний член НТШ професор Ігор Завалій. У своєму виступі „Нові металогібридні технології альтернативної енергетики та новітніх технологій“ доповідач охарактеризував стан нового перспективного напрямку у водневій енергетиці та перспективи впровадження їх у практику.

З цікавою доповіддю „Фізико-органічна хімія 60—70-х років: три вклади академіка Л. М. Литвиненка“ виступив дійсний член НТШ професор Йосип Опейда. Доповідач охарактеризував процес становлення та досягнення Донецької школи фізико-органічної хімії, яка виникла під керівництвом академіка Л. М. Литвиненка. Доповідь викликала зацікавлення та схвалення всіх слухачів.

Декан хімічного факультету, член НТШ Григорій Дмитрів презентував видання „Жива книга хімічного факультету“, яке готували до 75-річчя факультету, що було 2020 р. У книзі представлено короткі повідомлення про досягнення та життєвий шлях випускників хімічного факультету. Книга відкрита онлайн, тому внести до неї свої матеріали можуть випускники хімічного факультету.

В обговоренні виступили голова Хімічної комісії Ярослав Каличак та заступник голови НТШ Лідія Бойчишин. Член Хімічної комісії НТШ доцент Оксана Герцик повідомила новоприйнятих членів НТШ з Національного університету ім. Лесі Українки про виготовлення для них членських квитків і побажала активно включитися в роботу комісії. Дійсний член НТШ Володимир Дутка доповів про найближчі плани роботи комісії та закликав усіх членів НТШ активно подавати наукові статті до „Праць НТШ“.

Володимир ДУТКА

17 квітня 2021 р. 2021 р. виповнюється 20 років історичного візиту папи Івана Павла II в Україну. З нагоди цієї події, в суботу, 17 квітня 2021 р., у Філадельфії відбувся симпозіум „Святий Іван Павло II та українці“, організований Релігійним товариством українців-католиків „Свята Софія“ США у співпраці з Василіанським духовним центром, сестрами святого Василя Великого та за підтримки Української федеральної кредитової кооперації „Самопоміч“. У симпозіумі віртуально взяли участь учні „Нашої української рідної школи“ з Філадельфії.

Вступну молитву виголосив високопреосвященний Борис Гудзяк, митрополит-архієпископ Філадельфійський. Він також прокоментував події 20-літньої давнини, зазначивши: „Цей візит змінив хід української історії. Він причинився до зародження духу Помаранчевої революції в 2004 р. і Революції гідності в 2013—14 рр. Це була пророка подія, плоди якої відчуватимемо ще тривалий час“.

Симпозіум модерував д-р Джонатан Пері, президент Менор-коледжу.

У своїй доповіді „Вселенські архiereї та УГКЦ в Америці 1884—2001 рр.“ о. доктор Іван Кащак підкреслив, що папи завжди були голосом для позбавлених права голосу. Зокрема, вони допомогли Українській Греко-Католицькій Церкві (УГКЦ) утвердитися у Сполучених Штатах Америки. Від папи Лева XIII до Івана Павла II було чимало прикладів, коли папи використовували свій вплив, щоб виступати за Католицьку Церкву східного обряду в США. І хоча цей вплив не завжди був своєчасним чи достатнім — він був. Ієрархія Української Греко-Католицької Церкви в Україні звернула увагу на впливи Апостольської столиці і запропонувала певні структурні зміни для церкви у Сполучених Штатах. Ці пропозиції надійшли ще 1903 р. і були адресовані папі Леву XIII. Ватикан захищав права католиків візантійського обряду у США, коли у них було мало інших прихильників. Цей факт визнала УГКЦ як в Україні, так і в США.

Оцінюючи глобальний вплив думок папи Івана Павла II на Україну, д-р Андрій Сороковський говорив про те, як у своїх енцикліках та інших працях понтифік розглядає три бінарності (тобто подвійності чи дихотомії) у царинах філософії, соціально-економічного вчення та екуменізму. Ці праці широко відомі

в Україні. Насамперед Іван Павло II демонструє, що так зване філософське протиріччя між вірою та розумом є хибним. Це має важливі наслідки для будь-якого постмарксистського суспільства, такого як Україна, а також для сучасного світу загалом. По-друге, він показує, що соціально-економічну опозицію між комунізмом і сучасним капіталізмом найкраще розглядати з позицій католицького соціального вчення, яке визначає альтернативний курс. Такий курс створює ґрунт для розвитку олігархічно-капіталістичної економіки України в більш гуманному та справедливому напрямку. І врешті, у своїх працях Іван Павло II розглядає культурний аспект дихотомії Церкви Сходу і Заходу та підтверджує цінність як східних, так і західних церковних традицій, вирішуючи еkleзіологічний аспект своїм єкуменічним баченням. Це бачення особливо стосується сучасної України з її єкуменічно налаштованими православними та католицькими лідерами.

Д-р Ірина Іванкович провела паралелі між Іваном Павлом II та патріархом Йосифом Сліпим. Як Іван Павло II, так, Йосиф Сліпий були об'єктами зацікавлення КДБ. Кардинал Сліпий провів вісімнадцять років у таборах ГУЛАГу (1945—1963); Кароль Войтила перебував під наглядом польської служби безпеки з 1953 р. Врешті, їх пов'язав бестселер австралійського письменника Мориса Веста „Черевики рибалки”, опублікований 1963 р., хоча сучасні журналісти помилково шукають у книзі пророцтво обрання Кароля Войтили папою. Листування між Іваном Павлом II та Йосифом Сліпим було яскравим та багатограним. Архипастирі писали польською, українською, італійською чи латинською мовами. Спільне слов'янське коріння було приводом для гордості обох ієрархів.

Академік НАН України Леонід Рудницький поділився з присутніми спогадами про зустрічі з папою Іваном Павлом II на трьох континентах: в Австралії, Північній Америці і Європі. „Ці зустрічі зі Святішим Отцем викликали у мене велике почуття задоволення. Тоді я, звичайно, не підозрював, що розмовляв із майбутнім святым; але, пригадую, я насолоджувався приємним, корисним досвідом розмови з ерудованою людиною, думки якої одночасно були інтелектуально стимулюючими та духовно піднесеними. У мене не було сумнівів, що я був у присутності людини Божої, яка успішно поєднала віру з розумом, досвід з прагненням і яка стояла на твердій філософській основі, водночас усвідомлюючи свої людські обмеження“, — зазначив Л. Рудницький.

Подію завершено молитвою, яку провів преосвященний Андрій Рабій, єпископ-помічник Філадельфійський.

Пресслужба Товариства „Свята Софія“ (США)

23 квітня 2021 р. Комісія всесвітньої літератури та міжкультурної комунікації ім. Миколи Лукаша НТШ та Кафедра перекладознавства і контрастивної лінгвістики ім. Григорія Кочура ЛНУ ім. Івана Франка провели в онлайн-форматі урочисту академію, присвячену 85-й річниці від народження видатної британської перекладачки української літератури, поетеси, журналістки й громадської діячки, дійсного члена НТШ — Віри Річ.

Академію відкрила завідувач кафедри Оксана Дзера. Вона розповіла про історію перекладів Віри Річ, її любов до України та українського слова, а також про міцну дружбу поетеси із засновницею кафедри — професором, дійсним членом НТШ Роксоланою Петрівною Зорівчак. На події були присутні гості з Об'єднаного Королівства: родина, друзі та знайомі Віри Річ — Джейн Тейлор, Елісон Кемерон, д-р Алан Флаверз, Гіларі Ширз, Ольга Керзюк та Алена Едвардс, які поділилися своїми спогадами про перекладачку. Учасники академії мали змогу почути голос перекладачки з запису для міжнародного конгресу на пошану Івана Франка „Дух, наука, думка, воля“ 2006 р., яким поділився д-р Алан Флаверз.

До зустрічі долучилися працівники Шевченківського національного заповідника (Канів). З вітальним словом виступив його директор — Ігор Ліховий. Зокрема, він поділився невеликим відеосюжетом про заповідник та місце останнього спочинку поетеси. За заповітом Віри Річ, частину її праху поховано на українській землі, біля могили нашого національного пророка — Тараса Шевченка, творчість якого поетеса популяризувала в англomовному світі.

Слово також взяв білоруський дипломат та громадський діяч Андрій Санніков, який наголосив на важливості перекладів Віри Річ для білоруського народу та культури.

На завершення відбулося оголошення результатів щорічного конкурсу студентських робіт „Віра Річ: талант і відданість“, який є невід'ємною складовою Академії та проводився на кафедрі перекладознавства і контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура уже вшосте. У номінації „Поетичний переклад“ учасникам конкурсу запропонували оригінальну поезію Віри Річ. Цьогоріч вибір журі спинився на вірші „Recipe for a miracle“ — надзвичайно складному вірші, який написаний простою та лаконічною мовою, приховує в собі надзвичайно глибокі спостереження й переживання.

Цього року на конкурс подали 23 переклади поезії. Журі ухвалило присудити перемогу другокурсниці англійської філології Марії Лисик (перше місце) та третьоккурсницям перекладознавства Вероніці Видивник (друге місце) та Ірині Галамай (третє місце).

Ірина ГАЛАМАЙ

19 травня 2021 р. з ініціативи відділу економічної історії ДУ „Інститут економіки та прогнозування НАН України“ відбулася науково-практична конференція „Іван Вернадський — учений-економіст, педагог, громадянин“. Співорганізаторами заходу виступили: Київський національний університет ім. Т. Шевченка (кафедра економічної теорії, макро- і мікроекономіки); ДВНЗ „Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана“ (кафедра економічної теорії, Наукова бібліотека імені М. В. Довнар-Запольського); Наукове товариство імені Сергія Подолинського. У засіданні, яке проходило в онлайн форматі, взяли участь понад тридцять дослідників економічної теорії та історії економічної думки, української інтелектуальної спадщини з Києва, Львова, Одеси, Луцька, Кам'янця-Подільського.

Конференція присвячувалася 200-річчю від народження Івана Вернадського (1821—1884) — вченого-економіста, громадського і державного діяча, професора кафедри політичної економії та статистики Київського університету св. Володимира, публіциста і видавця, батька засновника Української академії наук акад. Володимира Вернадського.

З вітальним словом до учасників конференції звернувся член-кореспондент НАН України, д. е. н., професор, заступник директора ДУ „Інститут економіки та прогнозування НАН України Андрій Гриценко. Він наголосив на значенні історико-економічних досліджень і теоретичних здобутків І. Вернадського для сучасного й майбутнього українського суспільства. Модератор засідання — завідувачка відділу економічної історії, д. е. н. Вікторія Небрат — окреслила головні віхи життєвого шляху та діяльності І. Вернадського, представила його здобутки як ученого-економіста, педагога, державного і громадського діяча.

У виступах учасників конференції розкриті ключові складові теоретичної системи І. Вернадського, зокрема: принципи економічної свободи у його науковому спадку (професор кафедри менеджменту Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України, д. е. н. Оксана Вербова); методологія дослідження історії економічних вчень (доцент кафедри економічної теорії, макро- і мікроекономіки економічного факультету Київського національного університету ім. Т. Шевченка, к. е. н. Ілля Назаров); інституційні аспекти економічного розвитку (науковий співробітник відділу економічної історії ДУ „Інститут економіки та прогнозування НАН України“ к. е. н. Кароліна Гордіца); розроблення аграрних питань (доктор економічних наук, професор кафедри економічної теорії, макро- і мікроекономіки економічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, д. е. н. Анатолій Маслов); роль держави та урядової підтримки економічного розвитку (науковий співробітник відділу економічної історії ДУ „Інститут економіки та прогнозування НАН України“, к. е. н. Тетяна Боднарчук).

Великий блок у роботі конференції присвячено розкриттю чинників формування та напрямів реалізації громадянської позиції І. Вернадського. Зокрема, представлені особливості академічного середовища Університету св. Володимира у роки навчання та викладацької діяльності І. Вернадського (доктор філософії Тарас Самчук); значення закордонних наукових відряджень у науковій біографії Івана Вернадського (науковий співробітник відділу економічної історії ДУ „Інститут економіки та прогнозування НАН України“, к. е. н. Олександра Курбет); науково-видавничу діяльність Івана Вернадського (професор кафедри економічної теорії ДВНЗ „Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана“, д. е. н. Валентина Фещенко); віддзеркалення значущості Івана Вернадського у помислах, діяннях і споминах сина (голова Наукового товариства імені Сергія Подолинського, професор Національної академії статистики, обліку та аудиту, д. е. н. Володимир Шевчук); українські корені роду Вернадських (завідувач сектору інформаційно-просвітницької діяльності відділу соціокультурних комунікацій Наукової бібліотеки імені М. В. Довнар-Запольського ДВНЗ „КНЕУ імені Вадима Гетьмана“, к. е. н. Людмила Воробйова); взаємини Івана Вернадського з членами Кирило-Мефодіївського братства (доцент кафедри давньої та нової історії України Київського національного університету ім. Т. Шевченка, к. іст. н. Віктор Короткий); діяльність Марії Вернадської щодо обґрунтування ролі та захисту прав жінок у суспільстві XIX ст. (доцент кафедри економічної теорії ДВНЗ „Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана“, к. е. н. Ксенія Лопух).

У процесі обговорення виступів учасники зібрання порушили проблеми співвідношення економічного лібералізму і державного протекціонізму в історії господарства, роль наукової публіцистики в модернізації суспільної свідомості та забезпеченні простору для економічної полеміки; розвиток економічної освіти і міжнародного академічного співробітництва та ін. Визначені напрями подальшої роботи з вивчення та популяризації української наукової спадщини, зокрема, переклад українською та представлення у цифровому форматі праць І. Вернадського.

Вікторія НЕБРАТ, Володимир ШЕВЧУК

19—20 травня 2021 р. Комісією тіловиховання і спорту імені Івана Боберського Наукового товариства ім. Шевченка, кафедрою олімпійської освіти Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського, Музеєм визвольної боротьби України та музейним відділом Львівського обласного Будинку вчителя проведено IV наукову конференцію „Українська тіловиховна традиція“. Захід приурочено з нагоди відзначення 110-річчя заснування українських товариств „Україна“ та Пласт. Обидві організації відіграли важливу роль у формуванні української еліти у першій третині XX ст., а Пласт продовжує свою діяльність у незалежній Україні та в різних кутках світу, де активно є українська діаспора.

19 травня у першій частині конференції зі вступними словами виступили завідувач відділу Львівського історичного музею Тарас Кузь; заступник директора ЛІМ, кандидат історичних наук Юрій Сілецький; завідувач музейного відділу ЛОБУ Віра Романчак; доктор історичних наук, доцент кафедри олімпійської освіти Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського, дійсний член НТШ Андрій Сова. У всіх виступах наголошувалося на важливості діяльності „України“ та Пласту в Галичині у переддень Першої світової війни, підкреслювалося провідна роль Івана Боберського, Олександра Тисовського, Івана Чмоли, Петра Франка та Степана Гайдучка у їх становленні та розвитку. Ведучий заходу Андрій Сова ознайомив присутніх з новими виданнями на тіловиховну тематику, які побачили світ у 2020—2021 рр. Зокрема було презентовано перший випуск наукового збірника „Українська тіловиховна традиція“, який вийшов друком наприкінці 2020 р.

У перший день конференції онлайн та офлайн прозвучало тринадцять доповідей українських науковців, музейних працівників, краєзнавців, які прожують та працюють у Києві, Львові та Чорткові. У заході також взяли участь учителі Львова та Львівщини, які викладають історію України, фізичне виховання та захист України.

Першим виступив Андрій Сова з доповіддю на тему „Степан Гайдучок та Петро Франко: від „Українського спортового кружка“ до товариств „Україна“, „Пласт“, „Змаговий союз““. Далі старший науковий співробітник Музею визвольної боротьби України Орест Круковський, аналізуючи фотоархів Степана Гайдучка (1890—1976) через призму історії фотографії, розповів про І. Краєвий здвиг, який відбувся у Львові 9—10 вересня 1911 р. Кандидат історичних наук, молодший науковий співробітник відділу наукової бібліографії Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника Маріанна Мовна у своєму виступі охарактеризувала видавничі серії українського товариства „Сокіл-Батько“ у міжвоєнний період. Четвертий доповідач — кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент кафедри

спортивних та рекреаційних ігор, відповідальний за спортивну роботу у ЛДУФК ім. І. Боберського, член Комісії тіловиховання і спорту імені Івана Боберського НТШ Володимир Левків ознайомив присутніх із тенденціями розвитку волейболу в українських організаціях Львова у 30-х роках ХХ ст. Віра Романчук виступила з доповіддю на тему „Історія пластового руху в експозиції музею Львівського обласного Будинку учителя”. Старший науковий співробітник Музею визвольної боротьби України Люба Коваль, опираючись на фонди Львівського історичного музею, торкнулася питань, пов'язаних з пластовою філателією ХХ ст. Сьомий доповідач — спортивний журналіст, член Комісії тіловиховання і спорту імені Івана Боберського НТШ Іван Яремко поділився своїми спогадами та науковими пошуками у контексті теми, яка стосувалася 80-річчя спортивного товариства „Україна”, яке урочисто відзначалося в Україні 1991 р. Доктор історичних наук, професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Національного університету фізичного виховання і спорту України Юрій Тимошенко на основі невідомих документів з київських архівів проаналізував діяльність організації Пласт у Берегово в 1920—1930-х рр. Цікавою була доповідь громадського діяча, учасника сучасної російсько-української війни Павла Гладіша про напрями діяльності спортивно-патріотичного товариства „Шквал”. Наступною була виголошена доповідь кандидата філософських наук, доцента кафедри олімпійської освіти ЛДУФК ім. І. Боберського, члена Філософської комісії НТШ Ростислава Поліщука на тему „Пластуни — воїни української ідентичності”. Продовжив і розвинув цю тематику у своєму виступі „Сучасні перепони поставанню українського світу: деякі світоглядно-методологічні міркування” кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії Львівського національного університету ім. І. Франка, член Комісії тіловиховання і спорту імені Івана Боберського НТШ Валерій Джуль. Активний громадський діяч, голова Пластової пошти станиці Чортків, Анатолій Петлюваний розповів присутнім про сучасну філателію та філокартію, через яку він популяризує історію Пласту для членів організації та широкого загалу.

Завершальним акордом першого дня конференції стали виступи завідувача відділом „Музей науки і техніки” Петра Слободяна та завідувача відділу „Музей визвольної боротьби України” Львівського історичного музею Тараса Кузя, в яких проаналізовано історію пластових пам'яток, які зберігаються у фондах та експозиціях Львівського історичного музею. Для всіх учасників конференції стало приємною несподіванкою презентація унікальних кубків, які використовували у своїй діяльності пластові гуртки та курені Львова 1920-х рр.

Другий день конференції був не менш цікавий та насичений різними подіями. Спочатку учасники прослухали доповідь Андрія Сиви про провідних діячів українського тіловиховання Степана Гайдучка та Петра Франка. Після цього ознайомилися з виставкою „Революція на Граніті, яка змінила Україну” та експозицією Музею визвольної боротьби України. Їх представили та провели Тарас Кузь та Люба Коваль. Особливий наголос зроблено на пам'ятках Пласту, які знаходяться в експозиції. На завершення було підведено підсумки наукової конференції та накреслено плани на майбутнє. Організатори наукового форуму взяли на себе зобов'язання у найближчий час видати наступний випуск наукового збірника „Українська тіловиховна традиція”.

Андрій СОВА

У Львівському національному університеті ім. І. Франка протягом **31 травня — 2 червня** відбувалася XVIII наукова конференція „Львівські хімічні читання — 2021”. Конференція була присвячена 360-річчю Львівського університету. В організації наукового заходу взяли участь члени Хімічної комісії НТШ. Конференцію відкрив декан хімічного факультету, доцент, член НТШ Григорій Дмитрів. Від ректорату Львівського університету учасників конференції привітав проректор з наукової роботи, академік НАН України, дійсний член НТШ, професор Роман Гладішевський. У своєму виступі Р. Гладішевський відзначив, що конференція відбувається у рік 360-ліття Львівського університету і учені-хіміки підходять до цього ювілею із знанням доробком. З першою доповіддю від групи авторів виступив науковий співробітник Василь Кордан з повідомленням про електрохімічні властивості інтерметалідів, які можуть бути перспективними для отримання нових джерел живлення. Член-кореспондент НАН України Валентин Чебанов представив доповідь про багатокомпонентні реакції, що перемикаються. Ігор Брачій від групи авторів доповів про нові досягнення у пошуку перспективних фотоелектричних матеріалів. Юрій Сливка доповів про координаційні матеріали міді та срібла та їхні властивості. Член НТШ, доцент Оксана Герцик від імені групи науковців зробила доповідь про фізико-хімічні властивості модифікованих аморфних сплавів.

Засідання 1—2 червня проходили на хімічному факультеті Львівського університету. Було заслухано доповіді з багатьох розділів хімічної науки і повідомлено про нові досягнення. В ході конференції була організована стендова сесія, на якій був проведений конкурс на найкращу доповідь серед студентів та молодих науковців. Всього з усіма доповідями виступили понад 35 учасників та близько сотні учасників представили стендові доповіді, 99 учасників брали участь у конференції дистанційно.

Володимир ДУТКА

23 червня 2021 р. в Науковій бібліотеці імені М. В. Довнар-Запольського Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана у форматі „круглого столу”, що мав назву „Сергій Подолінський — основоположник природничих засад мислення і господарювання в національній та світовій економічній науці”, вшановано пам'ять українського вченого, громадського і політичного діяча. „Круглий стіл” присвячено 130-річчю з часу смерті видатного новатора. У міжвоєнні часи ХХ ст. українські науковці називали його „піонером національної економічної науки”, а зарубіжні подвизники ХХІ ст. іменують його „піонером екологічної економіки” і ставлять на чолі новітнього напрямку світової економічної думки.

Співорганізаторами „круглого столу” виступили Наукове товариство імені Сергія Подолінського, кафедра економічної теорії та Наукова бібліотека імені М. В. Довнар-Запольського Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана, а також Інститут економіки та прогнозування НАН України. Участь у роботі „круглого столу” взяли науковці, викладачі, представники влади, місцевого самоврядування і громадських організацій із 10 міст України (Дніпра, Житомира, Києва, Львова, Мукачевого, Одеси, Полтави, Сум, Тернополя, Харкова), а також із Польщі та Нідерландів.

Учасників зібрання привітала директорка Наукової бібліотеки імені М. В. Довнар-Запольського Світлана Якубовська. Доповіддю „Праці Сергія Подолинського у фонді Наукової бібліотеки імені М. В. Довнар-Запольського“ вона розпочала засідання.

Доповіді решти учасників „круглого столу“ присвячувалися осмисленню значущості Сергія Подолинського як українського фундатора класичної фізико-економічної і новітньої еколого-економічної парадигм, впливу започаткованого ним рятівного знання на подальший розвиток національної і світової економіко-філософської культури. Зокрема, голова Наукового товариства імені Сергія Подолинського д. е. н., проф. Володимир Шевчук порушив питання про Сергія Подолинського як про „віднайдену українську людину“ III тисячоліття; заступник голови Наукового товариства ім. Шевченка, проректор Львівського торговельно-економічного університету д. і. н., проф. Степан Гелей продовжив розкриття наукової творчості С. Подолинського за оцінками Івана Франка; завідувачка відділу економічної історії Інституту економіки та прогнозування НАН України д. е. н. Вікторія Небрат присвятила доповідь ідеям братства, громадянства, соціалізму та солідаризму в українській економічній думці; професорка кафедри економічної теорії Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана д. е. н. Валентина Феценко вказала на цивілізаційні основи наукового доробку С. Подолинського; а д. е. н., проф. кафедри економіки Львівського торговельно-економічного університету Богдан Шевчик потрактував природничевчення С. Подолинського про логос через „призму“ онтології та метафізики фізичної економії.

Окрема частина доповідей учасників зібрання присвячувалася прикладному застосуванню фізико-економічних та еколого-економічних ідей. Так, д. ф.-м. н., с. н. с. Інституту механіки ім. С. П. Тимошенка НАН України Володимир Максимюк розкрив інформаційне поширення ідей С. Подолинського у світовому вимірі; природний капітал як об'єкт екологічної відповідальності за науковими здобутками С. Подолинського розкрила у своїй доповіді д. е. н., завідувачка кафедри фінансів та обліку Харківського державного університету харчування та торгівлі Оксана Нестеренко. Створений С. Подолинським скарбниці знань як життєдайній основі сталості розвитку людства присвятили свою доповідь к. е. н., доцент кафедри фінансів Національного університету „Львівська політехніка“ Марта Ливдар і к. т. н. Василь Багрійчук. Учасники зібрання із зацікавленням заслухали доповідь Тараса Решетюка (директора компанії Sonac Osetnica, Darling Ingredients International (Нідерланди)), Марти Бжеженяківч (бізнес-девелопера Milestone Project (Польща) та Володимира Решетюка (к. т. н., доцента кафедри автоматики та робототехнічних систем імені акад. І. І. Мартиненка Національного університету біоресурсів і природокористування України) про практичне впровадження досліджуваних ними проектів. Акцентуючи увагу на прогностичних ідеях С. Подолинського, доценти Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти к. філол. н. Юлія Логвиненко і к. т. н. Володимир Мазуренко вказали на роль праці та енергії у розвитку сучасної цивілізації.

Людмила ВОРОБІЙОВА, Володимир ШЕВЧУК

30 липня 2021 р. представники Наукового товариства ім. Сергія Подолинського, інших громадських організацій та політичних партій, фахівці-практики зібралися на Звіринському цвинтарі у Києві, аби біля могили видатного українського вченого, громадського та політичного діяча вшанувати пам'ять у 130 роковини з часу його відходу у вічність...

Відкриваючи цьогорічне зібрання, голова Наукового товариства професор Володимир Шевчук наголосив на особливій значущості для нації і світу питому українського знання, природничі підвалини якого закладені д-ром С. Подолинським майже півтора століття тому, ще більшою мірою потребують прояву своєї рятівної сили у III тисячолітті.

Відома літературознавця доцента Юлія Логвиненко, голова Сумського осередку Наукового товариства ім. С. Подолинського, активна дослідниця творчості видатного мислителя, письменника та правозахисника Миколи Руденка, підкреслила місію С. Подолинського як провісника, котрий вивів на світовий рівень наше національне інтелектуальне надбання.

Професор Житомирської політехніки Юрко Ущиповський вказав на істотну актуальність еколого-економічного доробку українського новатора, здатного запобігати кліматичним змінам, пандемічним „спалахам“ тощо, надзвичайно загрозливим своєю непередбачуваністю і шквальним розгортанням.

Професор Львівської політехніки Любомир Пилипенко відзначив брак праць С. Подолинського, виданих українською мовою. Проф. В. Шевчук підтримав цю більш ніж 20-річну видавничу ідею Наукового товариства, вказавши на особливу значущість академічного видання праць С. Подолинського.

Віта Семанюк, професорка Західноукраїнського університету з Тернополя, реально докладається, як до вивчення життєвого шляху, інтелектуальних здобутків, зокрема, новаторських природничих положень українського науковця, так і до міжнародного поширення рятівних парадигм у час глобальних перетворень, котрі є небезпечними для людства. Дослідниця стисло розповіла про результати власних пошуків: знайдено окремі архівні документи, що фіксують захист 26-річним С. Подолинським у Вроцлавському університеті наукової праці на здобуття ступеня доктора медицини.

Віталій Дробот, колишній радник віцепрем'єр-міністра України, поділився спогадами про спілкування з Алексом (Олексієм) Подолинським під час його останнього приїзду 2006 р. з Австралії до України. Єдиний прямий нащадок С. Подолинського був самовидцем послідовником біодинамічного хліборобства. Він належав до подвижників світового виміру, котрі прикладом активної дослідницької діяльності усьому людству демонстрували і демонструють незбагненні можливості природи реанімувати уопсліджений руйнівниками ґрунт.

Доктор Володимир Максимюк, заступник голови Наукового товариства, вказав на міжнародний інтерес до праць С. Подолинського. У той же час він відзначив брак реагування власних можновладців упродовж 30 років існування незалежної України.

Віталій ХИЖНЯК, Володимир ШЕВЧУК

НАШІ ВТРАТИ

Гідність в науці, незламність у житті

Цього року на 91-му році життя відійшла у засвіти одна з провідних музикознавиць України, доктор мистецтвознавства, професор, почесний академік Академії мистецтв України, дійсний член НТШ, член Спілки композиторів України Стефанія Павлишин.

Народилась вона 20 травня 1930 р. у серці Прикарпаття — Коломиї. Незважаючи на голодні й холодні, а ще — нещадні для українців воєнні та післявоєнні роки, Стефанія Стефанівна навчалася у гімназії та музичній школі при товаристві ім. С. Монюшка, згодом — у Львівському музичному училищі на фортепіанному та теоретичному відділеннях. У Львівській державній консерваторії ім. М. Лисенка С. Павлишин вчилася на теоретичному факультеті у класі спеціалізації А. Котляревського (навчальний курс закінчила за три роки). Після блискучого закінчення консерваторії 1952 р., вступила до аспірантури Київської консерваторії. Доволі швидко, у 1954-му, молода 24-річна дослідниця під керівництвом Пилипа Козицького написала й захистила дисертацію „Творчість Д. В. Січинського“, що й досі є неповторним фактом в історії українського музикознавства. Повернувшись до Львова, Стефанія Стефанівна розпочала свою багаторічну та плідну педагогічну і наукову діяльність у Львівській консерваторії ім. М. Лисенка (1954—1985). У 1981 р. захистила докторську дисертацію на тему „Тенденції розвитку західної музики XX століття“, з 1983 — професор.

Як педагог консерваторії С. Павлишин протягом тридцяти років вела найскладніші в умовах ізоляваності, вибіркової та обмежень „радянського“ музикознавства курси — історії зарубіжної музики (від початків до сучасності), сучасної української, музики народів СРСР, семінари зі сучасної музики для студентів виконавських спеціальностей та теоретико-композиторського факультету, що відкривало рідкісну в ті роки можливість безпосередньо знайомитися з найновішими зразками і досягненнями європейської музики.

Стійко й непримиренно обстоюючи власні переконання в житті й науці, дослідниця вимагала (іноді навіть досить жорстко) від майбутніх фахівців такої ж сумлінності у підходах до тем, досконалого знання самої музики, виваженості у спробах її оцінки, доброго знання провідних наукових праць, навіть оригінальних іншомовних (сама знала німецьку, англійську, польську, чеську, французьку та інші мови), що в „радянських“ наукових колах у час тотального мовного невігластва було „непопулярно“. Була вільною у своїх оцінках і характеристиках, часто гострих, навіть дуже різких, іноді дошкульних, малоприємних. Закликала активно знайомитися зі специфікою інших видів мистецтва, філософії, естетики, виховуючи широкий кругозір та ерудицію, спонукаючи до порівнянь і паралелей. Послідовна і абсолютна нетиповість („нерадянськість“) С. Павлишин споріднювала її з іншими подібними діячами культури плеяди шістдесятників, бо, як і вони, непримиренно обстоювала інтереси національної музичної культури і мистецтва, високий професіоналізм, правдивість у мистецтві, втілювала споконвічні духовні принципи української інтелігенції, тієї її частини, яка ніяк не підпорядковувалась офіційному курсові „радянської“ ідеології.

Коло наукових інтересів С. Павлишин дивувало не лише своєю широтою, але й вражаючою в умовах суворой ідеологічної цензури об'єктивністю оцінок. Дослідниця в найширшому обсязі зивчала проблеми української музики (від галицької композиторської школи кінця XIX ст. до творчих звершень останніх років), світову музику XX ст. (творчість Ч. Айвза, експериментальні пошуки представника нововіденської школи А. Шенберга, особливості новітньої американської музичної культури). Гострий розум С. Павлишин, нестандартний (логічний) тип мислення осягав сутність музичних процесів і явищ не з перспективи ста років, а в контексті відповідного часу, не в межах дозволеного комуністичною ідеологією, а на дуже сучасних, вільних від будь-яких обмежень і застережень, засадах гуманістики.

У доробку С. Павлишин близько 20 монографічних розвідок і більших праць про творчість українських і зарубіжних діячів музичної культури, зокрема, Д. Січинського (К., 1956, 2-е вид. 1980), С. Людкевича (К., 1974), Ч. Айвза (Москва, 1979), В. Сильвестрова (К., 1989), В. Барвінського (К., 1990), М. Кузана (Львів, 1993), „Історія однієї кар'єри: (про І. Маланюк)“ (Львів, 1994), І. Соневицького (Львів, 1995), „Перша українська композиторка“ (С. Туркевич-Лісовська) (Львів, 2004), А. Шенберга (Москва, 2001), узагальнювальні дослідження про головні естетико-стильові тенденції XX ст. („Про деякі тенденції розвитку сучасної зарубіжної музики“, К., 1976; „Зарубежная музыка XX века. Пути развития. Тенденции“ (К., 1980); „О путях развития современной западной музыки“ (Єреван, 1981, вірменською мовою; „Музыка двадцатого столетия“, Львів, 2005; „Американська музика“, Львів, 2007), а також понад 300 статей в українській та зарубіжній періодиці на різноманітні теми з музичного життя. Усі праці дослідниці відзначаються оригінальним (не узвичаєним) поглядом на національну духовну спадщину (яка обов'язково розглядалася крізь призму світових мистецьких тенденцій, у зв'язку із ними, але повсякчас як само-

бутній вияв українського духу). В українському музикознавстві С. Павлишин виступила ініціатором систематичного вивчення сучасної світової музики (американської, польської, чеської та ін.), яка тоді демонструвала авангардні творчі експерименти. Це відновило здавна започатковану традицію українських музикознавців (Б. Кудрика у 1930-х рр. у Львові та М. Антоновича наприкінці 1950-х в еміграції) досліджувати зарубіжну музику як спеціальну тему. Смілива ініціатива переорієнтувала українську музично-історичну науку, змушену незмінно вивчати насамперед творчість російських митців, а бурхливі процеси у розвитку світової музики ігнорувати як „формалістичні“, чужі „прогресивному“ соціалістичному мистецтву. Вона першою в Україні звернула увагу не так на естетичну, історико-соціальну сторону композиторської творчості, як на саму новаторську техніку письма різних течій і авторських стилів як втілення певного художнього мислення задля включення її елементів в українську музичну „свідомість“. Таке універсальне розуміння стилю композитора, що, крім іншого, враховувало психологічні риси індивіда, споріднювало С. Павлишин із поглядами С. Людкевича та А. Хибінського.

Стефанія Павлишин своєю незалежною натурою і інтелігентністю „старої дати“ в „радянські“ роки часто викликала вогонь на себе, тому назвати її життя спокійним, зосередженим лише на музикознавстві, було б украй несправедливо. Але для всіх, хто вчився у високоповажаної Стефанії Стефанівни, знав її як колегу чи авторитетного вченого, завжди залишаться в пам'яті її громадянська і наукова відвага, чесність, правдивість, скромність, невимушеність у спілкуванні, невіддільний гумор, дар вигадки, повна відсутність парадности, а ще, безумовно, лекторська майстерність, небайдужість до різних проблем (щоразу клопотала то про віднайдення документального фільму про С. Людкевича, то про підтримку встановлення пам'ятника Д. Бортнянському на Глухівській землі, то про встановлення меморіальної таблиці В. Барвінському у приміщенні Львівської філармонії, то про перейменування Львівської опери, і ще багато-багато про що). До того ж завжди переживала про популяризацію української музики чи то в багатонаціональному середовищі Закарпаття, чи у Франції, США, а ще — про регулярне звучання її на радіо та багато іншого).

Трагічна — звістка засмутила усіх, хто знав шановну Стефанію Стефанівну. Проте Музика вічна і діалог із нею триватиме..., у тому числі й за посередництвом численних праць дослідниці, котрі залишила після себе й котрим присвятила життя. ДЯКУЄМО!

Оксана ГНАТИШИН

Важкий ковідною пандемією рік 2021, великою мірою також і завдяки некомпетентності української влади, приніс усім українцям, зокрема й нашій науково-академічній спільноті, багато жертв. І смерть забрала не лише інфікованих цим рукоутворним вірусом (я в цьому переконаний), але й іншими чинниками, що маємо сьогодні. І, особливо, значних втрат впродовж останнього часу понесла Шашкевичівська комісія у Львові — позаструктурне об'єднання шашкевичизнавців при Інституті українознавства ім. І. Крип'якевича та Науковому товаристві ім. Шевченка.

Ще до трагедії з ковідною атакою на людство важкий інсульт жорстко вдарив по нашому лідерів — Феодосієві Стеблію, відтак 2 листопада 2020 р. відійшов у вічність найбільший шашкевичизнавець XX—XXI ст. Михайло Шалата, а 10 квітня 2021 р. покинув нас ще один член Шашкевичівської комісії Василь Горинь. Наступного дня ми зішлись провести його в останню дорогу від унікальної дерев'яної церкви козацького періоду на Сихові на поблизукий цвинтар, де його прах навечно упокоїться біля дружини Ганни. З чинних членів цієї групи шашкевичизнавців залишилися лише член-кореспондент НАН України професор Микола Ільницький, Петро Шкраб'юк та автор цих рядків. На загальну стратегію шашкевичівських студій, видання наукового збірника „Шашкевичіана“ звичайні наші члени-симпатки впливали мало. А перед серйозним початком праці над відповідальним і амбітним проєктом енциклопедії „Руська Трійця“, який задумав здійснити Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича (директор проф. Ігор Соляр) слід би завершити бодай три розпочаті нами випуски „Шашкевичіани“. У цій ситуації можемо сподіватися хіба на П. Шкраб'юка та технічну допомогу І. Соляра.

Покійний Василь Горинь народився 1 листопада 1936 р. на історичному Опіллі в с. Яглуч, донедавна Рогатинського району (тоді ще — Рогатинського повіту Станіславівського воєводства другої Речі Посполитої) в селянській родині. Це, як, зрештою, всі галицькі села, є унікальним. Тим паче, що розташоване воно не понад „цісарською дорогою“, а з боку, в закутку ліворуч, на відтинку між селами Фрага та Черче, від дороги, яка веде зі Львова через Бібрку та Рогатин на Івано-Франківськ. В його пам'яті добре закарбувалися страшні повоєнні роки, коли йшла кривава боротьба найкращих синів України в загонах УПА проти нелюдського більшовицько-сталінського режиму. Вся Рогатинщина, як, врешті вся Галичина та Волинь, не давала спокою окупантам, а саме на Рогатинщині тривалий час мав постій і Головний командир Армії нескорених генерал Тарас Чупринка (Роман Шухевич), який до своєї загибелі 1950 р. в Білогорщі під Львовом не лише був реальним провідником воюючої України, а й чудовим політиком та державотворцем-сборником.

Середню школу В. Горинь закінчив у рідному селі 1953 р. Звичайно, вчився добре, трудився на батьковій господарстві, але дуже хотів навчатися далі. Та в Радянському Союзі відкрита дорога в життя була хіба що для дітей партноменклатури. Тому юнак влаштувався працювати завідувачем сільського клубу у рідному селі. А далі його призвали на військову службу. Доля (і влада!) закинули його служити

матросом на Північному флоті. І тривало це „щастя” чотири роки, від 1955 до 1959 р.

Нарешті сталося! Отримавши такий вагомий для себе і влади козир, як дійсна військова служба в ЗСУ СРСР, В. Горинь без особливих уже труднощів, маючи відповідні знання, вступив того ж року на філологічний факультет Львівського державного університету ім. І. Франка, котрий успішно закінчив у 1964 р. Державна екзаменаційна комісія рекомендувала його до вступу в аспірантуру. Та життя, як завжди, вносить свої корективи. А ще, молодого чоловіка притягала філософія!

Закінчивши університет, В. Горинь з молодого дружиною Ганною (1941—2007), яка стане згодом однією з найкращих українських етнологів, працюють учителями у Хустському районі Закарпаття (1964—1967). Повернувшись зі Срібної землі — а там від старших людей він багато дізнався про події 1938—1939 рр., про що радянська влада взагалі забороняла згадувати, а великого просвітителя та державного діяча Краю Августина Волошина називали не інакше, як путінська камарилья називає „фашистами” всіх українських патріотів — молода родина повернулися до столиці Галичини. Кілька років (1967—1970) він працював редактором Видавництва Львівського університету, а від 1970 р. до пенсії, а фактично — до кінця свого життя, пов'язав з академічним Інститутом суспільних наук АН УРСР (тепер — Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України).

Потрапивши в академічне середовище, В. Горинь розпочав працю над своєю кандидатською дисертацією. Його тягло до філософії, зокрема до естетики. Тому й тема студії отримала остаточну назву: „Формування і функціонування ідеалу в структурі естетичної свідомості”. У 1990—1991 рр. (з перервами) виконував обов'язки директора Інституту.

Як науковець та публіцист друкуватися розпочав у 60-х роках минулого століття. В. Горинь — автор монографії „Суспільно-естетичний ідеал” (К., 1983). Окремими виданнями побачили світло денне вісім його книжок з проблем франкознавства, шашкевичезнавства та грушевськознавства. З цих праць непересічним явищем його шашкевичівських досліджень є книжка „Відслонення Шашкевичіани”, куди ввійшло зібрання його студій з цієї теми за 30 років. Підготував, але не видав також книжку есеїв „Дай на себе подивитись...”

В. Горинь був один з ініціаторів розробки проблем шашкевичезнавства, врешті — промоторів створення Шашкевичівської комісії у Львові, що стала, особливо після припинення діяльності Музею-заповідника Маркіяна Шашкевича у Вінніпезі та засновником якого був славної пам'яті д-р Михайло Марунчак, що народився на славнім Покутті Прикарпатсько-Наддністрянського краю. Горинь — співорганізатор та активний учасник усіх наукових конференцій, святкових заходів зі вшанування Будителя Галичини, а Шашкевичівська Комісія стала світовим центром шашкевичезнавства. Слід відзначити, що він був безпосереднім співтворцем випущених досі шести томів фундаментального видання львівської „Шашкевичіани”, активним автором видавничої серії „Бібліотека Шашкевичіани”, а його книжка під заголовком „Перепоховання Маркіяна Шашкевича”, т. 1(6) цієї серії є досі детальним, аналізом грандіозної всеукраїнської події, що відбулася у Львові 1893 р.

А ще він — співавтор низки колективних монографій, упорядник та відповідальний редактор багатьох книжок, збірників наукових праць, матеріалів конференцій, був у числі засновників наукових періодиків „Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність” (25 випусків). Загалом, він опублікував майже 300 наукових і науково-популярних праць, статей, рецензій, оглядів, відгуків, есеїв.

Окремо слід згадати про його громадську діяльність. В. Горинь — член управи Львівського земляцтва братів-рогатинців, яке збідніло після його відходу з цього світу, співорганізатор практично всіх заходів цієї спільноти, почину видання матеріалів читань „Рогатинська земля: історія та сучасність” (4 випуски). А скільки ще його незакінчених праць, начерків, щоденникових записів збереглося в особистому архіві! Тому автор цих рядків, спільно з керівництвом Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника та родиною покійного працює над тим, щоб ці матеріали не пропали дарма, а збереглися у відділі рукописів нашої славної бібліотеки.

Слід також відзначити, що за наукові заслуги він нагороджений Почесною грамотою Президії Національної академії наук України (1997), йому присвоєно високе почесне звання „Заслужений працівник культури України” (2007). Від 2017 р. він є дійсним членом НТШ.

Ще раз підкреслюю — про покійного збираюся написати розлогий спомин, а у продовженні подаю вельми цікаву розвідку нашого лідера Шашкевичівської комісії Феодосія Стебля, добути з архіву Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України заходами колеги Людмили Плодистої-Батрак під назвою: „Шашкевичіана Василя Гориня”.

Шашкевичіана — одна з найплодовитіших ділянок зацікавлень наукового доробку В. Гориня.

В. Горинь прибув до Інституту суспільних наук АН УРСР — попередника сучасного Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, на посаду молодшого наукового співробітника у 1970 році, коли я уже 7 років працював на посаді старшого наукового співробітника відділу історії України. Згодом наші посади почали мінятися. З 1971 по 1975 р. В. Горинь став вченим секретарем, а я з 1974 р. — заступником директора Інституту, у 1981—1987, 1988—1991 рр. в. о. директора. У 1989—1997 рр. заступником директора був В. Горинь. Отож упродовж трьох років він був моїм заступником (1989—1991), а згодом і заступником Я. Ісаєвича (1992—1997).

Названі посади давали змогу забезпечити Інституту роль провідної інституції на ниві утвердження наукового шашкевичезнавства. У 1987 р. до 150-річчя виходу у світ „Русалки Дністрової” мені пощастило організувати в ролі відповідального редактора видання колективної монографії „Руська Трійця” в історії суспільно-політичного руху і культури України, а В. Гориню — стати членом редколегії і автором підрозділу „Естетична концепція згаданого угруповання романтиків”. Тоді ж на цю тему він виступив на сторінках журналу „Радянське літературознавство”, а згодом в цьому ж журналі та у львівському часописі „Жовтень” подав інформацію про проведений у Львові науковий симпозіум „Руська Трійця” і слов'янські культури епохи романтизму, під час якого було ухвалено проводити періодично Шашкевичівські читання.

У 1989 р. влаштовано Шашкевичівські читання в Дрогобичі, а 1991 р. у Львові, під час яких сформовано Шашкевичівську комісію для організації координації роботи в ділянці шашкевичезнавства. Її очолили М. Ільницький, Б. Якимович, В. Горинь і автор цих рядків. Комісії вдалося влаштувати близько 30 Шашкевичівських форумів у різних місцевостях, в тому числі у Львові (1997, 2003, 2007, 2011, 2012), Бережанах (1992, 1998, 2008), Бородах (1994, 1995, 2003, 2005), Івано-Франківську (1996), Трускавці (2000), Золочеві (2001, 2003), Буську (2003), Городенці (2003), Радехові (2006), Вузловому (2012), Підлиссі (2011), Львівському університеті ім. І. Франка (2011), Хмельницькому (2011), Острозі (2011), Богуславі на Київщині (2011) та в Києві (2012). Багатьох із названих читань В. Горинь був співучасником. Шашкевичівській комісії вдалося опублікувати шість випусків „Шашкевичіани“, до яких В. Горинь писав передмови, вміщував статті та ширші розвідки, хронікальні матеріали. За його участю готуються наступні випуски цієї ж серії.

У періодичних виданнях В. Горинь опублікував низку статей про джерела і відродження культури М. Шашкевича, огляди життєвого шляху діячів „Руської Трійці“, роль виданої її діячами „Русалки Дністрової“ в контексті українського національного відродження. Брав участь у перевиданнях „Русалки Дністрової“ (2012), виступав з рецензіями на окремі шашкевичезнавчі публікації.

В. Горинь — постійний учасник урочистостей, присвячених пам'яті М. Шашкевича, в тому числі промовець над могилою поета на Личаківському цвинтарі, на Білій Горі у Підлиссі, а також у місцях, пов'язаних із життям і діяльністю членів „Руської Трійці“ М. Шашкевича, І. Вагилевича, Я. Головацького. Активна участь В. Гориня в заходах і публікаціях, присвячених пам'яті Маркіяна Шашкевича і його сподвижників, засвідчує в його особі плідного шанувальника визначного провісника незалежності соборної України.

Феодосій СТЕБЛІЙ кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, дійсний член НТШ

* * *

На цьому дослідженні-спогаді Ф. Стебля завершуємо некролог про нашого славного культуролога і естета, незабутнього для всіх, хто його знав, Василя Гориня. Вічна йому пам'ять!

Богдан ЯКИМОВИЧ

19 квітня 2021 р. на Личаківському цвинтарі відбувся чин похорону видатного літературознавця, критика, публіциста, письменника, громадського діяча, багаторічного співробітника Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, професора кафедри української літератури ім. академіка Михайла Возняка та директора Інституту літературознавчих студій Львівського національного університету ім. І. Франка, дійсного члена НТШ Любомира Сеника, який відійшов у засвіти 17 квітня на 91-му році життя.

Любомир Тадейович Сеник народився 26 червня 1930 р. в с. Чернихові Зборівського району на Тернопільщині. Майбутній доктор філологічних наук, професор, член Національної спілки письменників України 1963 р. захистив кандидатську дисертацію „Роман Андрія Головка „Мати“ в літературному процесі 20-их — початку 30-их років“. З 1964 р. працював в Інституті суспільних наук (нині — Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України), а з 1996 р. став директором Інституту літературознавчих студій Львівського національного університету ім. І. Франка.

Видатний науковець і плідний письменник був також активним громадсько-політичним діячем. У буремних 1990—1992 рр. Любомир Сеник очолював Львівську крайову організацію Народного руху України, а також працював співредактором газети „Віче“. У виступах громадянсько-публіцистичного спрямування обстоював національно-патріотичні принципи розвитку Української держави на засадах демократії, національної свідомості громадян, європоцентризму. Не терпів проявів шовінізму, нехтування демократичних засад державного будівництва, зневаження гуманістичних ідеалів. Його національно-демократичні позиції в часи розвитку і становлення Народного руху України як масової громадської та політичної організації дозволили йому разом із В'ячеславом Чорноволом, Левком Лук'яненком, братами Горинями, Іваном Гелем та іншими відомими громадсько-політичними діячами максимально консолідувати патріотичні сили Львівщини.

У 1995 р. захистив докторську дисертацію „Український роман 1920-их років: проблема національної ідентичності“.

Професор Л. Сеник був знаковою постаттю українського літературознавства та критики другої половини ХХ — початку ХХІ ст., автором понад 450 наукових праць, літературно-критичних статей і есеїв, зокрема монографій „Роман Андрія Головка „Мати“ (К., 1963); „Микола Хвильовий і його роман „Вальдшнепи“ (Львів, 1994); „Климентій Шептицький — слуга Божий“ (Львів, 1997; у співавторстві з Надією Пікулик); „Роман опору. Український роман 20-их років: проблема національної ідентичності“ (Львів, 2002); „Студії ліричної драми Івана Франка „Зів'яле листя“ (Львів, 2007), „Доба Розстріляного Відродження. Роман опору. Національна ідентичність. Література в час тоталітаризму“ (Львів, 2016), книги публіцистики „De rebus publicis. Статті й есе“ (Львів, 2007) та ін. Л. Сеник досліджував історію української літератури ХІХ—ХХ ст., зокрема творчість Івана Франка та художню прозу доби „Розстріляного Відродження“. Численні літературознавчі статті науковця присвячено постатям і творчості

діячів „Руської Трійці”, поетиці роману, літературному процесу 1960—1990-х рр. ХХ ст. За об’єктивне висвітлення історії української літератури першої половини ХХ ст., а також літературного процесу 1960—1970-х рр. радянський режим переслідував Л. Сеніка, чий літературознавчий доробок пронизаний глибоким почуттям патріотизму, любові до рідної землі й української національної культурної спадщини.

Упродовж останніх трьох десятиліть він інтенсивно реалізував себе й у царині художнього слова: опублікував низку книг повістей і новел: „На червоному полі” (Львів, 1998), „Трамонтана” (Львів, 2003), „У просторі розп’яття” (Львів, 2008), „Палаюча троянда” (Львів, 2015), „Таємниця” (Львів, 2017). Помітний слід у свідомості патріотично налаштованої читацької публіки залишила серія його романів: „Ізійди, сатано!” (Париж; Львів; Цвікау, 2000), „Парабола” (Львів, 2005), „Сьома брама” (Ужгород, 2007), „Райський світ” (Львів, 2017). На схилі віку намагався висловити свої почуття і досвід як автор низки поетичних збірок, зокрема таких, як „Таїна” (Ужгород, 2009), „Тремтлива далечин” (Ужгород, 2010), „Містерійні видива” (Львів, 2013), „Розкрилля” (2014), „Vita aeterna” (Львів, 2017), „Осені покоси” (Львів, 2018). Провідними темами художньої творчості (як переважно і наукових досліджень) Л. Сеніка були героїчна боротьба УПА, психологічний аналіз сучасника у складних обставинах становлення української національної держави, драматизм повсякденного людського буття, парадокси інтимної чуттєвості. Письменник назавжди закарбував своє творче обличчя як особистість із неповторними стилізованими обертонами й евристичною вибагливістю епічних сюжетів і ліричних настроїв. Його літературне та життєве кредо можна окреслити словами з новели „На озера” улюбленого Сенікового автора Миколи Хвильового: „А втім, життя таке барвисте, що кожному своя путь...”

Майже чверть віку Л. Сенік викладав нормативні та спеціалізовані курси з історії української літератури у Львівському національному університеті ім. І. Франка, був членом спеціалізованих вчених рад із захисту кандидатських і докторських дисертацій. Під керівництвом професора Л. Сеніка було захищено три кандидатські й одну докторську дисертації.

До останнього подиху інтенсивно працював, продукуючи нові ідеї та намагаючись утілити їх у мудруму друкованому слові. Не перериваючи наукових студій, Л. Сенік активно виступав як громадський діяч, публікував статті, есеї, відозви в мережі інтернет і в різних засобах масової інформації, разом із представниками численних громадських організацій готував науково-практичні конференції, семінари, „круглі столи” регіонального, всеукраїнського та міжнародного рівнів.

Працю покійного письменника та науковця удостоєно багатьох відзнак. Зокрема, як автор роману „Ізійди, сатано!” Л. Сенік став лауреатом Міжнародної літературної премії ім. Богдана Нестора Лепкого (2000); за книгу публіцистики й есеїстики „De rebus publicis” (Львів, 2007) — Львівської обласної премії ім. В’ячеслава Чорновола; за книгу прози „Палаюча троянда” (Львів, 2015) — премії Фундації Українського вільного університету (США, 2016); за книгу „Доба Розстріляного Відродження. Роман опору. Національна ідентичність. Література в час тоталітаризму” (Львів, 2016) — Львівської обласної премії в галузі культури, літератури, мистецтва, журналістики й архітектури ім. Михайла Возняка.

До голосу професора Л. Сеніка завжди дослухалася патріотична частина української інтелігенції. Учений і письменник не встиг реалізувати ще чимало задумів, але саме його постійний творчий неспокій, невгамовне бажання досліджувати й писати, яким незмінно надихав до праці всіх довкола себе, запам’ятають як особливу Сенікову прикмету ті, кому пощастило його знати і чути.

Світлий образ щирої, інтелігентної, зичливої особистості Любомира Сеніка як Людини, Громадянина, Науковця та Письменника назавжди залишиться в наших серцях і в нашій історії.

Юрій ГОРБЛЯНСЬКИЙ

Оксана Омелянівна Франко. Онука Франкового брата Онуфрія Яковича (1861—1913). Ще зовсім недавно ми відзначали її 80-ліття. Були яскраві, гучні ювілейні промови, квіти, численні публікації в журналах, збірниках, газетах... А 17 вересня 2021 р. ця світла Жінка відійшла у вічність. Осиротів син Андрій Франко, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу франкознавства Інституту Івана Франка НАН України у Львові; осиротіли ми всі: не стало знаної історикіні, етнологіні, архівістки, докторки історичних наук, професорки і просто чуйної, доброзичливої Людини.

Оксана Франко народилася 11 квітня 1939 р. у селі Підгірки поблизу Калуша на Прикарпатті, куди ще у квітні 1904 р. переїхали з Нагуєвичів її дід Онуфрій та бабця Юлія (з Дидинських) із сімома дітьми. У Підгірках народилася дитина восьма — Омелян-Володимир, майбутній батько пані Оксани (1906—1981).

До школи Оксана пішла у вересні 1945-го. Опісля закінчила історичний факультет Львівського університету. Під час навчання познайомилася із випускником Львівської політехніки Дмитром Данилюком (1933—2013), якого спрямували на роботу в Ленінград. Туди ж відправили на практику й Оксану. Там молодята й побралися. А в березні 1965-го народився син Андрій.

З Ленінградом, і не тільки з ним, пов’язані вісім років життя Оксани Омелянівни. І було це життя мандрівне, без сталого житла й перспективи. Дмитро мав рідкісну на той час спеціальність — наладник автоматики. І він працював то в Ленінграді, то в Архангельській області (поселення Коряжма поблизу Котласа), то у Вільнюсі. В литовській столиці Оксана цілий рік учителювала: давала уроки з історії. І знову — з 1963 р., і вже надовго — Ленінград.

У „Північній Пальмірі“ Оксану прийняли в Центральний державний історичний архів на посаду наукового співробітника. І вона сумлінно опрацювала так звані „сейфові колекції“. Та головне, що Оксана знайшла в цьому та інших архівах чимало матеріалів з українки, якими послуговувалась у своїх наукових дослідженнях, зокрема в кандидатській дисертації „Суспільно-політичний рух на Україні кінця 50-х — початку 60-х рр. XIX ст. (джерелознавча характеристика архівних документів)“ (1985).

1968 рік особливо пам'ятний. Бо влітку Оксана Омелянівна перебралася в давно омріяну українську столицю. І її як знавця архівної справи „інкорпоровали“ на посаду старшого наукового співробітника у відділі публікації Центрального державного історичного архіву УРСР у Києві; згодом — 1972 р. — вона очолила відділ наукового використання документів і матеріалів, виконуючи водночас обов'язки секретарки Вченої ради цієї установи (1971—1974).

Тут працювали такі знані археографи, як Іван Бутич, його дружина Марія Бутич, Іван Глизь. Разом з ними О. Франко підготувала до видання тритомовий корпус матеріалів „Кирило-Мефодіївське товариство“, яке побачило світ лише 1990 р. Щоправда, частину документів вдалося в часи переслідувань переслати за кордон. І президент УВАН у США Марко Антонович (1916—2005) зумів їх опублікувати.

Подібне сталось і з виданням „О. Ф. Кістяківський. Щоденник (1874—1885)“ у 2-х томах, що його підготували згадані науковці (а серед них, нагадаємо, і О. Франко, а також Валентина Шандра) під керівництвом незабутнього, харизматичного, скромного „титана“ археографічної праці Івана Бутича (1919—2007). Цей Щоденник так само заборонили, його оприлюднили тільки в 1994—1995 рр.

1975 р. О. Франко, в тому ж таки Києві, очолила науковий архів академічного Інституту археології, в якому безперервно працювала до 1990 р. Тут їй до серця припала творча спадщина етнографа, антрополога, археолога Федора Вовка (1847—1918), частину якої дослідниця вперше оприлюднила. Без перебільшення, це було справжнє відкриття досі замовчуваного, як наголошувала сама Оксана Омелянівна, світового Вченого з великої літери, до того ж дійсного члена НТШ.

Ще працюючи в Києві, Оксану Омелянівну захоплювала діяльність Наукового товариства ім. Шевченка. А коли почула радісну звістку про повернення НТШ в Україну, то 8—9 червня 1989 р. спеціально відвідала Львів, аби побувати на цій епохальній події. І виступити разом із сином Андрієм Франком, тоді ще студентом-істориком, із співповіддю про співпрацю Федора Вовка з НТШ.

А 1990 р., після 22-літнього перебування в Києві, визнана архівістка перебралася до Львова, підсилила своїми знаннями кафедру етнології (до реорганізації 1995 р. — кафедра історії та етнографії України) історичного факультету Франкового університету. З 1994 р. вона — доцент, з 2004 р. — на посаді професора. 2000 р. Оксана Омелянівна захистила докторську дисертацію „Наукова та суспільно-політична діяльність Федора Кіндратовича Вовка“. Ще раніше, 1998 р., у збірнику доповідей і повідомлень наукових сесій та конференцій НТШ у Львові (т. 10) О. Франко опублікувала свою ґрунтовну працю „Діяльність Федора Вовка в Науковому товаристві ім. Шевченка“.

О. Франко активно вивчала наукову спадщину інших дійсних членів НТШ. Причому досліджувала їхні архіви не тільки в Україні, а й у Празі, Мюнхені, Парижі (Сарсель), Петербурзі — там, де жили і діяли члени Товариства „академічного типу“. Знайшла маловідомі документи Ф. Вовка в Парижі (1995), побувала у Відні, Бухаресті, Тульчі, Дунаві, де мешкав наш знаменитий вчений у часи еміграції.

У 1995 році дослідниця перебувала на стажуванні в Європейському центрі Наукового товариства ім. Т. Шевченка в Парижі (Сарсель). Виявила та опрацювала архіви Вадима Щербаківського в Празі (1996) і Мюнхені (2017 р.) — і того ж року опублікувала у співавторстві із сином А. Франком, у науковому збірнику „Рід Щербаківських — звитяжці української культури“, новаторське і концептуальне дослідження про науково-творчу, організаційну та педагогічну діяльність Вадима Щербаківського упродовж емігрантського періоду життя (березень 1922 — січень 1957).

Назагал дійсна членкиня Наукового товариства ім. Шевченка Оксана Франко — автор двох монографій, одна з них під назвою „Федір Вовк“ вийшла друком у Нью-Йорку 1997 р. у видавничій серії УВАН у США під найменуванням „Джерела до новітньої історії України“ (т. 4), а друга книжка побачила світ у Києві у видавництві Європейського університету 2000 р. (перевид. 2001 р.) під титульним заголовком „Федір Вовк — вчений і громадський діяч“. Оксана Омелянівна була співупорядницею наукового епістолярного видання „Листування Федора Вовка з Володимиром Гнатюком“ (Львів, Київ, 2001). Вона ж співупорядниця поряд із сином, франкознавцем, істориком А. Франком та іншими фахівцями й окремих Додаткових томів (51, 54, 55, 56) до Зібрання творів Івана Франка у 50 томах (К., 1976—1986).

До переліку заслуг О. Франко варто додати і її наукові та науково-популярні статті — понад 250, членство в редколегіях наукових журналів і збірників, як також членство у Спеціалізованих вчених радах із захисту дисертацій, керівництво дисертаціями, змістовні лекції з етнології, історії України, постійні виступи з доповідями на пленарних засіданнях НТШ, діяльна участь у суспільно-культурологічному житті.

І ще один промовистий факт і, сказати б, показовий „штрих до портрета“. Оксана Омелянівна за консолідованого сприяння та ініціативою її сина А. Франка цілковито альтруїстично віддала свій будинок у Калуші — батьківську спадщину — для увічнення пам'яті Франкового роду. Нині (офіційно засновано 1992 р., реконструйовано в модерному стилі 2016 р.) це „Музей-оселя родини Івана Франка в Калуші (Підгірках)“.

Такою була вона, спадкоємиця і берегиня Франкового роду, дослідниця, професорка, докторка історичних наук, лекторка, а ще майстриня фотографії, відеозйомки, малярства і... поціновувач поетичної творчості (підготувала до видання збірку власних віршів). Похована 20 вересня 2021 р. на Личаківському цвинтарі поблизу могили Каменяря — її близького родича Івана Франка. Земля — пухом, пером Вам, дорога Оксано Омелянівно. Вічна пам'ять!

Петро ШКРАБ'ЮК

Лікарська комісія Наукового товариства ім. Шевченка із сумом спо-віщає наукову та лікарську спільноту України про непоправну для всіх нас втрату дійсного члена НТШ, академіка Любомира Пирога: великої Людини, чудового Лікаря, талановитого Науковця, справжнього Патріота України.

Любомир Антонович Пиріг народився у простій хліборобській родині в Рогатині на Івано-Франківщині. Голодного 1931-го майбутній науковець пройшов через усі воєнні лихоліття, пережив депортацію й насильницьку смерть трьох своїх рідних дядьків — жертв сталінських „зачисток“, якимось дивом успішно оминув тенета КДБ, куди за дружбу зі славною когортою волеборців-шістдесятників його неодноразово запрошували на „роз'яснювальні співбесіди“. Батько Антін Петрович (1904—1983) — хлібороб; мати Ганна Михайлівна (1899—1985). Через усе своє життя він про-ніс заповіт матері „завжди говори рідною мовою“ та батька про те, що „в родинних коренях зберігається сила твоя“.

Навчався у Львівському медичному інституті, який закінчив із відзнакою у 1954 р. Його однокурсниками були відомі вчені та громадські діячі Олександр Кіцера та Михайло Павловський. До 1958 р. працював лікарем у санаторії „Мармуровий палац“ Моршинського курорту.

1958—1961 роках навчався в аспірантурі в Українському НДІ клінічної медицини ім. М. Д. Стражеска під керівництвом професора А.Л. Міхньова і захистив кандидатську дисертацію на тему „Деякі показники функціонального стану шлунка при лікуванні ревматизму та інфекційного неспецифічного поліартриту АКТП і кортизоном“. У 1962—1973 рр. — асистент, доцент кафедри терапії Київського державного медичного інституту ім. О. О. Богомольця. Закінчив перший в СРСР цикл спеціалізації з нефрології при Московському інституті удосконалення лікарів (1966). У 1973 р. перейняв від проф. А. П. Пелешука керівництво відділенням терапевтичної нефрології Київського НДІ урології та нефрології, яким завідував до 2002 р. Також у 1977—1990 рр. займав посаду заступника директора з наукової роботи того ж інституту. У 1978 році захистив докторську дисертацію — „Еволюція гострого і хронічного гломерулонефриту“. За активної участі академіка Л. Пирога була створена і розвинулася нефрологічна допомога в Україні. Любомир Пиріг став фундатором вітчизняної нефрологічної служби — з усіма її розгалуженими обласними і районними структурами, зі щорічним проведенням перепідготовчих семінарів та курсів із підвищення кваліфікації для лікарів будь-якого рівня. Багато сил доклав він до цієї справи як головний нефролог МОЗ (1979—1993). Засновник і очільник Української асоціації нефрологів (з 1982). Йому належала ініціатива створення кафедри нефрології Київської медичної академії післядипломної освіти ім. П. Л. Шупика (1995), якою він завідував до 2010 р. Від 1979 до 1993 року він перший виконував обов'язки головного нефролога МОЗ УРСР — України. Наукові дослідження під його керівництвом стосувалися найчастішої в практиці терапевта хвороби нирок — гломерулонефриту (патогенез, лікування), а також інших питань нефрології (патологія нирок і вагітність, немедекаментозні методи лікування, епідеміологія та ін.). Під його керівництвом захищено 21 кандидатська і 3 докторські дисертації з питань нефрології. У 1982 р. з його ініціативи створена Українська асоціація нефрологів, яку він очолював до 2005 року. Під його керівництвом та за його участю кожні чотири роки проводилися Всеукраїнські науково-практичні конференції з питань нефрології. У всіх областях України (у деяких — двічі) проведено дводенні освітні цикли з нефрології для практичних лікарів.

У науковому доробку вченого понад 600 праць, співавторство та редагування близько 30 монографій, підручників. Член-кореспондент НАН України (1991), академік НАМН України (1993), заслужений діяч науки і техніки (1992), лауреат Державної премії в галузі науки і техніки України (2009).

Любомир Пиріг — відомий громадський діяч. У 1990—1994 рр. плідно працював як народний депутат Верховної Ради першого скликання, очолював підкомісію з питань збереження генофонду нації Верховної Ради України. Був одним з безпосередніх творців Незалежності нашої держави, ініціював свого часу розробку Національної програми захисту генофонду населення України. Він був одним із засновників Товариства української мови та Народного руху України, багатолітнім головою Медичної секції товариства „Україна-Світ“, від 1990 р. — членом Наукового товариства ім. Шевченка. Засвідченням його авторитету як видатного громадського діяча-медика була його активна робота у справі відновлення Всеукраїнського лікарського товариства (ВУЛТ), яке він очолив і був його президентом впродовж 1990-2007 років, а відтак став Почесним президентом. Проявом того, що Л. Пиріг був одним із справжніх суспільних лідерів, представником національної еліти, обрання його у 2000 р. Президентом Світової федерації українських лікарських товариств (СФУЛТ), яке до того часу очолювали виключно діячі української діаспори. З 2016 р. — почесний президент СФУЛТ. Почесний президент Української асоціації нефрологів, голова медичної секції Товариства „Україна-Світ“, заступник голови Українського міжнародного комітету з питань науки і культури при НАН України. Л. Пиріг був членом редколегій та редакційних рад численних медичних журналів, всеукраїнської газети „Ваше здоров'я“, „Енциклопедії сучасної України“, двох спеціалізованих учених рад, Комісії з питань біоетики при Кабінеті Міністрів України.

Подвижницька громадська діяльність Любомира Пирога та його значні досягнення у професійній праці відзначені багатьма нагородами: орденами „Знак пошани“, „Ярослава Мудрого V ступеня“, „Святого рівноапостольного князя Володимира Великого III ступеня“, медаллю УПЦ Київського патріархату, почесними грамотами Верховної Ради, Кабінету Міністрів України, президії НАН України, СФУЛТ, УЛТ Північної Америки. 1998 р. він удостоєний звання Почесного члена УЛТ у Львові.

Все, за що брався Любомир Антонович, до чого доторкала його душа, перетворювали у захоплюючу справу всього життя. Про це його понад 20 публікацій мемуарного жанру, зокрема, об'ємного твору спогадів під назвою „Було колись...“. Також у київському видавництві „Світ успіху“ вийшла друком нова книга Л. Пирога „День за днем... Рік за роком...“

Л. Пиріг захоплювався філателістичною українкою. Він опублікував понад 100 статей із філателістичної україніки в Україні та США, Австрії, був членом редколегії журналу „Філателія України“, учасником низки філателістичних виставок. Опрацював та виставляв експозиції присвячені Т. Шевченку, історії Київської Руси, образотворчому мистецтву, вітчизняній медицині. У різнобічності таланту Л. Пирога є можливість переконатись, ознайомившись із його книгою „Медицина України в дзеркалі філателії“, яка побачила світ у 2015 р.

Життя завжди дає людині можливість залишити свій неповторний слід у часі та просторі. За довгі роки свого життя Любомир Антонович Пиріг своєю натхненною працею невтомно робив це во ім'я України, її медицини і здобуття нею достойного місця у світі.

Андрій БАЗИЛЕВИЧ

13 листопада на 70-му році життя передчасно відійшов у засвіти дійсний член НТШ, всесвітньо відомий вчений у галузі механіки та матеріалознавства, заслужений діяч науки і техніки України, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки, член-кореспондент НАН України, доктор технічних наук, професор, довголітній ректор Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя — Петро Володимирович Ясній.

Життєвий шлях Петра Володимировича був повністю присвячений науці та рідному університету. Він був прикладом постійного розвитку й наукового зростання. На його очах заклад вищої освіти переростав із Тернопільського державного технічного університету імені Івана Пулюя в Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя. Завдяки своїй цілеспрямованості, освіченості та професіоналізму він зміг досягти професійних і наукових вершин.

Петро Ясній народився 12 серпня 1952 р. в с. Кутище Бродівського району Львівської області. 1973 р. з відзнакою закінчив Тернопільський філіал Львівського політехнічного інституту за спеціальністю „Технологія машинобудування, металорізальні верстати та інструменти“. 1973—1974 рр. — інженер-технолог і старший інженер-технолог Ужгородського машинобудівного заводу. Після служби в армії з 1975 р. — інженер, молодший науковий і старший науковий співробітник науково-дослідного сектору Тернопільського філіалу Львівського політехнічного інституту. В 1977—1980 роках навчався в аспірантурі Інституту проблем міцності АН УРСР, м. Київ. Після закінчення аспірантури з 1980 р. працював у цьому інституті молодшим науковим, а з 1983 р. — старшим науковим співробітником. З 1992 р. постійно працював у Тернопільському приладобудівному інституті (нині — Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя), пройшов шлях від завідувача кафедри матеріалознавства, проректора з наукової роботи (1993—2007) до ректора Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя (з 2007).

Захистив дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата (1980) й доктора технічних наук (1990) за спеціальністю „Механіка деформівного твердого тіла“. Йому присвоєно вчені звання старшого наукового співробітника (1985) і професора (1996). Опублікував понад 300 наукових праць, з них 6 монографій та 18 патентів на винаходи. Видав 4 науково-методичні посібники, в тому числі один із грифом Міністерства освіти і науки України. В журналах, які входять до переліку SCOPUS, опублікував понад 100 наукових праць. Підготував 15 кандидатів і 1 доктора наук, був науковим керівником чотирьох аспірантів. У 2006, 2008, 2009 і 2019 роках проходив наукове стажування в IFMA та Institute Pascal of Clermont Ferrand та Sigma Clermont (Франція).

Науковим працям П. Ясного, який зробив значний внесок у розвиток наукових засад діагностування міцності та довговічності матеріалів і елементів конструкцій, властиві актуальність, оригінальність підходів, новизна, аргументованість отриманих результатів та втілення їх у прикладні розробки та інженерну практику в діяльності провідних металургійних підприємств України.

Особистість Петра Володимировича увійде в історію як провідного науковця, талановитого та мудрого керівника, висококваліфікованого викладача, самовідданого друга, наставника й надійного порадника. Його втрата — величезне нещастя для всієї університетської родини. Високоосвіченість, душевне тепло і дивовижна інтелігентність робили співпрацю з ним незабутньою.

Низько схиляємо голову перед його відходом у вічність та висловлюємо щирі співчуття рідним і близьким. Він назавжди залишиться у наших серцях. Вічна пам'ять...

Редакція

ЗМІСТ

Плекати питома українське рятівне мислення.— Редакція.....	1
Україна в умовах російської агресії	
Злодійський геополітичний розбій набирає обертів.— Василь Лизанчук	3
Морально-етичний аспект відродження.— Сергій Лащенко	6
До 150 річчя від заснування Наукового товариства ім. Шевченка	
Фундатори Товариства імені Шевченка у Львові 1873 року.— Олег Купчинський	9
Суспільно-політичний вимір наукового світогляду Олега Романіва.— Степан Гелей ..	14
3 поточного життя НТШ	
Пленарне засідання XXXI та XXXII Наукових (Шевченківських) сесій Науко- вого товариства ім. Шевченка в Україні.— Андрій Фелонюк	34
Науковий семінар з нагоди 175-річчя Івана Верхратського.— Редакція	36
Доповіді, виголошені в Науковому товаристві ім. Шевченка в Канаді 2021 року.— Редакція	37
Статті та повідомлення	
30-річчя Незалежності в тіні орлів: СРСР, Україна, Росія та Захід.— Володимир Головко	38
Життєвими та науково-творчими шляхами академіка Філарета Колесси.— Ірина Довгалюк	43
Vivat Academia! Vivant Professores.— Максим Дудка, Юрій Головач	49
Ювілей Тараса Шевченка в окупованому Криму.— Петро Вольвач	59
Культурно-освітній рівень купців та міщан Львова.— Володимир Кривонос	61
Вихідці зі Львова у світовій науці: Юліус-Едгар, Флора-Алісія та Юзеф-Леон Лілієн- фельди.— Володимир Шевчук	66
Історія становлення петрофізичних і геофізичних досліджень в Інституті геології і гео- хімії горючих копалин НАН України.— Ігор Наумко, Мирослав Павлюк, Ігор Куро- вець	71
Етнографічно-фольклористична діяльність Володимира Гнатюка — гідний наслідування почин.— Михайло Глушко	74
З архівної полиці	
Критика Михайла Драгоманова перших років діяльності Товариство імені Шевченка. Лист Дем'яна Гладилевича.— Олег Антонович	81
Наші славні НТШівські ювіляри	
Володимир Панасюк.— Зіновій Назарчук	88
Олександр Кіцера.— Валентина Чоп'як	89
Ярослав Грицьковян.— Леся Шагала	90
Зиновія Служинська.— Леся Матешук-Вацеба	91
Степан Гелей.— Андрій Фелонюк	93
Юліан Кияк.— Валентина Чоп'як	94
Григорій Никифорчин.— Зіновій Назарчук, Ольга Звірко	96
Степан Кузик.— Іван Ровенчак	97
Любов Петрух.— Анна Гаврилюк	98
Микола Притула.— Комісія математики НТШ	99
Огляди нових книжок, рецензії	
Наукове товариство імені Шевченка. Енциклопедія / Том 4: Глин-Даш / Відповідальний редактор Олег Купчинський.— Київ; Львів; Тернопіль, 2019.— 620 с.— Ігор Гирич	100
Іван Яцканин. Переклади: (Зі словацьких, польських та чеських оригіналів).— Пряшів: Спілка українських письменників Словаччини, 2019.— 134 с.— Тарас Шмігер	102
Дмитро Пилипчук. Словники української мови: 1596—2018. Бібліографічний показник.— Київ: Просвіта, 2020.— 1072 с.— Зоряна Купчинська	103
Расцька книга міста Львова (1460—1506) / Упоряд. М. Капраль, Б. Петришак [Liber consulum civitatis Leopoliensis (1460—1506) / Editionem curaverunt Myron Karpal, Bohdana Petryshak]; НАН України. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. Львівське відділення; Центральний державний історичний архів України, м. Львів.— Львів, 2020.— 848 с., 12 с. іл.— (Львівські історичні праці. Джерела. Вип. 9).— Іван Сварник	106
Назар Федорак. Вінець і вирій українського бароко. Сім наближень до Григорія Сковороди.— Харків: Акта, 2020.— 173 с.— Богдана Криса	108
Кушерець В., Шендеровський В. Апостол правди і науки (до 175-річчя від дня народження І. Пулюя).— Київ: Знання України, 2020.— 94 с.— Роман Пляцко	109
Степан Гелей. Роман Зубик. Учений і громадянин.— Львів: Наукове товариство ім. Шевченка, 2021.— 408 с., 476 іл.— Олег Шаблій	111
Конференції, симпозиуми, академії	
Хроніка наукових і громадсько-культурних подій: Алла Татаренко, Тарас Шмігер, Ірина Кочан, Юлія Наняк, Володимир Дутка, Пресслужба Товариства „Свята Софія“ (США), Ірина Галамай, Вікторія Небрат, Володимир Шевчук, Андрій Сова, Людмила Воробйова, Віталій Хижняк	114
Наші втрати	
Стефанія Павлишин.— Оксана Гнатишин	120
Василь Горинь.— Богдан Якимович	121
Любомир Сенік.— Юрій Горбляньський	123
Оксана Франко.— Петро Шкраб'юк	124
Любомир Пиріг.— Андрій Базилевич	126
Петро Ясній.— Редакція	127

„ВІСНИК НТШ”

Інформаційне видання Світової ради Наукових товариств ім. Шевченка. Інформує про життя Товариства в Україні та діаспорі. Популяризує здобутки незалежної української науки. Змагає до відновлення історичної пам'яті, акумульованої в творчості національної еліти минулих поколінь. Виступає речником духовного відродження Галичини та усієї України, розбудови інтелектуальних сил українського народу в душі традиції, яка плекалася в Товаристві упродовж XIX і XX століть.

Часопис засновано в березні 1991 р.

Реєстраційне свідоцтво:

ЛВ № 089 від 28 лютого 1994 р.

Відповідальний редактор:

Степан ГЕЛЕЙ

Редакційна колегія:

Борис ВІЛИНСЬКИЙ,
Михайло ГЛУШКО,
Юрій ДИБА,
Микола ЖЕЛЕЗНЯК,
Анатолій КАРАСЬ,
Олег КУПЧИНСЬКИЙ,
Роман КУШНІР,
Микола ЛИТВИН,
Роман ПЛЯЦКО,
Леонід РУДНИЦЬКИЙ,
Ростислав СТОЙКА,
Андрій ФЕЛОНЮК,
Олег ШАБЛІЙ

Мовні редактори:

Віра ОЛЕШ, Галина ОСТЮК

Технічний редактор:

Владислав
БАРТОШЕВСЬКИЙ

Адреса редакції:

79013, Львів,
вул. Ген. Чупринки, 21

Адреса для листування:

79005, Львів,
вул. Винниченка, 24
Телефони: (032) 276-51-55,
(032) 276-04-97
e-mail: ntsh@mail.lviv.ua
ntshoffice@gmail.com
http://www.ntsh.org

Підписано до друку 13.12.2021.
Формат 60 × 84 1/8. Друк офсетний.
Умов. друк. арк. 14,88.
Тираж 800 прим. Ціна договірна